

**T.C.**  
**İZMİR DEMOKRASİ ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**



**OSMANLI AHİDNAMELERİNDE HARBÎ TÛCCAR MESELESİ**

**YÛKSEK LİSANS TEZİ**

**Mustafa Muhammet Yasin BOSTANCI**

**2418117003**

**Tarih Anabilim Dalı**  
**Tezli Yüksek Lisans Programı**

**Tez Danışmanı**  
**Doç. Dr. Ayşe DEĞERLİ VELET**

**HAZİRAN/2025**

## ONAY SAYFASI

İzmir Demokrasi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 2418117003 Yüksek Lisans öğrencisi Mustafa Muhammet Yasin BOSTANCI, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı **“Osmanlı Ahidnamelerinde Harbî Tüccar Meselesi”** başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ayşe DEĞERLİ VELET

Jüri Üyeleri:

Teslim Tarihi:

Savunma Tarihi: 20/06/2025

Enstitü Müdürü:

## YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “*Osmanlı Ahidnamelerinde Harbî Tüccar Meselesi*” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla beyan ederim.

14/05/2025

Mustafa Muhammet Yasin BOSTANCI

## ÖNSÖZ

Bu tezin ilk adımı, Prof. Dr. Mikail ACIPINAR'ın Fransızlarla ilgili Osmanlı arşiv belgelerinde sıkça karşılaşılan harbî tüccarlara ilişkin meselelere dikkat çekmesiyle atıldı. Söz konusu belgelerde ve özellikle Fransız elçilerinin Divan'a sundukları arzuhallerinde harbî tüccarların Fransız bayrağı altında ticaret yapması yönündeki vurgular ağırlık kazanıyordu. Bu belgelerin ilk uyandırdığı izlenim, Fransızlara erken tarihlerde bahşedildiği anlaşılan ilgili imtiyazın, oldukça önemli ticari ve siyasi faydaları olduğuydu. Eğer öyleyse, bu imtiyaz Fransızlar için ne ifade ediyordu ve Fransızların imtiyazın ihlalleri karşısındaki tutumlarının ne şekilde olduğu ilk akla gelen sorular oldu.

Mevcut literatür ve belgeler tarandıkça, Osmanlı İmparatorluğu'nun XVI. yüzyılın son çeyreğinde bir ahidname bahşettiği İngilizlerin harbî tüccar hususunda Fransızlarla rekabete girerek meselenin başlıca iki aktöründen biri olarak boy gösterdiği belirgin bir hale geldi. Ancak literatürde meselenin derinlemesine incelenmediği ve iki devlet arasındaki rekabetin seyrine ilişkin yaklaşımların ise oldukça yüzeysel kaldığı tespit edildi. Daha önceki çalışmalarda bazı noktaların gözden kaçırıldığı ve bununla birlikte özellikle Bibliothèque Nationale de France (Fransa Milli Kütüphanesi) ve Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan önemli evrakın bir kısmının bu hususta kullanılmadığı fark edildi. Bu çalışmada derinlemesine incelenen söz konusu belgeler, daha önce kullanılan *Calendar of State Papers* evrakı ile Charrière ve Xivrey'nin yayımladığı belgelerle birlikte değerlendirilerek, "harbî tüccar meselesi" olarak tanımladığımız bu olaylar silsilesinin önceki çalışmalara kıyasla daha ayrıntılı bir biçimde ele alınmasına olanak sağladı. Böylelikle Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim mekanizmalarında ciddi bir değişimin yaşandığı bir dönemde uzun süre çözüme kavuşmadan devam eden bir diplomatik mesele merkeze alınarak, imparatorluğun karar dinamiklerine ve uyguladığı diplomatik manevralara ilişkin derin bir sorgulama gerçekleştirilmeye çalışıldı.

Bu tez çalışması, birden fazla değerli bilim insanının katkı ve rehberliğiyle şekillenmiştir. Yüksek lisans eğitimim süresince, pek çok öğrenciden farklı olarak iki kıymetli hocayla çalışma ayrıcalığına sahip oldum. Sürecin başında, tez konusunu birlikte belirlediğimiz ilk danışmanım Prof. Dr. Mikail ACIPINAR'a teşekkür etmek, benim için sadece bir akademik nezaket değil, gönülden gelen bir vefa borcudur. Tez çalışmama yönelik

teşviki, her aşamada sağladığı ilmi ve manevi destek, gösterdiği güven ve sabır, akademik yolculuğumda titizlikle ve doğru adımlarla ilerlememe vesile oldu. Sağladığı rehberlik ve değerli öneriler, sadece akademik anlamda değil, kişisel gelişimimde de büyük bir etki yarattı. Akademik dünyaya entegrasyonumdaki yönlendirmeleri, bu süreci daha verimli ve anlamlı kılmamda önemli bir rol oynadı. Bu süreç boyunca kendisinin destekleri ve yaptığım hataları nazikçe düzeltmesi motivasyonumun sürekliliğinde derin bir etki bıraktı. Tüm bu sürecin sonunda kendisinin bilimsel ufkunun bana derin bir ilham kaynağı olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim.

Tez sürecimin devamında araştırma görevlisi olarak göreve başladığım İzmir Demokrasi Üniversitesi'nde, danışman hocam Doç. Dr. Ayşe DEĞERLİ VELET ile çalışmaya başladım. Kendisinin bu süreçte bana sunduğu sürekli destek ve yol göstericiliği, yalnızca akademik anlamda değil, aynı zamanda kişisel gelişimimde de derin etkiler yaratmıştır. Her aşamada sergilediği sabır, anlayış ve içtenlik, yaşadığım kararsızlıkları aşmamda ve akademik özgüvenimi pekiştirmemde belirleyici olmuştur. Bilgi birikimi ve rehberliği sayesinde bu tez çalışması olgunlaşmış; kendisi bu süreçte yalnızca bir danışman değil, aynı zamanda yolumu aydınlatan bir rehber olmuştur. Bu vesileyle kendisine gönülden teşekkür ederim.

Hiçbir ricamı kırmama nezaketi gösteren, değerli vaktini ayırarak beni yönlendiren ve kıymetli önerilerde bulunan Prof. Dr. Güneş IŞIKSEL'e de teşekkürlerimi sunmak isterim. Kendisi, sadece akademik açıdan değil, aynı zamanda gönüllü bir rehberlik anlayışıyla beni desteklemiştir. Ayrıca, çeşitli Avrupa devletlerinin arşivlerinde yer alan vesikalar dahil olmak üzere benimle paylaştığı belgeler ve bilgilerle büyük bir cömertlik sergilemiş, tezime önemli katkılarda bulunmuştur. Göstermiş olduğu anlayış ve nazik desteği için minnettarım. Öte yandan Doç. Dr. Mahmut Halef CEVRİOĞLU'na da tezde kullanılan bazı Fransızca makalelerin anlaşılmasında yardımcı olduğu için müteşekkirim. Ayrıca Leipzig Kütüphanesi'ndeki yazmada konuyla ilgili hükümlerin tespitine yönelik çalışmalarına katkıda bulunan ve İngiliz arşivlerinde yer alan belgeleri cömertçe benimle paylaşan Rabia DEMİR'e tüm desteklerinden ötürü teşekkürlerimi sunarım. Diğer yandan, tez tamamlandıktan sonra yazım ve imla açısından yaptığı dikkatli son okumalar için Arş. Gör. Melike YALÇIN'a özel olarak teşekkür etmek isterim.

Atlamayı ihmal edemeyeceğim önemli hususlardan biri de araştırmalarım sırasında sağladıkları yardım ve kolaylıklar için İSAM, Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi ve

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi personeline teşekkürlerimi iletmeştir. Son olarak, bu süreçte maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, sabırları, teşvikleri ve varlıklarıyla her zaman yanımda olduklarını hissettiren değerli aile üyelerime en derin teşekkürlerimi sunarım. Onların koşulsuz desteğı, bu çalışmayı tamamlayabilmemin en temel dayanaklarından biri olmuştur.

14/05/2025

Mustafa Muhammet Yasin BOSTANCI



# OSMANLI AHİDNAMELERİNDE HARBİ TÜCCAR MESELESİ

## ÖZET

Bu tez, XVI. yüzyılın son çeyreğinde başlayan ve harbî tüccarların kendi bayrakları altında ticaret yapabilmelerini sağlamaya yönelik girişimler çerçevesinde şekillenen Fransız-İngiliz rekabetini, tek bir konu üzerinden ancak geniş bir bağlamda ele almıştır. Konuya ilişkin mevcut literatürde gözlemlenen eksiklik, büyük ölçüde Osmanlıca arşiv belgelerinden yararlanılarak giderilmeye çalışılmıştır. Mevcut çalışmalarda, harbî tüccar meselesine ve iki devlet arasındaki rekabete çoğunlukla elçiler ve konsoloslar düzeyindeki diplomatik çekişmeler üzerinden yaklaşılmış; Osmanlı yönetiminin konuya dair tutumu ise tamamen dışlanmış, ancak ikincil düzeyde ele alınmıştır. Oysa bu mesele, Osmanlı yönetim pratiklerinde tali bir diplomatik konu gibi görünmesine rağmen, Osmanlıların bu tür çatışmalara nasıl müdahil olduklarını ve dış temsilcileri hangi mekanizmalarla denetlediklerini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Tez kapsamında yapılan değerlendirmeler, Osmanlı yönetiminin bu rekabette desteklediği tarafın, çeşitli siyasi ve ekonomik faktörlere bağlı olarak zaman zaman değişkenlik gösterdiğini ve genellikle iki tarafın rekabetini sürdürmesine imkân tanıyan bir denge politikası izlediğini ortaya koymuştur. Bu çerçevede, Osmanlıların yabancı elçi ve konsolosları kendi idari ve hukuki pratikleri doğrultusunda nasıl kontrol altında tuttuklarına dair önemli ipuçları sunan bir tartışma derinlemesine analiz edilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Fransa, İngiltere, Osmanlı-Fransız Diplomatik İlişkileri, Harbî Tüccar Meselesi, Doğu Akdeniz.

# THE ISSUE OF HARBI MERCHANTS IN OTTOMAN AHDNAMES

## ABSTRACT

This thesis examines the French-English rivalry that emerged in the last quarter of the sixteenth century within the framework of efforts to enable *harbî* merchants to conduct trade under their own national flags. While focusing on a specific issue, the study approaches the topic from a broad historical and diplomatic perspective. The existing gap in the literature has been addressed primarily through the use of Ottoman archival sources. In current scholarship, the issue of *harbî* merchants and the rivalry between the two states has largely been approached through the lens of diplomatic competition between ambassadors and consuls, with the Ottoman administration's position acknowledged but generally treated as secondary. However, despite appearing as a marginal diplomatic matter within Ottoman administrative practices, this issue is significant in revealing how the Ottomans engaged in such conflicts and through what mechanisms they exercised control over foreign representatives. The findings of the thesis indicate that the Ottoman Empire's support in this rivalry varied over time due to a range of political and economic factors and that, overall, the administration pursued a balancing policy that allowed both sides to maintain their competition. In this context, the study offers a detailed analysis of how the Ottomans sought to regulate and control foreign ambassadors and consuls in accordance with their own administrative and legal practices.

**Keywords:** France, England, Ottoman-French Diplomatic Relations, Harbî Merchants Issue, Eastern Mediterranean.

## İÇİNDEKİLER

|                                                                                                                                                    |      |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------|
| ONAY SAYFASI.....                                                                                                                                  | i    |
| YEMİN METNİ .....                                                                                                                                  | ii   |
| ÖNSÖZ.....                                                                                                                                         | iii  |
| ÖZET.....                                                                                                                                          | vi   |
| ABSTRACT .....                                                                                                                                     | vii  |
| İÇİNDEKİLER .....                                                                                                                                  | viii |
| GİRİŞ .....                                                                                                                                        | 1    |
| BİRİNCİ BÖLÜM.....                                                                                                                                 | 16   |
| 1. HARBİ TÜCCAR MESELESİNİN KÖKENLERİ .....                                                                                                        | 16   |
| 1.1. Ticaretten Diplomasiye: Osmanlı’da Harbî Tüccar Kavramı ve Fransız Ahidnamelerinde Yer Alan Harbî Tüccar Maddesi .....                        | 16   |
| 1.2. Meselenin Kökenleri: Osmanlıların Fransız Tüccarıyla İlk Karşılaşması ve Fransızların Erken Dönemde Dubrovnikliler Üzerindeki Baskıları ..... | 25   |
| 1.3. Fransızların Harbî Tüccar Üzerindeki Hak İddialarının Temel Dayanağı Olarak 1536 Ahidnamesi .....                                             | 29   |
| 1.4. 1536 Tarihli Ahidname Muamması .....                                                                                                          | 34   |
| 1.5. İngiliz İddialarının Temel Dayanağı: Harbî Ahidnamesi.....                                                                                    | 40   |
| İKİNCİ BÖLÜM .....                                                                                                                                 | 47   |
| 2. DOĞU AKDENİZ’DE İNGİLİZ-FRANSIZ ÇEKİŞMESİ.....                                                                                                  | 47   |
| 2.1. Osmanlı Topraklarında İngiliz-Fransız Rekabetinin Ortaya Çıkışı .....                                                                         | 47   |
| 2.2. William Harborne’un Elçiliği ve Fransız-İngiliz Rekabetinin Kızışması (1580-1584) .....                                                       | 50   |
| 2.3. İlk Kıvılcım: İskenderiye’de İngiliz-Fransız Çekişmesinin Başlangıcı ve Gelişimi (1584-1588) .....                                            | 52   |
| 2.4. İki Ülke Tek Temsilci: İstanbul ve İskenderiye .....                                                                                          | 64   |
| 2.5. İskenderiye’deki İngiliz Konsoloslğunun Sonu .....                                                                                            | 75   |
| 2.6. Artan Vergi Yüğü ve Harbî Tüccarın Fransız Bayrağına Direnişi .....                                                                           | 79   |
| 2.7. Hassas Dengeler: Harbî Tüccar Meselesi ve Osmanlıların İspanya Siyasetindeki Yeri.....                                                        | 86   |

|                                                                                                    |            |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| 2.8. Osmanlıların Harbî Tüccar Meselesinde İngilizleri Desteklemesi .....                          | 93         |
| <b>ÜÇÜNCÜ BÖLÜM .....</b>                                                                          | <b>102</b> |
| <b>3. FRANSIZ TİCARİ ETKİSİNİN GERİLEMESİ VE BAYRAK REKABETİ .....</b>                             | <b>102</b> |
| 3.1. Değişen Dengeler ve Felemenk Tüccarı Hususunda Çekişme.....                                   | 102        |
| 3.2. Felemenk Tüccarından Alınan Baylaç Hakkının İngilizler ve Fransızlar Arasında Paylaşımı ..... | 117        |
| 3.3. Fransız Bayrağının Gölgelemesi: 1612 Ahidnameleri.....                                        | 127        |
| 3.4. Nasuh Paşa'nın Kararı ve Diplomatik Koruma Hakkının Sınırlandırılması .....                   | 130        |
| 3.5. 1614 Sonrası Tecdid Edilen Ahidnamelerde Harbî Tüccar Meselesi ...                            | 134        |
| 3.6. XVII. Yüzyılda Harbî Tüccar Hususundaki İngiliz-Fransız Çekişmeleri .....                     | 138        |
| 3.7. Doğu Akdeniz Sahnesinde Harbî Tüccarların Başvurabileceği Yeni Aktörler.....                  | 142        |
| 3.7.1 Felemenkler .....                                                                            | 142        |
| 3.7.2. Cenevizliler .....                                                                          | 145        |
| 3.8. Bayrak Kullanımına İlişkin Yeni Bir Sorun.....                                                | 147        |
| 3.9. Erken Modern Dönemin Sonlarına Doğru .....                                                    | 149        |
| <b>SONUÇ.....</b>                                                                                  | <b>151</b> |
| <b>KAYNAKÇA .....</b>                                                                              | <b>155</b> |

# GİRİŞ

## Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu tezin amacı, XVI. yüzyılın son çeyreğinde Doğu Akdeniz’de yaşanan İngiliz-Fransız rekabetine konu olan harbî tüccar meselesinin tarihsel seyrini ve Osmanlı İmparatorluğu’nun bu meseleye yaklaşımını detaylı olarak incelemektir. Konuya yönelik yapılmış önceki çalışmalarda aktarılan tarihsel süreçte büyük eksiklikler mevcuttur. Dahası, konuya ilişkin literatürde kullanılan Osmanlı belgelerinin sayısı son derece azdır. Bu çalışmada, başta Osmanlı arşivi olmak üzere, Avrupa’da bulunan arşiv ve kütüphanelerde yer alan Osmanlı belgelerinden mümkün olduğunca istifade edilmeye çalışılmıştır. Özellikle meselenin Osmanlılar için ne ifade ettiği sorusu merkeze alınmıştır.

Bu çalışmanın zamansal çerçevesi ağırlıklı olarak XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın başlarına odaklanmakla birlikte, harbî tüccar meselesinin ele alınışı bağlamında zaman zaman bu sınırlar aşılmakta ve daha geniş bir kronolojik aralık içine yerleşmektedir. Bununla birlikte bu tez çalışması, yalnızca harbî tüccar meselesi bağlamında değerlendirilebilecek diplomatik gelişmelere odaklanmış; Osmanlı dış ticareti, bu ticaretin aktörleri ve ekonomik boyutları ise çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

## Arşiv Kaynakları

Harbî tüccar meselesine ilişkin mevcut çalışmalarda kullanılan ana kaynaklar, çoğunlukla mektuplar ve diplomatik yazışmalardan oluşmaktadır. Ancak bu yazışmalar, her zaman konuya ilişkin detaylı bilgiler sunmamakta ve mesele genellikle yazışmaların gündeminde daha tali kalmaktadır. Bu bağlamda mevcut literatürün ihmal ettiği kapsam genişletilirken; Osmanlı arşivinde yer alan, başta *Mühimme Defterleri* olmak üzere zengin muhteviyata sahip seriler ve konuyla ilgili son derece önemli bilgilerin yer aldığı Fransız Millî Kütüphanesi’nde yer alan defterler taranmıştır. Ayrıca, mesele bağlamında İngiliz ve Fransız ahidnameleri de incelenmiştir. Böylece, harbî tüccarların hangi devletin bayrağı altında ticaret yapacakları hususunda verilen değişken kararlar, bugüne kadar yapılan çalışmalardan daha detaylı bir şekilde ele alınmış; bu doğrultuda Osmanlı İmparatorluğu’nun meseleye yaklaşımı sorgulanmış ve geniş bir kaynak grubundan faydalanılmıştır.

Öncelikle, T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nin temel serilerinden biri olan *Mühimme Defterleri*, harbî tüccar meselesine dair çeşitli hükümler içermektedir. Bu çerçevede, defterlerde İskenderiye'deki Fransız konsoloslughuna ilişkin bazı bilgilere ek olarak; başkentteki Fransız elçisinin harbî tüccarlarla ilgili gelişmelere verdiği tepkileri yansıtan arzuhaller ile, doğrudan harbî tüccarlara ilişkin veriler içeren bazı kayıtlar da tespit edilmiştir. Ancak tüm bunlara rağmen, *Mühimme Defterlerinde* harbî tüccar meselesiyle doğrudan ilişkilendirilebilecek kayıtların sayısı oldukça sınırlıdır. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu'nun yabancı devletlerle yürüttüğü ticari ve diplomatik ilişkilerle ilgili pek çok konuyu kapsayan *Düvel-i Ecnebiye Defterleri* de bu çalışmada en önemli kaynakları arasında yer almaktadır. Özellikle, XVI. yüzyılın sonlarında görev yapan Fransız elçisi Savary de Brèves dönemine ait hükümleri içeren *A.DVN.DVE.d 901* numaralı defter, tez çalışması için bu serinin başlıca defteri olarak öne çıkmaktadır<sup>1</sup>. Buna ek olarak, 26 ve 28 numaralı *Fransa Atık Ahkâm Defterleri*'nde de harbî tüccar meselesine ilişkin son derece değerli bilgiler bulunmaktadır<sup>2</sup>.

Genellikle tayin ve tevcih işlemlerinin kaydedildiği defterler olarak bilinen *Ruûs Defterleri* de konuya ilişkin bilgiler sağlamıştır<sup>3</sup>. Ayrıca, Osmanlı Arşivi'nin *A.DVN* serisinde yer alan çeşitli belgeler de çalışmada kullanılmış ve konuya ilişkin ilave veriler elde edilmiştir.

Bibliothèque Nationale de France'da yer alan ve ekseriyetle XVI. yüzyılın son çeyreğine ilişkin kayıtlardan oluşan *Turc 130* numaralı defter bu çalışmanın ana kaynakları arasındadır. Konuyla ilgili önemli hükümler ve belgeler barındıran bir diğer seri de *Supplément Turc* serisidir. Serinin Hollandalılar ile ilgili olan hükümlerin yer aldığı 118 numaralı defteri ve Fransa ile ilgili çeşitli hükümlerin de içerisinde bulunduğu 119 numaralı

<sup>1</sup> 901 numaralı defterde yer alan hükümler daha önce İdris Bostan ve Feridun Emecen tarafından kullanılmıştır.; İdris Bostan, "Garp Ocaklarının Avrupa Ülkeleri ile Siyasi ve Ekonomik İlişkileri (1580-1624)", *Tarih Enstitüsü Dergisi* 14 (1994): 59-86; Feridun Emecen, "16. Asır Sonlarında Batı Akdeniz'de Siyaset Sahnesi: Osmanlılar-Fransızlar-İspanyollar", *Kanûnî'den Günümüze Türk-Fransız Münâsebetleri* (Mostar Yayınları, 2012), 75-93.

<sup>2</sup> 26 ve 28 numaralı Düvel-i Ecnebiye defterlerinde yer alan ilgili hükümlerin tespiti noktasında yapılan tez çalışmalarının da katkısı olmuştur. Erol Polat, "26/1 Numaralı ve 1634-1666 Tarihli Fransa Atık Ahkâm Defteri- Sayfa 1-79 (Değerlendirme-Transkripsiyon-Dizin)" (Yüksek Lisans Tezi: Fırat Üniversitesi, 2015); Mustafa Aydoğan, "26/1 Numaralı ve 1634-1666 Tarihli Fransa Atık Ahkâm Defteri- Sayfa 80-156 (Değerlendirme-Transkripsiyon-Dizin)" (Yüksek Lisans Tezi: Fırat Üniversitesi, 2018); Gülnur Koç Çelik, "28/3 Numaralı Fransa Atık Ahkâm Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi" (Yüksek Lisans Tezi: Celal Bayar Üniversitesi, 2016); Ebru Karakoyun, "Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)" (Yüksek Lisans Tezi: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2014).

<sup>3</sup> Ruûs defterlerinin zengin içeriklerinden detaylıca bahseden bir çalışma için bkz. Nejat Göyünç, "16. Yüzyılda Ruûs ve Önemi", *Tarih Dergisi* 17, sayı 22 (1967): 17-34.

defteri, bu çalışma kapsamında kullanılmıştır. Bibliothèque Nationale de France’da yer alan defterler içerisinde harbî tüccar meselesini ilgilendiren belgelerin yanı sıra Fransız ahidnamelerinin pek çok sureti de yer almaktadır. Nitekim, *Turc 130* numaralı defter 1569, 1581, 1597 tarihli Fransız ahidnamelerinin suretlerini de barındırmaktadır.

Harbî tüccar meselesiyle doğrudan ilgili bir hüküm, *Universitaire Bibliotheken Leiden, Or.1090:3* numaralı defterde tespit edilmiştir<sup>4</sup>. Meselenin özellikle XVII. yüzyılın ortalarına ilişkin seyrini anlamamıza imkân tanıyan son derece önemli hükümler ile bazı İngiliz ahidnamelerinin suretleri ise Leipzig, B.or.290-01 numaralı *Düvel-i Ecnebiye* defterinde yer almaktadır. *Uppsala, Nova 597-10, Zetterström Katalog 714-10* numarasında kayıtlı olan orijinal İngiliz ahidnamesi de harbî tüccar meselesine dair içerdiği bilgiler bakımından dikkat çekicidir. Ayrıca British Museum’da bulunan 1614 tarihli İngiliz ahidnamesi de konuya ilişkin kayda değer veriler sunmaktadır<sup>5</sup>.

Ankona Devlet Arşivi’nde, *ASAn, ACan,74 bis Pergamene di Solimano 1*, numarasıyla kayıtlı olan ve Ankonalıları bahşedilen 1587 tarihli imtiyaz da konuyla ilgili son derece önemli bir vesikadır<sup>6</sup>.

### **Yayımlanmış Belgeler**

Konuyla ilgili ana kaynakları teşkil eden belgelerin yer aldığı eserler içerisinde, Charrière’in 4 ciltlik eseri<sup>7</sup> özel bir yer tutmaktadır. Charrière, XVI. yüzyıla ilişkin Osmanlı-Fransız ilişkilerine konu olabilecek devasa bir belge yığını yayımlamıştır. Ayrıca IV. Henri ve Brèves’nin yazışmalarının yer aldığı ve Xivrey’nin yayımladığı belgelerden müteşekkil olan eseri de son derece önemli bir yer tutmaktadır. Horniker ve Zinkeisen gibi tarihçiler Charrière’in eserini taramış ve meseleye ilişkin bilgileri bu eserden almışlardır. Bu

<sup>4</sup> *Universitaire Bibliotheken Leiden, Or.1090: 3. 46a-b.*

<sup>5</sup> İlgili defter ve *Uppsala, Nova 597-10*’de yer alan ahidname daha önce Rabia Demir tarafından kullanılmıştır. Rabia Demir, “Osmanlı-İngiliz Diplomatik Münasebetleri (1580-1699)” (Yüksek Lisans Tezi: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021). Leipzig, B. or. 290-01. numaralı defterde konuya ilişkin hükümlerin tespit edilmesi hususunda yardımlarını esirgemeyen ve 1614 tarihli İngiliz ahidnamesini benimle paylaşan Rabia Demir’e müteşekkirim. 1614 tarihli İngiliz ahidnamesi için bkz. *British Museum.*, Turkish MSS. Or. 3338.

<sup>6</sup> *ASAn.*, *ACAn,74 bis Pergamene di Solimano 1*. Belgeyi benimle paylaşan Prof. Dr. Güneş Işıksel’e minnettarım.

<sup>7</sup> Ernest Charrière, *Négociations de la France dans le Levant, ou Correspondances, Mémoires et Actes Diplomatiques des Ambassadeurs de France à Constantinople et des Ambassadeurs, Envoyés ou Résidents à Divers Titres à Venise, Raguse, Rome, Malte et Jérusalem, en Turquie, Perse, Géorgie, Crimée, Syrie, Égypte, etc., et dans les États de Tunis, d’Alger et de Maroc*, cilt 1-4, (Imprimerie Nationale, 1848-1860).

bakımdan hem dolaylı yoldan hem de gerek görüldüğü yerlerde doğrudan kullanılan bu kaynaklar, meseleye ilişkin en önemli referanslar arasındadır.

İçeriğinin son derece detaylı diyalogları barındırması ve Osmanlı yönetimindeki isimlerin meseleye yaklaşımlarını yansıtmaları bakımından *Calendar of State Papers Relating to English Affairs in the Archives of Venice* ve *Calendar of State Papers Foreign*<sup>8</sup> serisinde yer alan yayımlanmış belgeler çalışmaya önemli bir katkı sağlamıştır.

Yayımlanan belgeler içerisinde imtiyaz ve ahidname metinleri de son derece önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda Tuchscherer tarafından Arapça orijinali ve Fransızca çevirisi ile birlikte yayımlanan 1528 yılında Fransız ve Katalanlara bahşedilen imtiyazı<sup>9</sup> ele alan çalışması ve Fransız ahidnamelerinin toplu olarak yer aldığı eserler arasında E. Charrière'in eseri dışında, Testa'nın<sup>10</sup> kapsamlı çalışması ve Gabriel Noradounghian'ın kaleme aldığı *Recueil D'Actes Internationaux de L'Empire Ottoman*<sup>11</sup> eserlerden de faydalanılmıştır. 1601 yılında bahşedilen İngiliz ahidnamesi, Feridun Bey'in *Münşeâtü's-Selâtin* isimli eserinde yer almaktadır<sup>12</sup>. Hollandalılara bahşedilen ilk ahidname ise Alexander H. de Groot tarafından yayımlanmıştır<sup>13</sup>. 1604 tarihli Fransız ahidnamesinin Fransızca metni, 1628 ve 1630 yıllarında François Savary de Brèves tarafından iki kez basılmıştır; yakın zamanlarda Radu Dipratu ahidnamenin Rumeli Kazaskeri Sunizade Seyyid Mehmed Emin Efendi tarafından XVII. yüzyılın ikinci yarısında oluşturulmuş bir kopyasını yayımlamıştır<sup>14</sup>. Belge, orijinalinden doğrudan kopyalanmış olup bu yönüyle güvenilir kabul edilebilir.

Konuyla doğrudan ilişkili olan birtakım yazışmaları içermesi bakımından, Klaas Heeringa'nın editörlüğünde yayımlanan *Bronnen tot de Geschiedenis Van Den Levantschen Handel*<sup>15</sup> başlıklı eser son derece önemlidir. Necmi Ülker'in *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında*

<sup>8</sup> Brown, Horatio F., ed. *Calendar of State Papers Relating to English Affairs in the Archives of Venice*. cilt 8-12, (Her Majesty's Stationery Office, 1894-1905)

<sup>9</sup> Michel Tuchscherer, "Le renouvellement des privilèges de la Nation des Français et des Catalans à Alexandrie en 1528," ed. Maria Pia Pedani ve Michel Tuchscherer, *Alexandrie ottomane I* (IFAO, 2011).

<sup>10</sup> Ignaz de Testa, *Recueil des Traités de la Porte Ottomane avec les Puissances Étrangères*, cilt 1 (Paris, 1864).

<sup>11</sup> Gabriel Noradounghian, *Recueil D'Actes Internationaux de L'Empire Ottoman*, cilt 1 (Librairie Cotillon, 1897).

<sup>12</sup> Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, cilt 2, 473-477.

<sup>13</sup> Alexander H. De Groot, *The Ottoman Empire and the Dutch Republic: A History of the Earliest Diplomatic Relations, 1610-1630*. (Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut, 1978), 233-246.

<sup>14</sup> Radu Dipratu, "The French Capitulation ('ahdname) of 1604: A Re-evaluation and Critical Edition of an Ottoman Charter of Privileges," *Osmanlı Araştırmaları* 63 (2024): 49-114.

<sup>15</sup> Klaas Heeringa, editör, *Bronnen tot de Geschiedenis Van Den Levantschen Handel*, cilt 1 (Martinus Nijhoff, 1910).

*İzmir'deki İngiliz Tüccarına Dair Problemlerle İlgili Belgeler*<sup>16</sup> başlıklı eserinde de konuyla ilgili bir adet belge tespit edilmiştir. Özellikle 1580'li yıllarda İskenderiye'deki konsoloslar arasındaki mücadelenin izlenebileceği ve Mühimme Defterleri içerisinde de rastlanılan birtakım hükümler Ahmed Refik Altınay tarafından yayımlanmıştır<sup>17</sup>.

Susan Skilliter'in doktora tezi de son derece önemli belgeler barındırmaktadır. Bu bakımdan, Cigalazade Sinan Paşa'nın, Eğri seferinde veziriazam olmasıyla birlikte harbî tüccar üzerindeki hakkı İngilizlere bahsettiğini gösteren son derece önemli bir belge, bu çalışmada yayımlanmıştır<sup>18</sup>. Ayrıca, Cengiz Orhonlu XVI. yüzyılın sonları ve XVII. yüzyılın başlarına ait telhisleri derlediği çalışmasındaki telhislerden bir tanesi de harbî tüccar meselesiyle ilgilidir<sup>19</sup>.

### **Literatür Değerlendirmesi**

1569 tarihli Fransız ahidnamesinden itibaren, Fransız ahidnamelerinde yer alan harbî tüccar maddesi bazı tarihçilerin dikkatini çekmiş ve konuya temas etmesine yol açmıştır. Ancak buna rağmen, harbî tüccar konusu Horniker'in 1946 yılında yayımlanan makalesine kadar müstakil olarak ele alınmamıştır. Horniker, 1583-1612 yılları arasında İngilizlerin Doğu Akdeniz'e yerleşmeye başladığı dönemde, Fransızlarla giriştiği rekabeti ele alırken harbî tüccar meselesine de değinmiştir<sup>20</sup>. Horniker, daha önce Zinkeisen'in kısaca değindiği bu meseleyi<sup>21</sup> daha kapsamlı bir biçimde ele almıştır. Ancak onun çalışması, İngilizler ile Fransızlar arasındaki harbî tüccarlarla ilgili rekabetten ziyade, bu iki devletin Felemenkler üzerindeki hak iddialarına odaklanmaktadır. Bu çerçevede, makalesini 1612 yılında

<sup>16</sup> Necmi Ülker, "XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir'deki İngiliz Tüccarına Dair Problemlerle İlgili Belgeler", *Belgeler* 14 (1992): 261-320.

<sup>17</sup> Ahmed Refik Altınay, "Türkler ve Kraliçe Elizabeth", *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası* 8/5 (1932): 3-29.

<sup>18</sup> Belgenin yer aldığı çalışma için bkz. Susan A. Skilliter, "The Turkish Documents Relating to Edward Barton's Embassy to the Porte (1588-1598)" (Doktora Tezi: University of Manchester, 1965).

<sup>19</sup> Cengiz Orhonlu, *Osmanlı Tarihine Aid Belgeler; Telhisler (1597-1607)*, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970).

<sup>20</sup> Arthur Leon Horniker, "Anglo-French Rivalry in The Levant from 1538 to 1612", *The Journal of Modern History* 18, sayı 4, (1946): 289-305. Horniker'in, Harborne dönemini ele aldığı çalışması da önemlidir. Arthur Leon Horniker, "William Harborne and the Beginning of Anglo-Turkish Diplomatic and Commercial Relations", *The Journal of Modern History* 14, sayı 3 (1942): 289-316.

<sup>21</sup> Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, cilt 3, çev. Nilüfer Epçeli, (Yeditepe Yayınevi, 2011). Zinkeisen harbî tüccarlar meselesini aktarırken Charriere'in IV. Cildi henüz yayınlanmamıştır. Ancak eserin özellikle III. cildinden yararlandığını söylemekte fayda vardır. Horniker'in de önemini vurguladığı gibi Zinkeisen'in kullandığı önemli kaynaklardan birisi de Jules Berger de Xivrey'in *Recueil des lettres missives de Henri IV* başlıklı eserdir. Xivrey'in çalışmasında IV. Henry'nin özellikle François Savary de Brèves'e gönderdiği mektuplar özel bir yer tutmakta olup Zinkeisen ve Horniker tarafından kullanılmıştır. Jules Berger de Xivrey vd., editörler, *Recueil des lettres missives de Henri IV*, cilt 1-9 (Imprimerie Royale, 1843-1876).

Felemenklere müstakil bir ahidnamenin verilmesiyle sonlandırması, sonraki yıllarda gelişen ve konu açısından önem taşıyan birçok detayın dışarıda kalmasına neden olmuştur<sup>22</sup>.

Fransız-İngiliz çekişmesi 1580'li yıllarda İngilizler açısından Doğu Akdeniz'deki varlıklarını koruma çabasının bir yansımasıydı. Bu nedenle, Osmanlı-İngiliz diplomatik ilişkilerinin erken dönemini ele alan çalışmalar da kaçınılmaz olarak bu rekabete değinmiş; bazı araştırmalarda ise yaşanan gerilimler 'bayrak meselesi' olarak kavramsallaştırılmıştır. Örneğin, Wood'un *Levant Kumanyası Tarihi*<sup>23</sup> adlı eserinde, iki devletin temsilcileri arasında yaşanan tartışmalardan kısaca söz edilir. Akdes Nimet Kurat<sup>24</sup> ve Mübahat Kütükoğlu<sup>25</sup> gibi tarihçilerin çalışmaları da bu rekabeti, bayrak meselesi bağlamında ele almıştır. Kütükoğlu, daha önce Ahmed Refik Altınay tarafından yayımlanan *Mühimme Defterleri*'ndeki bazı belgeleri kullanarak konuya katkı sunmuştur. Ancak tüm bu çalışmalar, mücadelenin erken evrelerine dair sundukları bilgiler bakımından yetersiz kalmaktadır.

Harbî tüccar maddesi, aynı zamanda Fransız ahidnamelerinde yer alması bakımından Osmanlı İmparatorluğu'nun bahsettiği imtiyazları siyasi ve ekonomik olarak nasıl algıladığına ve onları nasıl bir enstrüman olarak kullandığına yönelik bilgiler veren İnalçık'ın çalışmaları da son derece kıymetlidir. İnalçık, başta *Encyclopedia of Islam*<sup>26</sup> ve *İslâm Ansiklopedisi*<sup>27</sup> için yazmış olduğu "imtiyazat" maddeleriyle batılı devletlere verilen imtiyazların niteliklerinden tafsilatlı bir şekilde söz etmiştir. Bununla birlikte İnalçık, *Avrupa Devletler Sistemi: Fransa ve Osmanlı*<sup>28</sup> ve *Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret*<sup>29</sup> başlıklı makalelerinde gerek ahidnamelere ilişkin gerekse harbî tüccar meselesiyle ilgili bazı ayrıntılar sunmaktadır. Aynı şekilde Suraiya Faroqhi'nin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Venedikliler (1600-1630)* başlıklı makalesi, imparatorluğun yabancı devletlerin temsilcilerine karşı yaklaşımlarına yönelik önemli ipuçları

<sup>22</sup> Horniker, "William Harborne and Anglo-Turkish Relations", 289-316.

<sup>23</sup> Alfred C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, çev. Çiğdem Erkal İpek, (Doğu-Batı Yayınları, 2013).

<sup>24</sup> Akdes Nimet Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı* (Türk Tarih Kurumu, 1953).

<sup>25</sup> Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münasebetleri (1580-1838)* (Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1974).

<sup>26</sup> Halil İnalçık, "İmtiyazat", *Encyclopaedia of Islam*<sup>2</sup>, cilt 3 (Brill, 1971): 1179-1195.

<sup>27</sup> Halil İnalçık, "İmtiyazat", *DİA* 22, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000): 245-252.

<sup>28</sup> Halil İnalçık, "Avrupa Devletler Sistemi: Fransa ve Osmanlı", *Doğu Batı Makaleler-I*, (2005): 128-144.

<sup>29</sup> Halil İnalçık, "Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret", *Doğu Batı* 24 (2003): 55-81.

barındırmaktadır<sup>30</sup>. Öte yandan, Fransız konsoloslukları ile ilgili Poumarède<sup>31</sup>'in makalesi ile birlikte Billioud ve Raymond'un<sup>32</sup> eseri de bu teze katkı sağlamıştır.

Konuyla ilişkilendirilmesi gereken çalışmalardan biri de Güneş Işıksel'in 1524 yılında Kanuni'nin Ankonalılara bahsettiği imtiyazları ele alan makalesidir<sup>33</sup>. Bu imtiyaz, XVII. yüzyılın sonlarına kadar uzanan hak iddialarında, İngilizlerin temel dayanağı olmuştur. Buna karşın, Fransızların hak iddialarında temel aldıkları 1536 ahidnamesi ve bu ahidnameye ilişkin tartışmalar da son derece önemlidir. Iorga'nın, *Points de Vue sur l'histoire de l'Orient il l'époque Moderne*<sup>34</sup> başlıklı çalışması 1536 tarihli ahidnamenin yürürlüğe girip girmediğine ilişkin tartışmaların fitilini ateşlemiştir. Gaston Zeller da Iorga'dan sonra konuyla ilgili görüşlerini bildirmiştir<sup>35</sup>. Adı geçen tarihçiler, 1536 tarihli ahidnamenin yürürlüğe girmediğini düşünürken, Joseph Matuz ve Zeki Arıkan bunun aksini savunmuştur.

1536 ahidnamesine ilişkin yapılan en detaylı çalışma, J.P. Laurent'in makalesidir. Laurent ahidnamenin suretlerini araştırmış ve ahidnamenin gerçekten yürürlüğe girip girmediğine ilişkin ciddi bir sorgulama yapmıştır<sup>36</sup>. Gilles Veinstein, *Les Capitulations Franco-Ottomanes de 1536 Sont-Elles Encore Controversables?*<sup>37</sup> başlıklı makalesinde de temelde Laurent'in görüşlerine değinmiş ve ahidnamenin resmi statüsüne yönelik görüşlerini beyan etmiştir.

Harbî tüccarların XVI. yüzyılda Fransız bayrağı kullanımına ilişkin bilgiler sunan önemli bir makale de Güneş Işıksel'in 1569 tarihli Fransız ahidnamesine ilişkin yaptığı incelemedir. Işıksel bu makalede, 1528 yılında Fransızlara verilen hatt-ı şerifle birlikte erken dönemdeki Fransız ahidnamelerini değerlendirmiştir<sup>38</sup>. Işıksel'in bu çalışması, özellikle

---

<sup>30</sup> Suraiya Faroqhi, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Venedikliler (1600-1630)," *Osmanlı Dünyasında Üretmek Pazarlamak, Yaşamak*, çev. Gül Çağalı Güven, Özgür Türesay (Yapı Kredi Yayınları, 2008), 35-76.

<sup>31</sup> Géraud Poumarède, "Naissance d'une Institution Royale: les Consuls de la Nation Française en Levant et en Barbarie aux XVIe et XVIIe Siècles", *Annuaire-Bulletin de la Société de l'Histoire de France* (2001): 65-128.

<sup>32</sup> Joseph Billioud ve Raymond Collier, *Histoire du Commerce de Marseille*, cilt 3: *de 1480 à 1599* (Paris, Plon, 1951); Eseri benimle paylaşan Güneş Işıksel'e bir kez daha teşekkür etmeyi borç bilmekteyim.

<sup>33</sup> Güneş Işıksel, "Un Épisode Oublié de l'Histoire des Capitulations; Autour des Pergamene di Solimano des Archives d'État d'Ancône (1510-1526)", *Turcica* 52 (2021): 495-521.

<sup>34</sup> Nicolae Iorga, *Points de Vue sur l'Histoire de l'Orient à l'Époque Moderne* (Paris, 1925).

<sup>35</sup> Gaston Zeller, "Une Légende qui a la Vie Dure: les Capitulation de 1535", *Revue d'histoire Moderne et Contemporaine* 2 (1955): 127-132.

<sup>36</sup> J. P. Laurent, "Les Articles Franco-Ottomans de Février 1536: la Transmission de Leur Texte; Leur Caractère," *Ordonnances des rois de France, Règne de François I<sup>er</sup>*, cilt 8, ed. Pierre Renouvin vd. editörler., (Imprimerie Nationale, 1963-1972), 503-574.

<sup>37</sup> Gilles Veinstein, "Les Capitulations Franco-Ottomanes de 1536 Sont-Elles Encore Controversables?," *Living in the Ottoman Ecumenical Community, Essays in Honour of Suraiya Faroqhi*, ed. Vera Costantini vd. editörler, (Brill, 2008).

<sup>38</sup> Güneş Işıksel, "Les Capitulations Accordées à la Nation Française En 1569: Essai de Contextualisation et Édition Critique", *Turcica* 53 (2022): 137-173.

1569 tarihinden önce harbîlerin Fransız bayrağı kullanımına ilişkin önemli bilgiler sunmaktadır.

Öte yandan, Alexander de Groot'un *The Ottoman Empire And The Dutch Republic, A History of the Earliest Diplomatic Relations, 1610-1630*,<sup>39</sup> başlıklı eseri meselenin Felemenklerle ilgili olan yönü için oldukça mühim bilgiler vermektedir. Ayrıca, bu tezin ana kaynakları arasında yer alan *Turc 130* numaralı deftere dayanan çalışmalarıyla öne çıkan Viorel Panaite ise söz konusu defterde kayıtlı ve harbî tüccarların Fransız bayrağı altında ticaret yapmalarına dair iki fetvayı inceleyerek, harbî tüccar meselesine katkıda bulunmuştur<sup>40</sup>.

Yakın dönemde yapılan çalışmalardan ise Nathan Michalewicz'in doktora tezi dikkate değerdir.<sup>41</sup> Michalewicz tezinin adını her ne kadar *Cetau-Cambresis* anlaşmasının vuku bulduğu 1559 yılıyla başlatsa da konu itibarıyla daha erken dönemlere de değinmekte, özellikle Fransız diplomasinin temel dinamiklerini sarıh bir şekilde açıklamaktadır. Michalewicz de harbî tüccarlar meselesine temas etmiş ancak, meselenin Osmanlı İmparatorluğu'nu ilgilendiren yönlerini eksik bırakmıştır. Diğer taraftan, Osmanlı-Dubrovnik ilişkilerini konu edinen çalışmalar da konuya ilişkin bazı bilgiler ihtiva etmektedir<sup>42</sup>.

Sonuç olarak, mevcut literatür her ne kadar harbî tüccar meselesine dair bazı bilgiler sunsa da Osmanlı arşiv belgelerinin bu çalışmalarda yeterince kullanılmadığı dikkati çekmektedir. Kaynak kullanımındaki bu eksiklik, meselenin tarihsel süreç içerisinde aktarımında çeşitli boşluklara neden olmuş; bu da hem yorum hatalarına hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun konuya yaklaşımının sağlıklı bir şekilde sorgulanamamasına yol açmıştır. Aynı nedenle, mevcut çalışmalar genellikle harbî tüccar meselesini, İngilizler ile

---

<sup>39</sup> De Groot, *The Ottoman Empire And The Dutch Republic*.

<sup>40</sup> Viorel Panaite, "Two Legal Opinions (Fetvâs) from the Manuscript Turc 130 (Bibliothèque Nationale, Paris) on the Western Non-Treaty Merchants in the Ottoman Mediterranean," *Enjeux Politiques, Économiques et Militaires en Mer Noire (XIVe-XXIe siècles), études à la Mémoire de Mihail Guboglu*, Faruk Bilici vd., editörler (2007), 169-194.

<sup>41</sup> Nathan Michalewicz, "Franco-Ottoman Diplomacy During the French Wars of Religion (1559-1610)" (Doktora Tezi: George Mason University, 2020).

<sup>42</sup> Bunlar için bkz. Nicolaas H. Biegan, *The Turco-Ragusan Relationship According to the Firmans of Murad III (1575-1595) Extant in the State Archives of Dubrovnik* (Mouton, 1967); Metin Ziya Köse, *Doğu Akdeniz'de Casuslar ve Tacirler; Osmanlı Devleti ve Dubrovnik İlişkileri 1500-1600* (Giza Yayınları, 2009); Metin Ziya Köse, "XVI. Yüzyılda Osmanlı-Dubrovnik Münasebetleri" (Yüksek Lisans Tezi: Marmara Üniversitesi, 1997); Mladen Glavina, "17. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İmparatorluğu ile Dubrovnik Cumhuriyeti İlişkileri" (Yüksek Lisans Tezi: Hacettepe Üniversitesi, 2009)

Fransızların Felemenk tüccarlarını kendi konsolosluklarına yönlendirme mücadelesiyle sınırlandıran bir çerçevede ele alma eğilimindedir<sup>43</sup>.

Bu tezde, Osmanlı yöneticilerinin harbî tüccar meselesine ilişkin aldıkları kararların arkasındaki gerekçeleri anlamaya yönelik bir çaba gösterilmiş; bu bağlamda, literatürde sıklıkla başvuru alan temel kaynaklar gerekli görüldüğü durumlarda yeniden değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, başta Osmanlı Arşivleri olmak üzere, bazı Avrupa ülkelerinin arşiv ve kütüphanelerinde yer alan yazma eserlerin kapsamlı biçimde kullanılması hedeflenmiştir. Bu sayede, literatürdeki bilgi eksikliklerinden kaynaklanan boşlukların olabildiğince giderilmesi ve Osmanlı İmparatorluğu’nun harbî tüccar meselesine yaklaşımının, konu özelinde daha önce kullanılmamış belgeler ışığında ayrıntılı biçimde ortaya konulması amaçlanmıştır.

### **Tarihsel Süreç**

Osmanlı İmparatorluğu’nun, kuruluşundan itibaren Balkanlar ve Akdeniz’deki ilerleyişi, Batılı devletlerle karşı karşıya gelmesini kaçınılmaz kılmıştır. Bu bağlamda İmparatorluk, zaman içerisinde Anadolu kıyıları, İstanbul, Karadeniz ve Doğu Akdeniz gibi kilit bölgelerin kontrolünü ele geçirmenin yanı sıra, Doğu ve Batı arasındaki hâkim ticaret yollarının kesişme noktalarını da denetim altına almıştır. İmparatorluğun Batılıların sıklıkla uğradıkları ticari bölgelerin kontrolünü ele geçirdiği bu süreç diplomatik ve ticari temasların artmasını da beraberinde getirmiştir.

Osmanlılar, XVI. yüzyılda gelişen Batı diplomasisinden farklı olarak, diplomatik ilişkilerin yürütülmesinde kendilerine özgü bir usul benimsediler<sup>44</sup>. Bu yeni usul çerçevesinde Osmanlılar, özellikle mevcut ticari düzenin devamlılığını sağlamak arzusuyla hareket ettiler ve geçmiş uygulamaları dikkate alarak Avrupalı devletlere ticaret yapabilmeleri için gerekli izinleri tanıdılar. Bu izinler “ahidname” adı verilen ve tek taraflı

---

<sup>43</sup> Horniker, Mısır’da İngiliz bayrağı ile ticaret yapan harbî tüccarların daha William Harborne döneminde dahi var olduğunu ancak bunun geçici bir durum olduğunu ifade etmektedir. (Horniker, “*Anglo-French Rivalry*”, 294). Kurat’ın İngilizlerin harbî tüccar üzerindeki hak iddialarıyla ilgili temas ettiği ilk hadise ise 1593 yılında Barton’un resmi olarak elçiliğe kabulüyle tecdid edilen ahidname ile olmuştur. (Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı*, 107-108). Kütükoğlu, harbî tüccar meselesinin ilk olarak Hollandalı tüccarlar üzerindeki hak iddialarında belirginleştiğini ifade etmektedir. (Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münasebetleri*, 43). Michalewicz ise harbî tüccar hususundaki İngiliz rekabetinin kökenlerinin 1589 yılından sonra Fransız elçisi Lanscome’un elçilik görevinin sonlandırılmasının ardından Barton’un görevlendirmesi ile geliştiğini ifade etmektedir. Michalewicz, “Franco-Ottoman Diplomacy” 285.

<sup>44</sup> Bülent Arı, “Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period,” *Ottoman Diplomacy, Conventional or Unconventional, Studies in Diplomacy*, ed. A. Nuri Yurdusev, (Palgrave Macmillan, 2016), 37.

olarak bahşedilen imtiyaz belgeleri ile sağlanıyordu ve Osmanlılar bahsettikleri bu belgeler vasıtasıyla çok yönlü diplomatik hamleler gerçekleştirebiliyordu<sup>45</sup>.

Osmanlı diplomasisinin temel unsurlarından birini teşkil eden ahidnameler, bahşedilen devletin tüccarlarına geniş imtiyazlar tanırken, muhatap devletin dostluk ve barış taahhüdünü de şarta bağlıyordu. Bu şart gereği, ilgili devlet dostluk ve sadakat göstereceğini garanti etmiş oluyor<sup>46</sup> ve bu durum, Avrupa devletleri arasında ciddi bölünmelere sebep oluyordu. Osmanlılar, bahsettikleri bu imtiyazlar ile birlikte geniş askeri ve siyasi hedeflerini icra etme imkânı elde ediyordu.

Öte yandan, “eman” prensibinin izin vermesiyle birlikte Osmanlı pazarı, XVI. yüzyıla gelindiğinde sadece dost devletlerin tüccarlarına değil, harbî statüdeki devletlerden gelen tüccarlara da açık bir vaziyetteydi. Osmanlılar, kendi hukuk sistemlerinde harbî kavramıyla eşleştirdikleri bu yabancı tüccarlara harbî tüccar demeyi tercih etmişti ve bu tüccarların Osmanlı topraklarında ticaret yapabilmesi belirli bir şarta bağlanmıştı. Bu şart, ahidname sahibi bir devletin bayrağı altında ticaret yapmaktı.

Harbî tüccarlara ilişkin ilk sistemli uygulamanın, Kanuni Sultan Süleyman (1522-1566) döneminde hayata geçirildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Kanuni, 1524 yılında Ankonalılara bahsettiği bir imtiyaz ile harbî devletlere mensup tüccarların Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde ticaret yapabilmelerine imkân tanıdı. Bu çerçevede, söz konusu tüccarların Osmanlı topraklarında kendi konsolosluklarını açmalarına izin verilecek; ancak böyle bir temsilcilik kuracak mali güce sahip değillerse, Osmanlılar ile dostane ilişkiler sürdüren ve Osmanlı liman şehirlerinde konsoloslukları bulunan devletlerin konsoloslarına başvurmaları suretiyle ticaret yapmaları mümkün olacaktı<sup>47</sup>.

Öte yandan, bazı Avrupalı devletler Kanuni döneminden çok daha önce Osmanlı İmparatorluğu’ndan ahidname alarak ticaret yapma imkânını elde etmiştir. Bu durum esasen, Osmanlı İmparatorluğu’nun, kadim Doğu-Batı ticaret yollarının kesişim noktasında yer alan stratejik konumuyla yakından ilişkilidir. Zira daha XIII. yüzyılda, Fransızların XVI. yüzyılda elde edecekleri ayrıcalıklardan çok daha geniş imtiyazlara Venedikliler sahip olmuştur. Venedik, Doğu Roma İmparatorluğu ile 1223 yılında imzaladığı bir antlaşma

---

<sup>45</sup> Osmanlı İmparatorluğu’nun bahsettiği imtiyazların çok yönlü yapısına ilişkin geniş bilgi için bkz. İnalçık, “İmtiyazat.”; Halil İnalçık, “Osmanlı’nın Avrupa ile Barışıklığı”, 55-81.

<sup>46</sup> Ayrıca ahidnameler ile ilgili tafsillatlı bilgi için bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, “Ahidname”, *DİA* 1, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988): 536-540.

<sup>47</sup> Güneş Işıksel, “Un Épisode Oublié de l’Histoire des Capitulations”, 504-505.

uyarınca, Batılı tüccarların imparatorluğa ödedikleri vergilerin 3/8'ini doğrudan tahsil etme hakkını elde etmiştir. Bu sayede Venedik, Doğu Roma İmparatorluğu nezdinde diğer Batılı topluluklara kıyasla üstün bir konum kazanmış ve onlardan elde edilen gelirlerin önemli bir bölümünü kontrol edebilmiştir<sup>48</sup>. İlk bakışta bu uygulama, XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ile dost olan devletlerin kendi konsoloslarına başvuran tüccarlardan tahsil ettikleri baylaç hakkı ile benzerlik arz etse de önemli bir fark mevcuttur: Baylaç hakkı, Osmanlı hazinesine giren vergilerden bir kesinti şeklinde değil, doğrudan tüccarların getirdiği mallar üzerinden alınan harici bir ödeme niteliği taşır. Bu açıdan bakıldığında, geçmişte sağlanan imtiyazlar, XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu tarafından bahşedilen ayrıcalıklardan daha ileri düzeyde görünmektedir.

İtalyan denizci devletlerinin XVI. yüzyılda Doğu ticaretine olan ilgisi ve Doğu ile Batı arasındaki ticarete üstlendikleri aracılık rolü büyük ölçüde devam etmekteydi<sup>49</sup>. Ancak, 1517'de Mısır'ın fethinden sonra Fransa, Osmanlı-Avrupa ilişkilerinde ön plana çıkmaya başladı. İlk defa Mısır'daki Katalanlarla açmış oldukları konsolosluk ile Doğu'daki ticari varlıklarını hissettirmeye başladılar.

1525 yılındaki Pavia Muharebesinde Fransa kralı I. François (1515-1547)'nın rakibi V. Carlos (1519-1556)'a esir düşmesi ve kralın annesi Louis de Savoia'nın Kanuni Sultan Süleyman'dan yardım istemesi, Fransa'yı Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve askeri amaçları doğrultusunda fayda sağlayan bir unsur haline getirdi. Padişahın Mohaç Seferi'ni gerçekleştirerek I. François'ya gerekli yardımı sağlaması, diplomatik ilişkilerin olumlu yönde gelişmesine ve akabinde gerçekleşen ortak askeri seferler<sup>50</sup> ile birlikte ticari ilişkilerin gelişmesinde de etkili oldu. XVI. yüzyılda Fransızlar, Doğu Akdeniz ticaretindeki etkinliklerini, Osmanlı padişahı ile geliştirdikleri diplomatik ilişkiler doğrultusunda önemli ölçüde artırdılar. Zamanla, ticari temsilcileri bulunmayan Hristiyan devletlere mensup tüccarların Fransız bayrağı altında ticaret yapmalarını ve Osmanlı liman şehirlerine geldiklerinde Fransız konsolosluklarına başvurmalarını mümkün kılan imtiyazlar elde ettiler<sup>51</sup>.

<sup>48</sup> Wilhelm Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal (Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000), 325-326.

<sup>49</sup> Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, 103-136.

<sup>50</sup> İsmail Soysal, "Fransa (Türk-Fransız İlişkileri)," *DİA* 13, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002): 181-182.; Christine Isom-Verhaaren, *Kâfirle İttifak: 16. Yüzyılda Osmanlı-Fransız Anlaşması*, çev. Ayla Ortaç (Kitap Yayınevi, 2015), 141-174.

<sup>51</sup> Bu husustan 1. bölümde detaylı olarak bahsedileceğinden burada kısaca değinmek yeterli görüldü.

Fransızların Doğu Akdeniz ticaretinde elde ettikleri bu önemli başarıya karşın, yüzyılın ilk çeyreğinde Sakız ve Girit gibi Doğu Akdeniz'in önemli adalarında konsolosluklar bulunduran<sup>52</sup> ve İtalyanlar aracılığıyla ticari faaliyetlerini yürüten İngilizler, yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı İmparatorluğu ile doğrudan ticaret yapabilme talebini iletme için başkente bir elçi gönderdiler. 1579 yılında Edward Osborne ve Richard Staper adlı İngiliz tüccarları temsilen William Harborne, Osmanlı İmparatorluğu'ndan bir ticaret izni almayı başardı<sup>53</sup>. Bu izinle, İngilizlerin Doğu Akdeniz ticaretine katılım çabaları olumlu sonuçlar vermeye başlayacaktı. Ancak ne var ki Doğu Akdeniz ticaretinde kendilerinden daha köklü bir geçmişi olan ve Osmanlıların muteber devlet olarak tanımladığı Fransızlar, İngilizleri pek de sıcak karşılamayacaklardı.

Doğu Akdeniz sahnesinde kuzeyli rakipleriyle karşı karşıya gelen Fransızlar, İngilizlere bahşedilen ahidnamenin ilgası için yoğun çaba sarf ettiler. Ancak Fransızların diplomatik baskılarına rağmen, İngilizler Osmanlı İmparatorluğu'nun dış politikasına uyumlu bir şekilde hareket etmiş ve bu doğrultuda başarılı adımlar atmaya muvaffak olmuşlardı. Osmanlılar da dönemin siyasi ve diplomatik hedefleri doğrultusunda, 1580 yılında İngilizlere bir ahidname bahşetmişti. İngilizler, elde ettikleri bu imtiyazları kurumsal bir yapı altında yönetmek amacıyla İngiltere'de bir ticaret şirketi kurma yoluna gitmişlerdi. Kraliçe Elizabeth'in, söz konusu ticari ilişkiler için görevlendirilen temsilcilerin giderlerini karşılamayı reddetmesi üzerine, bu mali yükümlülüklerin tamamı *Chief Merchant of all Turkish Company* tarafından üstlenilmişti<sup>54</sup>. İlk daimî İngiliz elçisi olarak seçilen William Harborne, görevine 1583 yılında başladı. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu ile olan ilişkilerinde İngiliz temsilcilerinin giderleri doğrudan bağlı oldukları kumpanya tarafından karşılanırken bu temsilciler hem diplomatik hem de ticari bir rol üstleniyorlardı.

Kraliçenin, İngiliz temsilcilerinin ekonomik gereksinimlerini karşılama noktasında isteksiz olması ve kumpanyanın tabiatı gereği İstanbul'da bir elçi bulundurma meselesine kâr-zarar odaklı olarak yaklaşması, temsilcilik makamını ekonomik olarak kırılgan bir hale getiriyordu. Bu hassas durum İngiliz temsilcilerinin, Doğu Akdeniz limanlarında elde edebilecekleri en küçük gelirin bile önemini kavramalarına katkı sağlamış olmalıdır.

---

<sup>52</sup> Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, 21.

<sup>53</sup> Zeki Arıkan, *Levant Kumpanyası Tarihi* adlı eserin çevirisine yazdığı sunuş yazısında William Harborne, Richard Staper ve Edward Osborne'nun Kraliçe Elizabeth tarafından gönderilmiş oldukları yönünde bir izlenim yarattıklarını ifade etmektedir. (Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, 8). İngilizlere verilen ticaret müsaadesi için bkz. *BOA.*, MD 43, 96/186.

<sup>54</sup> Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, 8-9.

Nitekim İngilizler kendi bayrakları ile ticaret yapabilme amacıyla başta İskenderiye olmak üzere gerekli gördükleri liman şehirlerine çok kısa bir süre içerisinde konsolos tayin etmeye başlamışlardı. Ancak bu süreç onlar için pek de kolay gerçekleşmeyecekti. Doğu Akdeniz'e gelen bu kuzeyli devlet, Venedik ve Fransa gibi rakiplerle karşı karşıya kaldı. Başlangıçta Fransa, İngilizlere imtiyaz verilmesine, özellikle de kendi bayrakları ile ticaret yapma müsaadesinin bahşedilmesine karşı çıktı. Venedik baylosu kısa bir süre sonra Fransızların muhalefetine katıldıysa da Fransız elçisinin protestoları baylosa nazaran daha şiddetli bir görünüm arz ediyordu<sup>55</sup>. Zira uzun yıllar Fransız bayrağı altında ticaret yapan İngilizler, artık kendi bayraklarını taşıma hakkını elde etmiş ve bu durum Fransızları önemli bir gelir ve prestijden mahrum bırakmıştı.

İngilizler, Fransız hâkimiyetine son vermeye ve kendilerinin Doğu Akdeniz'deki ağırlığını artırmaya kararlıydılar ve bir süre sonra Fransız bayrağı altında ticaret yapan harbî tüccarların da İngiliz bayrağı altında ticaret yapmasını istemeye başladılar. İngilizler, eğer bu emellerini gerçekleştirebilirlerse harbî tüccarların kendi bayraklarını taşımasıyla önemli bir gelir elde edeceklerdi. Zira bir devletin bayrağı ile ticaret yapan tüccarlar, *baylaç hakkı* adı verilen bir vergiyi ilgili devletin konsolosuna ödemek durumundaydı. Aynı zamanda İngiliz bayrağını dalgalandıran harbî tüccar gemileri kaçınılmaz olarak İngilizlere prestij sağlayacaktı<sup>56</sup>. İngilizler, harbî tüccar üzerindeki hak iddialarını, önceden Fransızları temsilen İskenderiye'de konsolos olan ve doğal olarak harbî tüccarların da kendisine başvurduğu Paolo Mariani'yi İngiliz konsolosluğunda olarak tayin ederek somutlaştırdılar. İngilizlerin imparatorluğa gelişini müteakip, maddi ve itibari açılardan kayba uğrayan Fransızlar, harbî tüccarlardan elde ettiği gelirin ve onların Fransız bayrağı ile ticaret yapmasının getirdiği itibarın tehlikeye girmesiyle daha da sarsıldı.

İngilizler, eylemlerini haklı çıkarmak için tarihi bir dayanak noktası belirleyip kendilerine göre bir strateji oluşturdular. Bu strateji, Fransızların hak iddialarını geçersiz kılabilmek adına uzun soluklu bir mücadelenin başlangıcı oldu. Osmanlı İmparatorluğu ise yaşanan bu mücadelede, söz konusu ayrıcalığı kimi zaman Fransızlara kimi zaman da

---

<sup>55</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 8: 50-68.

<sup>56</sup> Bayrak kullanımı önceki çalışmalarda daha ziyade sembolik bir kavram olarak nitelendirilmiş, bayrağı kullanılan devletin konsoloslarına başvurmak ve koruması altında olunduğuna yönelik bir ima barındırmıştır. Ancak tüm bu süreç boyunca harbî tüccarların gemilerine gerçekten Fransız bayrağı çektiklerine yönelik işaretlere rastlamak mümkündür. Bu duruma ilişkin bir örnek için bkz. *BnF.*, Supplément Turc 118, v. 84b. (2-12 Mart 1613/ Evass-ı Muharrem 1022)

İngilizlere bahşeden fermanlar ve ahidnameler bahşetmekten geri durmadı. Bu noktada Osmanlı yönetiminin hangi saiklerle böyle bir tutum sergilediği sorusu öne çıkmaktadır.

Önceki araştırmalar, harbî tüccar meselesini genellikle iki rakip elçi arasındaki diplomatik mücadele çerçevesinde ele almış ve Osmanlı İmparatorluğu'nun konuya yaklaşımını derinlemesine sorgulama çabasına yeterince girişmemiştir. Hatta bazı çalışmalarda, Osmanlı devlet adamlarının meseleye yönelik tutumları yüzeysel açıklamalarla sınırlandırılmıştır. Örneğin Wood, söz konusu çekişmede bazı Osmanlı yöneticilerinin yalnızca maddi çıkar elde etme saikiyle hareket ettiklerini öne sürmektedir<sup>57</sup>. Benzer şekilde, Horniker de Osmanlıların karar alma süreçlerini belirleyen başlıca etkenlerin saray entrikaları ve rüşvet olduğunu ileri sürmüş; kararların istikrarsızlığına ve zamanla değişiklik göstermesine, imparatorluğun politik ve ekonomik çıkarlarla şekillenen pragmatik yaklaşımını gerekçe olarak sunmuştur<sup>58</sup>. Her iki araştırmacının da bulunduğu ortak nokta, Osmanlı ricalinin maddi menfaat beklentisiyle hareket ettiğidir.

Buna karşın, Akdes Nimet Kurat bu görüşlerden ayrılarak, Fransız yanlısı tutum sergileyen devlet adamlarının öncelikli amacının maddi kazanç değil, mevcut düzenin korunması olduğunu ileri sürmektedir<sup>59</sup>. Bu durum, bazı Osmanlı yöneticilerinin harbî tüccar meselesinde Fransızları destekleme nedeninin, kadim nizamı muhafaza etme arzusuna mı dayandığı, yoksa saray içindeki farklı hiziplerin mücadelesinin bir yansıması mı olduğu sorusunu gündeme getirmektedir.

1601 tarihli İngiliz ahidnamesinde<sup>60</sup>, bazı Felemenk vilayetlerinin İngiliz elçilerine ve konsoloslarına başvurmaları yönünde bir düzenleme yer almıştır. Ahidname metninde, bu kararın gerekçesi olarak Cigalazade Sinan Paşa'nın denizlerdeki gelişmelere hâkimiyeti gösterilmiştir. Ancak bu gerekçenin, gerçekte Sinan Paşa'nın konu üzerindeki bilgi ve otoritesine mi dayandığı, yoksa başka etkenlerin mi bu kararda rol oynadığı ayrıca değerlendirilmesi gereken bir husustur. Aynı şekilde, Osmanlı payitahtındaki diplomatik temsilcilerin çıkarlarına uygun kararların alınmasında Osmanlı yöneticileri ile şahsi ilişkilerinin ve diplomatik maharetlerinin<sup>61</sup> etkisi olup olmadığı da önemli bir tartışma

<sup>57</sup> Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, 54.

<sup>58</sup> Horniker, "William Harborne and the Beginning", 290.

<sup>59</sup> Bunun için bkz. Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı*.

<sup>60</sup> 1601 tarihli İngiliz ahidnamesi için bkz. Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, cilt 2 (1274), 473-477.

<sup>61</sup> Örneğin Talbot ve McCluskey, diplomasi kavramının erken dönemde var olmadığını ifade ederken Callières'nin eserine (François de Callières, *De la Manière de Négocier avec les Souverains* (La Compagnie, 1716) değinmekle birlikte ilgili eserden naklen diplomatik temsilcinin şahsi becerisinin ne kadar önemli olduğunu vurgulamışlarsa da bu becerilerin imparatorluğun önemli meselelerde karar alma pratiklerini ne

konusudur. Bu durum, daha geniş bir soruyu da beraberinde getirmektedir: Acaba karar alma süreçlerinde gözlemlenen bu dalgalanmalar, Osmanlı yönetiminin bilinçli ve esnek bir dış politika pratiğinin tezahürü olabilir mi?

Bu tezin temel amacı, Osmanlı İmparatorluğu’nun Batılı devletler arasında rekabet konusu haline gelen harbî tüccar meselesine hangi ekonomik, diplomatik ve siyasi saiklerle yaklaştığını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, mevcut çalışmalar ile XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın başları gibi siyasal, yönetsel ve ekonomik açıdan oldukça karmaşık bir dönemde, Osmanlı dış politikasının dinamiklerini anlamaya yönelik bir katkı sağlanması hedeflenmektedir. Harbî tüccar meselesi etrafında şekillenen olaylar silsilesi, yalnızca bu özel konunun aydınlatılmasını değil, aynı zamanda Osmanlı diplomasi pratiğinin bir örneği olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır.

Tezin birinci bölümünde, harbî tüccar kavramı tanımlanmış ve Fransızların bu statüyü elde etmelerinin tarihsel kökenleri ortaya konmuştur. İkinci bölümde konu daha geniş bir çerçevede ele alınarak, özellikle Fransız-İngiliz rekabetinin ortaya çıkışı ve bu rekabetin harbî tüccar meselesine yansımaları incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise, Fransızların bu rekabette güç kaybetmeye başladığı dönemde harbî tüccar statüsüne ilişkin gelişmeler analiz edilmiştir. Tez boyunca odak noktası harbî tüccar meselesi olarak belirlenmiş; bu çerçeve dışında kalan daha geniş kapsamlı diplomatik ilişkiler çalışmanın dışında bırakılmıştır. Sonuç bölümünde ise, Osmanlı İmparatorluğu’nun harbî tüccar meselesine nasıl yaklaştığı sorusuna yanıt aranmaktadır.

---

ölçüde etkilediği tartışılması gereken bir konu gibi gözükmektedir. (Micheal Talbot ve Phil McCluskey, “Introduction: Contacts, Encounters, Practices: Ottoman-European Diplomacy, 1500-1800”, *Osmanlı Araştırmaları* 48 (2016): 275-276). Jensen’ın, III. Murad’ın Marsilyalıların IV. Henri’ye olan isyanlarını sonlandırmaları yönünde gönderdiği name-i hümayunu Brèves’e duyduğu şahsi saygıdan dolayı olduğunu ileri sürmesi de konuya ilişkin farklı bir örnektir. De Lamar Jensen, “XVI. Yüzyıl Fransız Diplomasisinde Osmanlı Türkleri”, *Tarih Dergisi* 51, (2011): 188.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### 1. HARBİ TÜCCAR MESELESİNİN KÖKENLERİ

#### 1.1. Ticaretten Diplomasiye: Osmanlı'da Harbî Tüccar Kavramı ve Fransız Ahidnamelerinde Yer Alan Harbî Tüccar Maddesi

Osmanlı İmparatorluğu'nda “dârülharb” olarak adlandırılan yabancı ülkelerin tebaasına, fiili veya olası düşmanlık ve savaş durumları nedeniyle “harbî” denirdi. “Harbî tüccâr” tabiri ise, ahidname sahibi olmayan devletlerin tüccarlarını tanımlamak için kullanılırdı. Harbî tüccarlar, İslam ülkesine emân almadan girmiş olsa bile tüccar olduklarını delillerle ispat etmeleri durumunda kendilerine zarar verilmezdi<sup>62</sup>. Bu prensip, Osmanlı İmparatorluğu'nun zaman içerisinde bahsettiği ahidnamelere de yansımış<sup>63</sup> ve ahidname bahsedilen devletin tebaası, bu ayrıcalıktan yararlanma imkanına sahip olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman döneminde, ahidname sahibi olmayan devletlerin tüccarlarına da dost bir devletin bayrağı altında ticaret yapabilme hakkı tanınmıştır.

Erken modern çağda diplomasiye bağlı olarak şekillenen güç dengeleri sürekli olarak değişiyordu. Bu dönemlerde harbî tüccar sınıfı da mevcut siyasi koşullara bağlı olarak değişkenlik gösteriyordu. Ahidnameler, bir devletin statüsünü “harbî”den dostla dönüştürebilirken, tam tersine bir savaş ilanı da ahidname sahibi olan devleti yeniden harbî statüsüne çekebilirdi. Örneğin, Ankonalı tüccarlar Fatih Sultan Mehmed döneminde, Ankonalı tüccarlar Floransa'nın koruması altında Osmanlı pazarlarında faaliyet göstermiş<sup>64</sup> ancak 1524 yılında müstakil bir imtiyaz elde edebilmişlerdi. Bu imtiyazda Fransız ve İngiliz tüccarlar yabancı olarak sınıflandırılmıştı. Ancak, 1566 yılında Ankonalılar harbî statüsüne düşürülürken<sup>65</sup>, 1569 tarihli Fransız ahidnamesiyle Fransızlar doğrudan müstemen statüsünde yer almaya başlamıştı<sup>66</sup>. Bu ahidnamede Ankonalıların, Fransız bayrağı altında ticaret yaptıklarına işaret eden bir husus dahi yer almaktaydı. 1580 yılına gelindiğinde İngilizler, ahidname sahibi olarak imparatorluktaki ticari konumlarını değiştirdiler, böylece

<sup>62</sup> Ahmet Özel, “*Harbî*”, *DİA* 16, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997): 112-114.

<sup>63</sup> Osmanlı İmparatorluğu'nda eman kavramı hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, “*Eman*”, *DİA* 11, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995): 77-79.

<sup>64</sup> Işıksel, “Un Épisode Oublié de l'Histoire des Capitulations”, 495-497.

<sup>65</sup> Mikail Acıpınar, *Osmanlı İmparatorluğu ve Floransa, Akdeniz'de Diplomasi, Ticaret ve Korsanlık 1453-1599* (Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016), 167.

<sup>66</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 3a-b, 4a-b.

Doğu Akdeniz'deki güç dengeleri yeniden şekillenirken, güç dengelerindeki değişim zamanla Fransız ahidnamelerine de yansdı.

Ahidnameler çerçevesinde bakıldığında, harbî tüccarlara ilişkin hususların 1569 tarihli Fransız ahidnamesinden itibaren Fransız ahidnamelerinde yer aldığı görülmektedir. Örneğin, 1569 tarihli belgenin giriş bölümünde, Ceneviz, Sicilya ve Ankona'dan gelen tüccarların Fransız bayrağı altında ticaret yaptıklarından bahsedilmiştir<sup>67</sup>. Ancak söz konusu ahidnamede bahsi geçen tüccarların, Fransız bayrağı altında ticaret yapmak zorunda olduğuna yönelik bir madde yer almamaktadır.

1581 tarihli Fransız ahidnamesinde<sup>68</sup>, Ceneviz, İngiltere, Portekiz, İspanya, Katalan, Ankona ve Dubrovnik<sup>69</sup> tüccarlarının yanı sıra “Fransa Kralı'nın nâmi ve sancağı altında” ticaret yapan daha geniş bir gruba atıf yapılmakla birlikte, bu tüccarların geçmişte olduğu gibi yalnızca Fransız bayrağı altında ticaret yapmaları gerektiği açıkça belirtilmiştir. Ahidnamenin birinci maddesi de doğrudan bu hususa tahsis edilmiştir. 1597 yılında bahsedilen ahidnamede<sup>70</sup> ise Venedik ve İngiltere hariç tutularak Ceneviz, Portekiz, Katalan, Sicilya, Ankona ve Florantin (Floransa), Dubrovnik ve Fransız bayrağı altında ticaret yapan

---

<sup>67</sup> “...Ceneviz ve Çiçilya (Sicilya) ve Ankona ve gayrî Françe pâdişâhının nâmi ve sancağı altında yürüyenlerden İskenderiye ve Şam Trablus'unda ve sâ'ir iskelelerde dutulup alınıp şatulup mezbûr Yasef'e olan deyni edâ olunmağa...” BnF., Turc 130, v. 3b-4a.; “...Françe pâdişâhı re'âyasından ve sâ'ir onlarıñ nâmi ve sancağı altında yürüyenlere bir ferd dahl ve taarruz etmeye deyü...” BnF., Turc 130, v. 4b-5a. Michalewicz, 1569 tarihli ahidnamenin Fransızca suretlerinde harbî tüccarların Fransız bayrağı kullanmalarına ilişkin bir zorunluluktan söz edilmediğini kabul etmekle birlikte, muhtemelen ahidnamenin *Turc 130* numaralı defterde yer alan suretinde böyle bir zorunluluğun bulunduğunu düşünmektedir. Bu görüşünü temellendirmek amacıyla, *Turc 130* numaralı defterdeki suretin, BnF, *Français 3954* numaralı defterde yer alan versiyona kıyasla daha az güvenilir olduğunu öne sürmektedir (Michalewicz, “Franco-Ottoman Diplomacy” 186). Ancak dikkatle incelendiğinde, *Turc 130* defterinde kayıtlı 1569 tarihli ahidname suretinde, Ceneviz, Sicilya ve Ankona tüccarlarının Fransız bayrağı altında ticaret yapmalarını zorunlu kılan herhangi bir ifadeye rastlanmamaktadır.

<sup>68</sup> 1581 tarihli Fransız ahidnamesinin sureti için bkz. (BnF., Turc 130, v. 9b-17a). Ayrıca ahidnamenin diğer sureti için bkz. (TYEK., Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi 3345, v. 6b-9a). Süleymaniye nüshasının transkripsiyonu için bkz. (Büşra Aktaş Kütükçü, “Osmanlı Diplomatiğinde Ahidname Formunun Doğuşu ve Gelişimi (XIV-XVI. Yüzyıllar)” (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2022), 611-616). Esad Efendi 3345 numarada yer alan 1581 tarihli ahidnamenin tarihi (29 Ekim-7 Kasım 1581/Evail-i Şevvâl 989) olarak verilmiş olmasına rağmen Turc 130 numaralı defterde yer alan suret (29 Eylül- 8 Ekim 1581/Evail-i Ramazan 989) tarihiyle kayıtlıdır.

<sup>69</sup> Biegan, Dubrovniklilerin, Fransız bayrağı taşıması gereken diğer devletlerin tüccarları ile birlikte Fransız ahidnamelerinde yer almasının Dubrovniklilere bahsedilen fermanlarla uyumsuz bir durum teşkil ettiğini ifade eder. Biegan, *Turco-Ragusan Relationship*, 40.

<sup>70</sup> 1597 tarihli ahidnamenin sureti için bkz. (BnF., Turc 130, v. 15a-26a). Ahidnamenin Süleymaniye nüshası için bkz. (TYEK., Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi 3345, v. 13a-16b). İlgili nüshanın transkripsiyonu için bkz. Kütükçü, “Osmanlı Diplomatiğinde Ahidname Formunun Doğuşu ve Gelişimi” 636-642.

diğer tüccarlardan söz edilmiş<sup>71</sup>; bu devletler 1604<sup>72</sup> ve 1607<sup>73</sup> tarihli ahidnamelerde de aynı şekilde korunmuştur.

Bu çerçevede, XVI. yüzyıldaki gelişmeler dikkate alındığında, Osmanlı topraklarına gelen tüccarların tamamının Fransız kökenli olmadığı anlaşılmaktadır. Fransız bayrağı altında ticaret yapan tüm harbî tüccarlar, kökenleri ne olursa olsun, Fransız tüccarı olarak kabul edilmekteydi. Aynı dönemde, Doğu Akdeniz limanlarında temsil ettikleri devletin uyruğunda olmayan konsoloslara da rastlanmaktadır<sup>74</sup>. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'ndaki faaliyetleri doğrudan konumuzla ilişkili olan ve hem İngiliz hem de Fransız konsolosu olarak görev yapan Paolo Mariani, Venedik kökenlidir<sup>75</sup>.

Öte yandan, herhangi bir milliyet duygusuna sahip olmayan tüccarlar ise en az maliyetle ticaret yapabilecekleri bayrağı seçmekteydi. Nitekim gemilerdeki bayraklar sık sık değiştirilmekte; bu durum, konsololar ve milletler arasında çatışmalara yol açmaktaydı<sup>76</sup>. Ek vergiler ya da diğer dayatmalar tüccarları sık sık alternatif devletlerin korumasını aramaya yöneltiyordu. Maliyetleri düşürmek birincil neden olsa da elçilik ve konsolosluk kışkırtmaları da tüccarların farklı bir devletin bayrağı altında ticaret yapmak istemesine etki ediyordu. Hollandalı tüccarlar Carlo ve Nicolo Ghisbrecht örneğinde olduğu gibi, kendi elçileriyle sorun yaşayan tüccarlar geçici olarak başka bir devletin bayrağı altında ticaret yapabiliyordu. Yukarıdaki isimler, olumsuz faaliyetleri nedeniyle Hollanda elçisi Cornelius Haga ile araları bozulduktan sonra Fransız bayrağı altına sığınmışlar, ancak Haga ile uzlaştıktan sonra yeniden Hollanda bayrağı ile ticaret yapmaya başlamışlardı<sup>77</sup>.

Fransız konsoloları, uzun bir süre harbî tüccarlar üzerinde hak sahibi olarak İtalyanca *bailaggio* kelimesinden türeyen ve Osmanlı belgelerine “baylaç hakkı” olarak yansıyan bir vergi aldılar. Fransız bayrağı altında ticaret yapan harbî tüccarlar, Doğu Akdeniz’de Fransız bayrağını dalgalandırıyor ve bunu yaparken Fransız temsilcilerine maddi bir kazanç sağlıyordu. Bu vergi, Fransız-İngiliz çekişmesinin iki temel motivasyonundan biriydi.

<sup>71</sup> “...Venedikli ve İngilterelüden mâ’adâ Ceneviz ve Portukal(Portekiz) ve Katalan tacirleri ve Çiçilya ve Ankona ve Florantin ve Dubrovnik ve bi’l-cümle Françe padişâhının nâmı ve sancağı altında yürüyenler kadimü’l-eyyâmdan ilâ hâze’l-âna her ne vechle yürüye gelmişler ise min-ba’d dahi kemâkân ol minvâl üzere kalyonları ve gemileri ile kendü hallerinde gelip gidip mâdem ki...” BnF, *Turc* 130, v. 20a.

<sup>72</sup> Dipratu, “The French Capitulation (‘ahdname) of 1604”, 80-90; Ahidnamenin tespit edilen farklı bir sureti için bkz. *Leiden Universitaire Bibliotheken Leiden*., Or.1090: 3., v. 60a-62a.

<sup>73</sup> BnF., *Supplément Turc* 118, v. 49-60. (18-27 Nisan 1607/Evahir-i Zilhicce 1015)

<sup>74</sup> De Groot, *The Ottoman Empire And The Dutch Republic*, 216.

<sup>75</sup> Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münasebetleri*, 46.

<sup>76</sup> De Groot, *The Ottoman Empire And The Dutch Republic*, 215.

<sup>77</sup> De Groot, *The Ottoman Empire And The Dutch Republic*, 140.

Osmanlı belgelerinde “baylaç hakkı” tabiri, genellikle “kottimo” ve “konsolosluk/konsoliyat hakkı” ifadeleri ile birlikte kullanılmıştır. Ancak ifade edilen tüm bu vergilerin ayrı birer kalemi temsil edip etmediği net olarak tespit edilememiştir. Özgür Oral, kottimo hakkı, konsolosluk hakkı ve baylaç hakkı terimlerinin birbirlerinin yerine kullanıldığını düşünmektedir<sup>78</sup>. Öte yandan MAD 6004 numaralı defterde yer alan bazı hükümlerde baylaç hakkı, kottimo ve konsolosluk hakkı kavramlarının birbirinden farklı vergileri ifade ediyormuş gibi kullanıldığına rastlanılmıştır<sup>79</sup>.

Baylaç hakkı, yabancı devletlerinin temsilcilerinin kendilerine bağlı olan tüccarlardan temsilciliğe ilişkin masrafların karşılanabilmesi için tahsil ettiği bir vergiydi<sup>80</sup>. İnalıcık’a göre bu vergi, yerel yöneticilerin ve gümrük memurlarının yabancı tüccarlardan tahsil ettiği “Avania’ların” karşılanması için ihdas edilmiş ve zamanla düzenli hale getirilmiştir<sup>81</sup>.

Osmanlı yönetimi bu meblağın belirlenmesinde ilgili devletin temsilcilerini özgür bırakmıştır<sup>82</sup>. Bu sebeple baylaç hakkı farklı tarihlere göre değişiklik gösterebiliyordu. Örneğin 1610 tarihli bir hükme göre Venedik baylosunun tahsil ettiği baylaç hakkı yalnızca %0,5 oranındaydı<sup>83</sup>. 1586 yılında Halep’teki Venedik konsolosunun tahsil edeceği baylaç hakkı oranını %1’den, %1,5 oranına yükseltmesi baylaç hakkının bölgesel olarak farklı oranlarda alınabileceğine yönelik bir örnektir<sup>84</sup>. Öte yandan baylaç hakkı limana getirilen ve götürülen mallardan da farklı oranlarda alınabiliyordu. Nitekim Oral, Venedik tüccarlarının, XVI. yüzyılda Osmanlı limanlarına getirdikleri mallardan %0,5 götürdüklerinden ise %1 oranında baylaç hakkı ödemekle yükümlü oldukları ifade etmektedir<sup>85</sup>. Arı’ya göre ise Venedik tüccarlarının bayloslarına ödemesi gereken baylaç hakkı XV. yüzyılda %1, XVI ve

<sup>78</sup> Özgür Oral, “Osmanlı-Venedik Ticari İlişkileri (1763-1794)” (Doktora Tezi: İstanbul Üniversitesi, 2017), 56; Faroqhi, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Venedikliler”, 61.

<sup>79</sup> BOA., MAD 6004., 9/1, 9/2, 10/1.

<sup>80</sup> Acıpinar, *Osmanlı İmparatorluğu ve Floransa*, 83.

<sup>81</sup> Arapça kökenli *avania* kelimesi, zorla ve keyfi olarak el konulan şey anlamına gelmektedir. Halil İnalıcık, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, cilt 1, ed. Halil İnalıcık vd. editörler, çev. Halil Berktaş, (Eren Yayıncılık, 2000), 240.

<sup>82</sup> Bülent Arı, “Akdeniz’de Korsanlık ve Osmanlı Deniz Hukuku,” *Türkler ve Deniz*, ed. Özlem Kumrular, (Kitap yayınevi, 2007), 289.

<sup>83</sup> BOA., A.DVNSDVE.d 13/1, 74/354. (2 Haziran 1610/10 Rebü’l-evvel 1019); İlgili hüküm daha önce Metin Ziya Köse tarafından kullanılmıştır. Metin Ziya Köse, *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik, Akdeniz’de Rekabet ve Ticaret*, (Giza Yayınları, 2010), 40.

<sup>84</sup> Arı, “Akdeniz’de Korsanlık ve Osmanlı Deniz Hukuku”, 316; Arı, “The First Dutch Ambassador in Istanbul: Cornelis Haga And The Dutch Capitulations of 1612” (Doktora Tezi: Bilkent Üniversitesi, 2003), 73.

<sup>85</sup> Oral, “Osmanlı-Venedik Ticari İlişkileri” 94.

XVII. yüzyıllarda %2 oranında olmuştur<sup>86</sup>. 1615 tarihli Avusturya ahidnamesinde baylaç hakkı oranı yine %2 olarak belirlenmiştir<sup>87</sup>. İnalçık, ise müstemlerin konsoloslarına %2,5 oranında baylaç hakkı ödediğini belirtmektedir<sup>88</sup>. İngiliz elçisi Edward Barton'un, Robert Cecil'e gönderdiği bir mektup, XVI. yüzyılda harbî tüccarların, Fransız bayrağı altında ticaret yapmaya başladıklarında ödedikleri baylaç hakkına ilişkin bilgi vermektedir. Buna göre, İskenderiye'de ticaret yapmakta olan devletlerin kendi konsolosluklarını kurduklarını ancak zamanla maddi yükümlülüğünün ağır gelmesi sebebiyle konsolosluklarını kapattıklarını, konsolosluklarını kapatan devletlerin ise %2 oranında vergi ödemek suretiyle Fransız konsolosuna başvurmayı tercih ettiğini belirtmektedir<sup>89</sup>.

Bayrak hakkının<sup>90</sup> getirdiği avantajlar iki devletin sürekli olarak bu imtiyazı elde etme gayesiyle rekabet etmesine sebebiyet vermektedir<sup>91</sup>. Fransızlar, baylaç hakkı ödemeyen tüccarları sık sık Divan'a şikâyet ediyorlardı<sup>92</sup>. Tüccarlar ise bu vergilerden kaçmak için her türlü boşluktan yararlanıyorlardı. Ters esen rüzgârın azizliğine uğrayan Fransız tüccarlarının Değirmenlik Adası'na vardıklarında Fransız kralının öldüğünü iddia ederek konsolosun otoritesine karşı çıkmaları da bununla ilgili bir durumdur<sup>93</sup>.

Brèves'in Fransız elçisi olarak atanmasının ardından, düşmanlarla denizde karşılaşmanın tehlikeleri ve İstanbul'daki Fransız elçiliğini finanse etmenin zorlukları gerekçe gösterilerek, elçilik masraflarını karşılamak için baylaç hakkına ek olarak %2 oranında yeni bir vergi konuldu<sup>94</sup>. Tüccarların üzerine yüklenen bu ek vergi, Fransızlar ve

<sup>86</sup> Arı, "The First Dutch Ambassador in Istanbul" 2; Özgür Oral, 1764 tarihinde Kıbrıs, Akka ve Yafa'da bulunan Venedik konsoloslarının kendilerine verilen beratlar uyarınca %2 oranında baylaç hakkı tahsil ettiğini ifade etmektedir. Özgür Oral, "Osmanlı-Venedik Ticari İlişkileri" 25.

<sup>87</sup> *Muâhedat Mecmûası*, cilt 3, (Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008), 76.

<sup>88</sup> Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV (Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet)*, (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 233.

<sup>89</sup> Heeringa, *Bronnen tot de Geschiedenis*, 1:164.

<sup>90</sup> Horniker, iki devlet arasında yaşanan tartışmalara ilişkin "flag" kavramını kullanmayı tercih ederken, Groot "diplomatik koruma" tabirini kullanmayı tercih etmiştir. Türkçe literatürde verilen isim bayrak meselesi olmuştur. Ancak daha geniş bir perspektiften bakıldığında çerçeve öylesine genişlemektedir ki İngiliz-Fransız rekabetinin ele alınacağı dönemin sınırları aşılmaktadır. Bu bağlamda gerek bu sınırların aşılması gerekse yalnızca rekabetin incelenmekle kalmayıp bu dönemlerde harbî tüccara ilişkin pek çok bilginin de konuyla ilgili olarak çalışmaya serpiştirilmesi bu tezin başlığının bayrak meselesi yerine Osmanlı belgelerinde geçtiği şekliyle "harbî tüccar" meselesi olarak seçilmesini gerekli kılmıştır. Horniker, "Anglo-French Rivalry", 345-367.

<sup>91</sup> Faroqi XVII. yüzyılda Venedikli tüccarların mallarını İngiliz gemileriyle taşımaları neticesinde artan İngiliz gemisi kullanımının Venedik konsoloslarına söz konusu baylaç hakkını ödememesine neden olduğunu ifade etmektedir. Faroqi, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Venedikliler," 61.

<sup>92</sup> BOA., A.DVN. DVE.d 901, 4/22.

<sup>93</sup> 21 Şubat 1594 tarihinde Nakşa beyine ve kadısına gönderilen hüküm için bkz. BOA., A.DVN. DVE.d 901, 5/39.

<sup>94</sup> Horniker, "Anglo-French Rivalry", 296; Heeringa, *Bronnen tot de Geschiedenis*, 1:167-168; BOA., A.DVN. DVE.d 901, 4/24, 4/29.

Fransız bayrağı ile seyrüsefer yapan harbî tüccarlar için işleri son derece zorlaştırdı ve yaygın bir hoşnutsuzluğa yol açtı.

Öte yandan, dost bir devletin bayrağını taşıyan harbî tüccarlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun satışını yasakladığı bazı metalara erişim sağlama çabasına girmektedir; bu bağlamda Fransız bayrağı da zaman zaman söz konusu yasadışı ticaretin bir aracı hâline getirilebiliyordu. Osmanlı topraklarında hububat, pamuk, barut ve at gibi önemli malların gayrimüslim tüccarlara satışı yasaktı<sup>95</sup>. Fransız temsilcilerinin Divan-ı Hümayun'a yaptığı bazı başvuruların bu tür malların kaçırılmasıyla ilgili olduğu görülmektedir. Ancak bu şikâyetlerin, büyük olasılıkla, Fransız elçilerince baylaç vergisini ödemekte direnen tüccarlar üzerinde baskı oluşturmak amacıyla kullanılmış olması muhtemeldir.

Söz konusu kısıtlamalar, Osmanlı yönetimi tarafından siyasi ve askerî amaçlar doğrultusunda esnetilebilmektedir. Nitekim dikkat çekici bir örnek olarak, Fransız-İspanyol çatışması sırasında Osmanlılar, Fransızların imparatorluk topraklarından savaş atı satın almalarına izin vermiştir. Bu istisnai kolaylık yalnızca mal satışını mümkün kılmakla kalmamış; aynı zamanda, savaş koşulları nedeniyle uygulanan para transferi sınırlamalarının aşılmasını da sağlamıştır. Böylece Fransız temsilciler, Osmanlı limanlarında bulunan Fransız tüccarlardan borç alarak gerekli atları temin edebilmiş; bu borçların tüccarlara geri ödemesi ise Fransa'da gerçekleştirilmiştir<sup>96</sup>. Ancak bu tür ayrıcalıklar, Osmanlı İmparatorluğu açısından istenmeyen sonuçlar doğurabilmektedir. Avrupa devletleri için hayati öneme sahip olan hububat, çoğu zaman ticari müzakerelerin odak noktası hâline gelmiştir. İhracat yasağının yürürlükte olduğu dönemlerde, bazı Venedikli ve diğer Avrupalı tüccarların, bu sınırlamaları aşmak amacıyla Dubrovnik bayrağını kullandıkları gibi<sup>97</sup>, Fransız bayrağına da başvurdukları bilinmektedir<sup>98</sup>.

Kıbrıs'ın fethi ve bunu takip eden İnebahtı Savaşı'nın ardından Venedik, Osmanlı İmparatorluğu nezdinde harbî devlet statüsüne düşmüş ve bu gelişme, Dubrovnik ile Fransız

<sup>95</sup> Detaylı bilgi için bkz. Zeki Arıkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)," *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, ed. Bekir Kütükoğlu (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1991), 279-306.

<sup>96</sup> 8 Ekim 1595 tarihinde Halep beylerbeyi, kadısı ve defterdarına gönderilen hüküm için bkz. (BOA., A.DVN. DVE.d 901, 7/58). Aynı konuda Mısır beylerbeyine ve Mısır'dan Fransa'ya varıncaya kadar yol üzerindeki beylere, kadılara ve iskele eminlerine gönderilen hüküm için bkz. (BOA., A.DVN. DVE.d 901, 7/61). Ancak gönderilen atlar ve diğer mallara Cezayir beylerbeyi Hazer Paşa tarafından el konulmuştur. BOA., A.DVN. DVE.d 901, 8/68.

<sup>97</sup> Feridun Emecen, "Haraçgüzar", *DİA* 16, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997): 91.

<sup>98</sup> BOA., MD 19, 163-164/342.

bayraklarının ticarete daha fazla ön plana çıkmasına yol açmıştır<sup>99</sup>. Venedik ile Osmanlı İmparatorluğu arasında oluşan savaş hali, Akdeniz ticaretinin dinamiklerini önemli ölçüde karmaşıktırmış; bu süreçte Venedikli tüccarlar hem Dubrovnik hem de Fransız bayrağı altında ticaret yapma yoluna gitmiştir. Ancak Osmanlı yönetimi, memnu meta ticaretine ilişkin yürüttüğü sıkı düzenlemeler ve kontroller sayesinde, Fransız bayrağı altında faaliyet gösteren Venedikli tüccarları tespit edebilmiş ve bu tür girişimlere karşı gerekli tedbirleri alabilmiştir<sup>100</sup>.

Yabancı tüccarlar, bağlı oldukları elçilikler aracılığıyla pasaport işlevi gören belgeler edinirlerdi. Elçiler, Divan'a başvurarak, bu tüccarların gidecekleri yerlere güven içinde ulaşabilmeleri ve herhangi bir müdahale ile karşılaşmamaları için 'yol hükmü' adı verilen belgeler talep ederlerdi<sup>101</sup>. Bu belgeler sayesinde tüccarlar, güven içinde seyahat edebilir ve ticari faaliyetlerini yürütebilirlerdi<sup>102</sup>. Ayrıca, varılan yerlerde herhangi bir olumsuzlukla karşılaşmamaları adına, elçinin aracılığıyla ilgili makamlara yazılar gönderilerek koruma sağlanırdı<sup>103</sup>. Fransızlara bağlı tüccarların, pasaportlarını bu elçiliklerden temin ettikleri bilinmektedir. XVI. yüzyılda, harbî tüccarların tamamı pasaportlarını Fransız elçilerinden almakta idi. 1583 yılına kadar İngiliz tüccarlar da aynı şekilde pasaportlarını Fransız elçisinden alıyorlar<sup>104</sup> ve güven içerisinde ticaret yapmalarını sağlayan yol hükümlerini Fransız elçisi aracılığı ile elde ediyorlardı<sup>105</sup>. Ancak, bu tarihten itibaren İngiliz tüccarlar, söz konusu işlemler için kendi elçiliklerine başvurmaya başlamışlardır.

Harbî tüccarların Osmanlı İmparatorluğu limanlarında yer alması, imparatorluğa bazı avantajlar sağladığı gibi bazı zorlukları da beraberinde getiriyordu. Bu tüccarlar, gümrük gelirlerine önemli ölçüde katkıda bulunmuş ve Osmanlı pazarlarına katkı sağlayan değerli mallar getirmişlerdir<sup>106</sup>. Bununla birlikte, harbî tüccarların imparatorlukta bulunmaları aynı

<sup>99</sup> Güneş Işıksel, "La Politique Étrangère Ottomane dans La Seconde Moitié du XVI<sup>e</sup> Siècle: Le Cas Du Règne De Selim II (1566-1574)" (Doktora Tezi: École des Hautes Etudes en Sciences Sociales, 2012), 69.

<sup>100</sup> BOA., MD 19, 161-162/340, 163-164/342.

<sup>101</sup> Elçi ve konsolos kayıtlarında bu belgelerin suretlerine sıklıkla rastlanılabilmektedir. Birkaç örnek için bkz. BOA., A.DVN. DVE.d 901, 5/40, 5/48, 7/62.

<sup>102</sup> Mübahat S. Kütükoğlu, "Mürur Tezkeresi", *DİA* 32, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006): 60; Hamiyet Sezer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri (18.-19. Yüzyıl)", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 22, sayı 33 (2003): 110.

<sup>103</sup> BOA., A.DVN. DVE.d 901, 4/29, 4/30, 4/34.

<sup>104</sup> Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 3: 306-307.

<sup>105</sup> Susan A. Skilliter, *William Harborne and the Trade with Turkey 1578-1582* (Oxford University Press, 1977), 10-14.

<sup>106</sup> Fransız elçisi Florantin (Floransa) tüccarlarının İmparatorluk ile ticaretlerinde getirdikleri faydalardan açıkça bahseder. *BnF.*, Supplément Turc 119, v. 12b.

zamanda belirli riskler oluşturuyor ve zararlı faaliyetlerle ilişkilendiriliyordu<sup>107</sup>. Nasuh Paşa'nın imtiyazlara ve yabancı tüccarların imparatorlukta bulunmalarına karşı verdiği tepkiler XVII. yüzyılın başları gibi ahidnamelerin Osmanlılar için henüz zararlı bir hale gelmediği erken bir döneme rast gelmesi bakımından dikkate değerdir. Önde gelen bir Osmanlı devlet adamı olan Nasuh Paşa, tüm harbî tüccarların Osmanlı İmparatorluğunu terk etmesi ve ahidnameler aracılığı ile elde ettikleri ticaret ve serbest dolaşım hakkının geçersiz kılınması gerektiğini düşünüyordu<sup>108</sup>.

Nasuh Paşa'nın görüşleri ve benzer düşünceler Osmanlı yönetimi içinde harbî tüccarların rolüne ilişkin daha geniş bir gerilimi yansıtıyordu. Zira bu tüccarların imparatorluğa kabul edilmesi bir yandan dış ticaretin ekonomik faydaları ve devletlerarası ilişkilerde denge sağlamaya yönelik katkılar barındırırken, öte yandan kendilerine karşı olan güvensizlik<sup>109</sup> ve yerel halka verdikleri zarar<sup>110</sup> onların farklı sorunlarla karşı karşıya kalmasına da yol açabiliyordu.

Bu sebeple harbî tüccarlar, dost olmayan bir devlete mensup oldukları için sıklıkla şüpheyle karşılanmışlar, yanlış anlaşılmalara ya da ahidname hükümlerinin göz ardı edilmesi nedeniyle mallarına ve servetlerine el konulması gibi risklerle karşı karşıya kalmışlardır. Örneğin Donanma-i Hümayun, karşılaştığı Fransız gemilerinde düşman terekesine rastladığında bu mallara el koymuş; ancak gemiyi ve mürettebatını serbest bırakmıştır. Sakız'da karşılaşılan bir Fransız gemisinde bulunan birkaç Katalan taciri ise, sermayeleriyle birlikte esir alınmış, bu esirler ve onlara ait olan mallar ancak Fransız elçisinin arzuhalı üzerine serbest bırakılmıştır. Değinilmesi gereken bir diğer mesele, korsanların Fransız gemilerini denetleyerek ve gemideki harbî tüccarlara müdahale ederek sürekli bir tehdit oluşturmalarıdır. Fransa Kralı'na gönderilen bir name-i hümayunda, Fransız gemilerini teftiş eden kimsenin bunu gemi kaptanının bilgisi dışında ve gayri hukuki olarak yaptığı vurgulanmıştır<sup>111</sup>. Görüldüğü üzere bu dönemde deniz ticaretinin tehlikeli doğası,

<sup>107</sup> BOA., A.DVN.DVE.d 901, 2/5.

<sup>108</sup> De Groot, *The Ottoman Empire And The Dutch Republic*, 139-140; Niels Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570 to 1650." *Scandinavian Economic History Review* 15, sayı 1/2 (1967): 18.

<sup>109</sup> Hatta Brèves, Fransız konsoloslarına vergi ödemek istemeyen harbî tüccarların Sakızlılar aracılığıyla ticaret yaptığını Divan'a bildirirken, bu durumun kontrolsüzlük getirdiğini ve casusluk faaliyetlerine açık kapı bıraktığını iddia etmiştir. Osmanlı yönetiminin durumun teftişine yönelik bir emir vermesi böyle bir ihtimalin varlığını göstermektedir. *BnF.*, Turc 130, v. 173a-b (24 Temmuz-4 Ağustos 1597/Evail-i Zilhicce 1005).

<sup>110</sup> Örneğin 1609 tarihli bir hükümde Venedik ve Fransız gemilerinden başka Fransız bayrağı ile ticaret yapan harbî gemilerin İskenderun iskelesine gelerek yerel halka zarar verdiklerinden ve çeşitli sorunlara yol açtıklarından söz edilmektedir. BOA., A.DVNSDVE.d 13/1, 62/281 (6 Mayıs 1609/Gurre-i Safer 1609).

<sup>111</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 77a-b, 76a-b, 75a-b.

ahidnamelerde yer alan koruyucu maddelerin bağlayıcılık sınırlarını aşan sorunlar teşkil edebiliyordu.

Harbî tüccarlar, Müslüman tüccarların baskılarıyla da karşılaşabiliyordu. Bu tarz durumların bir örneği Halep'te harbî tüccarlara mal satmak isteyen Müslüman tüccar ve askerler sebebiyle yaşanmıştı. Harbî tüccarlar söz konusu Müslüman tüccar ve askerlerin satmak istedikleri malları almayınca onlar tarafından İslam'a küfretmekle suçlanmışlardı<sup>112</sup>.

Yinelenen bir başka sorun da gümrük eminlerinin ek vergiler koymasındı. Harbî tüccarlar bu tür taleplerle karşılaştıklarında durumu kendi elçilerine bildiriyor, elçiler de tüccarların bu şikayetlerini bir arzuhal ile Divan-ı Hümayun'a iletiyorlardı. Örneğin 1698 yılında Messina'dan İstanbul'a gelen bir tüccardan, Fransızlar için belirlenen gümrük vergilerinden daha yüksek gümrük vergileri tahsil edilmeye çalışılmıştı<sup>113</sup>. Benzer şekilde, Fransız bayrağı altında ticaret yapan Floransalı bir tüccarın da aynı sorunla karşılaşması<sup>114</sup>, harbî tüccarların Osmanlı limanlarında sık sık karşılaştıkları zorlukları yansıtmaktadır.

Tüccarlar da kendilerine ağır gelen bu vergi yüklerinden kurtulmak için çeşitli pratik yöntemler bulmuş ve uygulamayı denemişlerdir. Özellikle Dubrovnikliler ve Sakızlılar haraçgüzar statüye sahip olmanın verdiği avantajlardan yararlanmayı pek çok kez denemişler ve Fransız temsilcilerinin otoritelerine darbe vurmuşlardır<sup>115</sup>. Bu bağlamda Fransız veya İngiliz bayrağı altında ticaret yapan harbî tüccarların genellikle en avantajlı ekonomik koşulları sunan bayrağı seçtiklerini görülmektedir<sup>116</sup>. Bu durum söz konusu tüccarları tamamen pasif bir şekilde değerlendirilmemesi gerektiğini hatırlatmaktadır.

Buraya kadar, Osmanlı İmparatorluğu'nda harbî tüccar kavramının anlaşılmasında birkaç kritik husus vurgulanmıştır. Bu tüccarlar sıklıkla ek mali baskılara maruz kalmış ve harbî statüleri nedeniyle bazen şüpheyle karşılanmışlardır. Osmanlı yönetiminin harbî tüccarların bir devletin bayrağı altında ticaret yapmasına izin vermesinin, bu tüccarların söz konusu bayrağa sıkı sıkıya bağlı kalacaklarını garanti etmediği unutulmamalıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda harbî tüccar kavramının anlaşılması için verilen bu örnekleri çoğaltmak mümkünse de verilen örnekler şimdilik yeterlidir. Müteakip bölümde

<sup>112</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 151a-b. (5-14 Haziran 1598/ Evail-i Zilkade 1006)

<sup>113</sup> *BOA.*, A.DVN.DVE. 28, 152/621.

<sup>114</sup> *BnF.*, Supplément Turc 119, v. 12b.

<sup>115</sup> Köse, *XVI. Yüzyılda Osmanlı Dubrovnik Münasebetleri*, 103-107.

<sup>116</sup> De Groot, *The Ottoman Empire And The Dutch Republic*, 215.

1580 yılından sonra harbî tüccarlar üzerinde hak elde etmek isteyen İngilizlerin ve Fransızların yaşadıkları tartışmaların anlaşılması için bir zemin oluşturulacaktır. Öncelikle 1580 yılından önce Fransız tüccarlarının Osmanlı İmparatorluğu ile ilk resmi karşılaşmalarından bahsedilecektir. Ardından hem İngilizlerin hem de Fransızların harbîler üzerindeki hak iddialarını meşrulaştırmak için seçtikleri tarihsel dayanak noktaları incelenecektir.

## **1.2. Meselenin Kökenleri: Osmanlıların Fransız Tüccarıyla İlk Karşılaşması ve Fransızların Erken Dönemde Dubrovnikliler Üzerindeki Baskıları**

Osmanlı İmparatorluğu, Memluk Sultanlığı topraklarını sınırlarına katmadan önce Fransızlar, İskenderiye’de Katalanlarla iş birliği içinde bir konsolosluk kurmuştu. İlk olarak XIII. yüzyılın ortalarında kurulan bu konsolosluk, Sultan Zahir Çakmak (1438-1453) döneminde de resmen tanınmış, elde edilen ayrıcalıklar Sultan Gavri (1501-1516) döneminde de devam etmiştir. Venediklilerle ticari eşitlik arayışında olan Fransa Kralı VII. Charles (1422-1461) Sultan Zahir Çakmak’a bir elçi göndererek Fransızlar için ticari imtiyazlar elde etmeyi hedeflemiştir<sup>117</sup>. Glavina’ya göre bu ayrıcalıklar 1507’de yenilenmiş ve İskenderiye’de bulunan Fransız konsolosu, kendi devletinin temsilcilerine sahip olmayan tüm Hristiyanların Fransız konsolosuna başvurabilmelerine izin veren ek bir imtiyaz elde etmiştir<sup>118</sup>. Ancak, bu imtiyazın varlığı doğru kabul edilirse sadece Fransızları değil, Katalanlarla kurdukları ortak konsolosluğu da kapsayan bir ayrıcalık olmalıdır. Ayrıca, Memluk Sultanlığının yıkılışına kadar bayloslar Katalanlar arasından seçilmiştir. Fransız elçisinin aktardıklarına göre; Osmanlı’nın Mısır’ı fethinin ardından baylosun bundan böyle Fransızlar arasından seçilmesine karar verilmiştir<sup>119</sup>.

Bazı tarihçilere göre, Memlükler döneminde Fransızlara tanınan imtiyazlar, Osmanlıların 1517’de Mısır’ı fethetmelerinin ardından tarafların ilişkileri çerçevesinde yenilenmiştir<sup>120</sup>. Ancak bu tecdidin yalnızca Venedikliler için geçerli olduğu, Fransızlar ve

<sup>117</sup> Tuchscherer, “Le Renouveau des Privilèges,” 16.

<sup>118</sup> Glavina, “17. Yüzyıl Başlarında Osmanlı” 25.

<sup>119</sup> BOA., MD 34, s.70/156. 1262 yılında kurulduğu bilinen bu konsolosluğun kuruluş aşamasında baskın konumda olan Fransızlardı. (Jerome Lee Shneidman, *The Rise of the Aragonese-Catalan Empire, 1200-1350* (New York: New York University Press, 1970), 315-317). Ancak anlaşıldığı kadarıyla Memluk Sultanlığının son dönemlerinde Katalanlar daha üstün bir konuma gelmiştir.

<sup>120</sup> Soysal’a göre Memluklar döneminde bahsedilen bu imtiyazlar Osmanlılarca da onaylanmış ve 1517 ve 1528 yıllarında tecdid edilmiştir. (İsmail Soysal, “Türk-Fransız Diploması Münasebetlerinin İlk Devresi”, *Tarih Dergisi* 3, sayı 5-6 (1953): 78). Noradounghian da 1517 yılında tecdid edildiği iddia edilen bu imtiyazı Osmanlı İmparatorluğu’nun bahsettiği imtiyazlar arasında zikreder. (Gabriel Noradounghian, *Recueil D’actes Internationaux*, cilt 1, (1897), 26).

Katalanlar için ise böyle bir uygulamanın söz konusu olmadığı yönündeki görüş ağırlık kazanmaktadır. Nitekim Veinstein da bu imtiyazların ilk kez 1528 yılında yenilendiği görüşündedir<sup>121</sup>. Veinstein, 1528 tarihli imtiyazda Yavuz Sultan Selim (1512-1520) dönemine atıfta bulunulmadığını, bunun yerine Sultan Gavri'ye atıfta bulunulduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, Osmanlı-Fransız diplomatik ilişkilerinin 1525'teki Pavia Muharebesinin<sup>122</sup> ardından başladığı göz önüne alındığında, Fransızlara ilk imtiyazın gerçekten de 1528'de verildiği sonucuna varmak makuldür<sup>123</sup>. Ancak her ne kadar 1517'de Fransızlara özel bir imtiyaz tanınmamış olsa da Marsilyalı tüccarların Osmanlı limanlarına gelmeye devam ettiği ve İskenderiye'deki Fransız konsolosluğunun varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Hatta bu dönemde Fransızların İskenderiye'de bulunan Dubrovniklilerden vergi almaya çalıştığı dahi bilinmektedir.

1516'da Fransız-Memluk çatışmalarının ortasında bir ahidname elde eden Dubrovnikliler, Fransızlarla yoğun bir rekabet içine girmeye başlamışlardı. Bu ahidname, Dubrovniklilerin Mısır'da bir konsolosluk kurmasını sağladı. 1519 yılına gelindiğinde I. Selim, Mısır'daki Dubrovnik varlığını tanıyan bir ferman yayınladı ve bu durum Fransız-Katalan konsolosluğu için önemli zorluklar doğurdu. Dubrovnikliler haraçgüzar statüde olmalarını gerekçe göstererek, kendilerinden alınmaya çalışılan vergilere direniyorlardı. Osmanlı idaresinin bu anlaşmazlıklara müdahale ettiği, İskenderiye'deki Fransız konsolosunu, Dubrovniklilerden vergi talep etmemesi konusunda uyaran 1520 tarihli bir fermanan anlaşılmaktadır<sup>124</sup>.

Fransızların 1520 yılından sonra özellikle 1570'li yıllara kadar Dubrovnik tüccarları üzerindeki hak iddialarının devamlılığına ilişkin kesin bilgiler mevcut değildir. Bununla birlikte, bu dönemde Mısır'da Fransız konsoloslarının görev yapmaya devam ettiği bilinmektedir. 1523-1524 yıllarında Pierre'in oğlu Jean Benoît, 1528'de ise Philippe de Parétes konsolosluk görevini üstlenmiştir. 1532'de, Avignonlu Raphaël Labia'nın

<sup>121</sup> Veinstein, "Les Capitulations Franco-Ottomanes de 1536," 82.

<sup>122</sup> V. Carlos 1519 yılında I. François'ya karşı olan taht mücadelesini kazanmasının ve imparator olarak seçilmesinin üzerine devam eden çatışma ortamında iki hükümdar 1525 yılında Pavia Muharebesinde karşı karşıya gelmiş ve I. François esir düşmüştür. Bunun üzerine François'nın annesi ve naibi olan Louise de Savoia, Kanuni Sultan Süleyman'dan yardım istemiştir ve Kanuni yardım talebine olumlu yanıt vermiştir. Bu hadiseler ile birlikte Osmanlı-Fransız dostluk ilişkilerinin ilk adımları atılmış ve Osmanlı İmparatorluğu Avrupa güç dengelerinde önemli bir siyasi unsur olacağını göstermiştir. Soysal, "Türk-Fransız Diploması", 64-65; Kemal Beydilli, "İspanya," *DİA* 23, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001): 163.

<sup>123</sup> Veinstein, "Les Capitulations Franco-Ottomanes de 1536," 82.

<sup>124</sup> Biegan, *Turco-Ragusan Relationship*, 68; Glavina, "17. Yüzyıl Başlarında Osmanlı" 45.

İskenderiye’de Fransızları temsilen konsolosluk yaptığına dair bir kayıt mevcuttur<sup>125</sup>. Ancak Labia’nın konsolosluk görevi sürekli olmamış; özellikle Marsilyalıların bu atamaya itiraz etmesi nedeniyle görevinde kesintiler yaşanmıştır. Bu durum üzerine, 1539’da Lyonlu Pierre Pomar kral tarafından konsolos olarak atanmıştır. 1543 yılında ise Benoît Gardiolle, Fransız konsoloslu olarak görevine başlamış ve bu görevini 1561 yılındaki vefatına kadar sürdürmüştür. 1548 yılından itibaren Benoît Gardiolle’ye görevinde destek olan kardeşi Guillaume Gardiolle, Benoît’nun vefatının ardından 1561 yılında konsolosluk görevine atanmıştır<sup>126</sup>. Kayıtlarda, Guillaume Gardiolle’ün 1565 yılında Mısır’daki Fransız konsolosluğu görevine yeniden atandığı ve aynı zamanda harbî tüccarların başvuracağı yetkili merci olarak kabul edildiği bilgisi yer almaktadır<sup>127</sup>.

Guillaume Gardiolle’ün elde ettiği bu ayrıcalık, Aralık 1568’de İskenderiye’de meydana gelen ve 1569 ahidnamesinin bahşedilmesini tetikleyen olaylarla<sup>128</sup> doğrulanmıştır. Bu olaylar, Nakşa dükası Yasef Nasi’nin, Fransa Kralı’nın kendisine olan 150.000 altın borcunu ödememesi üzerine Osmanlı Divanı’na başvurmasıyla ortaya çıkmıştır. Fransa kralına borcunu ödemesinin gerektiği ifade edilen çok sayıda name gönderilmiş<sup>129</sup> ancak gönderilen bu nameler beklenen sonuca ulaştırmamıştır. Böylelikle Osmanlı yönetimi söz konusu borcun tahsili için tabip David’e yetki verilmiş ve bu borcun, Fransız gemilerinde Fransız bayrağı altında gelen Messina, Ceneviz ve diğer harbî tüccarlardan alınmasına karar vermiştir<sup>130</sup>.

1569 tarihli Fransız ahidnamesinin giriş bölümünde kayıtlı olduğu üzere, söz konusu borcun tahsilini dönemin Fransız elçisi Grandcamp de Grantrie kabul etmiştir. Hatta elçi, İstanbul kadısına durumu bildirip, kadıdan Fransa kralının borçlu olduğuna dair bir hüccet dahi almıştır. Elçinin aldığı bu hüccete göre, borcun İskenderiye, Trablusşam ve diğer

<sup>125</sup> Poumarède, “Naissance d’une Institution Royale”, 67-68.

<sup>126</sup> Billioud ve Collier, *Histoire du commerce de Marseille*, 258-259.

<sup>127</sup> İlgili envanter daha önce Güneş Işıksel tarafından tespit edilmiş ve kullanılmıştır. *BnF.*, Français 20982, v. 199a-b, 200a. Işıksel, “Les Capitulations Accordées à la Nation Française En 1569”, 147-148.

<sup>128</sup> Kimi tarihçiler Osmanlıların Fransızlara 1569 tarihinde bir ahidname bahşetmesini söz konusu borçla ilişkilendirmekten ziyade, Osmanlıların Venediklilere karşı tasarladıkları seferde, Fransızların Venediklilere destek sağlamaması için alınan bir tedbir olarak yorumlamaktadırlar. İlgili görüşler için bkz. Joseph Billioud, “Capitulation et Histoire du Commerce à propos de l’étude de M. Gaston Zeller”, *Revue d’Histoire Moderne et Contemporaine* 2, sayı 2 (1955): 314; İsmail Soysal, “Fransa, Türk-Fransız İlişkileri”, *DİA* 13, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996): 182.

<sup>129</sup> (28 Mart 1565/25 Şa’ban 972) tarihinde Fransa kralına gönderilen name-i hümayun için bkz. *BOA.*, MD 6, 439/942; *BnF.*, Turc 130, v. 3a-b.

<sup>130</sup> *BOA.*, MD 7, 966/2666; *BOA.*, MD 7, 978/2710. İlgili hükümlerin tarihleri 15 ve 24 Aralık 1568’dir; Işıksel, Yasef Nasi’nin borcu çerçevesinde gelişen olayların detaylı bir tablosunu çizmiştir. Işıksel, “Les Capitulations Accordées à la Nation Française En 1569”, 143-148.

iskelelerde Fransız bayrağı ile ticaret yapan gemilerden alınmasına karar verilmiştir. Lakin padişah, buna rıza göstermeyip borcun yalnızca İskenderiye iskelesinden tahsil edilmesini emreden bir hükm-i şerif vermiştir<sup>131</sup>. 1569 tarihli Fransız ahidnamesine de yansıyan bu hadiseler II. Selim (1566-1574) dönemine gelindiğinde İskenderiye'nin yanı sıra Trablusşam limanına gelen harbî tüccarların da Fransız bayrağı ile ticaret yaptığını göstermektedir.

Fransızlar 1569 ahidnamesini elde etmeyi başardıktan bir yıl kadar sonra, Gulliamme Gardiolle hayatını kaybetmiş ve yerine kralın haberi olmadan Gulliamme'nin oğlu geçmişti. Ancak Fransa kralı IX. Charles (1560-1574) Gulliamme'nin oğlu Cezro'nun babasının yerini almasını onaylamamış ve onun yerine Cristophe de Vento'nun atanmasını sağlamak istemiştir. Böylece Cezro'nun elindeki konsolosluğa ait olan mühürle birlikte ahidname ve kanunname gibi önemli belgelerin Vento'ya teslim edilmesi yönünde bir karar alınmıştır<sup>132</sup>. Vento'nun konsolosluğu döneminde de İskenderiye'deki harbî tüccarların Fransız bayrağı ile ticaret yaptığı bilinmektedir<sup>133</sup>.

Her ne kadar bazı örnek olaylar ve belgeler, Fransızların harbî tüccarlar üzerindeki hak iddialarının erken dönemlerine ilişkin bazı ipuçları verse de mevcut bilgilerin yetersizliği Vento'ya kadar olan süreci bütüncül olarak değerlendirmeye imkân vermemektedir. Bu nedenle konuya giriş yapılırken, Vento'nun, konsolosluk görevinin erken dönemlerinde elde edeceği kazancı artırmak maksadıyla, Dubrovnikli ve Sakızlı tüccarlar üzerinde baskı uyguladığı ve onlardan baylaç hakkı almaya çalıştığı 1570'li yıllara odaklanmak makul olacaktır<sup>134</sup>.

Erken dönem Osmanlı-Fransız ilişkilerinin doğasını ve bu dönemde Akdeniz'deki karmaşık güç ve diplomasi dengesini, yukarıda bahsedilen süreçler üzerinden takip etmek anlamlıdır. Başlangıçta Osmanlı yönetiminin bu çatışmalara müdahil olması, bu dönem özelinde devletin söz konusu bölgelerde istikrarı koruma ve yeni kazanılan topraklar üzerinde otorite sağlama konusundaki daha geniş stratejik hedeflerini yansıtmaktadır. Buna karşılık Fransızların, Dubrovnikliler üzerindeki baskıları Fransızların, Osmanlı-Fransız

<sup>131</sup> *BnF.*, Turc 130, 2b-4b.

<sup>132</sup> *BOA.*, KK 222, 240. (31 Mart 1571/5 Zilkade 978); Ayrıca Vento'nun atamasına ilişkin gönderilen ilk emir gerektiği gibi Mısır'a ulaşmamış ve yeniden aynıyle kaleme alıp gönderilmesine karar verilmiştir. *BOA.*, MD 15, 58/497. (20 Temmuz 1571/26 Safer 979)

<sup>133</sup> Vento'ya verilen bu hükümde Sinan Paşa'nın veziriazam olduğu belirtmesinden kaynaklı olarak hükmün tarihi sadaret mührünün Sinan Paşa'ya gönderildiği 31 Temmuz 1580 tarihinden sonradır. *BnF.*, Turc 130, v. 274b, 273a-b; Mehmet İpşirli, “*Koca Sinan Paşa*”, *DİA* 26, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002): 138.

<sup>134</sup> *BOA.*, KK 222, 306. (9 Mayıs 1571/14 Zilhicce 978)

ittifakının ticari yönüne odaklanmaya başladıkları XVII. yüzyılın ikinci yarısında<sup>135</sup> çok daha şiddetli bir hale gelecek; bu süreçte Fransız bayrağının ticari üstünlüğü güçlendirilmeye çalışılacaktır.

### **1.3. Fransızların Harbî Tüccar Üzerindeki Hak İddialarının Temel Dayanağı Olarak 1536 Ahidnamesi**

Fransızlar, XVI. yüzyılın ikinci yarısında da Doğu Akdeniz'deki ticaretlerini geliştirmeyi en temel politika olarak görüyorlardı. Ancak, 1569 ahidnamesinin bahşedilmesinden sonra, geçmişe nazaran daha az avantajlı olduklarını düşünmeye başlamışlardı. Buna rağmen 1570-1573 yılları arasında meydana gelen hadiseler, Fransızların Kanuni döneminde Osmanlı İmparatorluğu nezdinde diğer milletler üzerinde hak sahibi olduklarına yönelik iddialarını pekiştireceklerdi. Öyle ki harbî tüccar üzerindeki hak iddialarında, başlangıçta net bir tarihsel dayanak noktası tayin edemeyen Fransız temsilcileri, bir süre sonra kendilerine somut bir dayanak bulma arayışına gireceklerdi.

Her şeyden önce belirtmek gerekir ki, 1570-1573 yılları arasındaki zaman aralığı Doğu Akdeniz ticaretinde kısa vadeli ancak yeni bir değişimi tetikleyecek ölçüde önemli bir süreçti<sup>136</sup>. Kıbrıs'ın fethedilmesi ve İnebahtı Deniz Savaşı ile devam eden bu süreç, Osmanlılar nezdinde Venedik'in düşman devletler safında yer almasına sebebiyet vermiş ve Venediklilerin kendi bayrakları ile imparatorluk limanlarına girmeleri yasaklanmıştı. Hatta Osmanlı ülkesindeki Venedikli tüccarların bir kısmı tutuklanmıştı<sup>137</sup>.

Dahası bu dönemde, Osmanlı yönetimi Trablusşam iskelesine Fransız bayrağı ile gelen ve hububat satın alan çok sayıda geminin Venedik'e hububat götürdüğünden şüphelenmişti. Zira daha önce Fransız gemilerinin hububat almak için yanaşmadığı iskeleden ipek ve baharat gibi ürünleri aldıkları bildiriliyordu<sup>138</sup>. Fransız bayrağı taşıyan Venediklilerin, İskenderiye, Dimyat ve Reşid gibi iskelelere gelerek hububat aldıklarının malum olduğu bildirilip durumun engellenmesi için İskenderiye beylerbeyi Vezir Sinan Paşa'ya da bir

---

<sup>135</sup> Jensen, tutarlı bir şekilde, 1559 yılında imzalanan Cateau-Cambrésis Barışı ile birlikte Osmanlı-Fransız askerî ittifakının stratejik önemini yitirdiğini; buna karşın Fransızların, Doğu Akdeniz ticaretindeki varlıklarını sürdürebilmek adına Osmanlılarla olan ittifak ilişkilerini devam ettirmek istediklerini düşünmektedir. Konuyla ilgili görüşlerini aktardığı makalesi için bkz. Jensen, "XVI. Yüzyıl Fransız Diplomasisinde", 176.

<sup>136</sup> Jensen, "XVI. Yüzyıl Fransız Diplomasisinde", 180.

<sup>137</sup> Fernand Braudel, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, cilt 3, (Doğu Batı Yayınları, 2021), 282.

<sup>138</sup> *BOA.*, MD 19, 161-162/340.

hüküm gönderilmişti. Öyle ki bu sebepten ötürü İstanbul'a gönderilmesi gereken pirinç ve şeker gibi ürünler gönderilemiyor ve bu konuda başkentte kıtlık yaşanıyordu<sup>139</sup>.

Görüldüğü üzere bu durum, Fransızlar için önemli bir avantaj doğuruyor ve Fransızlar bayraklarını kullanan Venedikli ve diğer harbî tüccardan baylaç hakkı alıyorlardı. Bununla birlikte Fransızlara rakip olabilecek avantajlara sahip olan Dubrovniklilerin bayrağını taşıyan gemilerin sayısında da kayda değer bir artış meydana gelmişti<sup>140</sup>. Bu artış hiç şüphesiz Fransızların aleyhine bir gelişme olup iki devlet arasında çatışmayı kaçınılmaz hale getiriyordu. Dubrovnikliler, Fransız konsolosuna “baylaç hakkı” ödemekle yükümlü olan harbî tüccarların mallarının da kendilerine ait olduğunu iddia ederek, o dönemde Fransız konsolosunun elde edeceği önemli miktarda verginin ödenmesini de engelliyorlardı. Nitekim 1570 yılında Fransız konsolosunun İskenderiye'ye gelen Dubrovnik tüccarlarından baylaç hakkı almaya çalıştıklarına dair bir kayıt mevcuttur<sup>141</sup>.

Yaklaşık bir yıl sonra ise Fransız elçisi, İskenderiye iskelesine gelen Dubrovnik ve Sakız gemilerine mal yüklendiğinden ve kendilerine baylaç hakkı ödenmediğinden yakınmaya başlamıştı. Divan-ı Hümayun genel manada Fransızlara tabi olan Frengistan tüccarlarının ödediği gibi Dubrovnik ve Sakızlı tüccarların da baylaç hakkı ödemesi gerektiğini kısa süreliğine kabul etmişti<sup>142</sup>. Dahası bu dönemde İskenderiye'de bulunan Fransız konsolosu Cristophe de Vento'nun Dubrovniklilere karşı uyguladığı tek baskı bu değildi. O, ayrıca Memluk döneminden beri Dubrovnikli tüccarlara ait olan handa konaklayan tüccarların bu handa kalmalarını engellemeye çalışmaktaydı. Fransız konsolosu, baylaç hakkı alma gayesiyle hareket ediyor ve ödemekte direnen Dubrovnik tüccarlarına elinden geldiği kadar zorluk çıkararak bu amacına ulaşabileceğini düşünüyordu. Osmanlı yönetimi ise Dubrovniklilerin talepleri üzerine durumun engellenmesine yönelik hükümler ihraç ediyordu<sup>143</sup>.

1572 yılında İskenderiye Sancakbeyi, Divan-ı Hümayun'a Fransız konsolosunun faaliyetlerinden şikâyet ettiği bir mektup göndermişti. Buna göre, bazı Dubrovnikli tüccarlar

---

<sup>139</sup> BOA., MD 19, 163-164/342.

<sup>140</sup> Işıksel, “La Politique Étrangère Ottomane” 69. İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu ile Venedik'in aktif olarak savaşta oldukları dönemlerde Dubrovnik'in Osmanlı-Venedik ticaretinde aracılık rolünü üstlendiğini ifade etmektedir. Halil İnalçık, “An Outline of Ottoman-Venetian Relations,” *Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente*, Firenze 1977, 88.

<sup>141</sup> BOA., KK 222, s. 58. (13 Ekim 1570/13 Cemâziye'l-evvel 978).

<sup>142</sup> BOA., MD 15, 7/56. (11 Haziran 1571/17 Muharrem 979).

<sup>143</sup> Bu doğrultuda alınan kararlar için bkz. BOA., KK 79, 225. (14 Mayıs 1572/1 Muharrem 980); BOA., MD 15, 272/2290. /29 Aralık 1571/11 Şa'ban 979).

sancakbeyine gidip Fransız konsolosunun limandan ayrılmak isteyen Dubrovnik gemilerini bekleterek yelken açmalarını geciktirdiğini bildiriyordu. Konsolos bu geciktirmeyi gemide bulunan harbî tüccarlardan baylaç hakkı alma gerekçesiyle yapmaktaydı. Üstelik Dubrovnik gemisinin reisi ve katibinden gemiye mal yükleyen tüccarın ve yüklediği malların miktarıyla birlikte kaydedildiği bir defter sureti talep etmekteydi. Ancak tüccarlara göre böyle bir deftere ihtiyaç yoktu çünkü gemilerin getirdiği tüm malların kayıtları gümrükhane defterlerinde tutulmaktaydı. Fransız konsolosunun Dubrovniklilere karşı pasif-agresif tutumlu bu saldırıları gemilerin yola çıkmasını engellemekteydi. Sancakbeyinin aktardıklarına istinaden, kendisiyle birlikte Mısır beylerbeyi Sinan Paşa'yı ve İskenderiye kadısını da muhatap alan bir hüküm yazılmıştı. Buna göre Fransızlar, Sakızlı<sup>144</sup> ve Dubrovniklilere müdahalede bulunamazdı çünkü onlar haraçgüzar statüsündeydi. Üstelik bahsi geçen haraçgüzar tüccarlardan baylaç hakkı alınamayacağına dair Divan-ı Hümayun'dan çıkan ilk karar bu da değildi<sup>145</sup>.

Aynı yıl Fransız elçisi François de Noailles diplomatik görevine başladı ve Sultan tarafından huzura kabul edildi. 16 Mart 1572'de Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa ile görüşmesi sırasında Noailles, Fransızların, Kanuni Sultan Süleyman döneminde sahip oldukları ayrıcalıklarının geri verilmesi konusunu da gündeme getirdi. Elçi, Aziz Louis (1226-1270) döneminden beri Fransızların İskenderiye ve Trablusşam'da konsoloslukları olduğunu; bu konsoloslukların Ankona, Sicilya, Napoli, Milano, Ceneviz, Floransa, İspanya ve Katalonya gibi çeşitli bölgelerden gelen tüccarların müracaat merkezi haline geldiğini<sup>146</sup> ileri sürüyordu. Noailles Fransızların önceden sahip olduğunu iddia ettiği ayrıcalığı geri kazanma çabasına girmişse de iddialarını spesifik bir belgeye dayandırma gereği hissetmemiş olmalıdır. Nitekim Fransızlar 1577 yılında Kanuni Sultan Süleyman döneminde bahsedilen en eski imtiyazlarını aramaya başlayacaklardı. Buna rağmen 1578 yılında Dubrovniklilerle yaşanan sorunlarda dahi henüz 1536 yılında bahsedildiğine inanılan

<sup>144</sup> Aslında Sakız Adası 1566 yılında Osmanlı toprağı olmuştur. Buna rağmen belgede Dubrovnikliler ile birlikte zikredilmesi bir yandan Fransızların Sakızlılar üzerinde devam eden baskılarına işaret edebiliyor olabileceği gibi öte yandan 1566 yılından önce haraçgüzar oldukları döneme ilişkin bir ipucu barındırma ihtimaline de işaret etmektedir.

<sup>145</sup> BOA., KK 79, 482. (4 Ocak 1572/15 Şa'ban 979); Bu dönemde Dubrovniklilerin Fransız konsolosuyla yaşadığı çekişmelerden söz eden ve Kâmil Kepeci tasnifinde yer alan bazı ruus defterlerinde bulunan hükümler daha önce Metin Ziya Köse tarafından tespit edilip kullanılmıştır. bkz. (Köse, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Dubrovnik Münasebetleri" 103-107); (Köse, *Osmanlı Devleti ve Dubrovnik İlişkileri 1500-1600*, 87-91). İnalçık da Dubrovniklilerin 1572 yılında Fransız himayesinden kurtulduğunu belirtmektedir. İnalçık, "İmtiyazat," *EF*, cilt 3, 1184; İnalçık, "İmtiyazat," *DİA*, 249; İnalçık, "Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı", 68; Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 3: 334.

<sup>146</sup> Aslında İskenderiye'de bulunan konsolosluk Katalanlarla ortak olarak 1262 yılında kurulmuştur. J. Shneidman, *The Rise of the Aragonese-Catalan Empire*, 315-317.

ahidnameye ilişkin ciddi bir iddia söz konusu değildi. Nitekim Fransızlar, bu tarihlerde Dubrovnik tüccarları üzerinde hak iddia etmelerine yarayacak bir ahidnamenin varlığını ispat edememişlerdi. Halbuki bu dönemde Fransızlar Dubrovnik tüccarları üzerindeki baskılarına devam ediyordu. Üstelik Fransızlar kendilerini haklı çıkaracak tarihsel dayanak noktası olarak Osmanlıların, Mısır'ı fethettiğinde konsolosluk mührünü Katalanlardan alıp kendilerine bahşettiğini ve Dubrovniklileri de kendilerine tabi kıldığını savunuyorlardı. Fakat yine de Fransız konsoloslarının tarihsel geçmişine atıfta bulunmak, onların Dubrovnikliler veya harbî tüccarlar üzerinde iddia ettikleri hakları meşrulaştırmak için yeterli gelmiyordu<sup>147</sup>.

Devam eden süreç Doğu Akdeniz'deki Fransız üstünlüğüne son derece büyük bir gölge düşürecekti. Muhtemelen Fransız elçilerinin Dubrovnikliler ile çekişmeleri devam ederken Fransızlar için çok daha büyük bir problem doğmak üzereydi. 1575 yılında Joseph Clement ve John Wright adlı iki İngiliz, Fransız büyükelçisinin bilgisi dışında Osmanlı İmparatorluğu'na geldi. Joseph Clement, daha sonra imparatorluğa seyahat edecek olan bir ticari temsilci için geçiş izni temin etti. 1578 yılına gelindiğinde, kendisine geçiş izni alınan William Harborne adlı bu ajan, Polonya üzerinden Osmanlı İmparatorluğu'na doğru yola çıkmıştı. Akdes Nimet Kurat, Harborne'un kara yolculuğunu tercih etmesinin İngilizlerin muhtemelen gizlilikle ilgili endişelerinden kaynaklandığını ileri sürmektedir<sup>148</sup>. Gerçekten de Harborne'un deniz yoluyla gönderilmesi, gemisine Fransız bayrağının çekilmesini ve İstanbul'daki Fransız elçisinin görevden haberdar edilmesini gerektirecek veya Fransız elçisi bir şekilde bu görevden haberdar olabilecekti. 1577 yılına gelindiğinde bir süredir yaşanan anlaşmazlıklar ve sorunlar<sup>149</sup> Fransız elçisini Osmanlı İmparatorluğu'nun kendilerine bahşettiği en eski ahidnamelerinin orijinal metinlerini aramaya sevk edecekti. Fransız Elçisi Gilles de Noailles, bayrak hakkı iddiasını kanıtlamak için Osmanlı kayıtlarında Kanuni Sultan Süleyman döneminde bahşedilmiş olan 1536 tarihli orijinal antlaşmayı bulmayı amaçlıyordu. Noailles, Mısır ve Halep'teki konsolosları da durumdan haberdar etmiş ve Osmanlı yönetiminden bu ahidnamenin orijinal metnini talep etmiştir<sup>150</sup>. Ancak Sokollu

<sup>147</sup> BOA., MD 34, S. 70/156. (1 Nisan 1578/23 Muharrem 986)

<sup>148</sup> Joseph Clement ve John Wright isimli İngiliz temsilciler de İmparatorluğa Polonya üzerinden gelmişlerdir. Richard Hakluyt, *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation*, cilt 5, ed. Edmund Goldsmid (E. & G. Goldsmid, 1887), 168-169; Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı*, 13-14.

<sup>149</sup> Yaşanan sorunlardan biri Fransız bayrağı ile yelken açan bir gemiye el konulması sonucunda Fransız elçisi bir arzuhal sunmasıyla ortaya çıkmıştı. Charrière, *Négociations de la France dans le Levant*, 3: 695.

<sup>150</sup> Laurent, "Les Articles Franco-Ottomans de Février 1536," 546.

Mehmed Paşa elçinin bayrak hakkı iddiasında bulunmasına karşı çıkmış, 1536 yılında bahşedilen ahidnamenin varlığını kabul etmekle birlikte, ahidname metninde Fransızlara bayrak hakkı bahşedildiğine yönelik herhangi bir madde olmadığını açıkça ifade etmişti. Sokullu Mehmed Paşa'ya göre, böyle bir imtiyaz Osmanlı uygulamalarıyla tutarlı olmadığı için antlaşmayı aramak gereksizdi.

1580 yılında Fransız elçisi olan Germigny, selefi gibi 1536 ahidnamesinin orijinal metnini aradı. Lala Mustafa Paşa'dan antlaşmayı bulmasını istediğinde, Mustafa Paşa Germigny'nin talebini reddetmedi ancak antlaşma Osmanlı kayıtlarında bulunamazsa Germigny'den iyi niyetinden şüphe etmemesini istedi. Germigny, Osmanlı yönetiminin bu imtiyazı içeren belgeyi Fransızlara karşı bir avantaj elde etmek için saklamış olabileceğinden şüpheleniyordu<sup>151</sup>.

Gilles de Noailles döneminde devam eden İngiliz girişimleri, halefi Germigny döneminde başarıya ulaşmış ve 1580 yılında İngilizlere bir ahidname bahşedilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu gelişme, aynı zamanda Fransızları 1536 tarihli ahidnameyi yeniden aramaya teşvik eden önemli etkenlerden biri olmalıdır. Öte yandan, Germigny 1536 tarihli ahidnameye doğrudan ulaşamamış olsa da 1581 tarihli ahidname metni hazırlanırken harbî tüccarların Fransız bayrağı taşımalarını öngören bir maddeyi ilk kez bu belgeye ekletmeyi başarmıştır. 1569 tarihli ahidnameden farklı olarak, ilk defa 1581 tarihli ahidnameye harbî tüccarların Fransız bayrağı altında ticaret yapmalarına yönelik bir madde eklenmiştir. Germigny, bu süreçte İngiltere elçisi Harborne'un İstanbul'da bulunmamasından yararlanarak, İngiltere'yi de Fransız bayrağı altında ticaret yapacak devletler listesine dâhil ettirmiştir<sup>152</sup>. Ancak kendisi de 1536 yılında bahşedildiğine inanılan ahidnameyi hiçbir zaman bulamamıştır.

Germigny'nin ardından Savary de Brèves de ahidname metnini aramaya devam etmiş ancak herhangi bir şey elde edememiştir. Brèves döneminde 1597 ve 1604 yıllarında Fransızlara bahşedilen ahidnameler harbî tüccar meselesine ilişkin ipuçları vermeye devam etse de bu hakkın kendilerine Kanuni Sultan Süleyman dönemine bahşedildiğini gösteren bir dayanak bulamamıştır. Bu bakımdan 1607 tarihli Fransız ahidnamesinin yeri, harbî tüccar

---

<sup>151</sup> Veinstein, "Les Capitulations Franco-Ottomanes de 1536," 87.

<sup>152</sup> 1581 tarihli ahidname ve bahşedilme sürecine ilişkin detaylı bilgi için bkz. (Güneş Işıksel'in "Les capitulations françaises de la première modernité (II). L'acte de 1581.") Işıksel'in bu çalışması Germigny'nin diplomatik misyonunu ve 1581 tarihli Fransız ahidnamesini incelemektedir. Makale sonraki sayılarında Turcica'da yayımlanacaktır. Makalesi yayımlanmadan önce benimle paylaşan Prof. Dr. Güneş Işıksel'e bir kez daha teşekkürlerimi sunma gereği duyuyorum.

meselesi hususunda diğer tüm ahidnamelerden daha ayrıcalıklıdır. Ayrıcalığın sebebi bu ahidnamede ilk kez 1536 ahidnamesine bir atıf yapılmış ve harbî tüccar üzerindeki hakkın ilk defa 1536 tarihli ahidname ile bahşedildiğinden söz edilmiştir.

1607 tarihli ahidname metnine bakıldığında Fransız elçisi Salignac'ın ahidnamenin tecdidini Fransızların harbî tüccarlar üzerindeki hak iddialarını teyit etmek için istediği anlaşılmaktadır. Salignac, bu hususta bir arzuhal sunarak önceden harbî tüccarların Osmanlı İmparatorluğu'na gelip gitmediklerini fakat Kanuni Sultan Süleyman'ın I. François ile dostluğuna binaen harbî tüccarların Fransız bayrağı ile ticaret yapmalarına müsaade ettiğini ifade etmişti. Elçi, verilen bu iznin Kanuni Sultan Süleyman ve III. Murad (1574-1595) dönemlerinde bahşedilen ahidnamelerde de yer aldığını iddia etmiştir<sup>153</sup>. Böylelikle Salignac ilk kez 1607 yılında bahşedilen Fransız ahidnamesine, harbî tüccar maddesinin 1536 tarihli Fransız ahidnamesinde yer aldığını kaydettirmişti. Onun bu çabaları İngilizlerin harbî tüccarlar üzerindeki hak iddialarına karşı geliştirilmesi bakımından dikkate değerdir. Üstelik bu süreç gelişirken 1536 ahidnamesi hala ortada yoktu.

Böylelikle Fransızların hak iddiaları için gerçekte yürürlüğe girmemiş olan bir belgeye odaklandıkları anlaşılmaktadır. Dahası bir süre sonra bu belgede asla var olmamış bir maddenin var olduğunu savunmuşlardır. Bu hususlar dikkate alındığında, 1536 ahidnamesine ilişkin literatürü farklı bir perspektiften yaklaşılarak değerlendirme gereksinimi doğmaktadır.

#### **1.4. 1536 Tarihli Ahidname Muamması**

1536 ahidnamesinin yürürlükte olup olmadığı sorusu hala bir tartışma konusudur. Öyle ki bununla ilgili tartışmalar, başlı başına bir inceleme konusu olabilecek kadar fazladır. Tüm bu tartışmalar genel olarak tek bir soru çerçevesinde şekillenmiş, ancak böyle bir tartışmaya mahal veren kayıtların ortaya çıktığı tarihi arka plan, detaylı olarak sorgulanmamıştır. Konuya ilişkin başlıca mesele, gerçekten böyle bir ahidnamenin bahşedildiğine dair kanıtlarla birlikte, bunun aksini gösteren bulgulara da rastlanıyor olmasıdır. Bu bakımdan 1536 ahidnamesi çerçevesinde geniş bir literatür oluşmuştur.

Tarihçileri ikiye ayıran böyle bir belgenin, 1536 tarihinde yürürlüğe girmiş olduğuna yönelik şüphelerini aktaran ilk isim Nicolae Iorga'dır. Iorga'ya kadar bu ahidnamenin yürürlükte olduğu kabul edilmekteydi. Iorga, I. François'nın, Kuzey Afrika korsanlarının

---

<sup>153</sup> *BnF.*, Supplément Turc 118, v. 49-60. (18-27 Nisan 1607/Evahir-i Zilhicce 1015)

oluşturduğu tehdit nedeniyle güvenli olmayan Akdeniz ticaretine ilişkin bir imtiyaz elde etmeye pek de niyetli olmadığını ifade etmektedir. Dahası Iorga, François'nın 1536 yılında payitahtta olan elçisi Jean de la Forest'ye verdiği talimatlarda ne ticarete ilişkin bir hususa ne de diğer milletlerin Fransız bayrağı kullanmasını sağlamaya yönelik bir girişimde bulunduklarına dair herhangi bir ayrıntıya yer verildiğini belirtir<sup>154</sup>. 1570'li yıllardan itibaren Fransızların hak iddialarının 1536 ahidnamesinin yürürlükte olduğuna yönelik hatalı bir kanı doğurduğu göz önünde bulundurulursa, Iorga'nın iddialarında dayanak gösterdiği talimatlar, 1569 tarihinden önceye ait olmaları bakımından güvenilir kabul edilebilir.

Nicolae Iorga'dan sonra Gaston Zeller da konuyla ilgili bir çalışma kaleme almıştır. Ona göre, belgenin orijinalini hiç kimsenin görmemiş olması esas problemdir. Nitekim belgenin tespit edilen ilk nüshası, Saint Priest tarafından Gabriel d'Aramon'un evrakı arasında bulunan kayıttır ve bu kayıt imzalı ve resmi bir belge değildir<sup>155</sup>. Laurent ise 1536 ahidnamesine ilişkin kapsamlı bir araştırma yapmış ve ahidname metninin yirmiye yakın suretini tespit etmiştir. Ancak bu suretlerden yalnızca bir tanesi XVI. yüzyıla aittir<sup>156</sup>.

Bununla birlikte, 1536 ahidnamesinin yürürlükte olmadığı görüşü, aksi yöndeki kanıtlar ile delillendirilmeye çalışılmıştır. Örneğin Joseph Matuz, 1536 tarihli Fransız ahidnamesine atıfta bulunduğu inandığı iki fermanı bahsetmiştir. Ancak Arıkan, bu fermanlardaki atıfların hem harbîlere tanınan genel haklar hem de 1528 imtiyazı kapsamında değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmiştir<sup>157</sup>.

Öte yandan Arıkan da 1536 ahidnamesinin gerçekten yürürlüğe girdiğini savunmaktadır. Arıkan, 1548'de Trablusşam'da ve 1552'de Halep'te Fransız konsolosu açılmasının 1536 ahidnamesinin ahkamı gereğince olduğunu düşünmektedir. Ayrıca XVII. yüzyılda Antoine Galland'ın *Le voyage a Smryne* başlıklı eserinde 1536 ahidnamesine yönelik atıf, Fransız elçisi Nointel'in Fazıl Ahmed Paşa'ya kapitülasyonların 137 yıldır geçerli olduğunu ifade etmesi ve Fransızlara 1569 yılında bahşedilen ahidnamede Fransa ve Osmanlı arasında kadimden süregelen antlaşmalara yönelik bir atıfta bulunulması Zeki Arıkan'ın 1536 ahidnamesinin yürürlükte olduğu iddiasını desteklemek için kullandığı

---

<sup>154</sup> Iorga, *Points de vue*, 41-43.

<sup>155</sup> Zeller, "Une Légende qui a la Vie Dure", 127-132.

<sup>156</sup> Laurent, "Les Articles Franco-Ottomans de Février 1536," 514-515.

<sup>157</sup> Arıkan, "1536 Kapitülasyonları ve Cumhuriyet İdeolojisi", 18-19. Gilles Veinstein ise söz konusu fermanın Venedik baylosunun arzuhalı üzerine sadır olması bakımından ahidname-i hümayun tabirinin 1521 tarihli Venedik ahidnamesine atfen yapılmış olduğunu ve ikinci atfın da Frenkleri kapsayan genel bir yapıda olduğunu savunur. Veinstein, "Les Capitulations Franco-Ottomanes de 1536," 77.

kanıtlardır<sup>158</sup>. Aslında Galland ve Nointel'in 1536 ahidnamesinin yürürlükte olduğunu kabul etmeleri ahidnamenin ilgili tarihte yürürlüğe girmiş olduğuna yönelik bir kanıt teşkil etmekten çok bu durumun Fransızlar tarafından sorgulanmadan kabul edildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Halil İnalçık ise 1538-1541 yılları arasında Osmanlı payitahtında görev yapan Fransız elçisi Rincon'un 1539 tarihli bir mektubuna dayanarak, 1536 tarihli ahidnamenin yürürlüğe girmediyi ileri sürer. İnalçık'a göre, söz konusu anlaşma yalnızca bir taslak olarak kalmış ve İbrahim Paşa'nın idamının ardından hiçbir zaman fiilen uygulanmamıştır<sup>159</sup>. Rincon, 1536 yılında müzakere edilen ahidnamenin onaylanmasını sağlamak amacıyla girişimlerde bulunabileceğini ve hatta Fransa Kralı'nın metne eklemek ya da metinden çıkarmak istediği hususlar doğrultusunda adımlar atabileceğini bildiren bir mektup göndermiş, ancak bu mektubuna herhangi bir yanıt alamamıştı<sup>160</sup>. Bu durum, söz konusu ahidnamenin Rincon'un mektubunun kaleme alındığı 1539 yılı itibarıyla yürürlüğe girmemiş olduğunu son derece açık biçimde ortaya koymaktadır.

Öte yandan 1569 tarihli Fransız ahidnamesi ve sonraki tarihlerde bahşedilen diğer ahidnamelerde, daha önce Kanuni Sultan Süleyman zamanında bahşedilen ahidnameye atıf yapılması, durumu daha karmaşık bir hale getirmektedir. Halil İnalçık, Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki ahidnameye yapılan atıfların, aslında 1528 yılında Memluklar döneminde Mısır'da ticaret yapan Fransızlara bahşedilen ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde tecdid edilen imtiyaza ait olduğunu savunmaktadır<sup>161</sup>. Ancak Veinstein, bu görüşe karşı çıkarak XIX. yüzyıl tarihçilerinin 1528 imtiyazından ve 1536 ahidnamesinden ayrı birer belge olarak bahsetmeleri dolayısıyla iki belgenin birbiriyle karıştırılmadığını ayrı ayrı ele alındığını ifade etmiştir. Veinstein ayrıca bahşedilen imtiyazın Arapça olarak kaldığı, bir ahidname veya hüküm formunda olmadığı ve yalnızca Fransızlara bahşedilmediği gibi pek çok hususa dikkat çekmektedir. 1528 yılındaki belgenin bir hatt-ı şerif olduğu Veinstein'dan önce de Iorga ve Zeller gibi birçok tarihçi tarafından vurgulanmıştır.

Veinstein, 1569 yılına gelindiğinde 1536 ahidnamesiyle ilgili gerçeğin unutulduğunu ancak bu ahidnamenin varlığına dair bir inanç geliştirildiğini kabul etmektedir. Nitekim,

<sup>158</sup> Zeki Arıkan, "1536 Kapitülasyonları ve Cumhuriyet İdeolojisi", 20-21.

<sup>159</sup> Halil İnalçık, "İmtiyazat", *DİA*, 248; Veinstein, "Les Capitulations Franco-Ottomanes de 1536," 85.

<sup>160</sup> Charrière, *Négociations de la France dans le Levant*, 1: 414.

<sup>161</sup> İnalçık, "Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı", 67.

Gilles de Noailles 1577'de antlaşmayı araştırmaya başlamış olmasına rağmen Sokollu Mehmed Paşa ve daha sonra Lala Mehmed Paşa ahidnamenin yürürlükte olmadığına yönelik herhangi bir iddiada bulunmamışlardır<sup>162</sup>.

Bununla birlikte daha önce konuyla ilgili yapılan çalışmalarda kullanılmayan bir belgede, Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim dönemlerinde bahsedilen ahkam-ı şerife ve ahidnameye atıf yapıldığı tespit edilmiştir. Bu belgede, Mısır'daki Fransız konsolosu Cristophe de Vento'nun, İngiliz konsolosu Paolo Mariani'yi şikâyet etmek için 1587-1588'de<sup>163</sup> İstanbul'a gittiği ifade edilmektedir. Vento'nun Divan-ı Hümayun'daki duruşması sırasında, Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim dönemlerinde Fransızlara verilen ahidnamelere ve hükümlere bakıldığı belirtilmektedir<sup>164</sup>. XVI. yüzyılın sonlarında İstanbul'daki Fransız elçileri tarafından 1536 ahidnamesinin aslının bulunamadığı ve 1528 imtiyazının bir ahidname olarak kabul edilmediği göz önüne alındığında belgede Kanuni döneminde Fransızlara verilen hükümlerden ve II. Selim döneminde 1569 yılında bahsedilen ahidnameden söz edildiğini kabul etmek daha makul olacaktır. Bu sebeple, tespit edilen bu hükmü de 1536 ahidnamesinin yürürlüğe girmiş olduğuna yönelik kanıt olarak göstermek mümkün olmayacaktır. Bu durumda, XVI. yüzyılın sonlarına doğru Fransızlara 1536 tarihinde bir ahidname bahsedildiğine yönelik bir inancın var olduğu kabul edilebilir. Veinstein bu durumu “unutulmaktan inanca”<sup>165</sup> şeklinde formüle etmiştir. Ancak böyle bir kabullenişin nasıl gerçekleştiği yani tarihçilerin farklı görüşlerini destekleyebilecek yönde kanıtların nasıl tarihsel kayıtlar içerisinde yer aldığı sorusu önemli bir problem olarak varlığını korumaktadır. Bu problemin temel sebebi ise, XVI. yüzyılın sonlarında belirginleşen harbî tüccar meselesiyle ilişkili gibi gözükmemektedir.

Bu ilişkinin daha net ifade edilebilmesi için ilk olarak, 1536 tarihli ahidnamenin yürürlükte olduğuna ilişkin bilgi veren ilk kayıtlara başvurmak gerekir. Her şeyden önce ahidnamenin bulunan tek bir taslağının olduğu ve bunun gerçekten de yürürlüğe girmediği tarihçiler tarafından ispat edilmiştir. Her ne kadar Iorga'nın işaret ettiği üzere Jean de la

<sup>162</sup> Veinstein, “Les Capitulations Franco-Ottomanes de 1536,” 87-88.

<sup>163</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 203b, 202a-b. (13 Eylül 1597/Gurre-i Safer 1006)

<sup>164</sup> “...Sultan Selim ve Sultan Süleyman zamanlarında verilen ‘ahd-nâme ve ahkâm-ı şerifeye ve Mısır beylerbeyilerine muqaddemâ verilen ‘arzları ibrâz edip tarafeyniñ ahvâli haq üzere görölüp ‘ahd-nâmelere nazar olundukda fi’lvak’i efreñç tai’fesin kadimü’l-eyyâmdan memâlik-i mahruseye ticaret üzere geldiklerinde Françe pâdişâhının sancağı altınada gelip gideler deyü maşur ve muqayyed olub...” Mısır beylerbeyi ve İskenderiye beyi ile kadısına gönderilen tarihsiz hüküm için bkz. *BnF.*, Turc 130, v. 270a-b.

<sup>165</sup> Laurent’in “fausse mémoire” olarak tanımladığı bu durum Veinstein tarafından “*De l’oubli à la croyance*” şeklinde formüle edilmiştir. Veinstein, “Les Capitulations Franco-Ottomanes de 1536,” 84; Laurent, “Les Articles Franco-Ottomans de Février 1536,” 503-574; Işıksel, “Les Capitulations Accordées à la Nation Française En 1569”, 140.

Forest'nin talimatları arasında ticari bir imtiyaz arayışına yönelik bir husus bulunmasa da aslında onun, Sadrazam İbrahim Paşa ile görüşmesi sırasında Fransızlara genel bir ticaret imtiyazı bahşedilmesinin de gündeme geldiği kabul edilebilir. Buna rağmen anlaşmanın bu görüşmeden sonra yürürlüğe girmediği bilinmektedir. En azından Rincon bu durumu açıkça kabul etmiştir. O, 1539 tarihli mektubunda Osmanlı İmparatorluğu ile yazılı bir anlaşmanın bulunmayışından yakınmıştır<sup>166</sup>. Bu durumda Rinçon'un 1539 tarihli mektubundan sonra 1536 ahidnamesine ilişkin tartışmaların sonraki yıllarda nasıl bir gelişim gösterdiği önemli bir soru haline gelmektedir.

Zeki Arıkan, bununla ilgili olarak Matuz'un ahidnamenin yürürlükte olduğuna ilişkin delil olarak gösterdiği fermanlarının delil olamayacağını iddia etmiştir. Bu iddia doğru kabul edilirse geriye, 1569 tarihinde ilk Fransız ahidnamesi bahşedilmeden önce 1536 ahidnamesinden söz edilmiş olması muhtemel bazı hükümler kalır. Veinstein bu hükümlerin bazılarını kullanmış ve bu belgelerde yer alan "ahidname-i hümayun" ve "muahede-i hümayun" tabirlerinin kullanılmasının, spesifik bir belgeyi nitelendirmek amacıyla olmadığını ileri sürmüştür<sup>167</sup>.

1565 yılında ilk örneklerine rastlanılan ve bu tarihten önce Osmanlıların Fransızlara bir ahidname bahşetmiş olduğuna yönelik işaretler barındıran bu atıflar, Fransızlara 1569 yılında bahşedilen ahidnamenin metnine de yansımıştır. Söz konusu ahidnamenin nakil bölümünde, genel bir ifadeyle Kanuni Sultan Süleyman döneminde Fransızlara bahşedilen ahidnamelerden söz edilmiştir. Ancak harbî tüccarların, Kanuni döneminde Fransız bayrağı ile ticaret yapacaklarına ilişkin bir husustan söz edilmemiştir.

1581, 1597 ve 1604 tarihli Fransız ahidnamelerinde de aynı şekilde Kanuni dönemindeki ahidnameden bahsedilmiş buna rağmen harbî tüccarlara ilişkin maddenin kökenleri 1536 tarihine götürülmemiştir. Ancak 1607 tarihinde Fransızlar, ısrarlı bir şekilde harbî tüccarların Fransız bayrağı ile ticaret yapmaları hususunu, kendilerine Kanuni Sultan Süleyman döneminde bahşedilen bir imtiyaz olarak tanımlamışlardır. O zamana kadar ki iddialar, 1607 ahidnamesi ile resmiyet kazanmıştı ki bu tarihlerde harbî tüccarlar

---

<sup>166</sup> Charrière, *Négociations de la France dans le Levant*, 1:414.

<sup>167</sup> Veinstein, *BOA.*, MD 6, 617/1359, 618/1361, 619/1362 numaralı hükümleri kullanmıştır (Veinstein, "Les Capitulations Franco-Ottomanes de 1536," 78-81). Veinstein'in kullanmadığı *BOA.*, MD 6, 439/942. numaralı 1565 tarihinde Fransa kralına gönderilen namenin sureti de 1569 tarihli Fransız ahidnamesi bahşedilmeden önce iki devlet arasındaki yazışmalarda ahidname tabirinin kullanıldığına yönelik bir örnek olarak kabul edilebilir.

hususundaki İngiliz-Fransız çekişmesi son derece şiddetli bir şekilde devam ediyordu. Hatta dönemin Fransız elçisi Salignac, Fransız ahidnamesini 1607 yılında yenilenen İngiliz ahidnamesinde yer alan harbî tüccar maddesini ilga etmek için tecdid ettirmişti. Nitekim 1607 tarihli İngiliz ahidnamesinde, tüm harbî tüccarın İngiliz bayrağı ile ticaret yapması kabul edilmişti. Öyle ya da böyle 1607 tarihinde Salignac'ın ahidname metnine ekletmeyi başardığı bu detay, Kanuni dönemi ile harbî tüccarlar üzerindeki bayrak hakkını aynı metne sokan somut ve güçlü bir belge olarak ortaya çıkmıştır.

Salignac'ın, 1607 tarihli ahidnamenin metnine, 1536 tarihli ahidnameye yönelik bir atıf ekletmeyi başarması ve üstelik henüz 1536 tarihli belge ortaya çıkarılamamışken bu kayıp belgede harbî tüccar maddesinin yer aldığını kabul ettirmesi kayda değer bir başarıdır. Onun bu başarısı, harbî tüccar meselesinin 1536 ahidnamesi ile ilgili tartışmalarda delil olarak sunulan kanıtların tarihsel süreçte nasıl çarpıtılmış olabileceğine yönelik güzel bir örnektir.

Fransızlar harbî tüccar üzerindeki iddialarını her ne kadar uzun bir süre somut bir belgeye dayandıramasalar da Kanuni döneminde kendilerine bahsedilen ahidnameden bahsetmeye devam etmişlerdir. 1577 yılında, Sokollu Mehmed Paşa'nın 1536 ahidnamesinin harbî tüccarların Fransız bayrağı taşımasıyla ilişkili herhangi bir madde yer almadığını ifade etmesine rağmen, 1607 tarihinde bu durum tamamen tersine dönmüş ve Osmanlı yönetimi, Fransızların iddialarını kısa bir süreliğine bir ahidnameye kaydederek sabit hale getirmiştir.

Yaklaşık otuz yıllık bir süreç içerisinde, üç padişahın ve çok sayıda devlet adamının değişmiş olması, Fransızların harbî tüccarlara ilişkin iddialarının zamanla Osmanlı yönetimince gerçek kabul edilmeye başlanmasında etkili olmuştur. Bu dönüşümün çarpıcı bir yansıması, D'Ohsson'un *Tableau général de l'Empire Ottoman* adlı eserinde görülmektedir. D'Ohsson, 1536 tarihli ahidnamenin dördüncü maddesinden söz ederken<sup>168</sup>, Osmanlı İmparatorluğu ile resmî bir antlaşması bulunmayan İngiliz, Katalan, Ragusalı, Sicilyalı, Cenevizli ve Portekizli tüccarların yalnızca Fransız bayrağı altında ticaret yapabileceklerini ileri sürmektedir. Bu yorum, söz konusu yanlış algının XIX. yüzyıla kadar nasıl süreklilik kazandığının açık bir göstergesidir. Benzer şekilde Horniker de 1536 tarihli

---

<sup>168</sup> Ignace Mouradgea D'Ohsson, *Tableau général de l'Empire Ottoman*, cilt 3 (Firmin Didot, 1820), 448; İsmail Soysal, D'Ohsson'ın aktardığı ahidname metninden ziyade Fransa Dışişleri Arşivinde bulunan metnin daha doğru olduğunu savunmaktadır. İsmail Soysal, "Türk-Fransız Diplomasi Münasebetlerinin İlk Devresi", 78.

ahidnamenin harbî tüccarların sadece Fransız bayrağıyla ticaret yapmasına imkân tanıdığı yönünde bir değerlendirmede bulunmaktadır<sup>169</sup>.

Bu noktada, Fransızlar açısından böylesi bir kabullenişin ne anlama geldiği sorusu önemli bir tartışma başlığı hâline gelmektedir. Bu soruya verilebilecek en açık yanıt ise, Fransızlara verilen ahidnamelerin aynı dönemde İngilizlere tanınan imtiyazlarla karşılaştırılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, 1536 tarihli Fransız ahidnamesinin yürürlükte olduğunun kabul edilmesi, Fransızlar açısından iki temel kazanımı beraberinde getirmiştir: Birincisi, Osmanlı-Fransız ilişkilerinin başlangıcının daha erken bir tarihe dayandırılması yoluyla Fransızlara diğer Avrupa devletlerine kıyasla Osmanlı topraklarında üstün bir diplomatik ve ticari statü kazandırılmasıdır. İkincisi ise, farklı kökenlerden gelen harbî tüccarların Fransız bayrağı altında ticaret yapabilmelerinin önünü açmasıdır. Bu durum, Fransızlara hem siyasal hem de ekonomik anlamda önemli bir avantaj sağlamıştır. Ne var ki Fransızların, 1536 tarihli ahidname metnine ulaşma çabalarının sonuçsuz kaldığını bilmeleri de olasılık dahilindedir. Dolayısıyla, yüzyıllar boyunca var olduğu varsayılan ve ilk kez 1925 yılında Nicolae Iorga tarafından tarihî geçerliliği sorgulanan bu ahidnamenin, aslında doğrudan harbî tüccar meselesine yönelik bir düzenlemeye temel oluşturmak amacıyla yeniden kurgulanmış olabileceği yönündeki ihtimal güç kazanmaktadır.

Sonuç olarak, söz konusu imtiyaza ilişkin tüm bu çekişmelerin, Osmanlı nezdinde itibarlı bir konum elde etme mücadelesiyle ve doğrudan harbî tüccar meselesiyle bağlantılı olduğu söylenebilir. Fransızlar, tarihsel bir dayanağa sıkı sıkıya tutunarak hem Dubrovnikliler üzerinde baskı kurmak hem de İngilizlerle yürüttükleri rekabette ellerini güçlendirmek istemişlerdi. Bu nedenle, 1536 tarihli ahidnamenin varlığına dair söylemlerini ısrarla yinelemişlerdir. Bu tutum, tarihçilerin birbirinden farklı yorumlarını destekleyebilecek nitelikte kanıtların ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. İzleyen bölümlerde, İngilizlerin 1536 tarihli ahidnameyi temel alan Fransız iddialarına karşı nasıl bir savunma geliştirdikleri ve 1607 tarihli ahidnamelerine harbî tüccarları kapsayan bir hükmü nasıl dâhil ettirdikleri ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

### **1.5. İngiliz İddialarının Temel Dayanağı: Harbî Ahidnamesi**

Rincon, 1539 tarihli mektubunda Osmanlı İmparatorluğu ile Fransa arasında yazılı bir anlaşmanın bulunmayışından yakınmaktaysa da<sup>170</sup> kendi girişimlerinin Osmanlı nezdinde

<sup>169</sup> Horniker, "William Harborne and Anglo-Turkish Relations", 293.

<sup>170</sup> Charrière, *Négociations de la France dans le Levant*, 1: 414.

böyle bir belge talebini gerektirecek ölçüde önemli görülmediği açıktır. Bu bağlamda, söz konusu dönemde Fransa'nın Osmanlı dış politikasındaki konumu dikkate alındığında, Osmanlıların Fransızlara böyle bir ahidnamenin sağladığı avantajları fiilen tanımış olmaları ve bu nedenle yazılı bir belgeye ihtiyaç duymamış olmaları ihtimali göz ardı edilmemelidir.

Ancak İngilizlerin Doğu Akdeniz'de kendi bayrakları altında ticaret yapmaya başlamaları ve harbî tüccarlar üzerinde hak iddialarında bulunmaları, Fransızları 1536 tarihli ahidnameyi yeniden gündeme getirmeye sevk etmiştir. Fransız-İngiliz çekişmesinin giderek yoğunlaştığı bu süreçte, İngilizler de Fransızların 1536 tarihli ahidnamenin yürürlükte olduğunu kabul ettirmeye yönelik girişimlerine karşılık kendi tezlerini ileri sürmeye başlamışlardır. Bu kapsamda, İngilizler konsolos olarak görevlendirdikleri tecrübeli ajan Paolo Mariani'nin girişimleriyle, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Ankonalılara bahşedilen bir imtiyazı, ilerleyen süreçte harbî tüccarlar üzerindeki hak iddialarına temel teşkil edecek önemli bir dayanak noktası hâline getirmişlerdir.

Aslında Ankona imtiyazı, harbî tüccarların doğrudan İngiliz bayrağı altında ticaret yapmalarını sağlayabilecek bir belge değildi. Fakat bu imtiyaz harbî tüccarlara, Osmanlı İmparatorluğu ile dost olan ve başkentte temsilcileri bulunan diğer devletlerin bayrağı altında hareket etme imkânı veriyordu. Ankona imtiyazının metnine bakıldığında, harbî statüde olan Fransız, İngiliz, Portekiz ve İspanyolların, Ankona'ya bağlı olarak ticaret yapmalarına müsaade edildiği görülmektedir<sup>171</sup>. Bu bağlamda Milanolular da Osmanlı İmparatorluğu'ndan bir ahidname talep etmiş ve Ankonalıları temsilen konsolosluk görevinde bulunan Yakomo isimli Galatalı bir zimminin aynı zamanda kendilerini de temsil etmesini talep etmişlerdir. Bunun üzerine, Milano'dan gelen tüccarların da Osmanlı İmparatorluğu'na gelip gitmelerine müsaade edilmiş ve onlara bir imtiyaz bahşedilmiştir<sup>172</sup>. Söz konusu imtiyazın metninden anlaşıldığı kadarıyla, Osmanlı İmparatorluğu ile barış halinde olmayan devletlerin tüccarları, imparatorluğa gelip gittikleri zamanlarda kendi güvenliklerinden endişe ettiklerini bildirmiş ve bunun sonucunda Osmanlılar bu tüccarlara belli bir ölçüde serbestlik tanımıştı. Bu nedenle Ankonalılara bahşedilen imtiyazla birlikte harbî tüccarlara yönelik bir ticaret serbestisinin tanındığı da rahatlıkla söylenebilir. Bu imtiyaza göre, harbî devletlerin tüccarları tıpkı Venedikliler gibi vergilerini ödediği takdirde onlara dokunulmayacak ve tıpkı Floransa gibi onlar da Osmanlı topraklarında kendi

<sup>171</sup> Işıksel, "Un Épisode Oublié de l'Histoire des Capitulations", 495-497.

<sup>172</sup> *BnF.*, Turc 144, 5a-b, 6a-b, 7a; Işıksel, "Un Épisode Oublié de l'Histoire des Capitulations", 508-511.

bayloslarını bulundurabileceklerdi<sup>173</sup>. Böylece ticari temsilciler kendi milletlerine ait tüccarların denetim ve takiplerini de yapmış olacaklardı. Osmanlı yönetimi genel olarak imtiyaz sahibi devletlerin konsoloslarının ilgili milletlerin ticaret yaptığı tüm önemli merkezlerde bulunmasını istiyordu. Böylece Osmanlılar, konsoloslar eliyle güçlü bir kontrol ağı oluşturacak ve problemli bir durumla karşılaşıldığında doğrudan ilgili konsolosu sorumlu tutabilecekti<sup>174</sup>.

Ankona imtiyazı, XVI. yüzyılın son çeyreğinde yeniden gündeme gelmiş ve İngilizlerin harbî tüccarlar üzerinde hak iddialarında temel dayanak noktasını teşkil etmiştir. Hatta İngilizler, bu belgeden söz ederken, Ankona imtiyazı tabirini kullanmak yerine, “harbî ahidnamesi” ifadesini kullanmayı tercih etmişlerdir<sup>175</sup>.

Fransız elçisinin arzuhalinde aktardıklarına bakılırsa, 1580’li yıllarda İngiliz konsoloslu olan Paolo Mariani, söz konusu imtiyazı tecdid ettirmiştir. Böylelikle Mariani tecdid edilen bu belgenin harbîler için geçerli olan bir ahidname olduğunu ileri sürmüş ve önce harbî tüccarlara diledikleri devletin bayrağı ile ticaret yapabilme özgürlüğünün tanınmasını sağlamaya çalışmış ve daha sonra özgür hale gelen bu tüccarların İngiliz bayrağı altında ticaret yapmaları için çaba sarf etmiştir<sup>176</sup>. Çok sayıda belge, Ankona imtiyazını yeniden gündeme getiren şahsın, Paolo Mariani olduğu noktasında birleşmektedir. Mariani’nin Mısır’daki faaliyetleri ve elde ettiği başarılar dikkate alındığında, belgenin gerçekten de kendisi tarafından bir şekilde bulunup tecdid ettirilmiş olduğu kesin gibidir. Zira kendisi, İngilizleri temsilen konsolosluk görevine getirilmeden önce, 1570 yılında İskenderiye konsolosluğunu satın almış olan<sup>177</sup> Fransız konsolosu Cristophe de Vento’nun yardımcısı olarak görev yapıyordu. Mariani’nin göreve hangi tarihte başladığı tam olarak bilinmese de o İngiliz konsoloslu olarak görevini ifa etmeye başladığında harbî tüccar üzerinde hak iddia edebilecek ve bu iddialarında başarılı sonuçlar alacak kadar tecrübeye

<sup>173</sup> Işıksel, “Un Épisode Oublié de l’Histoire des Capitulations”, 504-505.

<sup>174</sup> De Groot, *The Ottoman Empire And The Dutch Republic*, 214.

<sup>175</sup> “...ve sabıka ecdâdım zamanlarında Ankona beylerine verilen emr-i ‘atîk tecdid olunup harbîleriñ ‘ahd-nâmesidir deyü aña muhâlif emr-i şerif ihrac olunmuşdur ki...” BnF., Turc 130, v. 229b, 228a-b.

<sup>176</sup> Mısır beylerbeyi İskenderiye kaptanı ve kadısına gönderilen hüküm için bkz. BnF., Turc 130, v. 229b; “...mabeynlerine ihtilâl vermek için istedikleri konsoloslara mürâca ‘at edeler (deyü masfur ve muhayyed iken) eylesünler tokuz yüz otuz tarihîyle müverrah bir ‘ahd-nâme ibraz edip bir tîrik ile mucibince nice ahkâm dâhî ihrâc edip ihtilâl verdüğünden...” ( BnF., Turc 130, v. 182a-b, 181a-b. (2-12 Ekim 1597/ Evahir-i Safer 1006)).”...tokuz yüz otuz senesinde harbîlere verilen ‘ahd-nâme...” (BnF., Turc 130, v. 201a). “...Paolo nâm şâkî bir tîrik ile İngilterelünün konsoloslu olmağla mahza mâbeynlerine ihtilâl vermek için harbî tâi’fesi istedikleri konsolosa mürâca ‘at eylesünler deyü tokuz yüz otuz tarihîyle müverrah bir ‘ahd-nâme ibraz edip bir tîrik ile mucibince nice ahkâm dâhî ihrâc edip ihtilâl verdiklerinden ma’ada harbî tâi’fesi memâlik-i mahrûseye ticâret bahânesiyle gelip...” BnF., Turc 130, v. 203b.

<sup>177</sup> Poumarède, “Naissance d’une Institution Royale”, 71.

sahip olduğu rahatlıkla müşahade edilebilir. Bu noktada Mariani'nin, Fransızların nasıl ve hangi savlar ile 1581 tarihinden önce harbî tüccarların kendi konsoloslarına başvurmalarını sağladığını bilmesi kuvvetle muhtemeldir. Zira kendisi de Fransızları temsilen konsolosluk görevinde bulunmuştur.

Paolo Marinai, Ankonalıları verilmiş olan bu imtiyazın tecdid edilmesini sağlamayı başarmıştır. Karşılaşılan çok sayıda belgede, Ankona imtiyazının tecdidine ilişkin net bir tarih verilmemiş olsa da<sup>178</sup> Ankona arşivlerinde yer alan 1587 tarihiyle kayıtlı bir belgede, tecdid edilen imtiyazın bir sureti yer almaktadır. Yine de Ankona imtiyazının kullanılmaya başlanması 1587 tarihinden önce olmalıdır. Zira 1586 tarihli bir hükümde, harbî tüccarların dilediği konsolosa başvurabileceklerine yönelik bir ahidnameden söz edilmiştir<sup>179</sup>. Üstelik bu ahidnameden söz eden kişi, İskenderiye'deki konsoloslar arasında yaşanan çekişmeden rahatsız olan İskenderiye âmilidir. Dolayısıyla, 1586 tarihinde Ankona imtiyazının İskenderiye'deki konsoloslar arasında bilindiği ve tartışmalara sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır.

Paolo Mariani'nin elinde, 1587 tarihli tecdid edilmiş bir imtiyaz metni olmasına rağmen, neden iddialarında bu imtiyazın yanı sıra 1524 tarihli imtiyazı kullanma gereği duyduğu sorusu da farklı bir kapı aralamaktadır. 1587 tarihli imtiyaz metnine daha dikkatli bakıldığında, Kanuni döneminde Ankona, İspanya, İngiltere, Portekiz ve diğer harbî tüccarlara Osmanlı İmparatorluğu'na güven içerisinde gelip gitmelerini sağlayacak bir ahidname verildiğinden söz edildiği dikkat çekmektedir. Aynı metne göre, daha sonra Fransızlar ve İngilizlere müstakil ahidnameler bahşedilmiş ve akabinde harbî tüccarlar önceden olduğu gibi kendi ahidnameleri ile imparatorluğa gelip gitmek istemişler ve tıpkı Fransa ve İngiltere'ye verilen ahidnameler gibi kendilerine bir ahidname verilmesi için talepte bulunmuşlardır. Buna binaen kendilerine bir nişan bahşedilmiş ve bu belgede, Fransa ve İngiltere hariç Ankona, Sicilya, Ceneviz, Floransa ve diğer harbî devletlerin tüccarlarının

<sup>178</sup> "...ve sabıka ecdâdım zamanlarında Ankona beylerine verilen emr-i 'atîk tecdid olunup harbîleriñ 'ahd-nâmesidir deyü aña muhâlif emr-i şerif ihrac olunmuşdur ki..." (BnF., Turc 130, v. 229b, 228a-b). Hüküm geçersiz olsa da ihtiva ettiği bilgiler diğer belgelerden farklı değildir.

<sup>179</sup> 931/1524-1525 yılında harbî tüccarlara verilen genel bir ahidnamenin varlığına işaret edilen bir hükmün ilgili bölümü için bkz. "Mısır beylerbeyine hüküm ki, Mısır'a tabi' İskenderiye âmili Ahmed 'Adli 'arzuhal gönderip nefsi-i İskenderiye'de Venedik ve İngiltere ve Françe ve Dubrovnik baylosları olup her birisi kendüleri(ne) tâbi' olan efrenc tâi'fesin zabt etdiklerinden gayri harbî vilayetlerde gelen tacirlere dahl ve ta'arruz olunmayup emn ve emân üzere gelip gidüp her kağı baylosa ihtiyâr ederler ise sicil etdürüp aña mürâca'at edip maşlahatın gördüreler deyü merhûm dedem Sultan Süleyman zamânında 931 senesinde 'ahd-nâme verilip ol zamândan berü anuñla 'amel olurlar iken ..." (BOA., KK, 108, 123. (16 Temmuz 1586/29 Receb 994)). Bu hüküm daha önce Metin Ziya Köse tarafından kullanılmıştır. Köse, *Osmanlı Devleti ve Dubrovnik İlişkileri 1500-1600*, 33.

yükümlü oldukları vergileri ödemeleri koşuluyla Osmanlı limanlarında ticaret yapmalarına müsaade edilmiştir<sup>180</sup>. Fakat dikkat edilirse, ne kendi konsolosluklarını kurmalarına ilişkin bir hak ne de istedikleri konsolosa başvurabileceklerine yönelik bir izin verilmiştir. Bu bakımdan 1587 tarihli bu belge, 1524 yılındaki imtiyazdan<sup>181</sup> ayrılmaktadır. Bununla birlikte belge, İngilizlerin hak iddialarını destekleyebilecek bir özelliğe sahip olmasına rağmen onlara doğrudan bir hak sunmamaktadır. Fakat her ne olursa olsun bu belge, İngilizlerin iddialarını destekleme hususunda son derece güçlü bir dayanak olarak kullanılacaktır. İngiliz elçisi Edward Barton elçiliğinin resmen kabul edildiği 1593 yılında da kuvvetle muhtemel bu imtiyazı kullanarak tecdid edilecek ahidnameye harbî tüccarların diledikleri konsolosa başvurabileceğine yönelik bir madde ekletmeyi denemişti. Ancak dönemin Fransız elçisi Savary de Brèves bunu engellemeyi başarmıştı<sup>182</sup>.

1597 tarihli Fransız ahidnamesinden sonra da İngilizlerin harbî tüccar üzerindeki hak iddiaları devam etmiş ve yine Ankona imtiyazı çıkış noktalarını teşkil etmişti. Üstelik Fransızlara bahşedilen 1581 tarihli ahidnameden önce harbî tüccarların Fransız bayrağı altında ticaret yapmalarına ilişkin herhangi bir maddenin var olmadığına yönelik bir iddia geliştirmişlerdir. İngilizlerin bu iddialarında doğruluk payı olduğu ileri sürülebilir. Nitekim 1569 tarihli Fransız ahidnamesinde doğrudan harbî tüccarın Fransız bayrağı ile ticaret yaptığına ilişkin müstakil bir madde bulunmayıp daha ziyade Fransız bayrağı ile ticaret yapan tüccarlara yönelik bir atıf olduğu görülmektedir. İngilizlerin söz konusu iddiaları sonrasında Osmanlı idarecileri Fransızlara bahşedilen eski ahidnameleri inceleyip İngilizleri doğrular bir sonuca varmış olmalıdır. Çünkü yalnızca 1581 tarihli ahidnamede harbî tüccar hususuna değinilmiş bundan önceki ahidnamelerde ise buna ilişkin bir maddenin varlığından bahsedilmemiştir. Ancak yine de 1581 ahidnamesi, bu hakkın Fransızlara ait olduğunu ispat etmek için yeterli gelmiş ve Brèves'e hak iddialarını desteklemek amacıyla talep ettiği hükm-i şerif verilmiştir<sup>183</sup>.

1596 yılında Cigalazâde Sinan Paşa kısa süreliğine sadarete getirildiğinde harbî tüccar üzerindeki hak bu defa İngilizlere bahşedilmişti. Üstelik bu kararın alınmasını sağlayan da yine 1524 tarihli Ankona imtiyazıydı<sup>184</sup>. Mariani'den sonra henüz konsolos olarak

<sup>180</sup> *ASAn.*, *ACAn.*, 74 bis Pergamene di Solimano 1. (26 Haziran- 6 Temmuz 1597/ Evahir-i Receb 995)

<sup>181</sup> 1524 tarihli imtiyazın metni için bkz. Işıkse, “Un Épisode Oublié de l’Histoire des Capitulations”, 504-507.

<sup>182</sup> Horniker, “*Anglo-French Rivalry*”, 294-295; Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, cilt 3, 457-458; Xivrey, *Lettres Missives*, 4:761.

<sup>183</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 229b, 228a-b.

<sup>184</sup> Skilliter, “The Turkish Documents Relating to Edward Barton’s Embassy” 236-239.

atanmadan önce de İngilizleri temsilen İskenderiye’de bulunduğu anlaşılan Benjamin Bishop da selefinin izinden giderek tecdid edilen Ankona imtiyazını ve bu imtiyaz uyarınca harbî tüccarların diledikleri konsolosa başvurabileceklerine yönelik elde ettiği hükümleri dayanak gösterip, harbîler üzerinde hak iddiasında bulunmaya devam etmiştir<sup>185</sup>. Ancak Bishop’un konsolosluğu da çeşitli nedenlerden dolayı pek uzun sürmemiş ve bir müddet daha İskenderiye’deki İngilizler, Fransız konsolosu tarafından temsil edilmeye devam etmiştir.

İskenderiye’de elde ettikleri hak bir kenara bırakılırsa İngilizlerin, harbî tüccarların diledikleri konsolosa müracaat etmesine yönelik bir maddeyi ilk kez kendi ahidnamelerine ekletmeyi başarmaları 1607 tarihinde gerçekleşmiştir. 1607 yılındaki İngiliz ahidnamesi tecdid edilirken Sir Thomas Glover’ın girişimiyle ahidnameye, Kanuni Sultan Süleyman döneminde harbî tüccarların konsolosluk açma ve buna güçleri yetmezse diledikleri konsolosa başvurabilme haklarının olduğundan bahseden bir madde eklenmiştir<sup>186</sup>. Glover’ın girişimleri, Fransız elçisinin şiddetli itirazlarına yol açmış ve Osmanlı yönetimi harbî tüccarların yeniden Fransız bayrağı taşımalarına karar vererek hem İngiliz ahidnamesini hem de Fransız ahidnamesini tecdid etmiştir. Buna rağmen 1612 yılında tecdid edilen İngiliz ahidnamesinde<sup>187</sup>, harbî tüccarların diledikleri konsolosa başvurmalarına izin veren önceki madde aynı bırakılmıştır.

1641, 1647 ve 1675 tarihli İngiliz ahidnamelerinde görüldüğü üzere, harbî tüccarların diledikleri konsolosluğa başvurabileceklerine ilişkin hüküm tekrar edilmiş ve bu bağlamda birçok harbî tüccarın İngiltere konsoloslarını tercih ettiği vurgulanmıştır<sup>188</sup>. Bununla birlikte, 1524 tarihli Ankona’ya ait imtiyazın, XVI. yüzyıl sonlarına doğru, büyük olasılıkla Halep’te faaliyet gösteren Cenevizli tüccarlar tarafından kullanıldığı anlaşılmaktadır<sup>189</sup>. Hatta XVII. yüzyılın sonlarında İngiliz elçisi Paget, İngiliz bayrağı taşıyan bir gemiye diğer

<sup>185</sup> “...Civan Kukral nâm beyzade Françe padişâhı tarafından konsolos naşb olunub hükm-i şerif ile İskenderiye’ye geldikde İngiltere konsolosu olan Benyamin harbî tâi’fenin tecdid olunan ‘ahd-nâmelerin ve emirlerin ibraz edip maзмûnunda harbî tâi’fesi her kimi ihtiyâr ederlerse aña mürâca’at edeler deyü fermân olunmağla mâbeynlerinde niza’ olub...” (BnF., Turc 130, 158b-157a-b-156a). Ayrıca Barton’un Benjamin’i harbî tüccar üzerinde hak iddia etmesi için Mısır’a gönderdiğine dair belge için bkz. (BnF., Turc 130, v. 108a. (30 Aralık 1598-8 Ocak 1599/ Evahir-i Cemâziye’l-ahir 1007)). Belgelerde Benyamin olarak anılan şahıs Benjamin Bishop, Civan Kukral olarak ifade edilen Jean de Coquerel’dir.

<sup>186</sup> Uppsala., Nova 597-10, Zetterström Katalog, 714-10. 1612 yılında tecdid edilen ahidname daha önce Rabia Demir tarafından tespit edilip kullanılmıştır. Rabia Demir, “Osmanlı-İngiliz Diplomatik Münasebetleri”.

<sup>187</sup> Uppsala., Nova 597-10, Zetterström Katalog, 714-10.

<sup>188</sup> Leipzig., B.or. 290-01, v. 3a-b, 7a, 85a; BnF., Supplément Turc 100, v. 133b, 134a-b.

<sup>189</sup> BnF., Turc 130, v. 268b-267a. (7-17 Haziran 1596/Evasıt-ı Şevvâl 1004); BOA., A.DVN. DVE.d 901, 8/63.

konsolosların müdahalesini engellemek amacıyla bu erken tarihli imtiyaza atıfta bulunmuştur<sup>190</sup>.

Öte yandan, Osmanlı yönetiminin Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki uygulamalara dair gösterdiği hassasiyet, dönemin yabancı elçilerinin de dikkatinden kaçmamıştır. Bu durum hem Osmanlı hem de Avrupalı tarafların geçmişe dair kendi söylemlerini desteklemek üzere başvurdukları tarihsel referanslar yarattığını göstermektedir. Ancak bu çerçevede Fransızların dayanak noktası olarak öne sürdükleri 1536 tarihli ahidnamenin asıl metnine ulaşamamıştır. Dolayısıyla, İngilizler sürekli tecdid ettirebilecekleri bir belgeye sahip olmaları sayesinde tarihsel meşruiyet açısından daha avantajlı bir konum elde etmişlerdir. Buna karşın, Fransızlar da harbî tüccarlara ilişkin taleplerini 1607 tarihli ahidnameye ekletmeyi başararak iddialarını resmî bir zemine oturtmuşlardır.

İngilizler, Ankona imtiyazını yalnızca harbî tüccarların kendi konsolosluklarına başvurma hakkı bağlamında bir meşruiyet kaynağı olarak kullanmakla yetinmemiş, aynı zamanda Kanuni döneminde harbîlerin Fransız bayrağı altında ticaret yapmalarını açıklamak için de bu belgeye referans vermişlerdir<sup>191</sup>. Nitekim İngiliz elçisi Edward Barton'un, Robert Cecil'e gönderdiği bir mektupta belirttiğine göre, İskenderiye'de faaliyet gösteren birçok devlet, başlangıçta kendi konsolosluklarını kurmuş; ancak ekonomik nedenlerden ötürü bir süre sonra konsolosluklarını kapatmak zorunda kalmışlardır. Bu devletlerin tüccarları ise %2 vergi ödemek suretiyle Fransız konsolosluğuna başvurmayı tercih etmişlerdir<sup>192</sup>. Fransızlar ise harbî tüccarlar üzerindeki yetkinin, kendilerine Kanuni Sultan Süleyman tarafından özel olarak bahşedildiğini ileri sürmüş, hatta daha da ileri giderek, bu tüccarların başlangıçta Osmanlı topraklarına giriş izni bulunmadığını, ancak Fransız bayrağı taşıma şartıyla kendilerine izin verildiğini iddia edecek kadar kapsamlı bir hak talebinde bulunmuştur<sup>193</sup>. Bu durum, Fransızların harbî tüccarlar üzerindeki kontrolü meşrulaştırma çabalarının boyutunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

<sup>190</sup> Ülker, "XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir'deki İngiliz Tüccarı", 301.

<sup>191</sup> Işıksel de 1536 ahidnamesinin yürürlükte olmadığı göz önünde bulundurarak Fransızların 1569 tarihinden önce Trablusşam'a konsolosluk kurmalarını Ankona imtiyazına dayalı olarak değerlendirmektedir. Işıksel, "Les Capitulations Accordées à la Nation Française En 1569", 142-143.

<sup>192</sup> Heeringa, *Bronnen tot de Geschiedenis*, 1:164.

<sup>193</sup> *BnF.*, Supplément Turc 118, v. 49-60. (18-27 Nisan 1607/ Evahir-i Zilhicce 1015)

## İKİNCİ BÖLÜM

### 2. DOĞU AKDENİZ'DE İNGİLİZ-FRANSIZ ÇEKİŞMESİ

#### 2.1. Osmanlı Topraklarında İngiliz-Fransız Rekabetinin Ortaya Çıkışı

1580 yılında, Sakız Adası'na izinsiz yanaşan bir İngiliz gemisine Osmanlılar tarafından el konulmuştu. Geminin serbest bırakılması talebiyle William Harborne'un girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmış, bu durum Harborne'u Fransız elçisi Germigny'nin aracılığına başvurmaya zorlamıştır. Germigny, Harborne'un İngilizlerin kendi bayrakları altında ticaret yapabilmeleri için bir imtiyaz elde etme çabasında olduğunu anlamış ve bu doğrultuda esirlerin serbest bırakılması adına yardım teklif etmiştir. Böylece, Fransız temsilcilerinin Osmanlı nezdinde sahip olduğu nüfuza dikkat çekmek ve İngilizlerin bu nüfuzdan faydalanmaya devam etmelerinin işlerini ne ölçüde kolaylaştıracağını göstermek istemiştir. Harborne, Germigny'nin aracılığıyla esirlerin serbest bırakılmasını sağlamış<sup>194</sup>, aynı zamanda Osmanlı veziriazamına, Germigny'den habersiz olarak, İngiliz tüccarlarının tümünü kapsayacak bir ticari imtiyazı talebinde bulunan bir mektup iletmıştır. Bu mektupta ayrıca, İngiltere Kraliçesi'nin Osmanlı başkentine bir elçi gönderme niyeti de ifade edilmiştir<sup>195</sup>.

Osmanlı İmparatorluğu'nun da İngilizlerle kurulacak ilişkilerden elde edeceği önemli askeri, siyasi ve ticari kazançları bulunmaktaydı. Özellikle İspanya'ya karşı güçlü bir müttefik kazanmanın cazibesi, Osmanlıların İspanya politikasına verdiği önemle paralellik göstermekteydi. İngiltere ile iyi ilişkilerin kurulması Protestan mezhebini kabul eden bir devlet olması bakımından da Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa politikası ile uyumluydu<sup>196</sup>. Tüm bunların yanı sıra İngilizlerin demir, çelik, kalay gibi stratejik malzemeleri tedarik etmeleri<sup>197</sup>, İran ile süregelen savaşta Osmanlılar için hayati önem

<sup>194</sup> Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 3:304; Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münasebetleri*, 39-40; Horniker, "William Harborne and Anglo-Turkish Relations", 298.

<sup>195</sup> Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 3:303.

<sup>196</sup> Halil İnalcık, "The Turkish Impact on the Development of Modern Europe," *The Ottoman State and its Place in World History*, ed. Kemal H. Karpat (Brill, 1974), 53.

<sup>197</sup> Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 3:22-26.; Zira XIII. Yüzyılın sonlarından itibaren Papalar Hristiyanların Müslümanlar ile ticaret yapmalarını engelleyen birtakım emirnameler yayınlamaya başlamış ve Hristiyan dünyasında Müslümanlar ile yapılacak olan ticari anlaşmalara dahi sıcak bakılmamıştır. (Şerafettin Turan, "Levant," *DİA* 27, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003): 145). Stratejik malların satışında getirilen yasaklar Hristiyan Avrupa'sına özgü değildi. Aynı uygulama Osmanlı İmparatorluğunda da görülmekteydi. Konuyla ilgili bkz. Zeki Arıkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar," 283.

taşıymaktaydı. Aslında bu nevi stratejik malların Hristiyan ve Müslüman dünyalar arasında ticaretinin yapılması iki tarafın da istemediği bir durumdu. Dolayısıyla İngilizlerin Osmanlı topraklarına getirdikleri kalay, demir ve çelik gibi malzemeler payitahtta onlara karşı olumlu bir havanın gelişmesinde de etkili olmuştur<sup>198</sup>.

Harborne'nun faaliyetlerine karşılık Fransız elçisi Germigny Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa'nın desteğini elde etmiş ve İngilizlerin itibar kazanmaması adına yabana atılamayacak bir çaba sarf etmişti. Lakin onun tüm bu çabaları 1580 yılında İngilizlere bir ahidname bahşedilmesini engelleyememiştir<sup>199</sup>. Böylece İngilizler 1580 yılında elde ettikleri ahidname ile ticari faaliyetlerini kendi bayrakları altında gerçekleştirme hakkına kavuştular<sup>200</sup>. Söz konusu ahidname uyarınca İngilizler önceki yıllarda faydalandıkları Fransız bayrağını artık taşımayacaklardı. İngilizlere ahidname bahşedildikten kısa bir süre sonra III. Murad, III. Henri'ye gönderdiği namede<sup>201</sup> Kraliçe Elizabeth'in kendisi ile dostluk kurmak ve Osmanlı başkentinde bir elçi bulundurmak istediğini belirtmiş ve bu girişimlerinde III. Henri'nin aracılığını talep ettiğini bildirmişti. Temmuz 1580 tarihli bu name kaleme alındığında padişah çoktan İngilizlere bir ahidname bahşetmişti. Bu bakımdan padişahın İngilizler tarafından Fransız aracılığının istendiğine yönelik ifadelerini sanki henüz ahidname bahşedilmemiş gibi dile getirmesi, padişahın Fransızların vereceği tepkileri yumuşatma amacı taşıdığına işaret etmektedir<sup>202</sup>.

Nitekim İngilizlerin gelişi ve Fransızların bu duruma tepkilerinin bir kriz halini almaya başladığı bu dönemde İngilizlerin Doğu Akdeniz'e yerleşmesi için bu tarz bir girişimde bulunmak son derece önemliydi. Zira Osmanlı İmparatorluğu, İngilizler ile dostluk

<sup>198</sup> Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı*, 64-65.

<sup>199</sup> Kılıç Ali Paşa da veziriazam üzerindeki nüfuzunu kullanarak İngilizlerin faaliyetlerini engellemeyi denemiş lakin başarılı olamamıştır. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 3:303-304; Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münasebetleri*, 39-40; Horniker, "William Harborne and Anglo-Turkish Relations", 300.

<sup>200</sup> 1580 yılında İngilizlere kendi bayrakları ile ticaret yapabilmelerine müsaade eden bir ahidname bahşedilmiştir. Ancak bu ahidnamenin uygulanabilmesi için William Harborne'nun İstanbul'a daimî elçi sıfatıyla gelmesi gerekmiştir. 1583 yılında Harborne'nun İstanbul'a gelişiyle İngilizler resmi olarak kendi bayrakları ile ticaret yapmaya başlamıştır.

<sup>201</sup> BOA., MD 43, 139-140/250. (3-13 Temmuz 1580/ Evahir-i Cemâziye'l-evvel 988). Testa aynı namenin tarihini 15 Temmuz 1580 olarak vermiştir. (Testa, *Recueil des Traités de la Porte Ottomane*, 1:120-122). Calendar of State Papers'ta bulunan raporların arasında aynı nameden bahsedilirken Fransızlardan, İngilizlerin dostluk taleplerine ve elçi göndermelerine aracılık yapmasını isteyen Osmanlılar olduğuna yönelik hatalı bir ifade kullanılmaktadır. *Calendar of State Papers: Venice*, 8:52.

<sup>202</sup> Kurat, Fransızların aracılığının talep edildiğinin bildirilmesini Fransızlarda kuşku uyandırmamak maksadıyla yapıldığını ileri sürmektedir. (Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı*, 39). Bu bağlamda Zinkeisen, Germigny'nin çabaları neticesinde ahidnamenin geri çekildiğini ifade etmektedir. Lakin bu süreci daimî İngiliz elçisi gelene kadar Osmanlı imparatorluğunun Fransızların tepkilerini yumuşatmak adına uyguladığı bir politika olarak düşünmek daha mantıklıdır. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 3:305.

kurulmasını son derece önemsiyordu. Bu bakımdan Levant ticaretinde bir nevi tekel oluşturmaya çalışan Fransızların söz konusu dostluğu hazmedemeyeceğinin de farkındaydı.

Öte yandan, İngilizlerin 1580 yılının Mayıs ayında bir ahidname elde etmelerinin ardından, Fransızlar 7 Aralık 1580 tarihinde Paolo Mariani'yi Fransızları temsilen, Venedik tüccarları dışındaki tüm tüccarların İskenderiye'deki konsolosu olarak atamışlardı<sup>203</sup>. Bu atama gerçekleştiğinde, İngilizler henüz kendi konsoloslarını İskenderiye'ye göndermemişti. Buna rağmen, Fransız elçisi Germigny, İngiliz rekabetini ciddi bir tehdit olarak değerlendirmekteydi ve 1581 yılına gelindiğinde İngilizlerin elde ettiği diplomatik başarıların önünü kesmeye yönelik girişimlerde bulunmaktaydı.

Germigny'nin Osmanlı sarayındaki girişimleriyle yenilenen Fransız ahitnamesine, harbî tüccarlarla ilgili bir madde eklendi. Söz konusu maddeye göre, sadece Portekiz, İspanya, Katalan, Sicilya, Ankona ve Dubrovnik değil, ayrıca İngiliz tüccarları da Fransız bayrağı altında ticaret yapmak zorunda olacaktı. Aslında bu madde ile Fransızlar harbî tüccarların Fransız bayrağı taşıması gerektiği yönünde güçlü bir hukuki dayanak elde etmiş oluyorlardı. İngilizlere yakın bir tarihte ahidname bahşedilmiş olmasına rağmen, Osmanlı yönetimi bunu görmezden gelen bir tutum sergilemişti. Ne de olsa İngilizlerin henüz kalıcı diplomatik temsilcileri başkente gelmemişti. Osmanlı İmparatorluğu bu hamle ile birlikte Fransız temsilcilerinin imparatorluktan ayrılmasını engellemeyi hedeflemiş olmalıdır.

Böylece Fransızlar ilk kez ahidname ölçüsünde harbî tüccarların Fransız bayrağı altında ticaretlerine devam etmeleri gerektiğine yönelik resmi bir dayanağa sahip olmuşlardı. Harbî tüccarın Fransız bayrağı taşıması gerektiği ilk kez bir ahidnameye açık bir biçimde yansıtılmıştı. Söz konusu ahidnamede Venediklilerin de Fransız bayrağı ile ticaret yapmalarının kararlaştırıldığı yönündeki görüş ise doğru değildir<sup>204</sup>.

<sup>203</sup> Mısır beylerbeyi, İskenderiye beyi ve kadısına gönderilen (7 Aralık 1580/29 Şevvâl 988) tarihli hüküm için bkz. *BOA.*, MD 42, 334/1022. Aynı hükmün tarihsiz bir sureti için bkz. *BnF.*, Turc 130, v. 275a.

<sup>204</sup> Flassan, 1581 ahidnamesinin metnini aktarırken Venedik'i de Fransız bayrağı ile ticaret yapması gereken ülkeler arasında zikretmektedir (M. de Flassan, *Histoire Générale et Raisonnée de la Diplomatie Française*, cilt 2 (Treuttel et Würtz, 1811), 97-98). Horniker, Flassan'ın aktardığı metni esas almıştır (Horniker, "William Harborne and Anglo-Turkish Relations", 301). Ancak ahidnamenin gerek Turc 130'da yer alan Osmanlıca suretinde gerekse Fransızca suretinde Venediklilerin, Fransız bayrağına dahil edildiğine ilişkin bir bilgi yer almamıştır. 1581 ahidnamesinde Venediklilerin de Fransız bayrağı taşıması gerektiğine ilişkin hatalı bilgi De Groot tarafından da benimsenmiştir (Alexander H. de Groot, "The Historical Development of the Capitulatory Regime in Ottoman Middle East From the Fifteenth to Nineteenth Centuries", *Oriente Moderno* 83, sayı 3 (2003): 596). Aslında 1581 tarihli ahidnamede Venediklilerin Fransız bayrağı taşıması gereken devletlerin dışında tutulduğu açıkça belirtilmiştir. "...Venedik'den mâ'adâ Ceneviz ve İngiltere ve Portakal ve İspanya ve Katalan tâcirleri ve Ankona ve Dubrovnik ve bi'l-cümle Françe padişâhının nâmi ve sancağı altında

Fransız elçisi, İngiliz rakibinin çabalarını engellemeye çalışırken yalnız başına hareket etmiyordu. Venedik baylosu Paolo Contarini de Fransız elçisine destek vermesi için dojdand bir talimat almıştı<sup>205</sup>. Öte yandan Osmanlı yönetiminin Papa'ya ve İspanya'ya karşı yeni bir müttefik olarak gördüğü İngiltere, aynı zamanda Fransa'nın Doğu Akdeniz'deki gücünü dengeleyen bir unsur olacaktı.

## **2.2. William Harborne'un Elçiliği ve Fransız-İngiliz Rekabetinin Kızışması (1580-1584)**

Germigny, tecdid edilen ahidname ile Fransızlar için sağlam bir dayanak elde ettiğini düşünmüş olmalıydı. Ancak, 1583 yılında sorun çok daha ciddi boyutlara ulaşacaktı. Bu tarihte William Harborne, daimî elçi olarak İstanbul'a giriş yapmıştı. Germigny, bu durum karşısında Osmanlı sarayından elde ettiği ahidnamenin gözetilmediğinden şikayetçi olmaya başladı. Fransız elçisi, İngilizlerin kendi bayrakları ile imparatorlukta bulunmasının Fransızlara bahşedilen ahidnameye aykırı olduğunu savunuyordu. Nitekim ahidnamede Venedik gemileri hariç tüm gemilerin Fransız bayrağı ile ticaret yapacağına dair bir madde bulunmaktaydı. Bu sebeple İngiliz temsilcileri İstanbul'da bulunamazdı ve bu girişimleri engellenmeliydi<sup>206</sup>.

Germigny, Veziriazam Siyavuş Paşa ile olan bir görüşmesinde kartlarını açık oynamayı tercih etmiş ve İngiliz elçisinin ikametinin engellenmesine yönelik talimat aldığını açıkça belirtmişti. Ancak Siyavuş Paşa kendisine bu durumun mümkün olmadığı Osmanlı İmparatorluğu'nun dostluk üzere olanlara kapısının açık olduğu yönünde bir cevap vermişti. Ayrıca tepkilerin büyümemesi için gelişmelerden Fransa kralının da haberdar edileceğini söylemişti. Siyavuş Paşa'nın, Fransız elçisine takındığı tutum dikkate alındığında Osmanlıların, Fransız tepkilerini yumuşatma çabasının devam ettiği düşünülebilir. Zira İngilizlerin Akdeniz'de tesis edilecek yeni dengeye dahil olmasının yarattığı rahatsızlık ne kadar dindirilebilirse o kadar iyiydi<sup>207</sup>.

Ancak söylenen sözler ve yumuşak tutumlar, Germigny'nin agresif tutumunu yatıştırmaya yeterli gelmedi. O, İngilizlerin Osmanlı Devleti'nde resmi bir temsilcilik

---

*yürüyenler kadimü'l-eyyâmdan ilâ hâze'l-ân her ne vechle yürüye gelmişler ise min bâ'd dahi kemâkan ol minvâl üzere kalyonları ve gemileri ile kendü hâllerinde gelüp gidüp...* " BnF., Turc 130, v. 11b.

<sup>205</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 8:52.

<sup>206</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 8:50-51.

<sup>207</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 8:50-51; Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münasebetleri*, 42.

açmalarını kabullenmekten uzaktı. Bu doğrultuda, çabalarına Venedik baylosu Morosini'yi de dahil etmeye çalışıyordu. İngiliz temsilcilere karşı gösterilecek muhalefette destek arayışında olan Germigny, baylos ile yaptığı görüşmede bu konuda yardım istemişti. Ancak baylos, net bir direktif almadan herhangi bir adım atamayacağını belirtmişti. Baylosa göre, İngilizler zaten daha önceden Fransız bayrağı altında ticaret yapmakta olup, bu durumun kraliçeye karşı bir muhalefet oluşturması Venedik Cumhuriyeti'nin menfaatlerine aykırı düşmekteydi<sup>208</sup>.

Öte yandan, baylosun selefi İngiliz girişimlerini engelleme konusunda talimat almıştı ve Morosini bu durumu sonradan fark etti<sup>209</sup>. Hatta baylosa, amacına ulaşması için 17.000 sequin<sup>210</sup> harcama yetkisi verilmişti<sup>211</sup>. Morosini, bu talimatlar doğrultusunda, Germigny ile iş birliği içinde hareket etmek zorundaydı<sup>212</sup>. Fransız elçisi, İngilizlerin kendi bayrakları altında ticaret yapmalarını, Fransız bayrağına yönelik bir ihlal olarak nitelendiriyor ve bunun Osmanlı padişahının verdiği sözleri tutmadığı anlamına geldiğini düşünüyordu. Dahası, padişahın onurunun ve itibarının zarar gördüğüne yönelik imada bulunuyordu<sup>213</sup>. Ancak ne baylosun Germigny'ye desteği ne de Germigny'nin daha önce verilen sözleri tekrarlaması durumu değiştirecekti. Germigny'nin Osmanlı-Fransız dostluğuna zarar vereceği yönündeki tehditleri bile<sup>214</sup>, Harborne'nun İstanbul'a yerleşmesini engelleyemeyecekti. Yine de Fransızların, İngilizlerden kurtulma çabaları devam edecekti<sup>215</sup>.

1584 yılında, İstanbul'da bulunan Harborne'un payitahttan kovulması için gösterilen çabalar daha da yoğunlaşmıştı. Fransız elçisi, yeni Veziriazam Özdemiroğlu Osman Paşa ile yaptığı görüşmede, imparatorluktan ayrılacağını ve yerine sekreterini bırakacağını belirtmişti. Osman Paşa, Fransızların İngilizlere ilişkin taleplerinden haberdar olmadığını ve durumun detaylarını öğrenene kadar Germigny'nin İstanbul'dan ayrılmamasını istemişti. Ancak, Fransız Elçisi Germigny amacına ulaşamadığı için bir süre sonra imparatorluktan ayrılmıştı. Morosini'nin aktardığına göre, Sultan III. Murad, Fransa Kralı'ndan derhal yeni

---

<sup>208</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 8:50-51.

<sup>209</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 8:59.

<sup>210</sup> Sequin, ilk kez 1284 yılında üretilen ve Zecchino (sequin) ismiyle anılan Venedik'e ait bir para birimidir. Temel bileşeni altın olmakla birlikte ağırlığı yaklaşık 3.50 gramdır. "coin", *Britannica*, 2 Mayıs 2025 tarihinde erişildi, <https://www.britannica.com/money/coin/Switzerland#ref302314>.

<sup>211</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 8:67-68.

<sup>212</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 8:68.

<sup>213</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 8:75-76.

<sup>214</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 8:52-55, 8:75-76.

<sup>215</sup> Fransız elçisinin girişimleri ve sunduğu arzual için bkz. Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 8:73-76.

bir elçi göndermesini istemiştir. Buna karşılık, Fransa Kralı'nın, Harborne İstanbul'da kaldığı sürece başka bir temsilci göndermeyeceği yönünde bir tutum sergilediği bilinmektedir<sup>216</sup>. Ancak Fransa'nın bu stratejisi de başarısız olmuş ve Savary de Lancosme Fransızların yeni temsilcisi olarak görevlendirilmiştir. Böylece Fransız temsilcilerinin, İngiliz elçisini ve konsoloslarını Osmanlı İmparatorluğu'ndan uzaklaştırma çabaları sonuçsuz kalmıştır.

William Harborne, Hoca Saadeddin Efendi ve Safiye Sultan<sup>217</sup> gibi Osmanlı yönetiminde etkisi olan önemli kimselerden aldığı destekle Doğu Akdeniz'deki etkinlikleri artırmış ve İngiliz bayrağının bölgedeki varlığını korumayı başarabilmiştir. 1583 yılına kadar pasaportlarını Fransız elçiliğinden alan İngiliz tüccarlar<sup>218</sup>, bu tarihten itibaren Fransız himayesinden çıkarak, Osmanlı limanlarına İngiliz bayrağı altında serbestçe seyahat etmeye başlamışlardır. İngilizlerin bu diplomatik başarısı, kısa sürede Fransızlarla rekabet edebilecek seviyeye ulaşmalarını ve ilerleyen yıllarda hak iddialarını giderek güçlendirmelerini sağlamıştır.

Sonuç olarak, 1580 ve 1584 yılları arasında yaşanan diplomatik mücadeleler, Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcına işaret ederken İngilizlerin Osmanlı İmparatorluğu'ndan ahidname elde etmeleri ve İstanbul'da daimî bir elçilik kurmaları, Doğu Akdeniz'deki güç dengelerini yeniden şekillendirmiştir. Bu süreç, Osmanlıların, Fransızların bölgedeki etkisini dengelemesini sağlamış ve Osmanlı'nın Avrupa siyasetindeki konumunu güçlendirmiştir. Nihayetinde atılan bu adımlar, bundan sonraki süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılı devletlerle ilişkilerinde izleyeceği yeni politikalarının temelini atmış ve etkileri uzun vadede görülecek bir diplomasi anlayışının ilk örneklerini sunmuştur.

### **2.3. İlk Kıvılcım: İskenderiye'de İngiliz-Fransız Çekişmesinin Başlangıcı ve Gelişimi (1584-1588)**

İngiliz-Fransız rekabeti bağlamında, harbî tüccar meselesi üzerine yapılan çalışmalarda, İngilizlerin hak iddialarının başlangıç noktasının çeşitli tarihlere dayandırıldığından daha önce bahsedilmiştir. Genel kanı, bu hak iddialarının Hollanda tüccarları üzerinde belirginleştiği yönündedir. Ancak mevcut belgeler ışığında, tartışmaların

<sup>216</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 8:100-103.

<sup>217</sup> Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı*, 77.

<sup>218</sup> Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 3:306-307.

odak noktasını oluşturacak olan Felemenklerden daha önce<sup>219</sup> İngilizlerin harbî tüccar üzerinde hak iddia etmeye başladıkları anlaşılmaktadır.

İki devlet arasındaki anlaşmazlıkların kökenini belirleyebilmek için, o dönemde Doğu Akdeniz ticaretinin en önemli merkezlerinden biri konumunda ve taraflar arasında sürekli çekişmeye sahne olan İskenderiye'deki rekabetin tespit edilmesi önem arz etmektedir. İngilizler, Osmanlı İmparatorluğu'nda kendi bayrakları altında ticaret yapmaya başlamadan önce, Fransızlar İskenderiye'de kökleri Memlûklar dönemine kadar uzanan bir ticari temsilciliğe sahipti ve bu temsilcilik XVI. yüzyılın son çeyreğinde de faaliyetlerini sürdürmekteydi. 1569 yılında Fransızlara bahşedilen ahidnameden bir yıl sonra, İskenderiye konsolosluğu görevine Christophe de Vento atanmıştı<sup>220</sup>.

Her ne kadar 1570 yılında Vento'nun atanmasına ilişkin gönderilen hüküm kendisine ulaşmamış olsa da, bu hükmeye atıfta bulunan ve Veziriazam Koca Sinan Paşa'nın sadaret dönemine tarihlenen başka bir belgenin varlığı, konuyla ilgili bazı çıkarımlar yapılmasına imkan tanımaktadır. Söz konusu belgeye göre, İspanyol, Messinalı, Fransız, Katalan, Portekizli, Cenevizli, Sicilyalı, Dubrovnikli ve Ankonalı tüccarların yanı sıra diğer harbî tüccarların da Fransız bayrağı altında ticaret yapmaları ve bu tüccarlara zarar verilmemesi gerektiği belirtilmiş; bu çerçevede, Veziriazam Sinan Paşa'nın Mısır'da bulunduğu sırada bir hükm-i şerif gönderildiği ifade edilmiştir. Bu hüküm doğrultusunda, hâlihazırda konsolosluk görevini sürdüren Christophe de Vento'ya yetki ve görevlerini teyit eden yeni bir hüküm verilmiştir<sup>221</sup>.

Vento, konsolosluk görevini uzun süre yürütecek ve bu makamı satın alırken harcadığı parayı telafi etmek amacıyla, haraçgüzar statüde olan Dubrovnik'e bağlı tüccarlardan da baylaş hakkı almaya çalışacaktır<sup>222</sup>. Vento'nun görev yaptığı yıllarda başlangıç tarihi bilinmeksizin, Paolo Mariani isimli bir Venedikli tüccarın da Vento'nun vekili olarak hizmet

<sup>219</sup> XVI. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı limanlarına gelen Felemenk tüccarlarının sayısı artmaya başlayınca söz konusu tüccarların hangi devletin bayrağı altında ticaret yapacağı İngiliz-Fransız çekişmesinin konusu haline gelmiştir.

<sup>220</sup> 1571 yılında Vento'ya konsolosluk için gönderilen emir ulaşmadığı için tekrar bir hüküm gönderilmiştir. (BOA., MD 15, 58/497. (20 Temmuz 1571/26 Safer 979)). Bu sebeple Français 20982 numaralı defterde kayıtlı olan Vento'nun konsolosluk hükmü 1571 yılında bu hüküm uyarınca yeniden gönderilmiş belge esas alarak kaydedilmiş olmalıdır. BnF., Français 20982, v. 199a.

<sup>221</sup> Vento'ya verilen bu hükümde Sinan Paşa'nın veziriazam olduğu belirtmesinden kaynaklı olarak hükmün tarihi sadaret mührünün Sinan Paşa'ya gönderildiği 31 Temmuz 1580 tarihinden sonradır. BnF., Turc 130, v. 274b, 273a-b; İpşirli, "Koca Sinan Paşa." 138.

<sup>222</sup> BOA., MD 15, 272/2290; 280/2360.

ettiği anlaşılmaktadır. Aslında Mariani'nin İskenderiye'deki faaliyetlerine ilişkin bilgiler, 1570 yılına kadar geriye götürülebilmektedir. Tuchscherer de Venedik kökenli bir tüccar olan Mariani'nin 1570'li yılların başlarında İskenderiye'ye yerleşmiş olduğundan söz eder<sup>223</sup>. Kâmil Kepeci tasnifinde bulunan Ruus defterlerinde rastlanılan bir kayıt 1571 yılında Paolo Mariani'nin İskenderiye'ye gelen Fransız tüccarlarıyla birlikte Vento'ya bağlı olarak ticaret yapan bir tüccar olduğunu doğrulamaktadır<sup>224</sup>. Buna göre, Fransız elçisi bu tarihte Divan-ı Hümayun'a sunduğu bir arzuhalde, Mariani'nin Venedikli olması sebebiyle kendisine müdahalede bulunulmaması için önlem almaya çalışıyordu. Zira 1570-1573 yıllarında Kıbrıs'ın fethedilmesi ve yaşanan İnebahtı yenilgisi, Venediklilerin harbî statüye düşmelerine sebebiyet vermiş ve Venedikli tüccarların kendi bayraklarıyla imparatorluk limanlarına gelmelerini imkânsız kılmıştı. Ancak 1571 yılında Fransız elçisi, Mariani'nin haraçgüzar olduğunu yani Venedik ile bağı kalmadığını ileri sürmekteydi. Divan ise Fransızların bu talebine istinaden Mariani'nin haraçgüzar olduğunu kanıtlayabileceği belgeleri varsa gümrük vergisini ödediği takdirde kendisine müdahale edilmemesi gerektiği yönünde bir hüküm göndermişti<sup>225</sup>.

Mariani'nin 1570'li yılların sonlarına kadar İskenderiye'deki faaliyetleri hakkında bilgiler bunlarla sınırlı olsa da 1579 yılında konsolosluk makamını Vento'dan satın almak<sup>226</sup> için niyetlendiği, ancak Vento'nun, 9.000 ekü olan fiyatı 11.000 eküye çıkararak, satış işlemi yokuşa sürmüştü<sup>227</sup>. Buna rağmen Mariani'nin bu satın alma işlemini gerçekleştirdiği ve 7 Aralık 1580 yılında Divan'dan çıkan bir hüküm ile hem Fransızların hem de Fransız bayrağı altında ticaret yapan harbî tüccarların konsolosu olarak atandığı bilinmektedir. Mariani'nin konsolosluk görevine atanmasını onaylayan bu belgede<sup>228</sup>, harbî

<sup>223</sup> Tuchscherer, "Le renouvellement des privilèges," 29-30.

<sup>224</sup> Saint Priest de tarih vermeksizin Mariani'nin Floransalılar için çalışan bir ajan olduğunu belirtmektedir. M. Le Comte de Saint-Priest, *Mémoires sur l'ambassade de France en Turquie et sur le commerce des Français dans le Levant*, ed. Ernest Leroux (Paris, 1877), 287.

<sup>225</sup> BOA., KK 222, 231. (25 Mart 1571/28 Şevvâl 978).

<sup>226</sup> XVI. yüzyılda Fransızlarda vénalité denilen bir uygulama vardı. Bu uygulama makamların belirli bir ücret karşılığında satışının yapılmasına imkân tanıyordu. Sevil Gözübüyük, "Paris'ten Halep Konsolosluğuna Louis Gédoyne ve Günlüğü" (Doktora Tezi: Pamukkale Üniversitesi, 2022), 55-56.

<sup>227</sup> Poumarède, "Naissance d'une Institution Royale", 79.

<sup>228</sup> "Mısır beylerbeyisine ve İskenderiye beyine ve kazısına hüküm ki, hâlâ Françe padişâhının südde-i sa'âdetimde olan elçisi dergâh-ı mu'allâma 'arzuhal gönderip İskenderiye'de Venedikliden mâ'adâ gelip ticâret eden bazargañları müstakîl konsolosları ol(ma)mağla mâ-tekaddemden Françe padişâhı tarafından olan konsolos olagelmeğle hâlâ darende-i Paolo Mariani konsolos olub merhûm babam Sultân Selim Hân 'aliyyü'l rahmet ve'l- gufrân zamânında olageldiği üzere hükm-i şerîf verilip ol vilâyetiñ bazargañları ve sâ'ir 'ayânı mufaşşal mahzar gönderip kadimü'l-eyyâmdan bu vechle olagelmışdır deyü il'âm etdikleri ecilden buyurdum ki bu huşuş için sonradan südde-i sa'âdetime 'arz olunup hilâfına hükm-i şerîf verilmiş değil ise merhûm müşârun ileyhın verdiği hüküm mûcibince ve mâ-tekaddemden olageldiği üzere 'amel edip fermân-ı şerîf ve olagelene muhâlif kimesneye iş etdirmeyesin ve b'ade'n-naazar bu hüküm-i hümayûnumu elinde ibkâ

tüccarları temsil etme yetkisinin, daha önce II. Selim döneminde Fransız konsolosu Christophe de Vento'ya verilen hükümde olduğu gibi, yine bir hüküm aracılığıyla Mariani'ye tevdi edildiği belirtilmekteydi. Bu durum, 1581 tarihli Fransız ahidnamesine kadar olan süreçte Fransızların harbî tüccarlara ilişkin hak iddialarını doğrudan ahidnamelerle değil, müstakil hükümler aracılığıyla elde ettiklerini göstermektedir<sup>229</sup>.

Mariani'nin Fransız konsolosu olarak atanmasından birkaç yıl sonra, William Harborne başkente gelmiş ve İngiliz konsolosu olarak görevine başlamıştı. Harborne göreve başlar başlamaz, Fransız bayrağının tahakkümünden kurtulmak için Levant'a kendi konsoloslarını atamaya başlamıştı. Yeni atanan konsoloslardan birisi de Mısır'da görev yapması kararlaştırılan Harvey Millers oldu<sup>230</sup>. Aynı dönemde, Mısır'da Paolo Mariani Fransız konsolosu olarak görev yapıyordu. Dolayısıyla Millers'ın gelişi Mariani tarafından hoş karşılanmamış olmalıdır. Zira Millers 1583 yılında göreve geldikten sonra aynı yıl içerisinde konsolosluk makamının yine boş kaldığı bilinmektedir<sup>231</sup>.

İngilizlerin İskenderiye'deki mevcudiyeti bu şekilde biçimlenirken Vento, Mariani'nin Fransız konsoloslugu üzerindeki yetkisinin meşru olmadığını iddia etmeye başladı. Moresini'nin 3 Nisan 1584 tarihli raporuna göre, Vento İstanbul'a varmış ve Germigny ile uzun bir görüşme gerçekleştirmişti. Germigny, Vento'nun veziriazam ile görüşmesini ayarlamış, Vento da veziriazama iki değerli saat ve ipekten giysiler sunarak III. Henri (1574-1589)'nin mektuplarını iletmişti. Bu sırada, Fransız elçisinin, İngiliz temsilcilerinin sınır dışı edilmesi hususunda çabaları sürerken, Vento müstakil bir elçi olarak

---

*edip 'alâmet-i şerîfeye itimad kalasın'* Mısır beylerbeyi, İskenderiye beyi ve kadısına gönderilen (7 Aralık 1580/29 Şevvâl 988) tarihli hüküm için bkz. (BOA., MD 42, 334/1022). Aynı hükmün tarihsiz bir sureti için bkz. *BnF.*, Turc 130, v. 275a.

<sup>229</sup> Nitekim 1597 yılında Jean de Coquerel, İskenderiye'de görev yapmak üzere Fransız konsolosu olarak atanırken, harbî tüccarların ahidname gereği Coquerel'i konsolos olarak tanımaları gerektiği hükme bağlanmıştır. Bu durum, Osmanlıların Fransızlara, 1569 tarihli ahidname ile harbî tüccarlar üzerinde doğrudan bir hak tanımadıklarının açık bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir. (*BnF.*, Turc 130, v. 96a-b, 95a-b, 94a. (18-27 Mart 1599/Evahir-i Şa'ban 1007)); (*BnF.*, Turc 130, v. 238b. (16-25 Temmuz 1597/Evail-i Zilhicce 1005)). Aslında 1569 tarihli Fransız ahidnamesinde Fransız bayrağı altında ticaret yapan harbî tüccarlardan söz edilmesi, yalnızca 1565 tarihinde Guillaume Gardiolle'e bahsedilen imtiyazın devam ettiğini göstermektedir. Zira Guillaume Gardiolle ilgili tarihte Mısır'a gelen harbî tüccarların da başvuracağı konsolos olarak atanmıştı. *BnF.*, Français 20982, v. 199a-b.

<sup>230</sup> Hakluyt, *The Principal Navigations*, 5:259-260; Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münasebetleri*, 46; Rawlinson, Harvey Millers'ın adını Henry Millers olarak zikreder. H. G. Rawlinson, "The Embassy of William Harborne to Constantinople, 1583-1588", *Transactions of the Royal Historical Society* 4/5 (1922): 9.

<sup>231</sup> Robin Fedden, "Notes on the British Consulate in Egypt in the XVII<sup>th</sup> and XVIII<sup>th</sup> Centuries: 1580-1775", *Bulletin de l'Institut d'Égypte* 27 (1946): 5.

vazifelendirilmiş olmasının<sup>232</sup> ve bu sebeple İstanbul'da bulunmasının verdiği avantaj ile büyük olasılıkla kazandığı gelirden rahatsızlık duyduğu Mariani'nin görevden alınması için bir girişimde bulunma yoluna gitti.

Vento, Mariani'ye sattığı konsolosluk makamını geri alabilmek için Divan-ı Hümayun'dan bir karar çıkarttı. Ancak Mariani, konsolosluk görevini Vento'dan satın aldığını ve bu işlemin şer'i temessüklere kaydedildiğini iddia ederek, belgeleri sundu ve sonuçta Vento'nun konsolosluğu Mariani'ye sattığı resmi olarak kabul edildi. Ancak Vento Mariani'nin görevden alınması için gerçeğe aykırı beyanda bulunarak Divan-ı Hümayun'dan yeni bir karar çıkartmıştı. Bunun üzerine İskenderiye'deki tüccarlar Divan-ı Hümayun'a Mariani'den memnun olduklarını bildirmişlerdi<sup>233</sup>. 18 Eylül 1584 tarihinde Mısır'da bulunan Vezir İbrahim Paşa'ya gönderilen bu hüküm, Mariani'nin ilk Fransız konsolosluğu üzerindeki hakkının teslim edildiği son belgedir.

Bu tarihlerde Mısır'da olan Prospero Alpini isimli bir Venedikli, Mariani hakkında bazı bilgiler vermektedir. Alpini'nin aktardıklarına göre Mariani henüz Fransız konsolosuyken, Katolik kilisesine mensup din adamları, Mısır'da bulunan Kıptilerin Katolik kilisesi ile uzlaşmasını sağlamak maksadıyla onlar ile temasta bulunuyorlar ve görüşmelerini Mariani'nin evinde yapıyorlardı. Alpini, Mariani'nin evinde gerçekleşen bir toplantıdan sonra ismini vermediği bir Yahudi'nin, Mariani'yi İbrahim Paşa'ya şikâyet ettiğinden bahseder. Mariani'yi İbrahim Paşa'ya şikâyet eden bu şahıs, onun Arapları kendi evinde toplayıp kaleyi ele geçirme planları yaptığını ileri sürmüştür. Dahası bu suçlamanın, İbrahim Paşa nezdinde işe yaradığı ve paşanın Mariani'nin Fransız konsolosluğu görevinden azledilmesine karar verdiği bilinmektedir.

Alpini'nin Mariani ile ilgili aktardığı bu hadiseler, 1575 yılında İstanbul'a gelen İngiliz temsilcilerin arasında bulunan John Wright'ın<sup>234</sup> 1584 yılında İskenderiye'ye gelmesi ve onun Mariani'ye İngiliz konsolos olması için teklifte bulunmasıyla devam eder. Bu sırada Fransızları ve harbî tüccarları temsilen yürüttüğü konsolosluk görevinden azledilmiş olan Mariani kraliçenin resmi onayı ve padişahın izni olması durumunda İngilizler için konsolosluk görevini üstlenmeyi kabul etmiştir. Mariani'nin İngiliz konsolos olarak göreve

---

<sup>232</sup> *Calendar of State Papers: Venice*, 8:90-92; Jean-Louis Bacqué-Grammont, Frédéric Hitzel, Sinan Kuneralp, *Représentants Permanents de la France en Turquie (1536-1991) et de la Turquie en France (1797-1991)*, (Éditions ISIS, 1991), 15.

<sup>233</sup> *BOA.*, MD 54, 231/897 (18 Eylül 1584/13 Ramazan 992).

<sup>234</sup> Hakluyt, *The Principal Navigations*, 5:168-169.

başlamasını müteakip bölgedeki Fransız tüccarları, İskenderiye'ye gelen İngiliz tüccarlarının da kendileri gibi Fransız konsolosluğuna başvurmaları gerektiğini ileri sürmüşlerdi. Ancak Fransız tüccarlarının bu tepkileri İskenderiye'deki İngiliz konsolosluğuna ve yeni konsolos Mariani'ye yönelik kalıcı bir zarar vermeyecektir. Nitekim kısa bir süre sonra İbrahim Paşa Mariani'yi affedecek ve İngiliz konsolosluğuna görev yapabilmesi için kendisine gerekli desteği sağlayacaktır<sup>235</sup>.

Kayıtlara kısmen yansıyan bu çekişmeler, aslında yaşanacak çok daha büyük bir mücadelenin başlangıcıdır. Vento ve Mariani arasında yaşanan gerginlikler, İngiltere ve Fransa arasında vuku bulacak olan amansız rekabetin de bir göstergesiydi. John Wright'ın İskenderiye'de görev yapacak İngiliz konsolosluğuna Mariani'yi seçmesinde Mariani'nin konsolosluk deneyimine sahip olması etkili olmuş olmalıdır. Nitekim Mariani'nin uzun süredir İskenderiye'de bulunması ve kurduğu bağlantılar Fransızlar için son derece önemli bir tehdittir. Öte yandan İngilizlerin harbî tüccarlar üzerinde hak iddia edebileceklerini fark etmesi yüksek ihtimalle Mariani sayesinde olmuştur. Üstelik Vento'nun Mariani'ye karşı gösterdiği baskılar Mariani'nin mücadelesinde kendisini hırslandıran itici bir faktör yaratmış gibidir. Her halükârda Vento ve Mariani arasında yaşanan bu tartışmaların iki devlet arasında yaşanacak mücadelelerin fitilini ateşlediği aşîkardır.

Mariani'nin Vento ile olan anlaşmazlıkları, göreve başladıktan sonra da devam etmiştir. Mariani, bir zamanlar vekilliğini yaptığı Vento'ya karşı rakip olarak çıkmış ve aralarında şiddetli bir rekabet başlamıştır. Bu rekabet o denli şiddetlidir ki Osmanlı Divan'ını da oldukça meşgul etmiştir. İkili arasındaki tartışmaların erken evrelerini Mühimme kayıtlarından takip etmek dahi mümkün olmaktadır. Örneğin, Harborne 1585 yılında saray nezdinde Vento'yla ilgili çeşitli şikayetlerde bulunmuştur<sup>236</sup>. Osmanlı kayıtlarına göre Vento, İngilizlere verilen ahidnameye rağmen, vefat eden bir İngiliz tüccarın bıraktığı malları gasp etmiştir. Harborne, bu durumu düzeltmek için saraya bir arzuhal sunmuş ve nihayetinde hakların iadesine yönelik bir karar çıkmasını sağlamıştır<sup>237</sup>. Harborne'nun ifadelerine göre, Vento ayrıca İskenderiye'deki İngiliz tüccarlardan baylaç hakkı talep

<sup>235</sup> Prosper Alpin, *Histoire Naturelle de L'Egypte 1581-1584*, (Kahire 1979), 104-111.

<sup>236</sup> Vento'nun müdahaleleri hususunda Mühimme Defterlerinde rastlanılan bazı hükümler daha önce Ahmed Refik Altınay tarafından neşredilmiş ve Mübahat Kütükoğlu tarafından kullanılmıştır. Altınay, "Türkler ve Kraliçe Elizabeth", 3-29; Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münasebetleri*, 46.

<sup>237</sup> BOA., MD 58, 318/812; Altınay, "Türkler ve Kraliçe Elizabeth", Vesika No: 8. Hakluyt'un da bu hükmün İngilizçe çevirisini aktardığı tespit edilmiştir. Onun aktardığı metinde Ahmet Refik'in neşrettiğinde yer almayan İngiliz tüccarın adı Edward Chamberlaine olarak kaydedilmiştir. Hakluyt, *The Principal Navigations*, 5:288-289.

etmeye başlamıştı. Ancak Osmanlı yönetimi alınan baylaç vergisinin İngilizlere iade edilmesine karar vermişti<sup>238</sup>.

Görünüşe göre, İbrahim Paşa'dan sonraki Mısır beylerbeyi olan Sinan Paşa da İngiliz tüccarlarına baskı yapmaktaydı. İskenderiye'de yabancı tüccarlara ait hanlar mevcutken, İngiliz tüccarlar için uygun bir han bulunmamaktaydı. Bu nedenle Vezir İbrahim Paşa, görevi esnasında az sayıda Cenevizli tüccarın bulunduğu hanı İngilizlere tahsis etmiş, ancak halefi Sinan Paşa hanı tekrar Fransızlara vermişti. Harborne'nun arzuhalı üzerine, hanın İbrahim Paşa tarafından İngilizlere tahsis edildiği doğru ise, Fransızlardan alınarak yeniden İngilizlere verilmesi yönünde bir karar verilmişti<sup>239</sup>.

15 Eylül 1585 tarihli hükümden anlaşıldığı kadarıyla, Vento'nun baskıları devam ederken İngiliz elçisi Harborne da boş durmayarak Fransızlara bahşedilen son ahidnamede Fransız bayrağı ile ticaret yapması gereken devletlerin arasında İngilizlerin olmadığını ve bu maddenin ahidnameye sonradan eklendiği iddiasını savunmaya başlamıştı. Öte yandan İbrahim Paşa, Mısır beylerbeyi iken Mariani'ye konsolosluk görevini ifa edebilmesi için tezkire vermişti. Muhtemelen İngilizlerle iyi ilişkiler kurmuş olan İbrahim Paşa'dan sonra bu göreve gelen Sinan Paşa ise aksi yönde bir tutum sergiliyor gibi gözükmemektedir. Kuvvetle muhtemel Sinan Paşa'nın baskılarına dayanamayan Mariani, konsolosluk görevini daha fazla sürdürememiş ve Mısır'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. Nitekim Harborne'nun İngiliz konsoloslarına müdahalede bulunulmaması için Divan'dan çıkarttığı kararlar da bunu ispatlamaktadır. Bununla birlikte söz konusu kararlarda, İngiliz elçisinin iddialarının teftiş edilmesi için Fransız ahidnamesinin gözden geçirilmesine de karar verilmiştir<sup>240</sup>. Bu tarihten sonra çarpışmalar şiddetlenecek Mariani'nin Vento'ya karşı sürekli bir mücadelesine tanık olunacaktır.

Sinan Paşa'nın açıkça İngiliz karşıtı bir tutum sergilemesi ve iki devlet arasında denge kuramaması yönetimde gösterdiği bir zafiyet olarak nitelendirilebilir. Tüm bu baskıların neticesinde Paolo Mariani konsolosluk görevini sürdürememiş ve Mısır'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. Divan-ı hümayun ise Harborne'nun İngiliz konsoloslarının Fransız baskılarına karşı korunması için rica ettiği hükmü ihraç etmiştir. Bununla birlikte söz konusu

---

<sup>238</sup> BOA., MD 58, 318/813.

<sup>239</sup> BOA., MD 58, 317/811; Altınay, "Türkler ve Kraliçe Elizabeth", Vesika No: 7.

<sup>240</sup> Mısır kadısı ve beylerbeyine ve İskenderiye kadısına gönderilen (15 Eylül 1585/20 Ramazan 993) tarihli hüküm için bkz. BOA., MD 58, 319/815; Hakluyt, *The Principal Navigations*, 5:289.

Fransız ahidnamesinin teftiş edilmesine de karar verilmiştir<sup>241</sup>. Harborne Divan'dan bu minvalde bir hüküm elde ederken çok kısa bir süre sonra da Mısır beylerbeyinin mektubu Divan'a ulaşmış olmalıdır. Bu tarihten sonra çekişmeler şiddetlenecek, Mariani'nin, Vento'ya karşı sürekli bir mücadelesine tanık olunacaktır.

Mısır Beylerbeyi Sinan Paşa'nın aktardıklarına göre, Paolo Mariani, zimmilere özgü teamüllere aykırı davrandığı gerekçesiyle konsolosluktan azledilmiş ve bu hususta kendisine defalarca emr-i şerif gönderilmiştir. Ancak tüm uyarılara rağmen Mariani, emirleri hiçe sayarak itaatsizliğini sürdürmüştür. Dahası, ikamet ettiği evde bir kişiyi öldürmüş, tuttuğu adamlar aracılığıyla bazı tüccarları darp ettirerek limandaki ticaret hayatına kayda değer ölçüde zarar vermiştir. Hatta, İngiliz tüccarlarının Fransız konsolosluğuna başvuruda bulundukları dönemde, söz konusu tüccarların Mariani'nin sergilediği olumsuz tutumlar nedeniyle Fransız bayrağına tabi olmayacaklarını açıkça ifade ettikleri belirtilmektedir. Sinan Paşa'nın bu anlatımı, büyük olasılıkla Mariani'nin Fransız konsolosu olarak görev yaptığı döneme işaret etmektedir.

Mısır Beylerbeyi Sinan Paşa'nın bu kapsamlı şikâyetleri neticesinde, Mısır'da faaliyet gösteren İngiliz tüccarlar için yeni bir konsolos atanmasına karar verilmiştir. Ancak, atanacak konsolosun İngiliz asıllı mı yoksa Fransız kökenli mi olacağına ilişkin bir belirsizlik olması, bu süreçte Vento'nun etkin bir rol oynadığı izlenimini uyandırmaktadır<sup>242</sup>. Sonuç itibarıyla Sinan Paşa'nın başkente ilettiği olumsuz durumlar doğrultusunda Mariani'nin Cezayir'e sürgün edilmesine karar verilmiş; ancak 22 Eylül 1585 tarihli bu sürgün hükmü, Mariani'nin Mısır'dan kaçmış olması nedeniyle muhtemelen uygulanamamıştır. Nitekim 6 Ekim 1585 tarihli bir hükümden, İngiliz elçisi William Harborne'un, Mariani'nin firarı hakkında Divan'ı bilgilendirdiği anlaşılmaktadır. Bu gelişmenin hemen ardından Harborne, yeni bir konsolos atamakta gecikmemiştir<sup>243</sup>. Öte yandan, Vento'nun baskıları sonucunda Mısır'ı terk eden Mariani'nin, 1586 yılı ilkbaharında İstanbul'da bulunduğu belgelerden anlaşılmaktadır<sup>244</sup>.

<sup>241</sup> Mısır kadısı ve beylerbeyine ve İskenderiye kadısına gönderilen (15 Eylül 1585/20 Ramazan 993) tarihli hüküm için bkz. (BOA., MD 58, 319/815). Mariani'nin kaçtığından bahseden bir diğer hüküm de Hakluyt tarafından neşredilmiştir. İki belge birebir aynı olmamakla birlikte benzer olaylardan bahsedilmesi Hakluyt'un kullandığı belgenin ilgili hükmün farklı bir sureti olabileceği gibi yalnızca çeviriden kaynaklı farklılıkların olabileceğini ihtimalini düşündürmektedir. Hakluyt, *The Principal Navigations*, 5:289.

<sup>242</sup> Mısır beylerbeyi Sinan Paşa'ya gönderilen hüküm için bkz. BOA., MD 58, 297/753. (22 Eylül 1585/27 Ramazan 993)

<sup>243</sup> BOA., MD 58, 318/814. (6 Ekim 1585/11 Şevvâl 993)

<sup>244</sup> Edward Barton'un 30 Mayıs 1586 tarihli mektubunda, İngiliz konsolosu Paolo Mariani'nin İstanbul'a geldiğinden bahsedilmektedir. (Sir William Foster (Ed.), *The Travels of John Sanderson in the Levant (1584-*

Mariani İstanbul'a vardktan sonra, bu kez de Fransız elçisi Lanscome'un girişimleriyle tutuklanmıştır. Lanscome, Venedik baylosu Lorenzo'ya Mariani'nin Fransa kralına karşı düşmanca bir tutum sergilediği gerekçesiyle tutuklanmasını sağladığını bildirmiştir. Lanscome ayrıca Lorenzo'nun, Mariani'ye yardımda bulunmasını da engellemek istemiştir<sup>245</sup>. Buna karşın Harborne'nun Mariani'ye olan desteği onun kurtulmasını sağlayacaktır. Harborne, Mariani'nin Sinan Paşa tarafından değil, İngiliz temsilcisinin dostu olduğu anlaşılan Bostanzade tarafından yargılanmasını istemektedir. Venedik baylosunun da ifade ettiği üzere, Mariani'nin Damad İbrahim Paşa ile tanışıklığı Kahire'ye dayanmaktadır. Üstelik ona göre, Damad İbrahim Paşa Fransız elçisi Lancosme'dan hazzetmiyordu ve Harborne'u Mariani hususunda destekliyordu. Böylelikle Harborne çevresinde şekillenen ilişkiler ağının etkisiyle Mariani'nin esareti bir gün bile sürmemiş, tutuklandığı gün Harborne'nun desteğiyle serbest bırakılmıştı<sup>246</sup>.

Mariani'nin İstanbul'da bulunduğu bu zaman diliminde, İskenderiye'den İstanbul'a sirayet eden ve Mariani çevresinde gelişen bu hadiselerden kısa bir süre sonra mesele, Mısır'daki ticari düzene zarar verdiği iddiasıyla iskele amilinin arzuhaline konu olacak bir seviyeye gelmiştir. Buna göre, İskenderiye'de gümrük gelirlerinden sorumlu olduğu anlaşılan Ahmed isimli amil, bayloslar arasında harbî tüccarın kendilerine başvurmalarını sağlamak için son derece şiddetli bir çekişme yaşandığını bildirmekteydi. Amilin aktardığına göre, o dönemde İskenderiye'de Venedik, İngiltere, Fransa ve Dubrovnik baylosları bulunmaktaydı ve harbî tüccarlar bu bayloslar içerisinden dilediğine başvurabilecekti. Ancak bayloslar, her bir harbî tüccarın yalnızca kendilerine başvurmalarını sağlamak için mücadeleye girişmişler ve Divan'dan harbîlerin kendilerine başvurmalarını sağlayacak

---

1602), London: 1931, s. 129). Wood da Mariani'nin 1586 yılı ilkbaharına kadar Mısır'da Vento'nun baskılarına maruz kaldığı kanaatindedir (*Levant Kumpanyası Tarihi*, s. 59). Ancak Mübahat Kütükoğlu'nun da vurguladığı üzere, Mariani'nin 1585 yılı Ekim ayından önce Mısır'dan ayrılmış olması gerekmektedir (*Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münasebetleri*, s. 46). Bu bağlamda Fedden, Wood'un söz konusu belgeyi 1586 yılında Mariani ile ilişkilendirmesini hatalı bulmakta; İskenderiye'yi terk eden İngiliz konsolosunun, 1586'da değil, 1583 yılında görevden ayrılan Harvey Millers olduğunu ileri sürmektedir ("Notes on the British Consulate", 5-6). 1583 yılında Mariani'nin hâlen İskenderiye'de Fransız konsoloslu olarak görev yaptığı dikkate alınırsa onun muhtemelen Harvey Millers'ın görevini bırakmasında rol oynadığı düşünülebilir. Ancak İngiliz konsolosunun Mısır'ı terk etmek zorunda kaldığını belirten belge Mariani'den söz ediyor olmalıdır. Zira Mariani 1584 yılında İngiliz konsoloslu olarak görevlendirilmiş ve anlaşıldığı kadarıyla bu tarihlerde Fransız konsoloslu olan Vento'nun baskılarına maruz kalmaya başlamıştır. Bu bakımdan, Wood'un değerlendirmelerinde esaslı bir hata bulunmamakla birlikte Fedden'in Mısır'dan ayrılan iki İngiliz konsolosunu birbirine karıştırdığı anlaşılmaktadır. Nitekim İskenderiye'yi terk eden Millers'ın bu kararı almasında Mariani'nin faaliyetlerinin doğrudan etkili olduğu gibi daha sonra İngiliz konsoloslu olan Mariani de Fransız konsoloslu Vento'nun baskılarına maruz kalarak İstanbul'a kaçmıştır. *BOA., MD 54, 231/897* (18 Eylül 1584/13 Ramazan 992).

<sup>245</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 8:158-159.

<sup>246</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 8:158-159; Foster, *The Travels of John Sanderson in the Levant*, 129.

emirler olarak karışıklığa sebebiyet vermişlerdi. İskele amilinin bildirdiği bu kargaşanın çözülmesi için Divan'dan gönderilen hükümde 1524 imtiyazının gözetilmesine karar verilmişti<sup>247</sup>.

İskenderiye limanına gelen harbî tüccar sayısında ciddi bir düşüşe neden olduğu ileri sürülen bu çekişmelerin, Mariani aracılığıyla ortaya çıkmış olduğu düşünülebilir. Bu hadiseler, harbî tüccarlar konusunda yaşanan İngiliz-Fransız çekişmesinin başlangıç tarihini tayin etmemizde yardımcı olmaktadır. 16 Temmuz 1586 tarihli kayıt, İskenderiye'de Fransız konsoloslarının harbî tüccar üzerindeki hak iddialarına gölge düşüren 1524 tarihli Ankona imtiyazının bu tarihlerde artık kabul gördüğünü göstermektedir. Bu tarihlerde Mariani'nin İstanbul'da olduğu düşünülürse Mariani, daha Mısır'dan ayrılmadan önce 1524 tarihli imtiyazı dolaşıma sokmuş olmalıdır. Zira 1586 Temmuz'unda bu belge ile ilgili uygulamalar ve buna ilişkin emirler iskele amiline kadar ulaşmış gibi görünmektedir.

Venedik baylosu Lorenzo Bernardo'nun 1587 yılındaki raporundan anlaşıldığına göre Lancosme, Mariani'nin İngilizlerin Mısır'daki temsilcisi olarak görevlendirildiğinden ve Mısır'a gitmek üzere yola çıktığına yönelik söylentilerden haberdardı. Ayrıca Lancosme, İngiliz elçisine, böyle bir görevlendirme gerçekse bu durumun Fransa kralına bir hakaret olarak addedileceğini dahi bildirmişti<sup>248</sup>.

Bir süre sonra sorunun çözülemeyeceğini anlamış olacak ki Lancosme, Mariani hususunda veziriazam ile uzunca bir görüşme yapmıştı<sup>249</sup>. Ancak Lancosme durumu yine çözemeyecekti. 24 Haziran 1587 tarihli mektubunda Sir Walsingham, Harborne'a, Mariani'nin yeminli olarak kraliçenin hizmetinde olduğunu ve tüm imkanların kullanılarak desteklenmesi gerektiğini söylemekteydi<sup>250</sup>. Bu desteğin kısa bir süre sonra meyvesini verdiği anlaşılmaktadır. Zira çok kısa bir süre sonra Mariani, 1524 tarihli Ankona imtiyazını tecdid ettirmeyi başarmıştı<sup>251</sup>. Aynı zamanda 1587 sonbaharında harbî tüccarlara konsolos olmak için de bir hüküm almayı başarmış ve söz konusu hükmü yeğeni Pietro Mariani ile Mısır'a göndermişti. Fakat aynı tarihte Vento da harbî tüccarların şahsına başvurması hususunda bir hüküm elde etmeyi başarmıştı<sup>252</sup>. Her iki ismin de elinde aynı doğrultuda

<sup>247</sup>BOA., KK 108, 123. (16 Temmuz 1586/29 Receb 994); Köse, *Doğu Akdeniz'de Casuslar ve Tacirler*, 33.

<sup>248</sup>Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 8:261-262.

<sup>249</sup>Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 8:286-287.

<sup>250</sup>Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı*, 192.

<sup>251</sup>ASAn., ACAn., 74 bis Pergamene di Solimano 1. (26 Haziran-6 Temmuz 1587/ Evahir-i Receb 995)

<sup>252</sup>Belgede bahsedilen konsolosluk tabiri açıkça belirtilmemiş olsa da harbî tüccarların başvuracağı konsolos olma durumundan söz ediliyor olmalıdır. BnF., Turc 130, v. 269a.

hüküm bulunduğu için sorun Mısır kadısının önünde görülecek bir davaya dönüşmüştü. Bu sırada Rumeli Kadıaskeri Muhyiddin de Mısır'daydı ve Vento ve Mariani'nin davasını Mısır kadısı ile birlikte görmüştü. Mahkeme neticesinde alınan karara göre Vento haklıydı ve harbî tüccar Fransız bayrağı taşınmalıydı. Bu karara ilişkin bir hüccet alan Fransızlar, bunu bir emri şerif ile teyit etmişlerdi. İşin ilginç tarafı söz konusu kararda Venedik haricindeki tüm efrencilerin de Fransız bayrağı taşınması gerektiği ifade ediliyordu. Bu durum, İngilizlerin İskenderiye'de konsolosluk bulundurmalarının önüne geçecek bir dayanak noktası teşkil ediyordu<sup>253</sup>. Buna ilaveten, Mariani'nin hak iddialarında yalan söylediği de ifade ediliyordu. Dava delillerine göre, Mariani gerek şahsi girişimlerle gerekse Harborne vasıtasıyla Divan'dan Fransız ahidnamesine aykırı hükümler çıkarttırmıştı. Fransız elçisi Brèves, Mariani'nin Fransız ahidnamesine aykırı olarak aldığı bu hükümler vasıtasıyla imparatorluğa gelen harbî tüccarların ticaret bahanesiyle zararlı faaliyetlerde bulunmalarına yol açtığı ileri sürmekteydi<sup>254</sup>. Brèves Mariani'nin cezalandırılmasını talep ediyordu. Artık mesele Divan'a taşınacak boyuta gelmişti. Öyle ki ilerleyen süreçte Vento ve İngiliz elçisi ile tercümanlarının da hazır bulunduğu dava kadıasker ve vezirlerden oluşan bir mahkeme huzurunda görülmüştü<sup>255</sup>.

Divan'dan çıkan kararla Mariani'nin iddialarının artık dinlenmeyeceği ve Vento'ya verilen hükümlerin geçerli olacağına karar verilmiştir. Fakat Mariani, İngiltere elçisinin desteğiyle, hak iddialarından vazgeçmeyerek, davanın Damad İbrahim Paşa ve Rumeli Kadıaskeri Vezir Mehmed Paşa tarafından yeniden incelenmesi için bir karar almayı başarmıştır. Mariani'ye göre, Fransız ahidnamesinin yenilenmesi sırasında harbî tüccar maddesi ahidnameye usulsüz bir şekilde eklenmişti. Ayrıca, Ankona imtiyazı, harbîlere istedikleri konsolosa başvurma hakkı tanımaktaydı. Ancak Brèves, bu girişimi engellemek için yeni bir karar talep etmiş ve buna göre, Fransızlara verilen ahidname ve daha önce Vento'ya verilen hükümlere uygun hareket edileceği, Mariani'nin ifadelerine ise itibar edilmeyeceği yönünde bir karar aldırılmayı başarmıştı<sup>256</sup>.

Kiechel'in aktardıklarına bakılırsa Vento ve Mariani'nin Divan'da davalarının görüldüğü sıralarda, 1588 yılında Mısır'da yalnızca Fransız ve Venedik konsolosları

---

<sup>253</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 269a.

<sup>254</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 182a-b. (2-11 Ekim 1597/ Evahir-i Safer 1006); *BnF.*, Turc 130, v. 203b, 202a-b, 229b, 228a-b. Sonuncu hüküm ilga edilmiştir bu bakımdan geçerli olan belgelerde bulunan bilgilerle mukayese edilerek kullanılmıştır.

<sup>255</sup> *BnF.*, Turc 130, 269a-b.

<sup>256</sup> *BnF.*, Turc 130, 269a-b.

bulunmaktaydı ve kendi milletlerine ait konsolosları bulunmayan diğer tüccarlar da Fransız konsolosluğunu olan Vento'ya başvuruyordu<sup>257</sup>. Bu gelişmeler yaşanırken Harborne'nun İstanbul'daki görev süresi sona ermiş ve ardından Edward Barton göreve başlamıştı. Barton, Lancosme'un çabalarını geçersiz kılmak için köklü bir çözüm bulmuştu. Bu çözüm Lancosme'un İspanyolların hesabına çalışan bir ajan olduğu iddiasıydı<sup>258</sup>.

Mariani ve Vento arasında yaşanan mücadeleler, Osmanlı İmparatorluğu'nun harbî tüccar meselesine yaklaşımı hakkında da son derece önemli ipuçları sunar. Nitekim harbî tüccar üzerindeki hak, 1581 tarihli Fransız ahidnamesiyle açık bir şekilde Fransızlara bahşedilmişti. Bu sebeple Mariani'nin iddiaları bu ahidnameye takılıyordu. Ancak yine de harbî tüccarların dilediği konsolosa başvurabileceği hususunda hükümler kendisine verilmekten imtina edilmemişti. İmparatorluk her ne kadar söz konusu davalarda hakkın Fransızlara ait olduğuna yönelik kararlar almış olsa da bu kararların arkasında durmuyordu. Osmanlı yönetimi sorunu kökten çözmeyi hedefleseydi İngilizlere çok ciddi yaptırımlar uygulayabilme gücüne sahipti. Böylece Fransız iddialarının güçlü bir şekilde desteklenmesi İngilizler için son derece zorlu bir sonuç doğurabilirdi.

Hem 1581 yılındaki ahidnamenin bu politika çerçevesinde bahşedilmiş olması hem de İngiliz temsilcilerinin giderlerinin kumpanya tarafından karşılanıyor olması durumun hassasiyetini gözler önüne sermektedir. Zira İngiliz temsilcileri için yeni tutunmaya çalıştıkları Osmanlı başkenti ve limanlarında elde edebilecekleri en küçük gelir dahi son derece önemliydi. Kraliçe Elizabeth, Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunacak olan temsilcilerin giderlerini üstlenmekte son derece isteksizdi<sup>259</sup>. Doğal olarak pragmatik temeller üzerine kurulu olan kumpanya da yeterince kâr elde edemezse temsilcilerin giderlerini karşılamak istemeyebilir ve iki devlet arasındaki diplomatik ilişkilerin yürütülmesini de üstlenen bu temsilciler imparatorluktan ayrılmak zorunda kalabilirdi. İmparatorluğun harbî tüccar üzerindeki hakkı Fransızlara bahşetmesine rağmen bunu ciddi bir şekilde savunmaması ve İngilizlerin üzerine fazla gitmemesi bu hassas durumdan kaynaklanıyor gibi gözükmemektedir. Fransızların sahip oldukları tüm üstünlüklere rağmen İngilizlerin sürekli hak iddiasında bulunulmasına müsaade edilmesinin temel sebebi bu

---

<sup>257</sup> Samuel Kiechel, *Die Reisen des Samuel Kiechel aus Drei Handschriften Herausgegeben* (Stuttgart, 1866), 335'ten aktaran Fedden, "Notes on the British Consulate in Egypt", 8.

<sup>258</sup> Kurat söz konusu mektubun Barton tarafından yazıldığı kanaatindedir. Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı*, 107.

<sup>259</sup> Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, 8-9.

dinamikler ile okunmalıdır. Dahası bu hadiseler, Osmanlı İmparatorluğu'nun yabancı tüccarlar ve konsoloslarla olan ilişkilerinin, devletlerarası diplomaside oynadığı derin ve çok katmanlı rolü gözler önüne sermektedir. Mariani ile Vento arasında yaşanan hukuki süreç, yalnızca iki konsolosun çıkar çatışmasından ibaret olmayıp, aynı zamanda Doğu Akdeniz'de nüfuz mücadelesi yürüten iki rakip güç, İngiltere ve Fransa, arasındaki daha geniş çaplı rekabetin bir yansımasıdır. Söz konusu mücadelelerin arşiv belgelerine bu denli ayrıntılı biçimde yansımış olması, dönemin gelişmelerine daha yakından bakma imkânı sunmaktadır. Aynı zamanda bu belgeler, uluslararası diplomasi teknikleri, hukuki stratejiler ve Osmanlı yönetim sisteminin esnek yapısı hakkında da önemli bir panorama ortaya koymaktadır. Bu bağlamda yerel mahkemelerde alınan kararların neticesi Fransızların lehineyken Divan'dan çıkan kararların her iki elçinin de lehine olacak şekilde birbiriyle çelişmesi dikkate değer bir durumdur. Zira aslında İngiliz ve Fransız elçiliklerinin olaya müdahaleleri ve kendilerine uygun gerekçeler sunmaları, güç mücadelesinin oldukça net bir görünümünü sergiliyorken, henüz net bir karara varmamış gibi görünen imparatorluğun özellikle meselenin erken dönemleri için bilinçli veya bilinçsiz olarak her iki temsilcinin de belli bir ölçüde serbest hareket etmelerine imkân tanıdığına yönelik bir görünüm sunmaktadır.

#### **2.4. İki Ülke Tek Temsilci: İstanbul ve İskenderiye**

İngilizlerin Doğu Akdeniz ticaretinde hakimiyet kurmaya çalıştıkları ve çabalarını yoğunlaştırdıkları böyle bir dönemde Fransızlar, bir dizi talihsizlik ile karşı karşıya kalmışlardı. Karşılaştıkları bu sorunlar Fransızların harbî tüccar üzerindeki hak iddiaları açısından da önemliydi. Bu bakımdan olayların başlangıç noktası Fransa kralının suikasta uğraması oldu. Kral III. Henri'nin 1589 yılında bir Dominiken rahibi tarafından öldürülmesi iktidar kapısının IV. Henri'ye açılmasına vesile olmuştu ve Bourbon hanedanına mensup olan yeni kral meşruiyetini sağlayabilmek adına Protestanlıktan Katolik mezhebine geçiş yapmıştı<sup>260</sup>.

Fransa tahtında yaşanan bu değişim, İstanbul'daki Fransız elçisi Lancosme'un tepkilerini doğurmuştu. Elçi, koyu bir Katolik olarak IV. Henri'ye karşı düşmanca bir tutum sergiliyordu. Üstelik İngiliz Elçisi Edward Barton, aldığı talimat üzere Lancosme'un yerine geçmesi için Brèves'i destekliyordu<sup>261</sup>. Aslında III. Henri'nin ölümüyle birlikte

<sup>260</sup> Cecil Jenkins, *Kısa Fransa Tarihi*, çev. Yavuz Alogan (Say Yayınları, 2021), 78-79.

<sup>261</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9: XXXIII.

Lancosme'un tayinatı kesilmiş, fakat o buna rağmen Fransız elçisi gibi davranmaya devam etmişti<sup>262</sup>. Bu sırada Venedikli bir tüccar aracılığıyla Venedik'ten bir mektupla birlikte bir miktar para Lancosme'a gönderilmişti. Bunun üzerine Barton, Cigalazade Sinan Paşa ile görüşmüş ve söz konusu mektup ve paranın Papa tarafından gönderildiği ifade etmiştir. Kurat'a göre bu mektup Barton tarafından düzenlenmişti<sup>263</sup>.

Barton durumu Cigalazade Sinan Paşa'ya bildirirken, Lancosme'un aldığı paranın Papa'dan geldiğini ve paranın İspanyollara ait olduğunu iddia etmişti. Ona göre Lancosme, II. Felipe (1556-1598)'nin ajanıydı. Bunun ardından Cigalazade Sinan Paşa son derece öfkeli bir şekilde Lancosme'un huzuruna getirilmesini istemişti. Lancosme bir süre paşanın huzuruna gitmemek için direnmişti. Elçi, Hoca Saadeddin Efendi ve Veziriazam Siyavuş Paşa nezdinde kendini aklamaya çalışmışsa da bu girişimleri başarısız olmuştu. Lancosme'un akıbetiyle ilişkili tartışmalar devam ederken, şeyhülislamın Lanscome'un özgürlüğünü Hoca Sadeddin'den satın aldığını iddia etmesi, Hoca Saadeddin'in de Lancosme'un üzerine gitmesine neden oldu. Dahası Venedik baylosu Lancosme'un kendisiyle olan görüşmesinde kendisini İspanya kralı II. Felipe'ye adanmış bir hizmetkar olduğunu ifade ettiğini aktarmaktadır. Eğer Venedik baylosunun aktardıkları doğruysa Lancosme'un bu ifadeleri kendisinin Karadeniz'de bir kalede hapsedilmesine yol açmıştı. Koyu ve inatçı bir Katolik olduğundan isyankâr tavrına devam etmesi kendisi için iyi sonuçlar doğurmamıştı.

Bir süre sonra IV. Henri, Lancosme'un Barton ve Brèves'e teslim edilmesini rica etti ve Lancosme onlara teslim edildikten sonra Marsilya'ya giden bir gemiye bindirilerek Fransa'ya gönderildi<sup>264</sup>. Aslında Veziriazam yeni bir elçi gelene kadar beklemeyi düşünse de Barton'un ısrarcı talepleri Lancosme'un hızlıca Fransa'ya gönderilmesini sağlamıştı<sup>265</sup>.

<sup>262</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9: 27-30.

<sup>263</sup> Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı*, 107.

<sup>264</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9: XXXVI-XXXVII.

<sup>265</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9: 501; Venedik baylosunun iddialarına göre 1592 yılında Brèves ve Barton, Lanscome'a ait olduklarını iddia ettikleri mektuplardan Türkçe bir özet hazırlamışlardı. Amaçları Lancosme'un İspanyol ajanı olduğunu kanıtlamaktı. (Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:52). Buna rağmen muhtemelen Brèves'in ricası ile yıllar sonra Lanscome'un serbest bırakılması için Osmanlı şeyhülislamının IV. Henri'ye bir mektup göndermesi son derece enteresandır. Mektupta Lanscome'un zamanında sadakat ile hizmet ettiği ve hatta İspanya kralının adamlarının hilelerini dahi ortaya çıkardığı ancak III. Henri'nin ölümünden sonra IV. Henri'ye isyan üzere olduğu bildirilmişti. Şeyhülislam kraldan Lanscome'un tamamen masum olması sebebiyle serbest bırakılmasını rica etmiştir. Anlaşılan kral birtakım suçluları affetmiş ancak Brèves'in amcası affedilenlerin arasında olmamıştır. İlgili hüküm için bkz. (BnF., Turc 130, v. 165b-164a. (26 Nisan - 6 Mayıs 1598/ Evahir-i Ramazan 1006)). Brèves, 1598 yılında Venedik baylosu Giralamo Capello'dan amcası Lancosme'un serbest bırakılması için Serenissima nezdinde bir girişimde bulunmasını da talep etmiştir. Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:318-319. (20 Nisan 1598).

Lancosme imparatorluktan gönderildikten sonra elçilik görevi doğrudan Brèves'e verilmeyecek ve Fransız çıkarlarını savunmak Barton'a düşecektir. Böylelikle kısa bir süreliğine de olsa Barton hem Fransa'nın hem de İngiltere'nin temsilcisi olarak ikili görevine başlayacaktır. Lancosme ise yola çıkmadan önceki telkinlerde dahi IV. Henri'yi kral olarak kabul etmeme konusunda son derece ısrarcı davranmış ve inatçı bir Katolik olarak memleketine dönmüş ve orada hapsedilmişti<sup>266</sup>.

Barton'un Lancosme aleyhindeki girişimlerinin temel sebeplerinden biri hiç şüphesiz harbî tüccar üzerindeki hak iddialarında rakibini ortadan kaldırmaktı. Nitekim istediği gibi de oldu. Lancosme, Fransa'ya gönderildikten sonra Barton Fransızlara karşı son derece güçlü bir duruma gelmişti<sup>267</sup>. Barton'un en azından bir süreliğine harbî tüccarlar üzerindeki hak iddialarında kendisine karşı koyabilecek bir rakibi bulunmayacaktı. Aslında IV. Henri iyileşeceğini umarak ağır yaralı olan Jacques de La Fin'ı Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransız elçisi olmak üzere görevlendirmiştir. Fakat işler IV. Henri'nin istediği şekilde ilerlememiş ve Jacques de La Fin görev yeri olan İstanbul'a gidememişti<sup>268</sup>. Bu sebeple Barton, bizzat IV. Henri'nin görevlendirmesiyle, Lancosme'un sınır dışı edilmesinden Brèves'in 1593 yılında elçi olarak kabul edilmesine kadar Fransız çıkarlarının temsilcisi olmuştur<sup>269</sup>. Bu dönem (1589-1592)<sup>270</sup> hali hazırda elçiliği resmiyet kazanmamış olan Edward Barton'un hem İngiltere'yi hem de Fransa'yı İstanbul'da tek başına temsil ettiği sıra dışı bir süreçtir<sup>271</sup>.

Barton'un hem İngiliz hem de Fransız çıkarlarını temsil ettiği ikili diplomatik görevi, harbî tüccar meselesinde İngiltere'yi oldukça avantajlı bir konuma getirmiş gibi görünse de onun Fransızlara karşı kartlarını açık oynayabilmesini engelleyen hassas diplomatik dengeler söz konusuydu. Bu çerçevede Barton'un sergilediği ihtiyatlı tutum, özellikle Toskana Grandükalığı'nın Osmanlı İmparatorluğu nezdinde yeni bir elçi bulundurma yönündeki girişimlerine karşı takındığı tavırdan anlaşılmaktadır. Nitekim Barton, bu dönemde hem İngiliz hem Fransız çıkarlarını dengelemeye çalışırken üçüncü bir aktörün yani Toskana'nın devreye girmesinin Fransız çıkarlarına aykırı olacağını bildiğinden, dikkatli bir siyaset yürütmek zorunda kalmıştır.

<sup>266</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 165b-164a. (26 Nisan - 6 Mayıs 1598/ Evahir-i Ramazan 1006)

<sup>267</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9: XXXVII.

<sup>268</sup> Michalewicz, "Franco-Ottoman Diplomacy" 31, 37-38.

<sup>269</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9: XXXVII.

<sup>270</sup> Michalewicz, "Franco-Ottoman Diplomacy" 108, 286.

<sup>271</sup> Aynı dönemde iki devleti temsil eden İskenderiye konsolosu Paolo Mariani'ydi.

Toskana temsilciliğiyle ilişkili bu girişimler tarihsel bir arka plana dayanmaktaydı. 1565 yılında gerçekleşen Malta Kuşatması sırasında, Floransalıların İspanyol donanmasına destek vermeleri, Kanuni Sultan Süleyman'ın tepkisini çekmiş ve bu nedenle Floransalılar Osmanlı başkentinden uzaklaştırılmıştır. Bu olayın ardından Floransa yönetimi, bir ahidname elde etmek üzere çeşitli diplomatik girişimlerde bulunmuşsa da bu çabalar, özellikle Santo Stefano Şövalyeleri'nin Osmanlı karşıtı faaliyetlerinin devam etmesi nedeniyle sonuçsuz kalmıştır<sup>272</sup>.

Barton'un ikili diplomatik görevi sırasında Floransalılar, Osmanlı İmparatorluğu nezdinde yeniden bir elçilik elde etme girişiminde bulunmuşlar ve bu süreçte Barton ile Mariani'nin desteğini almışlardır<sup>273</sup>. Ancak bu gelişmelerin farkında olan ve Osmanlı'daki İngiliz elçisiyle doğrudan yazışmalar yürüten Sir Thomas Heneage, Barton'a, Fransız çıkarlarını zedeleyebilecek bu tür bir girişim karşısında ihtiyatlı hareket etmesi gerektiği yönünde açık talimat vermiştir. Heneage'in, Floransalıların Fransız bayrağından kopmasının diplomatik açıdan sakıncalı olabileceğini düşündüğü ve bu durumun Barton'un Fransız çıkarlarını temsil etme yetkisinin sona ermesine yol açabileceğinden endişe ettiği anlaşılmaktadır<sup>274</sup>. Gerçekten de Barton'un ikili temsil görevi, sağladığı diplomatik ayrıcalıklar bakımından son derece avantajlı bir pozisyon sunmakla birlikte, bu yetkinin en ufak bir Fransız çıkarı ihlalinde geri alınması riski mevcuttu.

Barton'un sergilediği bu dikkatli tutum, o sırada henüz resmî elçi olmayan Savary de Brèves'in taleplerine karşı kayıtsız kalmasını engellememiştir. Brèves, Barton'dan, Floransalıların Osmanlı İmparatorluğu'na daimî bir elçi gönderme teşebbüsünün engellenmesini istemiş; ancak Barton, bu tür bir müdahalenin ciddi mali kaynak gerektirdiğini belirterek bu talebe olumsuz yanıt vermiştir. Barton'a göre, Osmanlı yönetimini böyle bir girişime karşı harekete geçirmek, rüşvet verilmeden mümkün olmayacaktı. Bu nedenle Brèves'in talebini fiilen reddetmiş ve Floransalıların girişimini engelleme yönünde somut bir adım atmamıştır<sup>275</sup>.

Floransalılar etrafında gelişen bu hadiseler, Barton'un çifte temsilciliği esnasında son derece hassas bir diplomatik dengeyi gözetmek zorunda kaldığının açık bir göstergesidir.

---

<sup>272</sup> Süreç hakkında detaylı bilgi için bkz. Acıpinar, *Osmanlı İmparatorluğu ve Floransa*, 187-207.

<sup>273</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:50-51. (29 Kasım 1592).

<sup>274</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9: XXXVII.

<sup>275</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:59. (26 Şubat 1592).

Barton'un Fransa Kralı tarafından doğrudan tayin edilmesi, ona Osmanlı nezdinde güçlü ve ayrıcalıklı bir konum kazandırmış; buna karşılık Savary de Brèves'in, henüz kendi devletini resmen temsil etme yetkisine sahip olmaması, taleplerinin pasif nitelikli kalmasına neden olmuştur. Barton'un bu süreçteki tek müdahalesi, Floransalıların Osmanlı topraklarında daimî bir ticari temsilcilik kurma çabalarına destek vermekle sınırlı kalmamış; aynı zamanda Fransızları da temsilen göreve getirilmesinin ardından, İskenderiye'ye gelen İngiliz ve Fransız tüccarların tek bir konsolosluk makamı aracılığıyla idare edilmesini sağlamıştır. Bu gelişme, harbî tüccarlar üzerindeki temsil hakkı konusunda İngilizler açısından kaçırılmaması gereken stratejik bir fırsat doğurmuştur.

Divan-ı Hümayun'a taşınan Mariani-Vento davasının üzerinden yaklaşık bir yıl geçmesine rağmen, 1589 yılında Paolo Mariani'nin İskenderiye konsolosluğu görevine devam ettiği görülmektedir<sup>276</sup>. Dahası, 1593 yılında Brèves'in resmen Fransız elçisi olarak atanmasının ardından hem kendisinin hem de Barton'un arzu halleriyle Mariani'nin İskenderiye konsolosluğuna yeniden tayini sağlanmıştır<sup>277</sup>. Bu atamada Barton, Mariani'nin harbî tüccar meselesindeki önceki deneyimlerini ve İskenderiye limanındaki tecrübesini göz ardı etmemiştir<sup>278</sup>.

Bu şekilde, 1589 yılı itibarıyla Mariani, İskenderiye'de hem Fransız hem de İngiliz çıkarlarını temsil eden yegâne konsolos konumuna yükselmiştir. 1589-1593 yılları arasında Barton ve Mariani, iki devletin ticari çıkarlarını ortak bir temsil mekanizması üzerinden

<sup>276</sup> 1589 yılında İskenderiye'de Mariani ve Marsilyo'nun görev yaptığı 1594 mart tarihli hüküm için bkz. BOA., A.DVN. DVE.d., 901. 5/43.

<sup>277</sup> Mübahat Kütükoğlu, Vento ile Mariani arasında 1586 yılında yaşanan mücadeleden sonra Mısır'daki İngiliz tüccarlarının Fransız konsolosuna başvurmaya devam ettiklerini ve bu tüccarların konsolosluk vergisi ödemekten muaf olduklarını, bu durumun da yaklaşık on beş yıl sürdüğünü ifade etmektedir (Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münasebetleri*, 46). Ancak, arşiv belgeleri ve önceki bölümlerde aktarılan gelişmeler ışığında, durumun bu şekilde gelişmediği anlaşılmaktadır. Nitekim 1587/1588 yıllarında Mariani, Vento ile olan mücadelesini sürdürmüştü; 1589'dan itibaren ise Mısır'daki konsolosluk görevini fiilen yürütmeye devam etmiştir. Hatta 1593 yılında hem Fransız hem de İngiliz elçileri tarafından Mariani'nin konsolos olarak atandığı bilinmektedir. Bu durum, Mariani'nin 1596 yılında idam edilmesine kadar devam etmiştir. Wood da, John Sanderson'un anlatılarına dayanarak Mariani'nin 1596 yılında hâlen Fransız konsolosluğunda görev yaptığını kabul etmektedir (Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, 59-60).

<sup>278</sup> Mariani'nin iki devletin de temsilcisi olarak konsolosluk görevini ifa ettiği pek çok farklı belgeden de teyit edilebilmektedir. Bir örnek için bkz. "Mısır beylerbeyisine ve kazısına ve İskenderiye beyine hüküm ki, Françe elçisi ile İngiltere elçisi 'arzuhal gönderib Françe padişâhı ve İngiltere Kraliçesi taraflarından Paolo Mariani konsolos t'ayin olunub sabıka konsolos olan Marsilyo min-ba'd dahil etmeyip 'ahd-nâmeleri ve evâmiri ve sâ'ir temessükatı ve kârbân-sarayları elünden alıp mezbûr Paolo tarafından varan âdeme teslim edip merhum Marsilyo'dan tüccarın şikâyetleri olmağla muhâsebesi görülmek için hükm-i şerif yazılmışdır." BOA., A.DVN. DVE.d., 901. 4/23; Mariani'nin konsolos tayin edildiğine dair ayrıca bkz. BOA., A.DVN. DVE.d 901, 4/27.; Mariani'nin İstanbul'a gelmesi için hem Fransız elçisi hem de İngiliz elçisinin arzuhal gönderdiği de bilinmektedir. BOA., A.DVN. DVE.d 901, 3/20.

yürütmüşlerdir. Aynı dönemde Mariani adına görev yapan Kaymakam Marsilyo, sahadaki temsilin sürekliliğini sağlamıştır<sup>279</sup>. Bu dönemde Mariani'nin İskenderiye'de daimî olarak bulunması da artık zorunlu olmaktan çıkmıştır. Zira Vento gibi etkin bir rakip ortadan kalkmış ve Fransız elçisi Lancosme da sınır dışı edilmiştir. Tüm bu gelişmeler, İngilizler açısından son derece elverişli bir diplomatik zemin yaratmış; Barton ve Mariani'nin, harbî tüccarların İngiliz bayrağı taşımasını temin etme yönündeki çabalarına hız kesmeden devam etmelerine imkân tanımıştır.

İkilinin çabaları bu tarihten sonra da devam etti. Hatta Mariani, Barton nezdinde son derece önemli bir şahsiyet olarak görülmeye başlandı<sup>280</sup>. Yeni konumu ve İngilizlerden gördüğü destek, Mariani'nin 1587-1588 yılında Divan'da görülen ve Fransızların harbî tüccar üzerindeki hak iddiaları mutlak surette kabul edildiği davadan sonra yeniden hak iddiasında bulunmaya başladı. Söz konusu davada haksız bulunmuş olmalarına rağmen Barton'un Fransız çıkarlarını da temsil etmesi İngilizlerin işlerini kolaylaştırmıştı<sup>281</sup>.

İkilinin elde ettiği başarılar devam ederken, bu kez Fransız ahidnamelerinde yer alan harbî tüccar maddesi gündeme gelmişti. Barton ve Mariani Fransız ahidnamesinde yer alan harbî tüccar maddesinin meşruiyetini ortadan kaldırmak istemişlerdi. Bu doğrultuda, harbî tüccarın Fransız bayrağı ile ticaret yapacaklarına ilişkin maddenin ahidnameye usulsüz olarak eklendiğini iddia ettiler. Söz konusu ahidnamenin meşruiyetine gölge düşürdükten sonra ise Kanuni Sultan Süleyman döneminde Ankonalılara verilen imtiyazın harbîlerin gerçek ahidnamesi olduğunu ileri sürmüşlerdi.

Bu ahidname uyarınca harbî tüccarın dilediği konsolosa başvurabilmesine imkân veren bir hüküm elde etmeyi de başarmışlardı. Harbî tüccarı özgür kılmak ve İngiliz bayrağına altında ticaret yapmalarını sağlamak maksadıyla Mısır'a yeni bir konsolos ataması yapmışlardı<sup>282</sup>. Ataması yapılan konsolos daha önce de ifade edildiği üzere Mariani'den başkası değildi<sup>283</sup>. Böylece İngilizler Mısır'a gelip giden harbî tüccar üzerinde hak sahibi olmuşlardı. İngilizlerin bu hakkı elde etmesinden sonra Fransızların söz konusu duruma

<sup>279</sup> BOA., A.DVN. DVE.d., 901, 5/43.

<sup>280</sup> Mariani 1592 yılına gelindiğinde Barton'un sekreteri olarak zikredilmekteydi. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, 59-60.

<sup>281</sup> BnF., Turc 130, 269a-b.

<sup>282</sup> BnF., Turc 130, v. 229b, 228a-b. Hüküm ilga edilmiş olsa da nakil kısmında içerilen bilgiler doğru olmakla birlikte aynı yönde kararın alındığı çok sayıda hüküm vardır.

<sup>283</sup> 1589 yılında İskenderiye'de Mariani ve Marsilyo'nun görev yaptığı 1594 mart tarihli bir hükümden anlaşılmaktadır. BOA., A.DVN. DVE.d., 901, 5/43.

itiraz ettiklerine dair bir bilgi bulunmaktadır. Bu itirazın sahibi, büyük olasılıkla resmi olarak elçilik görevine başlayan Brèves idi<sup>284</sup>.

1593 Nisan'ında Brèves ve aynı yılın Ekim ayında Barton<sup>285</sup>, resmi olarak elçilik görevine atanmıştı. Her iki elçinin ataması yapıldıktan sonra Mariani, İskenderiye konsolosu olarak iki devleti de temsil etmeye devam ederken Barton, ancak elçiliğinin resmîyet kazanmasıyla birlikte İngilizlere bahşedilen ahidnamenin tecdid edilmesini sağlayabilmişti. Bununla birlikte Barton ahidnameye harbî tüccarların Fransız bayrağına bağlı kalma zorunluluğunu ortadan kaldıran bir madde ekletmeyi denemişti. Ancak Brèves bu maddenin eklenmesini engellemeyi başarmıştır<sup>286</sup>. Dolayısıyla 1593 yılındaki İngiliz ahidnamesine harbî tüccarların diledikleri devletin bayrağı altında ticaret yapabileceklerine dair bir madde eklendiği yönündeki veya Osmanlıların bu hakkı İngilizlere bahşettiği yönündeki görüşler geçersizdir<sup>287</sup>. İngilizlerin bu dönemdeki hak iddiaları ise Ankonalılara bahşedilen ve İngilizlerin girişimleriyle tecdid edilen imtiyaz doğrultusunda elde etmeyi başardıkları hükümlere dayandırılarak devam etmiştir<sup>288</sup>.

<sup>284</sup> Söz konusu belgede, Fransa Kralı tarafından müstakil bir elçi gönderildiğinden ve bu elçinin, İngilizlerin hak iddialarını bertaraf eden bir ferman elde ettiğinden bahsedilmektedir. Ancak Grammont'un eserinde böyle bir elçiden söz edilmemektedir (*Représentants Permanents de la France en Turquie*, 16). Bununla birlikte, Venedik baylosunun 29 Mart 1593 tarihli raporunda, Fransa Kralı'nın talimatlarını ve hediyelerini taşıyan bir elçinin, İstanbul'da bulunan Brèves'in yanına ulaşmak üzere olduğu bildirilmektedir (Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, Cilt 9, s. 63-64). Ancak hediyelerle birlikte gelen bu elçinin, harbî tüccar meselesine ilişkin olarak Divan'a başvurup lehine bir hüküm elde etme olasılığı son derece düşüktür. Nitekim 1595 yılında III. Mehmed'in cülusu sonrasında Fransızların ahidnamelerinin tecdid edilmesi amacıyla yeni bir elçi gönderememiş olmaları da göz önünde bulundurulduğunda, Fransızların rakiplerine yönelik itirazlarının esasen 1593 yılında Brèves tarafından başlatıldığı kabul edilebilir. *BOA.*, A.DVN.DVE.d 901, 7/59.

<sup>285</sup> Kurat Barton'un resmi olarak elçilik görevine başlama tarihini 7 Ekim 1593 olarak vermektedir. Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı*, 78.

<sup>286</sup> Horniker, "Anglo-French Rivalry", 294-295; Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 3:457-458; Xivrey, *lettres missives*, 4:761.

<sup>287</sup> Michalewicz, bu görüşü savunmaktadır: "Under Edward Barton's agreement, those privileges were transferred to the English for all trade in and out of Egypt." (Michalewicz, "Franco-Ottoman Diplomacy" 286). Kurat da 1594 yılında bazı Hollandalı tüccarın esir edilmesi hadisesinden bahsederken Barton'un bu tüccarların serbest kalmasını sağlamak adına gerçekleştirdiği girişimlerini ahidname çerçevesinde yaptığını ifade etmektedir. (Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı*, 108). Ancak Barton'un esir edilen bu tüccarların serbest bırakılmasını sağlayabilmek için 1585 yılındaki Nonesuch Anlaşmasını dayanak gösterdiği bilinmektedir. Barton iddialarını desteklemek için kullandığı bu anlaşma ile Hollandalıların İngiliz korumasına girdiğini öne sürerek Hollandalı tüccarların İngiliz bayrağında ticaret yapması gerektiğini ifade etmişti. (Michalewicz, "Franco-Ottoman Diplomacy" 286). Üstelik Barton, Sir Thomas Heneage'ye gönderdiği 1595 tarihli bir mektupta, Hollandalı tüccarların İngiliz bayrağı taşımalarını sağlamaya çalışırken ülkesinden bu konuda bir destek veya talimat alamadığını açıkça belirtmiştir. (Heeringa, *Bronnen tot de Geschiedenis*, 1:162-163; Horniker, "Anglo-French Rivalry", 293). Tüm bunların yanı sıra Kurat, Barton'un, Hollandalı esirlerin kurtulmasını sağlarken onların İngiliz olduklarını iddia ederek bunu başarabildiğini aktarmıştır. Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı*, 108.

<sup>288</sup> Kraliçeye gönderilen (28 Kasım 1593/4 Rebî'ü'l-evvel 1002) tarihli name-i hümayunun yeni imtiyazlar içermesi bakımından ahidname tecdidini kabul edilebileceği ileri sürülmüştür. Şayet bu belge Tekin'in ileri sürdüğü gibi 1593 yılında tecdid edilen ahidname olarak kabul edilirse, bu durumda söz konusu name-i hümayunda harbî tüccara ilişkin herhangi bir hususun yer almadığı rahatlıkla ifade edilebilir (Ahmet Tekin,

İki devlet arasındaki rekabetin detaylı bir yansımasını sunan bir belgeye göre, Fransızlar tarafından gönderilen müstakil bir elçinin payitahta gelişiyile birlikte, harbî tüccar meselesine ilişkin olarak Fransızlar lehine bir hüküm alınmıştır. Ancak bu gelişmeye karşılık olarak, İngiliz elçisi Edward Barton, harbî tüccarların diledikleri konsolosa başvurabilmelerini sağlayan karşı bir hüküm elde etmeyi başarmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla hem Barton hem de Mariani, harbî tüccarlarla ilgili maddenin III. Murad'ın cülusu sırasında tecdid edilen ahidnameye usulsüz biçimde eklendiğini ileri sürmekteydiler.

Barton'un faaliyetleri neticesinde mesele Divan'a taşınmış ve Brèves'in sunduğu hükümlerle birlikte Fransızlara bahşedilen ahidnamelerin metinleri incelenmiştir. İncelenen ahidname metinleri ve hükümler dikkate alınarak harbî tüccarın Fransız bayrağı altında ticaret yapması gerektiği sonucuna varılmıştır<sup>289</sup>. Edward Barton da Brèves'in sunduğu arzuhalde aynı doğrultuda bilgiler vermektedir. O, Robert Cecil'e gönderdiği bir mektupta Mısır'da harbî tüccarın İngiliz bayrağı taşımasını sağladığını ancak Brèves'in kendisinin yokluğunda bu kararı iptal ettirdiğini ifade etmiştir<sup>290</sup>. Gerçekten de Brèves'in 1593 yılında resmi olarak elçilik görevine başlamasının ardından harbî tüccar meselesi İngilizlerin aleyhinde seyretmeye başlamıştır. Brèves, elçiliği resmiyet kazandıktan sonra 25 Mart 1594 tarihinde Fransız konsolosları ve Fransız bayrağı ile ticaret yapan tüccara zarar verilmemesi için Halep, Sakız ve İskenderiye beylerbeylerine ve kadılarına emirler gönderilmesini sağladığı gibi<sup>291</sup> Osmanlı yönetimi nezdinde de güç kazanmaya başladı.

Brèves her ne kadar güç kazanmış olsa da Barton harbî tüccar üzerinde hak iddia etmekten vazgeçmemiş ve bazı Osmanlı yöneticileri harbî tüccar hususunda İngilizlere destek vermişler yahut onların lehine karar verilmesine de müsaade etmişlerdir. Çekişmelerin daha şiddetli bir hale geldiği bu dönemde, konuyla ilgili Divan'a yansıyan bir sonraki dava, iki elçinin karşı karşıya gelmesiyle ilgilidir. Fransız elçisi bu davada, sahip oldukları ahidnameler uyarınca elde ettikleri hükümleri ibraz etmiştir. Üstelik Divan'da, Fransızlara bahşedilen ahidnamelerin suretleri incelenmiş ve Venedikliler haricinde tüm harbî tüccarın Fransız bayrağı altında ticaret yapması gerektiğini öngören harbî tüccar

---

“Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye Verdiği Ahidnâmelere Dair Bazı Yeni Tespitler (1580-1675),” *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi* 10, sayı 2 (2023): 574-586). İlgili name-i hümayun için bkz. *BOA.*, ADVNSMHH. d. 71, 69,70/141; Aylin Deniz Ökke, *Mühimme Defterlerinde Kayıtlı Avrupalı Hükümdarlara Gönderilmiş Nâme-i Hümayûnlar (1545-1696)* (Yüksek Lisans Tezi: Marmara Üniversitesi, 2020), 207-210.

<sup>289</sup> *BnF*, Turc 130, v. 229b, 228a-b.

<sup>290</sup> Heeringa, *Bronnen tot de Geschiedenis*, 1:163.

<sup>291</sup> *BOA.*, A.DVN. DVE.d 901, 5/44, 5/45, 5/46.

maddesinin belgede yer aldığı görülmüştür. Anlaşılan 1581 tarihli ahidname bu karara dayanak teşkil etmişti<sup>292</sup>.

Brèves, Osmanlı İmparatorluğu nezdinde Fransızları temsilen elçilik görevini elde etmeyi başarmış olmasına rağmen İskenderiye'deki durum hala Fransızların aleyhine devam ediyordu. Bu bakımdan hem Brèves'in ve hem de Barton'un 1593 yılında İskenderiye konsolosu olarak Mariani'yi ataması İngilizlerin sahip olduğu avantajlı durumu yansıtmaktadır<sup>293</sup>. Brèves'in bu hamlesi İskenderiye'deki Fransız çıkarları için son derece problemlili gözükmemektedir. Bu dönemde bir şekilde Barton'un etkisinde kalarak böyle bir karara imza attığını düşünmek makuldür. Zira kısa bir süre sonra Brèves, Mariani'nin çıkardığı sorunların çözülmesi için çaba sarf etmeye başlayacaktı.

1594 yılının Mayıs ayında Brèves, Paolo Mariani'den kurtulmaya çalışıyordu. Bu bağlamda Divan'a sunmak için bir belge hazırladığı ve belgedeki yazım hatalarını kontrol etmesi için Venedik baylosu Venier'den kendisine yardımcı olmasını rica etmişti. Venier, söz konusu metinde Paolo Mariani'nin İspanyol ajanı olduğuna yönelik bir iddianın yer aldığını fark etmişti. Venier, Venedik'in İspanya ile Fransa'ya karşı eşit mesafede olduğunu belirterek diplomatik bir kargaşaya sebebiyet verebilecek böyle bir ifadenin belgenin metninden çıkarılmasını sağladı. Öte yandan Venier'in, Mariani'ye yönelik böyle bir destekte bulunması, baylosun denge siyaseti bir kenara bırakılırsa, Mariani'nin Venedikliler için de önemli bir şahsiyet olabileceği fikrini doğurmaktadır.

Ayrıntıları bilinmeyen bazı suçlamalar belgede kayıtlı kalmaya devam etmiştir. Her ne kadar raporda bu suçlamaların içeriğine dair açık ifadeler yer almasa da bunlardan birinin harbî tüccar meselesiyle ilgili olduğu kuvvetle muhtemeldir. Venedik baylosu Venier, Mariani'nin İspanyol ajanı olduğu yönündeki iddianın metinden çıkarılmasının ardından tanıkların dinlenmesini kabul etmişti. Brèves ise davanın Fransız kaçıllaryasında görülmesini arzu etmekteydi. Ancak Mariani bu duruma şiddetle karşı çıktı ve Venier'den Brèves'e dava açmasını talep etti. Mariani'ye göre Fransızların bölgedeki otoritesi artık eski gücünde değildi ve bu nedenle kendisi ile Brèves arasında bir hiyerarşi farkı kalmamıştı. Ancak Venier, Mariani'nin bu talebini reddetti ve ona Brèves'i şikâyet etmek istiyorsa doğrudan Fransa'daki üst makamlarla iletişime geçmesini tavsiye etti<sup>294</sup>.

<sup>292</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 229b, 228a-b.

<sup>293</sup> *BOA.*, A.DVN. DVE.d 901, 4/23.

<sup>294</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:128-129. (4 Mayıs 1594)

Mariani, böyle bir girişimi karşılamaya yetecek parası olmadığını alaycı bir tonda ifade etmişti. Mariani bu ifadesiyle, büyük olasılıkla Fransa'daki üst düzey yetkilileri ikna edecek miktarda rüşvet veremeyecek durumda olduğunu vurgulamak istemiş olmalıdır. Venier'in aktardıklarına bakılırsa Mariani, Barton'u da baylosa karşı kışkırtmaktaydı<sup>295</sup>. Mariani'nin Brèves'i ve onun makamını aşağılaması elçinin son derece zoruna gitmişti<sup>296</sup>. Brèves, IV. Henri'ye bu hususta bir mektup gönderip Mariani'nin söylemlerinin kendisine ve Fransızların şanına ciddi bir zarar verdiğini bildiriyordu. IV. Henri'den, Venedik baylosunun kendisini desteklemesi için bir talimat alması adına girişimde bulunmasını talep etmekteydi<sup>297</sup>.

Mariani ile sorun yaşayan yalnızca Fransız elçisi Brèves değildi. Venedik baylosu Venier de 1590'lı yılların ortalarında Paolo Mariani ile yaşadığı sorunlarla meşguldü. Bu gerginliğin temelinde, Venedikli Lippomano tarafından Mariani'ye tahıl satın alması amacıyla ödenen 6.000 sequinlik meblağ bulunmaktaydı. Ağustos ayında Fransız elçisi Savary de Brèves, bu borç karşılığında Mariani'ye yönelik bir haciz emri çıkararak Venier'e destek vermişti<sup>298</sup>. Ancak Mariani'nin söz konusu borçla yükümlü olduğunu kanıtlayan belgelerin kaybolmuş olması<sup>299</sup>, hukuki süreci belirsiz hâle getirmişti. Nisan 1595'te Brèves, Mariani'ye ait malların haczedilmesi için Divan'dan resmî bir hüküm elde etti. Mariani ise bu girişimlerin doğrudan Venier'den kaynaklanmadığını, Brèves'in şahsi girişimi olduğunu ileri sürmekteydi. Gerçekten de Brèves'in Mariani'ye karşı duyduğu öfke dikkat çekici boyuttaydı; ona zarar verebilmek için diplomatik kanalları sonuna dek kullanmaktan çekinmediği anlaşılmaktadır. Brèves, bu süreçte yalnızca Osmanlı makamlarını değil, Venedik'teki Fransız elçisi de Maise aracılığıyla Venedik dojunu da baskı yapmaya çalışmıştır. Venier, Mariani'nin borcunu inkâr etme konusundaki kendine güvenini, onun muhtemelen borcun kayıtlı olduğu belgelerin artık ortada olmadığını çok iyi bildiğinden kaynaklı olduğunu ileri sürmekteydi<sup>300</sup>. Ancak Mariani'nin tüm bu başarıları ve onun diplomatik ve hukuki manevra kabiliyeti onu kaçınılmaz sondan kurtaramayacaktır.

Osmanlı Divanı ve baylosluk yazışmalarında adı sıkça geçen bu becerikli konsolosun serüveni, kısa süre içinde trajik bir sonla nihayetlenmiştir. 1591 yılında genç ve yetenekli bir

<sup>295</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:128-129. (4 Mayıs 1594)

<sup>296</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:130. (4 Mayıs 1594)

<sup>297</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:130. (4 Mayıs 1594)

<sup>298</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:142. (6 Ağustos 1594)

<sup>299</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:143. (2 Eylül 1594)

<sup>300</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:157. (7 Nisan 1595)

tüccar olarak betimlenen Mariani, 1596 yılında idam edilmiştir. Ne ilginçtir ki, kendisine yöneltilen suçlamalar, Brèves'in amcası olan ve bir süre önce Osmanlı topraklarından sınır dışı edilen Fransız elçisi Lancosme'a isnat edilen suçlamalarla birebir örtüşmektedir: İspanyollara istihbarat sağlamak. Brèves, Mariani'nin İspanyol makamlarına bilgi sızdırdığını tespit ettiğini iddia ederek, meseleyi Sadaret Kaymakamlığı görevini yürüten Hadım Hasan Paşa'ya bildirmiştir. Rumeli eyaleti dışındaki bölgelere hüküm gönderme yetkisine sahip olan Hasan Paşa, bu yetkisini kullanarak Kahire'ye bir kapıcı ve bir dragoman göndermiş; böylece Mariani'nin idamını gerçekleştirmiştir<sup>301</sup>.

Konuya ilişkin bir belgede aktarılanlara göre, Mariani'nin elinde Osmanlı devlet düzenini tehdit eden, hatta bir tür "ihtilal"e sebebiyet verebilecek nitelikte bazı mektuplar bulunduğu iddia edilmiştir<sup>302</sup>. Olayı aktaran çağdaş İngiliz gözlemcilerden Sanderson, Mariani'nin akşam saatlerinde evinden alınıp idam edildiğini belirtmekte ve bu zamanlamanın, onu seven kişilerin infazı engelleme ihtimaline karşı tercih edildiğini ileri sürmektedir<sup>303</sup>.

Elbette Mariani ile birlikte İngilizlerin harbî tüccar üzerindeki hak iddialarının sonu gelmemiştir. Ancak Mariani dönemindeki başarı 1612 yılında bahsedilen İngiliz ahidnamesine kadar elde edilemedi. Hatırlanacağı üzere Mariani 1580 yılında Vento'dan konsolosluk makamını satın almış ancak 1584 yılında Vento bu satın alma işlemini inkâr etmişti<sup>304</sup>. Bu tarihten sonra İngilizlerin tarafına geçen Mariani ise harbî tüccar üzerindeki hak iddialarında Fransızların başlıca rakibi haline gelmişti. Bu nev-i şahsına münhasır karakterin faaliyetleri Fransızlar için son derece güçlü bir muhalefet demektir. Ne var ki arkasında Barton olmadan Divan nezdinde güç kazanan Brèves'in girişimi genç konsolosun sonunu getirmişti. Yine de İngilizler vazgeçmeyecek, yeni bir temsilci göndererek harbî tüccar üzerinde hak elde etmeyi sürdüreceklerdi. Ancak İngilizlerin çabaları kısa sürede engellenecekti. Durumdan müteessir olan Barton, Mariani'nin idamından sonra Robert Cecil'e gönderdiği bir mektupta, Mısır'da harbî tüccar üzerindeki hak iddialarının sonunun geldiğinden üzüntüyle bahsediyordu<sup>305</sup>.

<sup>301</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:247-248.

<sup>302</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 182a-b, 203b, 202a-b.

<sup>303</sup> Foster, *The Travels of John Sanderson*, 13.

<sup>304</sup> *BOA.*, MD 54, 231/897. (18 Eylül 1584/13 Ramazan 992)

<sup>305</sup> Heeringa, *Bronnen tot de Geschiedenis*, 1:163.

Sonuç olarak, harbî tüccar meselesi bağlamında bu dönemi karakterize eden temel unsur, IV. Henri'nin Fransız çıkarlarını temsil etmek üzere Barton'u görevlendirmesiyle birlikte İngilizlerin diplomatik üstünlük sağlamış olmasıdır. Yeni kralın bu kararı, Barton'un ve dolayısıyla Kraliçe Elizabeth'in çıkarları doğrultusunda hareket eden Mariani'nin faaliyet alanını genişletmiştir. Öte yandan Brèves, resmi olarak görevine başlamadan önce İstanbul'da Barton'un çevresinde bulunmaya devam etmiş; ancak anlaşıldığı kadarıyla, belirli bir süre boyunca Barton ve Mariani'nin faaliyetlerini dengeleyecek düzeyde etkili bir girişimde bulunabilecek güce ulaşamamıştır. Bu bağlamda, 1589-1593 yılları arasında İstanbul'da Barton'un; 1589-1596 yılları arasında ise İskenderiye'de Mariani'nin her iki devleti de fiilen temsil ettiği, diplomatik açıdan son derece dikkat çekici bir dönem yaşanmıştır. Tabiri caizse IV. Henri, dönemin siyasal mecburiyetleri neticesinde hem İstanbul'da hem de İskenderiye'de adeta kurda kuzu emanet etmek zorunda kalmıştır.

## 2.5. İskenderiye'deki İngiliz Konsolosluğunun Sonu

Mariani'nin idamı, İngilizler için İskenderiye özelinde karşı karşıya kalacakları baskının en bariz göstergelerinden biriydi. Mariani'nin idamının ardından Brèves, daha önce Cenevizli ve Dubrovnikli tüccarlara ait olan hanların, ahidname hükümleri doğrultusunda Fransız konsolosluğuna teslim edilmesini sağlamak amacıyla girişimlerde bulunmaya başlamıştı<sup>306</sup>. Bu süreçte, Mariani'nin vekili sıfatıyla Simon'un İskenderiye'de Fransız konsolosluğunu devam ettirdiği görülmektedir<sup>307</sup>.

Simon, harbî tüccar üzerinde kurduğu baskılar nedeniyle, tüccarlar nezdinde kabul görmüyordu. Mariani'nin Mısır'da tesis ettiği anlayışın etkileri ise bu dönemde de sürmekteydi. Nitekim, Simon'dan memnun olmayan tacirler, diledikleri devletin bayrağı altında ticaret yapma haklarını savunmakta ve İngiliz bayrağını tercih ettiklerini açıkça ifade etmekteydiler. Tüccarların bu tutumu, IV. Henri'nin Simon'un konsolosluk görevine son vererek Jean de Coquerel'i İskenderiye'ye konsolos olarak atamasıyla sonuçlanmıştır<sup>308</sup>.

<sup>306</sup> Mısır beylerbeyi, kadısı ve İskenderiye kadısına gönderilen hüküm için bkz. *BOA*, A.DVN. DVE.d 901, 12/89. (3 Temmuz 1597/18 Zilkade 1005)

<sup>307</sup> Simon, 1589-1594 yılları arasında Mariani'nin vekili olarak görev yapan Marsilyo Mesno'dan sonra görevlendirilmişti. *BOA*, A.DVN. DVE.d 901, 5/43. (9 Mart 1594/16 Cemâziye'l-ahir 1002)

<sup>308</sup> Coquerel'in konsolos tayin edildiğine ilişkin bkz. *BnF*, Turc 130, v. 238b. (16-25 Temmuz 1597/ Evail-i Zilhicce 1005). Konsolos olarak atandıktan sonra Coquerel'in önemli bir husus için İstanbul'a gelmesine izin verildiği bilinmektedir (*BnF*, Turc 130, v. 116a (2-11 Ekim 1598/ Evail-i Rebîü'l-evvel 1007)). İstanbul'a çağırılması büyük olasılıkla Brèves'nin azledilmesiyle ilgili olmalıdır. Zira IV. Henri'nin 28 Mayıs 1599 tarihinde Brèves'in padişah'tan izin almasını ve yerine temsilci olarak Coquerel'i bırakmasını istediği bir mektubu bulunmaktadır. Xivrey, *Lettre Missives*, 5: 123.

Coquerel, konsolos olarak tayin edildiğine dair hüküm üzerine İskenderiye'ye varır varmaz İngilizleri temsilen orada bulunan Benjamin Bishop ile karşı karşıya gelmişti. Benjamin, “*harbîlerin tecdid olunan ahidnamesi*” olarak betimlenen bu belgeyi ve bu belgede yer alan imtiyaz ile aynı doğrultuda kendisinde bulunan emirleri kullanmaya devam ediyordu. Coquerel ile Bishop arasında yaşanan çekişmeler, harbî tüccar meselesinin bir kez daha Mısır mahkemesine taşınmasına yol açmıştı<sup>309</sup>.

İki rakip konsolos arasındaki dava, İskenderiye beyinin ve kadısının düzenlediği hüccet dikkate alınarak değerlendirilmişti. Bu süreçte Mısır'da bulunan harbî tüccarlar, taleplerini topluca dile getirmişlerdi. Söz konusu tüccarlar, kendi dinlerinden olmayan bir konsolosa başvurmanın geleneklerine uygun olmadığını ifade etmekteydiler. Ayrıca, seyir hâlindeki harbî gemilerin İngiliz korsanlarının saldırılarına uğradığını, bu nedenle bazı tüccarların zorunlu olarak İngiliz bayrağı altında ticaret yapmak durumunda kaldığını belirtmişlerdi. Tüccarlar, bu durumun IV. Henri'ye toplu bir şekilde bildirildiğini; bu bildirimin ardından yeni bir konsolosun atandığını ve bu konsolosun görevinden son derece memnun olduklarını beyan etmişlerdi. Bununla birlikte, çok eski zamanlardan beri Fransız bayrağı taşıdıklarını ve bu uygulamayı sürdürmekte kararlı olduklarını vurgulamışlardı. Aksi bir durumda, limanlara gelmeyeceklerini de açıkça ifade etmişlerdi. Harbî tüccarların bu taleplerinin yanı sıra, IV. Henri de padişaha gönderdiği mektuplarda, ilgili hakkın Fransızlara ait olduğunu dile getirmişti. Ayrıca Kaptan-ı derya Halil Paşa da sadaret makamında bulunan Hasan Paşa ve İbrahim Paşa'ya, aynı yönde görüş belirten mektuplar göndermişti. Tüm bu gerekçeler doğrultusunda, harbî tüccarların Fransız bayrağı altında ticaret yapmalarına yönelik bir karar alınmıştı<sup>310</sup>.

Brèves'in 1599 yılının Ocak ayında Divan-ı Hümayun'a başvurmak zorunda kalması, Benjamin'in faaliyetlerinin bu kararla son bulmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim Brèves, bu başvurusunda, harbî tüccar meselesinde yaşanan karışıklıkların temelinde yer

<sup>309</sup> Wood, Benjamin Bishop'un İskenderiye'ye konsolos olarak atamasının 1600 yılında gerçekleştiğini kabul etmekte, ancak dayandığı kaynak olan Sanderson bu atamaya dair net bir tarih vermemektedir (*Levant Kumpanyası Tarihi*, 60). Sanderson, kumpanyanın Richard Staper yönetimindeyken Bishop'un konsolos olarak gönderilmesi gerektiğini ifade etmekle birlikte, bu sürece ilişkin kesin bir tarihlendirme yapmamaktadır (*The Travels of John Sanderson*, 205-206). Kütükoğlu da Wood ile aynı kanaati paylaşmaktadır (*Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münasebetleri*, 46). Bununla birlikte, 1598 tarihli bir Osmanlı hükmü, Benjamin Bishop'un İskenderiye'deki faaliyetlerini en azından 1598 yılının ilkbaharına kadar geri götürmektedir. Bu belge, Bishop'un bölgede resmi olarak görev yürütmeye 1600'den önce başladığını ortaya koymakta ve literatürdeki mevcut kronolojiyi yeniden değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. BnF, Turc 130, v. 158b, 157a-b, 156a (26 Nisan - 6 Mayıs 1598 / Evâhir-i Ramazan 1006).

<sup>310</sup> BnF., Turc 130, v. 158b, 157a-b, 156a. (26 Nisan - 6 Mayıs 1598/ Evahir-i Ramazan 1006).

alan Mariani'nin infazının ardından, harbî tüccarların yalnızca Fransız bayrağı altında ticaret yapmaları gerektiğini belirten bir emirnamenin 13 Eylül 1597 tarihinde yayımlandığını ifade etmiştir. Ancak bu resmi düzenlemeye rağmen, hayatını kaybeden Barton'un yakın çevresinden biri olan Benjamin, Mariani'nin daha önce savunduğu iddiaları sürdürmeye devam etmekteydi. Bu durum, Brèves'in gözünde yalnızca Fransız çıkarlarına yönelik bir tehdit değil, aynı zamanda Osmanlı topraklarındaki temsil yetkisine doğrudan bir müdahale anlamına geliyordu. Bu nedenle Fransız elçisi, Benjamin'in Mısır'dan sürülmesi için girişimlerde bulunmuş ve Divan'dan bir hüküm-i şerif elde etmeyi başarmıştır<sup>311</sup>.

Ancak söz konusu sürgün emri de işe yaramamış ve Brèves bir kez daha Benjamin'in sürgün edilmesi için Divan'a başvurmak durumunda kalmış ve önceki sürgün hükmüne istinaden yeni bir hüküm elde etmeyi de başarmıştı. Mısır'daki ehl-i örfe gönderilen hükümde, bu kez Benjamin'in elinde bulunan emirlerin de Divan'a gönderilmesi ve işin daha sıkı tutulması tembihleniyordu<sup>312</sup>. Kısa bir süre sonra Coquerel'in İskenderiye'deki Fransız konsolosu olarak harbî tüccar üzerine konsolos olduğuna ve kendisine müdahale edilmemesi gerektiğine dair bir hüküm daha gönderilmişti<sup>313</sup>. Brèves, Coquerel'in harbî tüccar hususunda üstünlüğünü sağlamaya çalışırken, Mariani'den kalan hükümlerin de peşine düşmüştü. Böylece, İngilizlerin meşruiyet dayanaklarını yok etmeyi hedefliyordu. Ancak bu hususta da direnişle karşılaşmıştı. Nitekim Brèves, Mariani'nin baş tercümanı olan Yakub Sebnun isimli bir yahudinin Mariani'ye ait olan temessükleri sakladığından yakınıyordu. Elçinin aktardığına göre Yakub Sebnun, hala İngiliz balyosunun tercümanı olduğu bahanesiyle uygun olmayan davranışlarına devam etmekteydi. Daha önce iki defa Müslüman kadınlarla yakalanmış cezalandırılması kararlaştırılmış ancak bu cezadan rüşvet yoluyla kurtulmayı başarmıştı. Bu defa durumun ciddiyetine binaen Yakub Sebnun'un bir çavuş nezaretinde İstanbul'a gönderilmesi yönünde bir emir çıkartılmasını sağlamıştı<sup>314</sup>. Bu belgeden Benjamin'in harbî tüccar üzerindeki hak iddialarında Mariani'den kalan belgeleri kullandığı anlaşılmaktadır.

<sup>311</sup> "...biz(e) kendü dinimizden hâriç kimesneleri üzerimize konsolos etdirmek ayinimiz üzere câiz değildir ve daği deryâda bulunan gemilerimizi İngiltere tâi'fesi nehb-i ğaret ederler bu def'a bir kaçımız İngiltere sancağı altında yürüdüğümüzden 'arz-ı ahvâlimizi Françe padişâhına bildirüp bir müstakim konsolos gönderip her vechle mezbûrdan rıza ve şükran üzereyüz üslûb-ı sabık üzere hüsn-i ihtiyârımız ile konsolosumuzdur her hâlde mürâca'at ederüz kadîmden Françe sancağı altında yürüyegeleldük yürüyegeiderüz şöyle ki Françe sancağı altında yürümekten bizi men' edeler biz daği bendere gelmezüz deyü bildürdüklerin 'ilâm eyledikden mâ'adâ..." BnF., Turc 130, v. 109b, 108a-b. (18 Ocak 1599/Evahir-i Cemâziye'l-ahir 1007)

<sup>312</sup> BnF., Turc 130, v. 195a-b. (8-18 Mart 1599/ Evasıt-ı Şa'ban 1007)

<sup>313</sup> BnF., Turc 130, v. 96a-b, 95a-b, 94a. (18-27 Mart 1599/Evahir-i Şa'ban 1007)

<sup>314</sup> İskenderiye sancakbeyi ve kadısına gönderilen hüküm için bkz. BnF., Turc 130, v. 98a-b. (8-18 Mart 1599/Evasıt-ı Şa'ban 1007)

Brèves'in Benjamin'i Osmanlı topraklarından uzaklaştırma yönündeki girişimleri devam ederken, İngiliz çevrelerinden bu hamlelere karşı itirazlar da yükselmekteydi. Nitekim İngiliz diplomat Sanderson, Kahire'ye gönderdiği bir mektubunda, Benjamin'in bölgedeki tüccarlar tarafından desteklenmesi gerektiğini ifade etmiş ve onun varlığının İngiliz ticari çıkarları açısından önemini vurgulamıştır<sup>315</sup>. Bununla birlikte, Benjamin'in gönderilmesinin olumsuz sonuçlar doğurabileceğini düşünen çevreler de mevcuttu<sup>316</sup>. Gelişmeler bu öngörülerini doğrular nitelikte olmuş; Benjamin'in bölgeden uzaklaştırılması, İngilizler açısından ciddi bir diplomatik ve ticari kayba yol açmıştır. Ancak bu sonucun doğrudan Benjamin'in kişisel yetersizliklerinden değil, rakibi olan Coquerel'in stratejik bir hamlesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Coquerel, dikkat çekici bir taktikle, Fransız bayrağı altında ticaret yapan İngiliz tüccarlara vergi muafiyeti teklif etmiş, böylece sadece harbî tüccarları değil, doğrudan İngiliz tüccarları da Fransız bayrağı altında ticaret yapmaya teşvik etmeyi başarmıştır. Bu stratejik hamle, Fransızların harbî tüccarlar üzerindeki nüfuzunu pekiştirmenin ötesinde, İngiliz tüccarları da kendi bayrakları altına çekme açısından son derece etkili olmuştur. Muhtemelen 1593 yılında, Fransız elçisinin masraflarını karşılamak amacıyla Fransız konsolosluk hizmetlerinden yararlanan tüccarlardan alınan %2 oranındaki vergi de bu muafiyetin kapsamına girmişti<sup>317</sup>. Böylece Fransızlar, kısa vadede İngiliz tüccarları vergiden muaf tutarak bazı gelirlerinden feragat etmiş görünse de uzun vadede harbî tüccarlar ve Fransız uyruklular üzerindeki vergi toplama haklarını sağlamlaştırarak daha büyük bir kazanç elde etmişlerdir. İngilizlerin bölgedeki etkisini sınırlamak ve ticari nüfuzlarını daraltmak adına bu ekonomik fedakârlık, Fransızlar açısından rasyonel ve kazançlı bir stratejiye dönüşmüştür.

Coquerel'in uyguladığı bu strateji, doğal olarak her zaman kendi çıkarını düşünen tüccar için bulunmaz bir nimetti. İngiliz tüccarı, baylaç hakkı ödemediği ticaret yapma fırsatını kaçırmamıştı. Tartışmaların yarattığı gerilim Benjamin'in kovulmasına neden olmuştu. Benjamin'e gösterilen tepkiler o denli şiddetliydi ki kendisini kurtarabilmek adına ihtida etmek durumunda kalmıştı<sup>318</sup>. Aslında vergi bağıışıklığı sunulmasa dahi kumpanyanın harbî tüccardan elde edilen gelir olmadan yalnızca İngiliz tüccarıyla çarkı döndürmesinin

---

<sup>315</sup> Foster, *The Travels of John Sanderson*, 205.

<sup>316</sup> Foster, *The Travels of John Sanderson*, 209-210.

<sup>317</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 88b-87a. (30 Ekim - 9 Kasım 1599/Evasıt-ı Rebîü'l -âhir 1008); *BOA.*, A.DVN.DVE.d 901, 4/29, 4/30, 4/31.

<sup>318</sup> Foster, *The Travels of John Sanderson*, 205-206.

mümkün olmadığı da düşünülmekteydi<sup>319</sup>. Bu bağlamda neden Benjamin'den sonra yeni bir konsolos atanmadığı sorusunun cevabı da ortaya çıkmaktadır. Yeni bir konsolos atanamayınca da İskenderiye'de meydan tam anlamıyla Fransızlara kalmış oldu<sup>320</sup>.

İskenderiye'deki İngiliz konsolosunun bertaraf edilmesi bir kez daha Doğu Akdeniz'deki İngiliz varlığının maddi olarak ne kadar hassas bir yapıda olduğunu göstermiştir. Bu hassasiyet, imparatorluğun harbî tüccarlar hususunda İngiliz ve Fransızlar arasındaki dengeye bir ölçüde müdahale etmesine yönelik bir gereklilik doğurmuş olmalıdır. 1601 tarihli İngiliz ahidnamesinde, bazı Felemenk tüccarlarının İngiliz bayrağı ile ticaret yapmalarının kararlaştırılması bu gerekliliğin neticesi gibi gözükmemektedir.

## 2.6. Artan Vergi Yüğü ve Harbî Tüccarın Fransız Bayrağına Direnişi

Harbî tüccar meselesini yalnızca İngiltere ve Fransa'nın karşılıklı iddiaları ve diplomatik mücadeleleri çerçevesinde ele almak, konunun çok katmanlı yapısını dar bir bakış açısına indirgemek olur. Bu nedenle, meselenin çok boyutlu niteliği değerlendirilirken yalnızca devletlerin talepleri değil, aynı zamanda sahadaki tüccarların verdikleri tepkiler ve bu tepkilerin arkasındaki gerekçeler de göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim, 1593 yılında resmî olarak Fransız elçisi sıfatıyla görevine başlayan Savary de Brèves'in karşılaştığı zorluklar, yalnızca İngiliz rekabetiyle sınırlı kalmamış; Brèves, aynı zamanda bizzat harbî tüccarların direnişiyle de yüzleşmiştir.

Harbî tüccarların sergilediği itaatsizlik, coğrafi olarak Mısır'dan Sakız'a kadar uzanan geniş bir sahaya yayılmıştır. Özellikle Halep'teki Cenevizli tüccarların direnişi dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır. Bu tüccarlar, Fransız bayrağı altında ticaret yapma zorunluluğuna karşı çıkmakla kalmamış, aynı zamanda bu yükümlülüğü bertaraf etmeye yönelik Fransız ahidnamesine muhalif bir emir elde etmeyi dahi başarmışlardır. Halep'e gelen bir Ceneviz tüccarı, söz konusu emir doğrultusunda hareket ederek Fransızların konakladığı handa kalmayı reddetmiştir<sup>321</sup>. Bu tavır, büyük olasılıkla Mariani'nin yeniden gündeme taşıdığı Ankona imtiyazının sahadaki bir yansımasıydı. Üstelik Fransız bayrağına karşı oluşan bu hoşnutsuzluk yalnızca Halep ile sınırlı değildi<sup>322</sup>. Brèves'in bizzat girişimleriyle Mısır,

<sup>319</sup> Foster, *The Travels of John Sanderson*, 211.

<sup>320</sup> Mısır'daki İngiliz konsolosluluğuna ilişkin detaylı bilgi için bkz. Fedden, "Notes on the British Consulate", 1-21.

<sup>321</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 268b-267a. (7-17 Haziran 1596/ Evası-ı Şevvâl 1004); *BOA.*, A.DVN. DVE.d 901, 8/63. (6 Aralık 1595/ 3 Rebîü'l-ahir 1004)

<sup>322</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 276b-266a. (7-17 Haziran 1596/ Evası-ı Şevvâl 1004)

İskenderiye ve Sakız gibi ticari merkezlere de hükümler gönderildiği arşiv belgelerinde görülmektedir<sup>323</sup>. Fransız elçisi, Divan-ı Hümayun'a sunduğu başvurularında, harbî tüccarların Fransız bayrağı altında ticaret yapmaları gerektiği halde, özellikle İskenderiye ve Halep'te İngiliz bayrağı taşıyarak faaliyet yürüttüklerini şikâyet ediyordu<sup>324</sup>. Sakız'a gelen bazı Fransız tüccarlarının ise baylaç vergisini ödememek için direndikleri aktarılmaktadır<sup>325</sup>. Bu direnişler, yalnızca harbî tüccarların değil, doğrudan Fransız tüccarların da imtiyazlı yapı içerisindeki yükümlülüklerden rahatsızlık duyduklarını göstermektedir. Brèves, karşılaştığı bu çok yönlü sorunlara çözüm bulmak amacıyla Divan-ı Hümayun'dan açık ve kesin hükümler elde etmeyi başarmış; bu bağlamda birçok kez emirlerin yenilenmesini sağlamıştır. Ancak emirlerin tekrarlanması dahi sahadaki itaatsizliği tam anlamıyla sona erdirememiştir. Bu durum, harbî tüccar meselesinin yalnızca diplomatik müzakerelerle değil, aynı zamanda yerel aktörlerin çıkarları, ticari ağların esnekliği ve uygulamadaki zorluklar gibi çok sayıda unsurla şekillendiğini açık biçimde ortaya koymaktadır.

Tüccarların meseleye yaklaşımı, tamamen pragmatik bir zemine oturmaktaydı. Bu nedenle, tüccarların neden Fransız bayrağı altında ticaret yapmaktan imtina ettiklerini anlayabilmek için, Fransız elçisi Savary de Brèves'in 1593 yılında resmî olarak göreve başladığı döneme dönmek gerekmektedir. Brèves'in elçilik görevinin kabul edilmesinin ardından, Fransız bayrağı altında ticaret yapan tüccarların omuzlarına %5 oranında yeni bir vergi yükü getirilmesi gündeme gelmiştir. Bu verginin gerekçesi olarak, Fransızların denizlerde düşmanlarına karşı yürüttüğü mücadele gösterilmiş olsa da<sup>326</sup>, asıl nedenin elçilik kurumuna yeterli mali kaynak ayrılmaması olduğu kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Brèves'in büyükelçilik merasimi esnasında sunduğu hediyelerin yetersiz bulunması, bu mali yetersizliğin doğrudan bir yansımasıdır.

Her ne olursa olsun, tüccarın karşı karşıya kaldığı yeni vergi yükünün somut bir gerçeklik olduğu açıktır. Venedik baylosu Matteo Zane de bu yeni verginin Fransızlar açısından olumsuz sonuçlar doğuracağına dair endişelerini dile getirmiştir. Zane, özellikle bu dönemde Floransalıların Osmanlı İmparatorluğu ile diplomatik ilişkilerini yeniden tesis

<sup>323</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 263b. (13-23 Aralık 1595/ Evasıt-ı Rebîü'l-ahir 1004); *BnF*, Turc 130, v. 265b-264a, 265a-b, 266a-b. (7-17 Haziran 1596/Evasıt-ı Rebîü'l-ahir 1004).

<sup>324</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 276b-266a. (7-17 Haziran 1596/ Evasıt-ı Şevvâl 1004); Aynı konuda Mısır beylerbeyine gönderilen hüküm için bkz. *BOA.*, A.DVN.DVE.d 901, 10/76. (10 Haziran 1596/13 Şevvâl 1004)

<sup>325</sup> *BOA.*, A.DVN.DVE.d 901, 4/37. (30 Ocak 1594/8 Cemâziye'l-evvel 1002)

<sup>326</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 88b-87a. (30 Ekim - 9 Kasım 1599/Evasıt-ı Rebîü'l-ahir 1008); *BOA.*, A.DVN. DVE.d 901, 4/29, 4/30, 4/31.

etmek ve bir ahidname elde etmek amacıyla çeşitli girişimlerde bulunduklarının farkındaydı. Bu çerçevede Brèves de resmi olarak büyükelçilik merasiminin yapılması için hediyeler ile gelen müstakil elçiden, Floransalıların Fransız bayrağına olan bağlılığının çözülmemesi adına, Toskana Grandükası'nın dostuymuş gibi davranması hususunda talimat almıştı. Matteo Zane, getirilen yeni verginin yalnızca harbî tüccarlar arasında hoşnutsuzluk yaratmakla kalmayıp, aynı zamanda Fransızların Floransalılar üzerindeki nüfuzunu da zayıflatacağı kanaatindeydi<sup>327</sup>.

Venedik baylosu Matteo Zane'in öngörüsü kısa sürede doğruluk kazanmış ve Fransız bayrağı altında ticaret yapan tüm tüccarları kapsayan yeni vergi yükümlülüğü, yaygın bir rahatsızlık yaratmıştır. Başlangıçta %5 olarak tasarlanan bu vergi, gelen tepkiler üzerine %2'ye düşürülmüş olsa da<sup>328</sup>, tüccarların muhalif tavırları Fransız elçisi Savary de Brèves'i ciddi diplomatik güçlüklerle karşı karşıya bırakmıştır. Bu gelişme, yalnızca Brèves'in sahadaki otoritesini zedelemekle kalmamış, aynı zamanda onun ezeli rakibi İngiliz elçisi Barton'a bir avantaj sağlamıştır. Brèves, bu koşullarda Divan-ı Hümayun'a yönelerek vergiye direnen tüccarların ıslah edilmesi amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmak zorunda kalmıştır. 1594 yılında konuyla ilgili Halep beylerbeyine ve kadısına bir hüküm gönderilmiştir. Zira Fransız elçisi, Sakız ve İskenderiye'ye gelen Fransız tüccarlarının yeni vergiyi ödediklerini, ancak Halep'e gelen tüccarların bu yükümlülüğten kaçındıklarını belirtmiştir. Ancak olayların gelişimi, Brèves'in aktardığı bu tablonun gerçeği yansıtmadığını göstermektedir. Büyük olasılıkla elçi, sorunlu bölgeyi yalnızca Halep olarak göstererek, ehl-i örfün sorumluluğu kendi vilayetleriyle sınırlı görmesini amaçlamış ve böylece valilerin ve yerel yöneticilerin çözüm için daha fazla çaba göstermelerini sağlamak istemiştir<sup>329</sup>. Gerçekten de kısa bir süre sonra Sakız ve Mısır'a da aynı verginin tahsili için hükümler gönderilmiş olması, vergiye yönelik direnişin coğrafi olarak yaygın ve sistematik olduğunu ortaya koymaktadır<sup>330</sup>.

Brèves'in Divan-ı Hümayun nezdindeki ısrarlı girişimleri sürerken, sahadaki Fransız tüccarları da bu yeni mali yükümlülüğten kaçınmanın yollarını aramaya başlamışlardır.

<sup>327</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:69. (24 Nisan 1593)

<sup>328</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 88b-87a. (30 Ekim - 9 Kasım 1599/Evasıt-ı Rebîü'l-ahir 1008); *BOA.*, A.DVN.DVE.d 901, 4/29, 4/30, 4/31.

<sup>329</sup> *BOA.*, A.DVN. DVE.d 901, 5/49.

<sup>330</sup> *BOA.*, A.DVN. DVE.d 901, 4/24, 6/53, 6/55. (18 Nisan 1594/27 Receb 1002); Bu tarz durumlar yabancı devletleri temsilen imparatorlukta bulunan şahsiyetlerin Osmanlı yönetiminin karar dinamiklerine yönelik derin bir kavrayış gerçekleştirmeye başladığını göstermektedir.

Halep'teki tüccarlar, mallarını gümrük işlemlerinden kaçırarak yeni vergiden muaf tutulmak için çeşitli yöntemlere başvurmuşlardır. Muhtemelen, bölgedeki Fransız konsolosunun girişimiyle malların eminler tarafından bağlanıp mühürlenmesi uygulamasına gidilmiştir. Bu süreçte Brèves, tüccar yeni vergiyi ödemediği müddetçe mühürlenmiş mallara dokunulmaması için Divan'dan bir hüküm talep etmiştir<sup>331</sup>. Ancak, Sakız adasında yaşanan sorunlar, Halep örneğiyle kıyaslandığında çok daha karmaşık ve dirençli bir yapıya sahipti. Ada ticaretinin özgün dinamikleri, yerel otoritelerin uygulamaları ve tüccarların örgütlü yapısı, Fransız bayrağı altında ticaret yapmayı zorunlu kılan düzenlemelere karşı daha etkili bir direniş zemini oluşturmuştur. Dolayısıyla Brèves'in çabaları, yalnızca bürokratik bir mücadeleyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda tüccarın rasyonel tercihleri, yerel güç dengeleri ve konsolosluk yapılarıyla iç içe geçmiş çok katmanlı bir direnişle karşı karşıya kalmıştır.

Sakızlılar ile ilgili yaşanan sorunların başında, Sakızlı tacirlerin Ceneviz bayrağı ile denize açılmaları gelmekteydi. Fransız elçisi, Sakızlılar ve Cenevizlilerin yarattığı bu karışıklığın düşman gemilerinin casusluk ve benzeri amaçlarla imparatorluğa gelip gitmelerine sebebiyet verdiğini ileri sürmekteydi. Brèves'in ileri sürdüğü gerekçe, Osmanlı limanlarındaki tüm görevlilere emirler gönderilmesine ve Sakızlıların da diğer reaya ile aynı bayrağı kullanmak suretiyle denize açılmalarına yönelik bir karar alınmasına neden olmuştu. Aslında Fransız elçisi, Sakızlı tüccarların meydana getirdiği bu karışıklığın, Cenevizlilerin de Sakızlı gibi davranmasıyla Fransız konsolosuna ait olan baylaç hakkı gibi gelirleri azaltacağını çok iyi biliyordu. Zira Sakızlılar, Osmanlı tebaası oldukları için Fransız konsolosuna vergi vermekle yükümlü değillerdi.

Fransız elçisi, bu durumda Ceneviz bayrağı ile denize açılan Sakızlıların casuslara açık kapı bıraktığını iddia etti. Elçi, muhtemelen Ceneviz gemilerinin de Fransız konsolosunun üzerinde denetim yetkisi bulunmadığı ve onların Sakızlı tüccar gemileriymiş gibi imparatorluğa giriş yaptığını ima etmek istemiş olmalıdır. Öte yandan, her ne kadar Brèves'in amacı Sakızlı tüccarlardan konsolosluk vergilerini almak olsa da Osmanlı yönetiminin Brèves'in iddialarını ciddiye alması önemlidir. Nitekim Osmanlı yöneticilerinin imparatorluğa deniz yoluyla gelen tüm harbîlerden ve şüpheli şahıslardan Fransız temsilcileri vasıtasıyla haberdar olması muhtemeldir<sup>332</sup>.

<sup>331</sup> Konuyla ilgili Halep beylerbeyine ve kadısına gönderilen hüküm için bkz. *BOA.*, A.DVN. DVE.d 901, 7/60. (4 Kasım 1595/1 Rebîü'l-evvel 1004); Çok az fark ile aynı hüküm için bkz. *BnF*, Turc 130, v. 124a-b. (4-13 Kasım 1595/Evail-i Rebîü'l-evvel 1005).

<sup>332</sup> *BOA.*, A.DVN. DVE.d 901, 4/26.

Ne var ki Sakız'da yaşanan tek problem, Ceneviz bayrağı kullanılması değildi. 1598 yılında Brèves, Sakız sakinlerinden bazı kimselerin Messina'dan, Sakız'a harbî tüccara ait mal getirdiğini bildiriyordu. Böylece tüccarlar, Sakızlıymış gibi davranıp mallarını gümrükten geçirirken daha da ağır hale gelen konsolosluk vergilerinden kurtuluyorlar ve bununla birlikte, Sakızlılara özel olan gümrük tarifelerinden yararlanıyorlardı. Meydana gelen bu sorunların arasında Brèves, vergilerin Fransız konsolosuna ödenmesi ve aksatılmaması için bir hüküm elde etmeyi başarmıştı<sup>333</sup>.

Ancak gümrük eminleri, Brèves'in aktardıklarının aksine söylüyordu. Onlara göre, Sakız'da Fransız bayrağı ile ticaret yapan haraçgüzar reaya, Fransız konsolosu tarafından ödemeleri gerekenden fazla vergi alınması maksadıyla baskıya uğruyordu. Bu da gümrük gelirlerine zarar veriyordu. Gümrük eminleri, Fransızların alışılmışın dışındaki vergi taleplerinin engellenmesi için Divan'a başvurdu. Eminler, Sakızlılardan kanuna aykırı olarak tahsil edilen vergilerin alınmaması gerektiğine yönelik bir emir elde etmişlerdi. Ancak Fransız elçisinin tekrar eden şikayetleri üzerine, 7 Haziran 1598 tarihinde yeni bir hüküm yazılmış ve Sakız'da bulunan harbî tüccarların, ilgili vergileri bir kez daha Fransız konsolosuna ödemesi gerektiği belirtilmişti<sup>334</sup>. Tartışmalar, çıkarılan emirlerle sonuçlandırılmıyor ve Brèves'in daha güçlü gerekçeler ileri sürmesi, neredeyse zorunlu hale geliyordu<sup>335</sup>. Bununla birlikte tüccarların bir kısmı, adadaki Fransız konsolosuna yardım eden bir müteferrika vasıtasıyla söz konusu vergileri, adada bulunan Fransız konsolosu Klavdiyor'a ödemeyi kabul etmişti. Hatta gerekli ödemeleri yaptıktan sonra aldıkları hüccet kayıtlara da yansımıştır<sup>336</sup>.

Bir kısım tacirler de gerçekten haklı bulunmaktaydı. Örneğin Markovad Anton ve Yankulo isimli Sakızlı reisler, harbî meta getirdiklerine yönelik iddialara karşı çıkmış ve Fransız bayrağı ile seyrüsefer yapmadıklarını dile getirmişlerdir. Bu reisler, feth-i hakaniden beri Fransız konsoloslarına konsolosluk vergisi ödememişlerdi. Dahası, ellerinde diledikleri diyarda ticaret yapabilmelerine müsaade eden hükümler de vardı<sup>337</sup> ve daha önce Sakızlı

<sup>333</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 162b-161a. (26 Nisan - 6 Mayıs 1598/ Evahir-i Ramazan 1006)

<sup>334</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 150b-149a. (7 Haziran 1598/3 Zilkade 1006)

<sup>335</sup> Brèves bir kez daha, Sakız'da bulunan Müteferrika Mehmed'e itaat etmeyen ve baylaç hakkı ödemeyen, dört beş tüccardan şikâyetçi olmuştu. Söz konusu tüccarlar Messina'dan geliyorlardı. *BnF.*, Turc 130, v. 172b-171a. (18-28 Ocak 1598/ Evasıt-ı Cemâziye'l-ahir 1006)

<sup>336</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 162a. (29 Aralık 1597- 8 Aralık 1598/Evahir-i Cemâziye'l-evvel 1006); *BnF.*, Turc 130, v. 165a. (18-28 Ocak 1598/ Evasıt-ı Cemâziye'l-ahir 1006)

<sup>337</sup> Aslında Sakızlılar 1567 yılında harbî devletler ile ticaret yapabilme imtiyazını elde etmişlerdi. Philip Pandeley Argenti, *Chius Vincita or The Occupation of Chios by the Turks (1566) & Their Administration of The Island (1566-1912)*, (Cambridge University Press, 1941), 219.

reislerin beyanları Fransız ahidnamelerine bakılarak tasdik edilmiş ve haklı oldukları kabul edilmişti. Zaten Fransız ahidnamesinde, Sakızlı tüccarların Fransız bayrağı taşıyacağına ilişkin herhangi bir madde de yer almıyordu<sup>338</sup>.

Ne var ki Brèves'nin Sakız tüccarı üzerindeki baskısı bu kadarla kalmamış, elçi bu kez Sakızlı tüccarların bazılarının Messina'da sakin olup her sene üç dört gemi ile pamuk, balmumu ve sahtiyan gibi memnu metayı gemilerine yükleyip İspanya'ya götördüklerini ve dönüşte oradan casus getirdikleri yönünde ithamlarda bulunmuştu. Durumun incelenmesi ve eğer iddialar doğru ise ihracı yasak olan malların Sakızlılara satılıp casuslarla iş birliği yapanların da cezalandırılması kararlaştırılmıştır<sup>339</sup>. Ancak elçinin iddialarının gerçeği yansıtmıyor olma ihtimali çok yüksektir. Brèves, büyük olasılıkla böyle bir soruşturmanın yapılmasının dahi son derece caydırıcı olduğunun düşünerek bu hamleyi yapmış ve elde ettiği bu hükmü Sakızlılar üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanmayı tasarlamıştı.

Fransızların sorun yaşadığı tüccarlar yalnızca Sakızlılar değildi. Dubrovniklilerin de harbî tüccarları baylaç hakkından kurtarmaya çalıştığı durumlara rastlanılmaktadır. Biegman, tarih vermeksizin Dubrovniklilerin, Osmanlılara yıllık 100.000 akçe peşin ödeme yapma karşılığında Osmanlı-Dubrovnik gümrük kapısından tahsil edilen gelirlerinin iltizamını aldığını aktarmaktadır. Ancak geçiş ücretlerini toplayan, Türk bir emindi. Anlaşıldığı kadarıyla bu emin, Osmanlı yönetimi tarafından Dubrovniklileri denetlemek için görevlendirilmişti. Zira Dubrovnikliler, %5 oranında vergi ödemesi gereken diğer yabancıların mallarını<sup>340</sup>, kendilerininmiş gibi gösterip daha az gümrük vergisi ödemelerini sağlıyordu<sup>341</sup>. Kanuni döneminde, diğer yabancıların mallarını kendilerininmiş gibi gösteren Dubrovnikliler cezalandırılmış ve ödemeleri gereken gümrük vergisi %5'e çıkarılmış ancak bu durum uzun sürmemiştir<sup>342</sup>.

Öte yandan harbî tüccarlar daha az vergi ödemek için ellerine geçen her fırsatı değerlendiriyordu. 1599 yılında IV. Henri, artık İstanbul'da bir elçi bulundurmak istemiyordu ve Brèves'i Fransa'ya geri çağırmişti. Bu durumda, harbî tüccarların elçinin

<sup>338</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 165a. (18-28 Ocak 1598/Evasıt-ı Cemâziye'l-ahir 1006)

<sup>339</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 173a-b. (18-28 Ocak 1598/Evasıt-ı Cemâziye'l-ahir 1006)

<sup>340</sup> Osmanlı limanlarına Fransız bayrağı ile gelen harbî tüccar gemilerinden de doğal olarak %5 oranında gümrük vergisi alınmaktaydı. Ancak gümrük vergilerinin bölgeden bölgeye değişiklik gösterdiği bilinmektedir. Zira 1601 tarihli bir kayda göre, Antalya iskelesine gelen Fransız tüccarlarının yalnızca %2 oranında gümrük vergisi ödemelidirler. *BnF.*, Turc 130, v. 65a-b. (Ocak 1601/ Evasıt-ı Receb 1009)

<sup>341</sup> Biegman, *Turco-Ragusan Relationship*, 48.

<sup>342</sup> Köse, *XVI. Yüzyılda Osmanlı Dubrovnik Münasebetleri*, 99-107.

masrafları için alınan %2 oranındaki vergiden kurtulabilme ihtimalleri doğmuştu. IV. Henri, artık İstanbul'da bir elçi bulundurmayaacağı için bu vergiyi kaldırdığını ilan etmiş ve Fransız tüccarlarına bu konuda mühürlü mektuplar vermişti. Fakat III. Mehmed (1595-1603), Brèves'in İstanbul'dan ayrılmasına izin vermedi. Ancak, Halep'te Fransız bayrağı altında ticaret yapan tüccarlar, Brèves'in görevine devam etmesiyle birlikte geçersiz hale gelen bu mektupları gerekçe olarak gösterip söz konusu vergiyi ödememekte direniyordu. Ancak, Divan-ı Hümayun bu mektupların geçersiz olduğunu ve Fransız tüccarlarının tüm vergileri eksiksiz ödemesini emretti<sup>343</sup>.

Doğu Akdeniz'de 1598 yılından sonra daha sık görülmeye başlayan Felemenk tüccarları da Fransız bayrağı altında ticaret yaptıkları için bu vergiyi ödemekle yükümlüydü. Bu tarihlerde İngilizler, Felemenk tüccarının İngiliz bayrağı altında ticaret yapmasını istiyordu. Dahası, Suriye'ye gelen Felemenk tüccarları da ihdas edilen bu vergi sebebiyle İngiliz bayrağını kullanmak niyetindeydi. Fransız konsolosu, İngiliz bayrağı ile ticaret yapmak isteyen bu tüccarları asılmakla tehdit etmişti. Fransız konsolosunun tehditleri de durumu düzeltmeye yetmeyecekti. Zira İngiliz elçisi Lello, Brèves'in tehditlerini de bertaraf etmeye çalışıyordu. Lello, Hollanda tüccarının hamiliğini üstlenmeye çalışıyor ve onların İngiliz bayrağı ile ticaret yapmalarını sağlamayı hedefliyordu<sup>344</sup>.

1601 yılında dört Felemenk vilayetinden gelen tüccarlar, İngiliz bayrağı ile ticaret yapmaya başlamış ve böylece söz konusu vergi muafiyetinin kapsamına girmeyi başarmıştı<sup>345</sup>. Geri kalan Felemenk tüccarları ise diğer harbî tüccarlar ile birlikte Fransız bayrağının ağır yükümlülüklerinden kurtulmak için Mariani'nin dirilttiği Ankona imtiyazına sarılmaya devam etmekteydi<sup>346</sup>. Elçinin masrafları için ihdas edilen bu vergi, tüccarların şikayetleri neticesinde XIII. Louis (1610-1643) tarafından kaldırılmak istenmişti. Nasuh Paşa da kralın verginin kaldırılmasına ilişkin İstanbul'a gönderdiği mektuba istinaden aynı yönde bir karar almıştı. Daha sonra Fransa'da bazı köylerin gelirleri elçiye tahsis edilmişti. Ancak, Fransız temsilcilerinin bir şekilde bu vergiyi tahsil etmeye devam ettiği anlaşılmaktadır. Halep'te bulunan Fransız konsolosunun bir süre daha Halep'e gelen

<sup>343</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 88b-87a. (30 Ekim - 9 Kasım 1598/Evasıt-ı Rebîü'l-âhir 1008)

<sup>344</sup> Henry Lello'nun Sir Robert Cecil'e gönderdiği mektup için bkz. Heeringa, *Bronnen tot de Geschiedenis*, 1:167-168. (4-14 Kasım 1599)

<sup>345</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 52b, 51a-b, 50a. (22 Haziran - 1 Temmuz 1601/Evahir-i Zilhicce 1009)

<sup>346</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 52b, 51a-b, 50a. (22 Haziran - 1 Temmuz 1601/ Evahir-i Zilhicce 1009); Aynı sorun Mısır'da 1601 yazında dahi yaşanmaya devam ediyordu. *BnF.*, Turc 130, v. 48a-b (20-29 Ağustos 1601/ Evahir-i Safer 1010)

Hollanda tüccarlarından söz konusu vergiyi tahsil etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır<sup>347</sup>. Fransızlar 1619 yılında, bu vergiyi yeniden kaldırmak isteseler de Fransız elçisi Philippe Harley de Césy bu duruma karşı çıkmış ve 1627 yılında bu vergiyi %3 oranına çıkarmıştır<sup>348</sup>.

Kısacası Fransızların takip ettiği bu yeni vergi politikası ahidnamelerine göre, onların bayrağını taşıması gereken tüccarların farklı arayışlara girmelerine sebebiyet verirken, onlarla mücadele eden ve sürekli hak iddialarını tazeleyen İngilizler için mühim bir fırsat ve avantaj sunuyordu. Ağır vergi yükünden bunalan harbî tüccarlara Fransız bayrağına bir alternatif olarak İngiliz bayrağı sunuluyordu. Tüm bu durumlar, harbî tüccara dilediği konsolosu seçme avantajı sağlayan Ankona imtiyazını yani İngilizlerin deyişiyle “harbî ahidnamesini” daha sağlam ve kalıcı bir hale gelmesini sağlıyordu.

## **2.7. Hassas Dengeler: Harbî Tüccar Meselesi ve Osmanlıların İspanya Siyasetindeki Yeri**

XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun Akdeniz siyaseti bağlamında İspanya ile olan ilişkileri, dönemin uluslararası güç dengeleri açısından belirleyici bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Osmanlılar, İspanya’nın Akdeniz’deki askerî ve ticari etkinliğine karşı bir denge kurmak amacıyla Batılı devletlerle ittifaklar geliştirme stratejisi benimsemişlerdir. Nitekim Kıbrıs (1570-1571) seferi ve İnebahtı (1571) muharebesi öncesi<sup>349</sup> ve sonrasında Batılı devletlere bahşedilen imtiyazlar, yalnızca ekonomik bir açılım değil, aynı zamanda İspanya karşısı bir diplomatik ittifakın inşa araçları olarak değerlendirilmelidir<sup>350</sup>. Bu imtiyazlar vasıtasıyla Osmanlılar, ticari ilişkilere ivme kazandırırken, aynı zamanda Habsburg egemenliğine karşı Avrupa’daki denge siyasetini kendi lehlerine çevirmeyi hedeflemişlerdir<sup>351</sup>.

Ancak yüzyılın sonlarına gelindiğinde, bu siyasetin daha karmaşık ve incelikli bir biçimde sürdürülmesi zorunlu hâle gelmiştir. Çünkü bu dönemde, Osmanlı İmparatorluğu’ndan imtiyazlar elde etmiş olan Fransa ve İngiltere arasındaki ilişkiler, iş birliğinden çok rekabete dönüşmüştür. Her iki devlet de harbî tüccar statüsü üzerinden

<sup>347</sup> *BnF.*, Supplément Turc 118, v. 90b. (4-14 Aralık 1612/ Evası-ı Şevvâl 1021)

<sup>348</sup> Daniel Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya 1550-1650*, çev. Ayşen Anadol ve Neyyir Kalaycıoğlu, (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 108-109.

<sup>349</sup> Billioud, “Capitulation et Histoire du Commerce”, 314; Soysal, “Fransa, (Türk-Fransız İlişkileri)”, 182.

<sup>350</sup> Arı, “Early Ottoman Diplomacy”, 38.

<sup>351</sup> Halil İnalcık, “İnebahtı Sonrası, İspanya ile Barış (1585),” *Türk Denizcilik Tarihi*, ed. Bülent Arı (Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, 2002), 151-155.

Osmanlı pazarında üstünlük elde etmeye çalışmış ve bu ayrıcalıklar, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasi birer enstrümana dönüşmüştür. Nitekim İngiltere<sup>352</sup> ve Fransa, Osmanlılardan İspanya'ya karşı bir donanmanın gönderilmesini talep etmiş; Osmanlı yönetimi ise her iki devlete de bu taleplerinin karşılanacağına dair vaatlerde bulunmuştur. Bu vaatlerin fiilî olarak yerine getirilmemesine rağmen hem İngilizler hem de Fransızlar, Osmanlılarla ittifak hâlinde olmaktan vazgeçmemiştir. Bu durum, Osmanlıların dönemin karmaşık diplomatik yapısında nasıl mahir bir denge politikası yürüttüklerini göstermektedir.

Bu bağlamda şu soru önem kazanmaktadır: Osmanlılar bu hassas dengeyi kurarken harbî tüccarların statüsünü bir dış politika aracı olarak kullanmış olabilirler mi? Bu sorunun yanıtı, özellikle Savary de Brèves'in elçilik yaptığı dönemdeki gelişmeler incelendiğinde daha iyi anlaşılabilir. 1593 yılında resmen Osmanlı nezdinde Fransız elçisi olarak görevlendirilen Brèves, Fransa'nın Akdeniz'deki çıkarlarını korumak ve Osmanlı İmparatorluğu'nu İspanya karşıtı bir çizgide tutmak adına yoğun diplomatik faaliyetlerde bulunmuştur. Harbî tüccar meselesi de bu faaliyetlerin merkezinde yer almış; Brèves, hem Fransız bayrağı altındaki tüccarların imtiyazlarını artırmak hem de İngilizlerin bu alandaki etkisini kırmak için Osmanlı makamları nezdinde çok sayıda girişimde bulunmuştur.

Fransa kralı IV. Henri, 1595 yılında İspanya'ya savaş ilan etmişti<sup>353</sup>. Önceden Protestan olan ve Katolik mezhebine geçen IV. Henri'nin Fransa tahtına çıkması, İspanya Kralı II. Felipe'yi son derece rahatsız etmişti ve Fransızlar bu savaş sebebiyle taşıdığı askeri yükü azaltabilmek için Brèves'in, Osmanlı İmparatorluğu'ndan İspanya'ya karşı donanma gönderilmesine yönelik taleplerinin yoğunlaşmasına neden olmuştu. Elçi, söz konusu talebin karşılanmaması durumunda İspanyollar ile barış yapmak zorunda kalınacağını söylemekteydi. Ne de olsa birtakım Hristiyan krallar İspanya ile Fransa'nın barış yapması için aracılık faaliyetlerinde bulunuyordu. Bu durumda, Fransızlar ancak Osmanlılar kendilerine yardım edebilirse savaşıma devam edilebilirdi<sup>354</sup>. Osmanlılar tüm bu süreç boyunca Fransızlara yardım etmek amacıyla büyük bir donanma gönderileceğine yönelik vaatlerde bulunmakla yetindiler. Zira Osmanlılar 1593 yılında Habsburglar ile savaşıma

---

<sup>352</sup> Lello döneminde İngilizlerin Osmanlı İmparatorluğu'ndan talep ettiği desteklere ilişkin bkz. Rabia Demir, "Osmanlı-İngiliz Diplomatik Münasebetleri" 41-47.

<sup>353</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:159. (5 Mayıs 1595)

<sup>354</sup> III. Mehmed'in IV. Henri'ye gönderdiği 1595 tarihli name-i hümayun için bkz. *BnF.*, Turc 130, v. 204a-b, 205a. (15-25 Ekim 1595/ Evasıt-ı Safer 1004)

başladılar ve İspanya'ya karşı bir donanma gönderilmesi doğal olarak iki cephede savaşmalarına sebep olacağından mümkün olmadı. Aynı zamanda Barton da Fransızların bu hassas durumundan yararlanmak istemiş ve Hristiyan kralların Fransızlarla İspanyolları barıştırmak istediğini bildirmiştir. Böylece Fransa'nın bu hassas durumunu bahane ederek Osmanlı İmparatorluğu'nun İspanya'ya karşı hazır bulunmasını teşvik etmeye çalışmıştır. Zira İngilizler Fransa ve İspanya arasında imzalanacak bir barışın kendilerine karşı ittifaka yol açacağından çekiniyordu<sup>355</sup>. Fransızlar ise Osmanlılardan İspanya'ya karşı gönderilmesini rica ettikleri donanmanın İspanya'nın gücünün kırılmasında etkili olacağına farkındaydılar<sup>356</sup>. Ancak buna rağmen, Osmanlı İmparatorluğu'ndan askeri anlamda ciddi bir destek alamayacaklarını da düşünüyorlardı<sup>357</sup>. Bu sebeple Osmanlılardan gerekli desteği alamadıkları takdirde İspanyollar ile barış yapacaklarına yönelik söylemlerde bulunmaya başladılar. Ancak Fransızlar, sadece büyük bir donanma talep etmekle kalmadılar, bu hassas durumu harbî tüccar meselesinde İngilizlere karşı üstünlük kazanmak için kullanmak istediler.

Osmanlı İmparatorluğu, bu dönemde Fransızların yardım taleplerini dikkate alarak diplomatik ve siyasi düzlemde Fransa lehine çeşitli adımlar atmıştır. Örneğin Marsilyalıların IV. Henri'ye karşı isyan etmeleri üzerine, Osmanlı yönetimi isyanın bastırılması amacıyla Fransız krallığını desteklemekten geri durmamıştır. Bu tutumun arka planında, Marsilyalıların İspanya ile iş birliği içerisinde olduğuna dair Osmanlı nezdinde oluşan güçlü bir kanaatin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Marsilyalılar, Osmanlı yönetiminin kendileri hakkındaki şüphelerinin farkında olmuş; bu nedenle Sultan III. Murad'a gönderdikleri bir mektupta, İspanya ile herhangi bir iş birlikleri bulunmadığını, yalnızca Katolik kimliklerinden ötürü IV. Henri'nin hâkimiyetini tanımakta tereddüt ettiklerini belirtmişlerdir<sup>358</sup>. Ancak bu açıklama ve iyi niyet gösterileri, Osmanlı yönetiminin kuşkularını bertaraf etmek için yeterli olmamıştır. Fransız elçisi Savary de Brèves, Marsilyalılara ait gemilerin Osmanlı donanması tarafından görüldükleri yerde zapt edilmesine yönelik bir hüküm çıkartmayı başarmıştır<sup>359</sup>. Bununla da yetinmeyen Osmanlılar,

<sup>355</sup> BOA., A.DVN.MHM.d 934, 14/23; Ökke, "Mühimme Defterlerinde Kayıtlı Avrupalı Hükümdarlara Gönderilmiş Nâme-i Hümayûnlar" 210-211. Aynı hususta gönderilen (7-17 Haziran 1596) tarihli name-i hümayun için bkz Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı*, 202-203.

<sup>356</sup> Michalewicz, "Franco-Ottoman Diplomacy" 270.

<sup>357</sup> "...Sinan Bassa vous a donné espérance, je m'y embarquerois bien plus gaiement; mais je vois si peu de certitude en leurs délibérations et promesses..." Xivrey, *Lettre Missives*, 4:407; Emirhan Özçelik, "1597 Tarihli Ahidnâme," *Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 2022/2 (2022): 10.

<sup>358</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:146. (8 Haziran 1594)

<sup>359</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:183. (10 Şubat 1595)

Marsilyalıları Fransa kralına itaat etmeye ikna etmek üzere iki kapıcıyı görevlendirerek resmî emir göndermiştir. Ancak Marsilyalılar, bu girişime olumsuz yanıt vermiştir.

Bu olumsuz cevaba karşılık olarak Osmanlı yönetimi, Marsilyalıların Osmanlı topraklarında ticaret yapmasını yasaklamış ve bu yasaklama kısa sürede etkili olmuştur. 6 Eylül 1595 tarihli bir hükümle Cezayir Beylerbeyi'ne, Marsilyalıların isyandan vazgeçmeleri yönünde Fransa kralına sadakati telkin eden bir mektup göndermesi emredilmiştir<sup>360</sup>. Marsilyalıların Osmanlı limanlarına girişlerinin yasaklanması, ekonomik ve siyasi baskı işlevi görerek isyanın bastırılmasına doğrudan katkı sağlamıştır. Nitekim 6 Mayıs 1596 tarihinde Marsilyalıların, ellerinde tuttıkları kaleleri Fransa Kralı IV. Henri'ye teslim ettikleri anlaşılmaktadır. Bu gelişmenin ardından Osmanlı yönetimi, Marsilyalıların Osmanlı limanlarına yeniden girişine ve imparatorluk topraklarında ticaret yapmalarına izin vermiştir<sup>361</sup>. Böylece Osmanlı İmparatorluğu, Fransa'nın iç siyasal istikrarını sağlama çabasına dolaylı ama etkili bir müdahalede bulunmuş; Akdeniz siyaseti çerçevesinde Fransa ile olan ilişkilerini İspanya'ya karşı güçlendirme stratejisinin bir parçası olarak sürdürmüştür.

Tüm diplomatik baskılara ve Fransızların yoğun taleplerine rağmen, Osmanlı İmparatorluğu'nun İspanya'ya karşı doğrudan büyük bir deniz harekâtı başlatma niyetinde olmadığı açıktır. 1596 yılında Fransız elçisi Savary de Brèves, Osmanlı yönetimine sunduğu bir arzuhalde bu durumu açık biçimde ortaya koymaktadır. Brèves, Frengistan'da Osmanlı İmparatorluğu'nun tabiiyetinde olduğunu iddia ettiği bölgelerden gelen yardımın oldukça sınırlı kaldığını, yalnızca 12 kadirga ile bu gemilere ait kürekçilerin gönderildiğini, ancak bu birliklerin savaşçı mürettebattan yoksun olduğunu belirtmiş; yeterli destek sağlanmadığı takdirde Fransa Kralı IV. Henri'nin İspanya Kralı ile barış yapabileceği uyarısında bulunmuştur. Bu diplomatik baskıya karşılık olarak III. Mehmed, gönderilmesi istenilen donanmanın kürekçileri arasında ehl-i İslam'ın bulunduğunu, ancak savaşçı sınıfın yetersiz olması nedeniyle planlanan desteğin ertelendiğini ifade etmiştir. Padişahın verdiği yanıtta dikkat çeken bir diğer husus ise Osmanlı donanmasına ilişkin hazırlıkların bir sonraki bahara ertelenmesinin gerekçesi olarak padişahın Habsburglar üzerine bizzat sefere çıkmasının gösterilmesidir. Nitekim 1596 yılında III. Mehmed, Avusturya cephesinde bizzat sefere çıkmış; Eğri Seferi çerçevesinde Haçova Muharebesi'nde Osmanlı ordusunun başında yer

---

<sup>360</sup> BOA., A.DVN. DVE.d 901, 7/57.

<sup>361</sup> BOA., A.DVN. DVE.d 901, 8/67.

almıştır. Bu büyük kara harekâtı, Osmanlı kaynaklarının insan gücü ve lojistik kapasitesi açısından öncelikli hedef olarak belirlenmişti<sup>362</sup>.

Fransızların İspanyollar ile barış yapacaklarına yönelik söylemleri ve Osmanlıların vaatleri birbirini takip ederken 1597 yılında Fransız ahidnamesinin tecdid edilmesi ve acilen Fransa'ya gönderilmesi Fransız-İspanyol barışının engellenebilmesi için önemliydi. İlgili ahidnameyi ve Fransızların istedikleri donanmanın ne zaman ve nereye gönderileceğinin kararlaştırılmasını içeren bir nameyi Fransa'ya götürmek için görevlendirilen Müteferrika Mehmed'i, önce Garp Ocaklarına ardından Fransa'ya götürmek için Kurd Kaptan görevlendirilmişti. Ancak Mehmed, kış mevsiminden dolayı yolculuğuna Sakız'da ara vermek durumunda kalmıştı. Müteferrika Mehmed, Sakız'da kaldığı süre boyunca adada görevli olan Fransız konsolosuna harbî tüccarlar ile yaşadığı sorunlarda yardımcı olmaktan da geri durmadı<sup>363</sup>. Ayrıca Mehmed, IV. Henri'ye sunulacak hediyeler ile birlikte Garp Ocaklarının hakimlerine Fransız esirlerin serbest bırakılması<sup>364</sup> ve Fransız tüccarına yönelik gerçekleştirilen yağma ve saldırılardan uzak durulmasının emredildiği hükümleri de elinde bulundurmaktaydı<sup>365</sup>.

Fransızlara her türlü yardımın yapılması için Cezayir, Tunus ve Trablusgarp beylerbeylerine ve diğer derya beylerine de hükümler gönderilmişti. Hatta ünlü korsanlardan Arnavud Memi, gerekli görülen hususlarda Fransızlara destek olmak ve haberleşme için Fransa'ya gelip gitmek üzere yola çıkmıştı<sup>366</sup>. Osmanlı yönetimi aynı zamanda Cigalazade Sinan Paşa'nın Fransız düşmanlığı sebebiyle ahidnamenin Fransa'ya ulaştırılmasına karşı sorun çıkarabilme ihtimali düşünmüş ve kendisini uyarılmıştı. Bu uyarı, Müteferrika Mehmed'in Fransız esirler ile birlikte hızlıca IV. Henri'ye ulaştırılması adına 1598

<sup>362</sup> III. Mehmed'in IV. Henri'ye gönderdiği 1596 tarihli name için bkz. *BnF.*, Turc 130, v. 207b, 206a-b. (Haziran-Temmuz 1596/ Zilkade 1004)

<sup>363</sup> *BnF.*, Turc 130, 165a. (18-28 Ocak 1598/Evasıt-ı Cemâziye'l-ahir 1006)

<sup>364</sup> Müteferrika Mehmed'e gönderilen bir diğer hüküm, Osmanlı yönetiminin bu dönemde Fransa'yı memnun edecek hususları önemseddiğini göstermektedir. Zira Mehmed'in, Fransız esirlerin serbest bırakılması başarılı olmaması kendisinin Osmanlı yönetimi tarafından ciddi bir şekilde uyarılmasına yol açmıştı. *BnF.*, Turc 130, v. 142a-b-141a. (5-14 Temmuz 1598/Evail-i Zilhicce 1006); Aynı hususta gönderilen farklı bir hükümde geçen "*bâis-i fesâd olanlar eşedd-i âkıbet ile mu'âteb olurlar*" ifadesi durumun ciddiyetini aktarmaya yeterlidir. *BnF.*, Turc 130, v. 138a-b. (5-14 Temmuz 1598/ Evail-i Zilhicce 1006)

<sup>365</sup> Kurd kaptana gönderilen hüküm için bkz. *BnF.*, Turc 130, v. 144a-b. (5-14 Temmuz 1598/ Evail-i Zilhicce 1006); Aynı hususta Müteferrika Mehmed'e gönderilen hüküm için bkz. *BnF.*, Turc 130, v. 145a-b. (5-14 Temmuz 1598/ Evail-i Zilhicce 1006)

<sup>366</sup> Halil Paşa'nın mektubu için bkz. *BnF.*, Turc 130, v. 191a-b.; Sadrazam Damad İbrahim Paşa'nın mektubu için bkz. *BnF.*, Turc 130, v. 193a-b, 192a-b. (12-21 Ekim 1597/Evail-i Rebîü'l-evvel 1006); III. Mehmed'in IV. Henri'ye gönderdiği 1597 Ekim tarihli name-i hümayun için bkz. *BnF.*, Turc 130, v. 198a-b, 197a-b, 196a-b.

Temmuz’unda gönderilen hükümde kayıtlıdır. Cigalazade’nin bilhassa Fransızların İspanyollar ile barış yapacaklarını bahane ederek barışın bozulmasına yol açacak bir davranış sergileme ihtimali Osmanlı yönetiminin istemediği bir durumdu<sup>367</sup>. Zira Osmanlılar Fransızlara sırt çevirirse ve Fransızlar İspanyollar ile barışırsa, Fransızların Papa’nın çevresinde oluşan Hristiyan birliğine dahil olma ihtimali vardı. Bu sebeple Osmanlı yönetimi böyle bir ihtimali göz önünde bulundurarak hareket etmeye devam ediyor ve Fransızların taleplerini önemsiyordu.

Osmanlılar, Fransızların İspanyollar ile barış imzalayacaklarına yönelik tehditlerini, İspanyollara karşı bir donanma gönderilememesine ilişkin bir gerekçe olarak sunuyorlardı. Sadrazam Cerrah Mehmed Paşa, 1598 Temmuz’unda IV. Henri’ye gönderdiği mektubunda, İspanya’ya karşı donanma tedarik edilememesinin sebebine gerekçe olarak Fransızların, İspanya ile barış yapmak üzere olduğuna dair söylentileri ileri sürmekteydi. Ancak daha sonra Osmanlılar, Fransızların, İspanyollar ile barış yaptığının haberini almıştı. Halbuki İspanya kralı Osmanlı İmparatorluğu’na bir elçi göndermek istemişken Fransızlarla olan dostluk gereği elçi kabul edilmemiş ve geri çevrilmişti. Sadrazam Mehmed Paşa, padişah Beç Kralı ile savaş hâlindeyken, IV. Henri’nin İspanya ile barış imzalamasını beklenmedik bir gelişme olarak değerlendirmişti. Ayrıca Osmanlı donanmasında mevcut gemilere ek olarak 200 kadırganın yapımına başlandığını da dile getirmişti<sup>368</sup>. Dahası, Papa’nın Fransa Kralı’nı da Hristiyan hükümdarları bir araya getirme girişimine dâhil etmek istediğinin farkında olduğunu belirtmişti. Sadrazam, bu durumu Fransa Kralı’na açıkça ifade etme gereği duymuştu.

Osmanlıların, İspanya’ya karşı Fransızların yanında durma politikası III. Mehmed’in IV. Henri’ye gönderdiği namede de son derece açık bir şekilde görülmektedir. Padişah, Fransızların, İspanya’ya karşı Osmanlı donanmasının harekete geçmesini istediğinden haberdar olduğunu ancak donanma gönderilmesinin barış söylentilerinden dolayı Müteferrika Mehmed ve Kurd kaptan payitahta dönünceye kadar ertelendiğini ifade etmekteydi. Padişah ayrıca Brèves’in kendisine sunduğu, IV. Henri’nin ricalarını içeren üç adet nameye de değinmiştir. Bu istekler “kasap akçesi”<sup>369</sup> isimli verginin kaldırılması,

<sup>367</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 137a-b. (14-24 Temmuz 1598/Evasıt-ı Zilhicce 1006)

<sup>368</sup> Sadrazam Cerrah Mehmed Paşa’nın IV. Henri’ye gönderdiği name için bkz. *BnF.*, Turc 130, v. 142a-b, 141a. (5-14 Temmuz 1598/ Evail-i Zilhicce 1006)

<sup>369</sup> “Kasap akçesi”, “kasabiye” veya “zarar-ı kasabiye” olarak tabir edilen bu vergi, Osmanlı askerlerine tahsis edilen koyun etinin sağlanabilmesi için gümrükte %1 oranında alınan vergidir. Mehmet Genç, *Osmanlı İmparaorluğu’nda Devlet ve Ekonomi*, (Ötüken, 2009), 201.

Halep'teki Fransız tüccarlarının yaşadığı sorunların çözülmesi ve Fransız bayrağı ile ticaret yapması gereken harbî tüccara yönelik İngiliz müdahalelerinin ortadan kaldırılmasıydı. Padişah, kralın isteği üzerine harbî tüccar hususundaki sorunun ortadan kaldırıldığından ve Mısır'daki Paolo Mariani idam edildiğinden bahsediyordu. Oysaki Mariani'nin idamında padişahın rolü bulunmamaktaydı. Zira kendisi Eğri seferine çıkmış ve Mairani'nin idam kararı sadaret kaymakamı olan Hadım Hasan Paşa tarafından alınmıştı<sup>370</sup>.

Halep'te yaşanan sorun ise daha IV. Henri'nin namesi gelmeden Brèves'in arzuhalıyla çözüme kavuşturulmuştu. Padişah, kralın bu isteklerinin yerine getirildiğini ifade etmektedir. Dahası kraldan İspanya'ya karşı donanma gönderilmesine ihtiyaç varsa bunu bir mektup ile bildirmesini istemiştir. III. Mehmed ayrıca IV. Henri'nin Beç kralı ve Osmanlı İmparatorluğu'na düşman olan krallar ile dostluk kurmaması gerektiğini de hatırlatmıştır. Padişahın bu göndermesi, ahidname bahşedilmesinin en temel şartlarından biri olan “dostla dost düşmanıyla düşman” olma gereksinimini yansıtan ilkeydi ve bu durumun krala hatırlatılması gizli bir tehdit barındırmaktaydı. Padişah, Fransa Kralı şartlara uygun davranmadıkları zaman ahidnameyi ilga edebilirdi<sup>371</sup>. Ne var ki padişahın rızası olmasa da Fransa, İspanya ile 2 Mayıs 1598 tarihinde Vervins Barışını imzalamıştı. İmzalanan bu antlaşma ise söz konusu Cerrah Mehmed Paşa'nın mektubu yazılmadan önce 5 Haziran 1598 tarihinde IV. Henri tarafından onaylanmıştı<sup>372</sup>.

Nameden, padişahın harbî tüccar hususunda Fransızları destekliyormuş gibi davrandığı açık bir şekilde görülmektedir. Oysaki imparatorluğun, harbî tüccar politikasında Fransızları desteklemek gibi bir amacı yoktu. İngilizlerin İskenderiye'deki kayıpları ise tamamıyla kendi başarısızlıklarından, bir ölçüde de Coquerel'in başarılı bir stratejisinden kaynaklanıyordu. Tüm bunların, imparatorluğun konuya yaklaşımını Fransızların istediği gibi bir görünüme yerleştirilmek için söylendiği çok açıktır. Böylece, imparatorluğun rızası olmayan bir barışın yapılması engellemeye çalışılmaktaydı. Osmanlı yönetiminin, bunu yaparken de harbî tüccar meselesinin farklı yönlerini dış politikada nasıl bir baskı unsuru olarak kullandığı açıkça görülebilmektedir.

---

<sup>370</sup> Abdülkadir Özcan, “Hadım Hasan Paşa”, *DİA* 15, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997): 5; Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:247-248.

<sup>371</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 155b, 154a-b, 153a.

<sup>372</sup> Braudel, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, 3:499.

## 2.8. Osmanlıların Harbî Tüccar Meselesinde İngilizleri Desteklemesi

Osmanlı İmparatorluğu, 1593 yılından itibaren harbî tüccar meselesinde, Fransızlara mutlak bir destek veriyor gibi görünse de bu durum gerçekte çok daha dengeli ve hesaplanmış bir siyasetin parçasıydı. Osmanlı yönetimi, Fransızlara sağlanan imtiyazlara rağmen, İngilizlerin de çeşitli başarılar elde etmesine izin veriyor ve hatta bu süreci yakından denetliyordu. Bu durum, Osmanlıların iki devlet arasında doğrudan bir taraf seçmektense, rekabeti denge unsuru olarak kullandıklarını ve böylece hem diplomatik hem de ekonomik avantaj elde ettiklerini göstermektedir. Nitekim, harbî tüccar statüsü üzerindeki hak iddialarında Fransızlara verilen destekler, İngilizlere de belirli ölçülerde destek sağlanmaksızın sürdürülemezdi. Aksi takdirde İngilizlerin, Fransızların karşısında herhangi bir varlık göstermesi mümkün olmazdı.

İngilizlerin harbî tüccar meselesinde zaman zaman elde ettikleri kazanımlar, Osmanlı yönetiminin bilinçli ve kontrollü bir denge siyaseti yürüttüğünün göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Nitekim örneklerden biri, 1596 yılındaki Eğri Seferi sırasında yaşanmıştır. Bu süreçte İngilizler, kısa süreliğine de olsa tüm harbî tüccarların İngiliz bayrağı altında ticaret yapmalarını sağlamayı başarmışlardır. Bu geçici ayrıcalığın Osmanlı tarafından tanınmasının arka planında ise önemli siyasi gelişmeler yatmaktadır. Bu hadiselerin başlangıcı, III. Murad'ın vefatı ve ardından III. Mehmed'in tahta çıkışıyla şekillenmiştir. Taht değişikliği sürecinde, geleneksel teamüller uyarınca yabancı devlet elçilerinin kendi hükümdarları adına cülûs tebriklerini sunmaları beklenmekteydi. Ancak hem İngiliz hem de Fransız tarafı, padişahın tahta çıkışı vesilesiyle tebrik elçilerini zamanında gönderememiştir. Bu diplomatik boşlukta, Osmanlı yönetimi proaktif bir adım atarak, 1595 yılının Ekim ayında Kraliçe Elizabeth'e bir name-i hümayun göndermiştir. Bu mektubunda III. Mehmed, kraliçeden tahta çıkışını tebrik etmek üzere bir elçi ve hediyeler göndermesini istemiştir. Elizabeth, 1596 yılının Ocak ayında gönderdiği cevabi mektubunda, kısa süre içinde hediyeler sunulacağına dair güvence vermiş; bu süreçte İngiliz tüccarlarının Osmanlı topraklarındaki ticari imtiyazlarının zarar görmemesi yönünde ricada bulunmuştur<sup>373</sup>.

Brèves, 04 Kasım 1595 tarihinde Divan'a bir arzuhal sunarak, İspanya ile savaş dolayısıyla ahidnamenin tecdid edilmesi için kimsenin gönderilemediğini bildirmiş ve III.

---

<sup>373</sup> Aynı konuda İbrahim Paşa da kraliçeye bir mektup göndermiştir. Skilliter, "The Turkish Documents Relating to Edward Barton's Embassy" 90-91.

Murad dönemindeki ahidname ve hük-m-i şeriflerin geçerli kılınması için bir hüküm elde etmeyi başarmıştı<sup>374</sup>. 1596 yılının Haziran ayında ise, padişaha Fransa'nın yaşadığı savaş dolayısıyla daha önce bir elçi gönderilemediğini ancak bu elçinin yola çıkmış olduğunu bildirmişti. Brèves, hediyeler ile yola çıkan elçinin İstanbul'a ulaştığı sırada padişahın büyük olasılıkla seferde olacağını da belirtme gereği hissetmişti<sup>375</sup>. Bu sebeple gönderilen elçinin İstanbul'da kalması ve elçiyle birlikte gelen ve gönderilen hediyeleri padişaha sunacak görevlilerin Osmanlı ordusuna ulaştırılması için hüküm sadır olmuştu<sup>376</sup>. Söz konusu hediyelerin akıbetine dair bilgiye ulaşılmadıysa da IV. Henri'nin dostluğa devam etme niyetinde olduğuna dair mektubunun Brèves aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğu'na ulaştığı ve Fransızlar adına İstanbul'da olumlu bir hava yarattığı anlaşılmaktadır<sup>377</sup>.

Cülus tebriki konusunda Fransızların elde ettikleri avantaj, Barton'un yeni padişahın ordunun başında katılacağı sefere iştirak etmesiyle dengelenecekti. Nitekim, söz konusu sefere hem Fransız hem de İngiliz elçilerinin katılımı talep edilmişti. Başlangıçta Barton'un karadan sefere katılması öngörülürken, Brèves donanmayla birlikte hareket etmeyi planlıyordu. Ancak Brèves, maddi imkânsızlıklar nedeniyle iaşesinin karşılanması şartıyla sefere katılabileceğini bildirmişti<sup>378</sup>. Koca Sinan Paşa'nın vefatı, bu süreci yavaşlatmış olsa da her iki elçiye de otuz altışar deve tayin edilmiş ve sefere davet edilmişlerdi<sup>379</sup>. En nihayetinde Barton, sefere doğrudan katılım sağlamıştı. Brèves ise bir ay kadar gecikmişti ve bu gecikmeden sonra yalnızca Belgrad'a kadar padişahı takip edebilecekti. Zira Venedik baylosu, Brèves'in daha ileri bir mevziye gitmesi için elinde hüküm bulunmadığını ifade ediyordu. Baylos, kendisi İstanbul'da kalırken iki elçinin sefere katılımdan ne elde edeceklerini de merak etmekteydi<sup>380</sup>. Bu noktada dikkat çeken husus, iki elçinin de harbî tüccarlar hususunda beklenti içerisinde olmasıydı. Ne var ki Brèves, maddi yönden beklentilerinin karşılanmaması nedeniyle orduyu takip etmeyi bırakacak<sup>381</sup>, Barton ise seferin sonuna kadar Osmanlı ordusundan ayrılmayacak ve harbî tüccar hususunda bir kazanım elde edecekti.

<sup>374</sup> BOA., A.DVN. DVE.d 901, 7/59.

<sup>375</sup> BnF., Turc 130, v. 245a-b. (26 Haziran 1596/29 Şevvâl 1004)

<sup>376</sup> BnF., Turc 130, v. 242a-b. (7-17 Haziran 1596/ Evası-ı Şevvâl 1004)

<sup>377</sup> BnF., Turc 130, v. 191a-b. (2-11 Ekim 1597/Evahir-i Safer 1006)

<sup>378</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:184. (24 Şubat 1595)

<sup>379</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:217. (6 Haziran 1596)

<sup>380</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:222. (20 Haziran 1596)

<sup>381</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:242-243. (20 Kasım 1596)

Barton'un sefere katılımı her ne kadar olumlu bir etki yaratmış olsa da harbî tüccar hususundaki asıl başarısını Cigalazade Sinan Paşa'nın sadarete getirilmesine borçlu olacaktı. Cigalazade'nin girişimiyle İngilizlere, harbî tüccarın İngiliz bayrağı ile ticaret yapmasının kabul edildiği bir nişan-ı şerif bahşedilmişti. Barton'un girişimleriyle bahşedildiği anlaşılan nişan-ı şerifte ilk olarak XVI. yüzyılın sonlarında İngilizlerin harbî tüccar üzerindeki hak iddialarında adeta gelenek haline gelen 1524 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın bahşettiği imtiyazdan söz edilir. Barton'a göre, harbî tüccar dilediği konsolosa başvurabiliyorken III. Murad döneminde İngiliz konsoloslarını tercih etmeye başlamışlardı. Hal böyle iken Fransızlar, sahip oldukları ahidname gereğince harbî tüccarın kendi bayrakları altında yelken açması gerektiği iddiasında bulunmuş ve mesele Divan'a taşınmıştır. Barton Divan'da görülen davanın neticesinde Fransızların tezlerinin kabul edilmediğini ve harbî tüccarın dilediği konsolosa başvurabileceği yönünde bir karar alındığını iddia etmekteydi. Kraliçe I. Elizabeth de harbî tüccarın İngiliz bayrağı taşıyacağı hususunun ahidnamelerine eklenmesi için bir mektup göndermişti<sup>382</sup>.

Haçova Meydan Muharebesi'nde gösterdiği yararlılıklardan dolayı sadarete getirilen Cigalazade Sinan Paşa, daha önce kaptan-ı derya iken de padişaha İngilizlerin, Osmanlı İmparatorluğu'nun dostlarına dost düşmanlarına düşman olduğunu ve İspanya ile savaşmayı bırakmadıklarını gerekçe göstererek harbî tüccarın İngiliz bayrağı taşıması gerektiğini telkin etmişti<sup>383</sup>. Anlaşıldığı kadarıyla bu konudaki görüşü, veziriazam olduğunda da değişmemişti. Onun girişimleriyle harbî tüccarın İngiliz bayrağı altında ticaret yapmasına karar verildi. Üstelik Fransızların harbî tüccar üzerindeki hak iddialarında İngilizlere bahşedilen bu son nişan-ı hümayundan önceki veya sonradan alacakları hükümler de geçersiz sayılacak, dahası harbî tüccarla ilgili maddenin Fransız ahidnamesinde yer alması da bağlayıcı olmayacaktı. Son olarak kraliçenin harbî tüccar hususunun ahidnamelerine eklenmesine yönelik talebi de kabul ediliyordu<sup>384</sup>. Ancak bu durum uzun sürmeyecekti. 5 Aralık 1596 tarihinde, Safiye Sultan'ın müdahalesiyle Cigalazade Sinan Paşa, veziriazamlık görevinden azledilmiş ve yerine Damad İbrahim Paşa sadarete getirilmişti<sup>385</sup>. Söz konusu

<sup>382</sup> Bahsedilen nişan-ı şerifin orijinal metni Susan Skilliter tarafından yayımlanmıştır. Skilliter, "The Turkish Documents Relating to Edward Barton's Embassy" 236-239.

<sup>383</sup> Cigalazade Sinan Paşa'nın birinci kaptan-ı deryalık görevi 1591 temmuzundan 1595 martına kadar sürmüştür. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 3/2 (Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019), 355.

<sup>384</sup> Nişan-ı şerifin tarihi metinde (13 Ekim-22 Ekim 1596/ Evahir-i Safer 1005) olarak verilmekteyse de Cigalazade Sinan Paşa 27 Ekim 1596 tarihinde sadaret makamını elde etmiştir. Skilliter söz konusu farklılığa dikkat çekmekle birlikte nişan-ı şerifin (27 Ekim-2 Kasım 1596) tarihleri arasında verilmiş olması gerektiğini ifade etmektedir. Skilliter, "The Turkish Documents Relating to Edward Barton's Embassy" 247.

<sup>385</sup> Skilliter, "The Turkish Documents Relating to Edward Barton's Embassy" 109.

atamanın gerçekleşmesi, İngiliz çıkarlarını olumsuz etkileyecekti. Damad İbrahim Paşa, Cigalazade Sinan Paşa'yı Akşehir'e sürdüğü gibi Hoca Saadeddin Efendi'nin devlet yönetimine karışmasını da engellemiştir<sup>386</sup>. İngilizleri destekleyen bu iki ismin geri planda kalması, harbî tüccar meselesinde avantajın Brèves'in eline geçmesini sağlayacaktı. Filhakika, Barton'u destekleyen Cigalazade görevden alındıktan kısa bir süre sonra Brèves, İstanbul'da bulunan Hadım Hasan Paşa aracılığıyla Paolo Mariani'nin sonunu getirmeyi başarmıştı<sup>387</sup>.

Brèves, 1597 yılının Ocak ayında harbî tüccar hususunda elde ettiği başarıyı IV. Henri'ye bildirmiştir<sup>388</sup>. Üstelik Brèves'in zaferini bildiren mektubu IV. Henri'ye göndermesinden bir ay sonra, 25 Şubat 1597 tarihinde Fransız ahidnamesi tecdid edilecekti. Dahası, IV. Henri'nin talep ettiği bazı maddeler tecdid edilen ahidnameye eklenmişti. Söz konusu maddelerden biri, harbî tüccar meselesiyle ilgiliydi. Buna göre İngilizler, Fransız ahidnamesinde bulunan harbî tüccarın Fransız bayrağı ile ticaret yapacağını belirten maddenin ahidnameye sonradan eklendiğini iddia etmiş ve IV. Henri bu iddiaların önünü kesmek için doğrudan tecdid edilecek ahidnamelerine bir madde ekletmek istemiştir. Bahsi geçen maddede, İngilizlerin bu iddialarına yönelik ahidnamenin bahşedilmesinden önce veya sonraki tarihlere ait elde etmeyi başardıkları tüm hükümlerin geçersiz kılınacağı ve bu ahidnamenin geçerliliğinin kabul edileceği açıkça belirtilmiştir<sup>389</sup>.

Fransızların 1597 tarihli ahidname ile elde ettiği bu başarılar, İngilizlerin harbî tüccar üzerindeki hak iddialarının sonunu getiremeyecekti. Bu ahidnameden sonra, İngiliz konsoloslu olarak Mısır'da bulunan Benjamin Bishop harbî tüccarlar üzerinde hak iddia etmeye devam edecekti. Barton, daha 1597 Temmuz'unda harbî tüccarın dilediği konsolosa başvurmasını sağlayacak bir hüküm elde etmeyi başarmış ve bu hükmün aksine çıkarılacak tüm emirlerin mühürlenip Divan'a gönderilmesi kararını aldırması da başarmıştır<sup>390</sup>. 6 Ekim 1597 tarihinde IV. Henri, Barton'un Fransız haklarına yönelik müdahalelerini şikâyet ettiği bir mektup göndermişti. Kralın aktardıklarına bakılırsa, Barton harbî tüccar hususunda

<sup>386</sup> Nezihi Aykut, "Damad İbrahim Paşa." *DİA* 8. (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993): 440.

<sup>387</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9: 247-248. (21 Aralık 1596)

<sup>388</sup> Saint-Priest, *Mémoires sur l'ambassade de France*, 439-440, Skilliter, "The Turkish Documents Relating to Edward Barton's Embassy" 248-249.

<sup>389</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 20a-b.

<sup>390</sup> Halep beylerbeyine 1597 tarihinde gönderilen hüküm için bkz. *BnF.*, Turc 130, v. 204b. (16 - 25 Haziran 1597/Evail-i Zilkade 1005)

Fransızları alt etmek için her yolu denemekteydi. Halbuki harbî tüccar maddesi Fransız ahidnamesinde yer almaktaydı ve harbî tüccarlar Fransız bayrağı ile ticaret yapmalıydı<sup>391</sup>.

Fransızlara bahşedilen ahidnamenin tecdidinden kısa bir süre sonra, 1597 yılının Temmuz ayında<sup>392</sup>, söz konusu Fransız ahidnamesine itibar edilmesi hususunda İngiliz elçisine bir emr-i şerif verilmesine rağmen İngilizler harbî tüccarın Fransız konsolosuna değil kendilerine müracaat etmeleri için karşı bir emr-i şerif almıştır<sup>393</sup>. Aynı tarihte Brèves de İngilizlerin harbî tüccarlar üzerindeki hak iddialarını boşa çıkarmaya yarayacak bir hüküm elde etmiştir. Brèves'in aldığı hükme göre, İngiliz elçisi Fransızlara bahşedilen ahidnamenin veriliş tarihinden öncesine veya sonrasına ait herhangi bir hüküm ile hak iddia ederse bunun geçersiz kabul edilmesini hatta bu hükümlerin mühürlenip Divan'a gönderilmesini buyuruyordu<sup>394</sup>.

Tüm bu gelişmelere rağmen, İngilizlerin harbî tüccar statüsü üzerindeki talepleri sona ermemiş aksine, bu alandaki ısrarlı iddialarını sürdürmüşlerdir. Bu durum, Fransız elçisi Savary de Brèves'i son derece rahatsız etmiş ve onu hızlı biçimde Divan-ı Hümayun'a başvurmaya sevk etmiştir. Brèves bu başvurusunda, İngilizlerin iddialarını desteklemek için sundukları belgelerin geçersiz sayılması gerektiğini belirtmiş; bunun yerine, Fransızlara tanınan ahidname hükümleri doğrultusunda hareket edilmesinin zorunluluğunu vurgulamıştır<sup>395</sup>. Bu sırada Paolo Mariani'nin elinde bazı mektupların bulunduğu tespit edilmiş ve bu durum onun idamıyla sonuçlanmıştır. Ancak Mariani'nin tasfiyesi bile, İngilizlerin harbî tüccar meselesindeki iddialarını sona erdirmemiştir. İngiliz tarafı, diplomatik baskısını sürdürürken, Brèves de Osmanlı bürokrasisinin üst düzey isimlerinden destek alarak harekete geçmiştir. Bu bağlamda Kaptan-ı Derya Halil Paşa, Vezir Hasan Paşa ve Damad İbrahim Paşa, Brèves'in yanında yer almış; özellikle Halil Paşa, Vezir Hasan Paşa'ya gönderdiği mektuplarda harbî tüccarların yalnızca Fransız bayrağı altında ticaret yapması gerektiğini açıkça dile getirmiştir. Netice itibarıyla, 13 Eylül 1597 tarihinde, Fransızlara tanınan ahidnameye uygun hareket edilmesi gerektiğini vurgulayan ve bu doğrultuda muhalif belge veya emir ibraz edenlerin haklarının geçersiz sayılacağına dair açık hükümler içeren bir hüküm-i şerif çıkarılmıştır<sup>396</sup>.

<sup>391</sup> Skilliter, "The Turkish Documents Relating to Edward Barton's Embassy" 249.

<sup>392</sup> BnF., Turc 130, v.204b, 203a. (23 Ağustos - 2 Eylül 1597/Evasıt-ı Muharrem 1006)

<sup>393</sup> BnF., Turc 130, v. 201a. (13-22 Eylül 1597/ Evail-i Safer 1006)

<sup>394</sup> BnF., Turc 130, v.204b, 203a. (23 Ağustos - 2 Eylül 1597/Evasıt-ı Muharrem 1006)

<sup>395</sup> BnF., Turc 130, v. 201a.

<sup>396</sup> BnF., Turc 130, v. 203b, 202a-b. (13 Eylül 1597 /Gurre-i Safer 1006)

İki temsilci arasında devam eden çekişmenin odaklandığı konulardan biri de İskenderiye’de bulunan hanlar ile ilgiliydi. Brèves, 1597 Haziran’ında İskenderiye’de Fransız tüccarlarına ve Fransız bayrağı altında yürüyen Ceneviz ve Dubrovnik tüccarlarına tahsis edilen hanlara İngilizler tarafından müdahalede bulunulmaması için Mısır beylerbeyine ve İskenderiye beyine bir hüküm gönderilmesini sağlamıştı<sup>397</sup>. 1597 yılında IV. Henri, Barton’un entrikalarına bir son vermesi için onu Kraliçe Elizabeth’e şikâyet dahi ettiyse de IV. Henri, söz konusu girişimin hiçbir işe yaramayacağını düşünüyordu<sup>398</sup>. İngiliz elçisinin faaliyetlerinden vazgeçmeyeceği düşünüldüğü bir anda, bir hadise meydana geldi. 1597 yılının Aralık ayında<sup>399</sup> Edward Barton hayatını kaybetti. IV. Henri bu durumun Doğu Akdeniz’deki Fransız çıkarları için oldukça iyi olacağına inanıyordu. Ne de olsa temsilcisz kalan İngiliz tüccarları ister istemez Fransız elçiliğine başvuracaktı. Fakat 1598 yılında Elizabeth, yeni İngiliz elçisi Henry Lello’ya verdiği talimatta harbî tüccarın İngiliz bayrağı taşımasını sağlayacak imtiyazın ahidnameye eklenmesi için her yolu denemesini istedi. Öte yandan Brèves’in karşı çabaları son derece şiddetliydi. Üstelik ek vergi sayesinde elde ettiği gelirin katkısıyla Papa’ya da rüşvet vermiş ve İngiliz bayrağını tercih eden Katoliklerin aforoz edileceğine yönelik tehditlerin savurulmasına yol açmıştı<sup>400</sup>.

Lello, taleplerini dile getirebilmek için veziriazamdan bir görüşme izni dahi almayı başaramamıştı<sup>401</sup>. Ancak tarihler 1599 sonbaharını gösterdiğinde içlerinde Safiye Sultan için altın yaldızlı bir faytonun da olduğu hediyeler Lello’ya ulaşmıştı<sup>402</sup>. Söz konusu hediyelerle birlikte Kraliçe Elizabeth, Lello’ya İngilizlerin harbî tüccar üzerindeki hak iddialarının onaylanmasını sağlaması noktasında talimat vermişti. Lello, sunduğu tüm hediyelere ve aldığı desteklere rağmen harbî tüccarların İngiliz bayrağına bağlı kılmasını sağlayamayacaktı<sup>403</sup>. Zira Brèves, devam eden bu tartışma ortamında yeniden bir arzuhal sunarak, harbî tüccar hususundaki tartışmaların bir özetini aktarmış ve İngilizlerin iddialarını bertaraf etmiştir. Ayrıca Brèves, harbî tüccarların Fransız bayrağı altında ticaret yapmaları hususunun Sultan II. Selim ve Sultan III. Murad zamanlarında verilen ahidnamelerde de

<sup>397</sup> BnF., Turc 130, v. 241a. (16-25 Haziran 1597/ Evail-i Zilkade 1005)

<sup>398</sup> Horniker, “*Anglo-French Rivalry*”, 295.

<sup>399</sup> Kurat, Barton’un ölümünü 1597 Aralık ve 1598 Ocak aylarına tekabül ettiğini ifade eder. Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı*, 84.

<sup>400</sup> Heeringa, *Bronnen tot de Geschiedenis*, 1:167-168.

<sup>401</sup> Horniker, “*Anglo-French Rivalry*”, 296.

<sup>402</sup> Hediyelerin içerisinde epey güzel dizayn edilmiş bir org da mevcuttu. Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:375-376. (18 Eylül 1599)

<sup>403</sup> Lello, padişahın elini öpeceği zaman Galata’daki kiliselerden birisini de Protestanlar için bir vaaz merkezi haline getirmeyi talep edecekti. Venedik baylosu Giralemo Capello ve Brèves bu hususun engellenmesi için şeyhülislamın desteğini elde etmişlerdi. Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:377-378. (2 Ekim 1599)

kayıtlı olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, bu süreçte İngilizler de harbîlerden olup, Fransız bayrağı ile ticaret yaparlarken kendilerine müstakil bir ahidname verilmiş ve Osmanlı limanlarına kendi bayrakları altında gelip gitmeye başlamışlardır. Daha sonra, Sultan III. Murad zamanında ölen İngiliz elçisi William Harborne, bir yolunu bulup harbî tüccarların İngilizlere müracaat etmesi için emr-i şerif almayı başarmıştı. Bunun üzerine, Fransız elçisi davacı olmuş ve Divan'a başvurmuştu. Neticede, harbî tüccarların Osmanlı imparatorluğuna kadimden Fransız bayrağı ile gidip geldikleri Şeyhülislam Bostanzade Efendi tarafından da tasdik edilmiş ve harbî tüccarların Fransız bayrağı ile seyrüsefere devam etmesi gerektiği yönünde bir karara varılmıştı. Ancak, İngilizler hala harbî tüccarların kendilerine müracaat etmelerini öngören hatt-ı hümayunu kullanmaktaydılar, hatta bu hususu tecdid olunacak ahidnamelerine de ekletmek arzusundan vazgeçmemişlerdi. Fransız elçisi, hakkın Fransızlara aidiyeti noktasında daha önce Bostanzade'nin de şahitlik yaptığını ifade ediyordu. Padişahın kararı ise eskiden olduğu gibi hareket edilmesi ve İngilizlerin harbî tüccarlara müdahale etmemesi yönünde olmuştu<sup>404</sup>. 1599 Kasım'ında alınan bu kararın, Kraliçe Elizabeth'e ve IV. Henri'ye bildirildiği bir name kaleme alınmıştır<sup>405</sup>.

Bu aşamada, Osmanlı İmparatorluğu'nun Fransız taraftarı bir siyaset izlemesi son derece başarılı bir hamle olmuştur. Nitekim, bu tarihlerde İspanyollar ile barış yapmış olan IV. Henri, artık Osmanlı İmparatorluğuna karşı daha mesafeli bir tutum takınmayı tasarlıyordu. Hatta, 1599 sonbaharında İstanbul'da bulunan Brèves'i azletmek ve yerine Coquerel'i görevlendirmek için bir talimat göndermişti<sup>406</sup>. Dahası, IV. Henri, İstanbul'da bir elçi bulundurmayaacağı için adı geçen elçinin masraflarının karşılanması amacıyla ihdas edilen verginin alınmaması için tüccara mektuplar göndermişti. Ancak III. Mehmed bu girişimin gerçekleşmesine müsaade etmedi<sup>407</sup>.

IV. Henri ise ısrarlı tavrını çok fazla uzatmadı. Bunun bir sebebi, padişahın Brèves'in imparatorluktan ayrılmasına izin vermemesi olsa da diğer sebebi Kraliçe Elizabeth ile aralarında yaşanmakta olan harbî tüccar meselesinin yarattığı rekabet ortamıydı. IV. Henri, Brèves'i İngilizlerin hamlelerine karşı koyabilecek nitelikte görmesi sebebiyle görevine

---

<sup>404</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 89a-b, 88a. Hükümün sadır olduğu tarihte Bostanzade Mehmed Efendi'nin vefat etmiş olduğunu bilindiğinden dolayı hükümün tarihi Bostanzade'nin vefat taihi olan 1 Nisan 1598'den sonra olmalıdır. Mehmet İpşirli, "Bostanzâde Mehmed Efendi", *DİA* 6, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992): 311.

<sup>405</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 85b, 84a-b, 83a-b. (19-28 Kasım 1599/Évail-i Cemâziye'l-evvel 1008).

<sup>406</sup> Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 3:456; Xivrey, *Lettre Missives*, 5:123.

<sup>407</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 88b-87a. (30 Ekim - 9 Kasım 1599/Evasıt-ı Rebîü'l-âhir 1008)

devam etmesine müsaade etmişti<sup>408</sup>. Osmanlı yönetimi de Brèves'in İstanbul'dan ayrılmasını arzu etmiyordu<sup>409</sup>. Padişah, bu kararında her ne kadar Brèves'in görevinde başarılı biri olduğunu vurgulamış olsa da, Fransa ile İspanya'nın anlaşması ve bu durumun Osmanlı imparatorluğu için oluşturduğu tehdidin de etkili olduğu ileri sürülebilir. Tüm bunlardan anlaşılıyor ki Osmanlı padişahı, Fransa ile ilişkilerinde yaşanacak muhtemel bir soğukluğun yaratacağı tehdidin farkındaydı. Buna mukabil harbî tüccarlar hususunda İngilizlerin etkili bir rakip olması, Fransızların padişahı uzaklaşmasını engelleyen destekleyici bir unsur haline geliyordu. Yani, Osmanlılar ahidnameleri ve ticari konuları uluslararası arenada diplomatik bir tehdit ve manevra unsuru olarak kullanmışlardır.

Özetle, 1599 yılına kadar geçen süreçte her iki devlet de harbî tüccar meselesi bağlamında Osmanlı makamları nezdinde destek görmeye devam etmiş olmakla birlikte, ahidname ölçüsünde hakkın Fransızlara ait olduğu prensibi her daim kabul edilmiştir. Buna rağmen, İngilizlerin talepleri doğrultusunda, onlara da harbî tüccarlar üzerinde hak iddia edebilmelerine imkân tanıyan birtakım hükümler verilmiştir. Bu bağlamda, İngilizlerin ya da Fransızların destek aldıkları kişi ya da çevrelerden bağımsız olarak, söz konusu hakkın kime ait olduğunun zaman zaman değişkenlik göstermesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu meseleye tarafsız ve esnek bir siyasetle yaklaştığını göstermektedir. 1599 yılında ise İngilizlerin hak iddialarının açık biçimde reddedilmesi, Fransızlar açısından kayda değer bir diplomatik başarıyı temsil etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu, bu dönemde İngilizlere de destekleyici nitelikte hükümler vermekten geri durmamış, böylece iki taraf arasındaki rekabeti dengeleyerek sürdürmüştür. Bununla birlikte, dönemin siyasi koşulları, özellikle Fransızların İspanya ile barış yapması ve bu suretle Kutsal İttifak'a katılma ihtimalinin gündeme gelmesi sebebiyle Osmanlılar açısından dikkatle izlenen bir gelişmeye dönüşmüştür. Diğer taraftan, Osmanlı desteğinin bu şekilde Fransızlar lehine tezahür etmesi, İngilizleri ciddi biçimde dezavantajlı bir konuma sürüklemiştir. Nitekim, İngilizlerin tek hak iddiası Hollandalı tüccarlar üzerinde şekillenmişken, Brèves bu iddiayı da geçersiz kılmaya yönelik adımlar atmaya başlamıştır. Bu durum karşısında Osmanlı yönetiminin, İngilizlerin

---

<sup>408</sup> Zinkeisen, haklı olarak IV. Henri'nin Brèves'i azletmekten vazgeçmesinin nedenini İngilizler ile yaşadıkları rekabetten kaynaklı olduğunu aktarmaktadır (Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 3:455-457). İlgili mektuplar için bkz. Xivrey, *Lettres Missives*, 5: 153, 160.

<sup>409</sup> *BnF*, Turc 130, v. 88b-87a. (30 Ekim - 9 Kasım 1599/Evasıt-ı Rebü'l-âhir 1008). Damad İbrahim Paşa başlangıçta buna müsaade etmiş olsa da Şeyhülislam Sunullah Efendi Brèves'in imparatorluktan ayrılmasının uygun olmayacağı gerekçesiyle bunu engellemiştir (Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:398. (22 Şubat 1600)). IV. Henri de en sonunda Brèves'in görevine devam etmesi gerektiğine karar vermişti. Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:438. (7 Ocak 1600)

giderek daha dezavantajlı bir konuma sürüklenmesine nasıl bir tepki vereceği, sürecin bundan sonraki seyrini belirleyecek önemli bir unsur hâline gelmiştir.



## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### 3. FRANSIZ TİCARİ ETKİSİNİN GERİLEMESİ VE BAYRAK REKABETİ

#### 3.1. Değişen Dengeler ve Felemenk Tüccarı Hususunda Çekişme

XVI. yüzyılın sonlarına doğru, harbî tüccar üzerindeki mücadelede, Fransızların belirgin bir üstünlük sağlamaya başlamasıyla birlikte, Fransız ve İngiliz elçileri arasındaki rekabetin odak noktası giderek Felemenk tüccarları üzerine kaymıştır. Bu süreçte yaşanan ilk dikkat çekici gelişme, söz konusu rekabetin henüz keskinleşmediği bir dönemde, 1594 yılında bazı Hollandalı tüccarların kaptan-ı derya tarafından yakalanıp esir edilmesiyle başlamıştır. Bu olayda, Jan Adriaansz Kant ve beraberindeki Hollandalı tüccarlar esir edilmiş<sup>410</sup>; İngiltere Elçisi Edward Barton, bu tüccarların serbest bırakılması için İngiliz bayrağının diplomatik nüfuzunu kullanmaya çalışmıştır. Ancak Barton, bu dönemde Hollandalıların İngiliz bayrağı taşıması yönündeki talebi için gerekli resmî desteği kendi hükümetinden alamamıştır<sup>411</sup>. Bunun üzerine, esir alınan Hollandalı tüccarların İngiliz uyruklu olduklarını beyan ederek, serbest bırakılmalarını sağlamıştır.

Kant hadisesinin ardından, harbî tüccar meselesi gündemdeki yerini korumaya devam etse de birkaç yıl boyunca özellikle Hollandalı tüccarlara dair kayda değer bir gerginlik yaşandığına dair bir belgeye rastlanmamıştır. Ancak 1598 yılı itibarıyla Doğu Akdeniz’e gelen Hollandalı tüccarların sayısında gözle görülür bir artış yaşanması<sup>412</sup>, onlar üzerindeki rekabeti yeniden alevlendirmiştir. Bu gelişme üzerine Fransız elçisi Savary de Brèves, 1598 ilkbaharında harekete geçerek, Hollandalı tacirlerin Fransız bayrağı altında ticaret yapmalarını zorunlu kılacak bir hükm-i şerif talep etmiş<sup>413</sup> ve bu talebi doğrultusunda Divan’dan destek almayı başarmıştır.

Brèves’in bu başarısı, o dönemde hem Osmanlı-Fransız ilişkilerinin siyasi zemininde hem de harbî tüccar statüsüne dair uygulamalarda, Fransızların görece üstün bir pozisyon

<sup>410</sup> Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı*, 108.

<sup>411</sup> Heeringa, *Bronnen tot de Geschiedenis*, 1:162-163. Edward Barton’dan Sir Thomas Heneage’e 7/17 Eylül 1595; Horniker, “*Anglo-French Rivalry*”, 293.

<sup>412</sup> Bu artışın İspanya’ya karşı giriştikleri bağımsızlık hareketinin ilerlemesinden kaynaklı olduğu ileri sürülmektedir. Horniker, “*Anglo-French Rivalry*”, 296.

<sup>413</sup> Felemenkçe olan metin için bkz. Heeringa, *Bronnen tot de Geschiedenis*, 1:162-163; Ayrıca bkz. Horniker, “*Anglo-French Rivalry*”, 296; İlgili hükmün Osmanlıca metni için bkz. *BnF.*, Turc 130, v. 161b ve 160a. 26 (Nisan - 6 Mayıs 1598/Evahir-i Ramazan 1006)

elde etmelerine yol açmıştır. Ne var ki bu hüküm, harbî tüccar meselesindeki tartışmaları sona erdirmemiştir. Tam aksine, bu alandaki mücadele, özellikle İngilizlerin Hollandalı tüccarları kendi konsolosluklarına bağlama girişimleriyle yeni ve daha karmaşık bir boyuta taşınmıştır. Böylece, harbî tüccar meselesi artık sadece İngiliz-Fransız rekabetinin değil, aynı zamanda yükselen yeni ticaret gücü olan Hollandalıların da dâhil olduğu çok aktörlü bir diplomatik ve ekonomik mücadele alanı hâline gelmiştir.

Fransız elçisi Savary de Brèves, Divan-ı Hümâyûn'a sunduğu bir arzuhalde, Venedik ve İngiltere haricinde müstakil elçileri olmayan harbî tüccarların, imparatorluğa Fransız bayrağı altında giriş-çıkış yaptıklarını belirterek, Hollandalı tüccarların da bu kategoriye dahil olduklarını ve dolayısıyla Fransız bayrağına tabi olmaları gerektiğini ileri sürmüştür. Bu iddia, Brèves'in daha önce Hollandalı tüccarlar lehine aldığı resmî belgelere rağmen gündeme gelmişti. Ancak İngilizler, 1599 yılının ilkbaharında Divan'dan bir emr-i şerif alarak, Hollandalıların İngiliz bayrağı altında ticaret yapabileceği iddiasını resmî zemine taşımışlardı. Böylece, İngiltere ile Fransa arasındaki harbî tüccar üzerindeki rekabet, bu kez de Hollandalı tüccarlar etrafında yoğunlaşmış ve her iki tarafın konsolosları, Osmanlı nezdinde etkilerini artırmak için mücadeleye girişmiştir.

Bu süreçte İngiliz elçisi Henry Lello, Osmanlı yönetiminin Fransa'ya dair duyduğu güven bunalımını fırsata çevirmeye çalışarak, Vervins Barışı'nı (1598) bir koz olarak kullanmıştır. Lello, Venedik baylosu Capello'ya aktardığına göre, Kaptan-ı Derya Halil Paşa'nın, bu barışın Papa'nın aracılığıyla yapıldığına inandığını ifade etmiş; böylece Halil Paşa'yla yaptığı görüşmelerde, Fransa'nın Katolik Avrupa'yla yakınlaştığı yönündeki kanaatleri yumuşatmaya çalışmıştır. Ancak Halil Paşa, Brèves ile yaptığı bir görüşmede, Lello'nun kendisine açıkça, Fransız-İspanyol barışında Papa'nın aracılık ettiğini söylediğini beyan etmiştir. Capello ise tüm bu tartışmaların özünde, harbî tüccar üzerindeki temsil iddialarının yattığını düşünmekteydi<sup>414</sup>.

İngilizler, Divan'dan aldıkları hükümle özellikle kuzeyli komşuları olan Hollandalı tüccarların, İngiliz bayrağı altında ticaret yapmalarını sağlamaya çalışırken, Brèves bu hak iddialarının geçerli bir temele dayanmadığını savunmuştur. 1599 yılında İskenderun'da görev yapan İngiliz konsolos, limana yanaşan bir Hollanda gemisine müdahale etmiş ve buna elinde Felemenk vilayetlerinden gelen tüccarların kendilerine başvurması gerektiğine

---

<sup>414</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:379-381. (16 Ekim 1599)

dair bir hükm-i şerif bulunduğunu gerekçe göstermiştir. Ancak Fransız elçisi Brèves, bu müdahaleyi Divan'a taşımış ve Halep kadısının konuya dair bir arzuhalini de delil olarak sunmuştur. Bu arzuhale göre, Felemenk bölgesinden gelen bir tüccar, Fransız bayrağını tercih ettiğini kadı huzurunda beyan ve tasdik etmişti. Brèves, ayrıca Felemenk bölgesinin bir kısmının hâlâ İspanyol hâkimiyeti altında olduğunu, diğer kısmının ise kendi özerk hükümetlerince yönetildiğini ifade ederek, Hollandalı tüccarların Fransız bayrağı altında ticaret yapmalarının hukuki gerekçesini güçlendirmiştir. Bu nedenle, İngiliz konsolosunun aldığı vergilerin Fransız konsolosuna iade edilmesi gerektiğini ileri sürmüş ve nihayetinde bu talepleri doğrultusunda Divan'dan bir hüküm çıkartılmasını sağlamıştır<sup>415</sup>.

Capello, 24 Ocak 1600 tarihinde iki temsilci arasındaki çatışmanın şiddetlendiğini bildiriyordu. İki taraf da aralarındaki düşmanlığı sonlandırmak için ve birbirlerinin aleyhine faaliyetlerde bulunmamak için baylosa söz vermiş olsalar da Brèves sözünü tutmamıştı ve Halil Paşa'nın desteğini elde etmeyi başarmıştı. Capello, işin aslını öğrenmekte gecikmedi. Brèves baylosa, Lello ile aralarını düzeltmeden önce Halil Paşa'ya başvurduğunu söylemekteydi. Böylece anlaşmaya varıldıktan sonra, Lello'ya zarar verecek bir girişimde bulunmadığını göstermeye ve kendini aklamaya çalışıyordu. Hatta Brèves, baylostan Halil Paşa ile görüşüp sorunun yatıştırılmasında aracılık yapmasını rica ediyordu. Ancak Lello'nun, Brèves'in, Halil Paşa'nın desteğini aldığını öğrenmesi işleri kızıştırdı. Lello, doğrudan Cigalazade Sinan Paşa'ya gitti ve Brèves ile Halil Paşa'yı şikâyet ederek Cigalazade Sinan Paşa'dan kendisinin desteğini elde etme sözünü aldı. Baylosa göre, Cigalazade Sinan Paşa'nın Fransız nefreti bu kez de işe yaramıştı. Ancak buna rağmen, Halil Paşa ve Cigalazade Sinan Paşa görüşlerinde ciddi bir tartışmaya gitmediler. Onlar için, Lello ve Brèves arasındaki mücadele için tartışmak gereksizdi. Halil Paşa ile Cigalazade, iki elçi arasındaki anlaşmazlığın çözülmesinin Capello'ya havale edilmesi gerektiğine dair bir karar verip kendisine bunu bildirdiler<sup>416</sup>. Böylece, verilen karardan baylos sorumlu olacaktı ve bulunacak olan çözümünden memnun olmayan tarafın baylos ile arası açılacaktı. Osmanlı yöneticilerinin bu nevi yaklaşımları, İstanbul'daki temsilcilerin bir araya gelmesini engellemek maksadı taşıyor gibi gözükmektedir.

<sup>415</sup> Halep beylerbeyi, kadısı ve defterdarına gönderilen hüküm için bkz. *BnF.*, Turc 130, v. 87b, 86a-b, 85a. (19-28 Kasım 1599/Evail-i Cemâziye'l-evvel 1008).

<sup>416</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:391-393. (24 Ocak 1600)

Venedik baylosu Capello'nun İngiliz elçisi Henry Lello ile yaptığı görüşmelerde, İngilizlerin Doğu Akdeniz ticaretinden çekilmeyi değerlendirdiklerine dair bazı işaretler ortaya çıkmıştır. Lello'nun ifadeleri, özellikle Fransız elçisi Savary de Brèves'in harbî tüccar üzerindeki baskılarından duyduğu rahatsızlığı yansıtmaktaydı. Capello, Lello'nun bu söylemlerinden, İngilizlerin daha yüksek kâr sağlayabilecekleri yeni ticaret yollarına yönelme eğiliminde olduklarını sezmiş ve bu doğrultuda Lello'nun Hindistan ticaretine atıfta bulunduğu kanaatine varmıştır. Baylos, bu değerlendirmesinde yalnız değildi. Gerçekten de Doğu Akdeniz'de faaliyet gösteren az sayıdaki İngiliz gemisi, elçilik ve konsolosluk masraflarını karşılamaya yetmeyecek kadar sınırlı bir ticari hacme sahipti<sup>417</sup>. Bu nedenle Lello, Doğu Akdeniz'deki varlığını sürdürebilmek için harbî tüccarın bir bölümünü İngiliz bayrağı altına çekmeyi zorunlu görüyordu. Harbî tüccarlardan sağlanacak ilave gelir, İngiliz temsilciliğinin mali sürdürülebilirliği açısından büyük önem arz etmekteydi. Bu bağlamda İngilizler için harbî tüccar meselesi, yalnızca diplomatik bir prestij değil, aynı zamanda mali bir zorunluluk hâline gelmişti.

Bu gelişmeler yaşanırken, Venedik'ten gelen bazı raporlarda, Fransa'nın İspanya ile İngiltere arasında tesis edilmesi öngörülen bir barış sürecinde arabuluculuk yapacağına dair bilgiler yer alıyordu. Aynı dönemde Carlo Cigala, Osmanlı hizmetindeki donanma komutanı Cigalazâde Yusuf Sinan Paşa'ya gönderdiği bir mektupta, Dalmaçya kıyılarına ulaşan bir Fransız gemisinden bahsetmekteydi. Bu gibi haberler, özellikle Cigalazâde nezdinde Fransızlara karşı mevcut güvensizliği derinleştirmiştir<sup>418</sup>. Bu şüpheleri daha da artıran gelişme ise, 1600 yılı Mayıs ayında yaşanmıştır. O tarihte, baharat yüklü iki Fransız gemisinin İngilizler tarafından ele geçirilmesi, yalnızca ticari kayıplara neden olmakla kalmamış, aynı zamanda iki devlet arasındaki gerilimi daha da tırmandırmıştır<sup>419</sup>. Söz konusu olay, Doğu Akdeniz'de Fransız-İngiliz rekabetinin artık yalnızca diplomatik ve ticari düzeyde değil, fiilî çatışmalar üzerinden de şekillenmeye başladığını göstermektedir.

Artık iki temsilcinin arasındaki çekişmenin sonuçlanması için, Hollanda tüccarı üzerindeki hakkın kime verileceğinin belirlenmesi gerekiyordu. Osmanlı yönetimi temkinli davranmayı tercih ediyor ve elçiler arasındaki rekabetin seyrini anlamak için Venedik baylosunun nabzını ölçüyordu. Hadım Hafız Ahmed Paşa, Capello'ya iki temsilci arasındaki

---

<sup>417</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:392-395. (7 Şubat 1600)

<sup>418</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:397-398. (22 Şubat 1600)

<sup>419</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:407. (6 Mayıs 1600)

çekişme hakkındaki fikrini bizzat sordu. Capello, tartışmaların müdahil olmak istemiyor ve tarafsız olduğu belirtiyordu. Öyle ki görüşmeler esnasında Ahmed Paşa, Capello'nun önüne geniş bir harita açıp, Flandre bölgesinin kime ait olduğunu açık bir şekilde sormaya başlamıştı. Capello, bölgenin gerçekte Katolik egemenliğine ait olduğu yönünde cevap vermişti. Ardından Ahmed Paşa baylostan, bölgenin siyasi durumunun tarihsel zeminini açıklamasını istemişti. Capello, I. Felipe (1482-1506)'den itibaren bölgenin geçirdiği tarihsel süreci ve İngilizlerin Hollanda ve Zeelanda bölgeleri üzerindeki hak iddialarından da bahsetmişti. Capello, İngilizlerin bu bölgelerin İspanya'ya bağlılıklarını bıraktıklarını ve kraliçenin kanatlarının altına sığındığını iddia ettiklerini aktarmıştı. Ayrıca II. Felipe, hayatının son günlerinde kızını Arşidük Albert'le evlendirmiş ve ona Flandre bölgesini çeyiz olarak vermişti. Ahmed Paşa, bu durumda karışıklıklara rağmen bölgenin büyük bölümünün İspanya'ya ait olduğunu ve Fransızların tüm Hristiyan devletler üzerinde hak sahibi olduğunu anladığını ifade etmişti. Yani bu haliyle İngilizlerin iddiaları geçersiz olarak kabul edilmeliydi. Ancak, Ahmed Paşa'nın söylediklerini Capello net bir şekilde tasdik etmekten kaçınmıştı. Baylos, tarafsız görünümünü korumaya çalışıyor ve her iki elçiye de bunu göstermekten imtina etmiyordu<sup>420</sup>.

Ahmed Paşa'nın bu yaklaşımı ve meseleyi derinlemesine sorgulamasının arkasında yatan temel faktör, meselenin çözümünün baylosa havale edilmesi halinde nasıl bir sonuç alınacağına ilişkin fikir sahibi olmak gibi gözükmektedir. Böylece sonuç istenildiği gibi olsaydı, baylos aracılığıyla çözüme kavuşturulabilir ve Osmanlı yönetimi tarafsız görünümünü korumaya devam edebilirdi.

Öte yandan bu dönemde artan İngiliz korsanlığı da Brèves'in tepkilerinin şiddetini artırıyordu. Brèves, zarar gören Fransız gemileri için tazminat ödenmesini talep etmekle yetinmiyor, İngilizlerin Osmanlı İmparatorluğu limanlarından kovulmasını da istiyordu. Ayrıca, Brèves'e göre kraliçe, İspanya ile barış antlaşması imzalamak istiyordu. Böyle bir antlaşmanın imzalanması durumunda, İngiltere ile dostluğun Osmanlı İmparatorluğu için stratejik bir önemi de kalmayacaktı. Brèves, bu konudaki görüşlerinden olsa gerek,

---

<sup>420</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:411-413. (3 Haziran 1600). Horniker, aynı rapora dayandırmak suretiyle Lello'nun Felemenkler üzerinde hak iddia ederken gösterdiği gerekçelerden birsinin de İngiliz ahidnamesinde yer alan ve harbî tüccarların kendilerine başvurmalarının gerektiğine ilişkin olan maddeydi. Ancak söz konusu raporun içeriğinde İngiliz ahidnamesinde böyle bir maddenin yer aldığına ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamakta ayrıca iddia edilen bu durum tarihsel gerçeklik ile de uyuşmamaktadır. Zira bilindiği kadarıyla Lello döneminde tüm harbî tüccarın İngiliz bayrağı ile ticaret yapabileceğine ilişkin bir maddenin yer aldığı İngiliz ahidnamesi bulunmamaktadır. Horniker, "*Anglo-French Rivalry*", 299-300.

Cigalazade Sinan Paşa ile uzlaşmış ve Hadım Hafız Ahmed Paşa'nın da desteğini elde etmişti. Hedefi ise kraliçenin İspanya ile barışmasını engellemektir. Ayrıca Brèves, İngilizlerin İspanyollar ile barış yapmak istediğine kanıt olarak Kraliçe Elizabeth'ten, IV. Henri'ye gönderilen bir mektubu da ibraz etmişti. Baylosa göre, söz konusu mektup Osmanlı yönetimine ciddi şekilde tesir etmişti<sup>421</sup>. Üstelik Cigalazade, Lello'nun nerede nasıl davranacağını bilmeyen, önemsiz bir kişi olduğu kanaatindeydi. Cigalazade, Lello'nun yalnızca kendisini Brèves'e karşı kıskırtmak istediğini düşünüyordu<sup>422</sup>. Brèves, İngilizlerin zarar verdikleri Fransız gemileri hakkında Cigalazade aracılığıyla bir soruşturması yapılması için Divan'dan bir hüküm çıkarılmasını sağladı. Capello ise veziriazam ile görüşmesinde, işlenen suçun korsanlar tarafından gerçekleştirildiğini ve kraliçe ile doğrudan bağlantısının olmadığını ifade ediyordu<sup>423</sup>. Cigalazade Sinan Paşa, korsanlık faaliyetlerini engellemek amacıyla Kraliçe Elizabeth'e bir mektup yazmayı düşündüğünü ancak bu mektubu Lello'ya teslim ederse kraliçenin eline geçmeyeceğinden şüphelendiğini belirtiyordu. Capello, Cigalazade'nin, Brèves'in etkisi altında olduğundan şüphelenmekteydi<sup>424</sup>.

Capello'dan sonraki Venedik baylosu Nani, 28 Ekim 1600 tarihli raporunda, İngiliz deniz trafiğini engellemek üzere Brèves'i gizli bir şekilde desteklemesi için daha önce aldığı talimattan bahsediyordu. Brèves, IV. Henri'den kraliçenin İspanyollar ile barış yaptığı yönünde bir bilgi aldığını, fakat daha sonra bu durumun ertelendiğinden haberdar edildiğini ifade ediyordu. Ancak, Brèves'e göre bu durum, Fransa ile İspanya arasındaki mücadele devam ederken İngilizler'in İspanyollar ile çok daha avantajlı şartlar altında barış imzalayabilme ihtimalini doğurduğu için gerçekleşiyordu. Baylosa göre, Brèves'in çabaları İngilizlerle olan ittifakın Türklerin faydasına olmadığını kanıtlamaya çalışmaktan başka bir şey değildi. Ne de olsa Fransızlar, Savoia düküne savaş ilan etmişlerdi ki bu da aynı zamanda İspanya'ya karşı girişilen bir mücadele demektir. Böyle bir durumda, IV. Henri'den gelen mektuplar kanıt olarak sunulup İngilizlerin, İspanya ile yapılacak bir barışın peşinde olduğunun ispat edilmesi, onlarla ittifak yapmanın Türkler için gereksiz olduğunu göstermeye yeterli olacaktı<sup>425</sup>.

<sup>421</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:414-416. (17 Haziran 1600)

<sup>422</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:420. (15 Temmuz 1600)

<sup>423</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:420-421. (29 Temmuz 1600)

<sup>424</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:420-421. (29 Temmuz 1600)

<sup>425</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:428-430. (28 Ekim 1600)

Nani, III. Mehmed'in cülusundan beş yıl geçmiş olmasına rağmen İngiliz ahidnamesinin tecdid edilmediğini öğrenmişti<sup>426</sup>. Aslında Lello, hediyeler sunup elçiliğe kabul edildiğinde ahidnamenin tecdid edilmesini sağlayacaktı. Lakin, bu dönemde tecdid edilecek İngiliz ahidnamesinin ve Hollanda tüccarı hususunun bu ahidnameye eklenmesi konusunda Lello'yu destekleyen sadaret kaymakamı Damad Halil Paşa'nın yaşadığı talihsizlik, şartların değişmesine sebebiyet verecekti. 1600 Mart'ında patlak veren isyan neticesinde, Safiye Sultan'a yakınlığıyla bilinen Kira Hatun (Esperanza Malchi) öldürülmüş, Damad Halil Paşa da bu hadiseler sırasında gerekli önlemleri almadığı ve ihmali olduğu gerekçesiyle suçlu bulunmuştu. III. Mehmed, başta bu durumu kabullenmese de Damad Halil Paşa, Safiye Sultan'ın etkisiyle 1600 Nisan'ında sadaret kaymakamlığından azledilmişti<sup>427</sup>. Halil Paşa'nın düşüşü, ahidnamenin tecdidini de askıda bırakmıştı. Hadım Hafız Ahmed Paşa ise ahidnamenin ek maddelerini onaylamak istemiyor ve yalnızca eski haliyle yenilenmesini sağlamayı kabul ediyordu. Ek şartlardan birisi, dört Felemenk vilayetine<sup>428</sup> ait tüccarın, İngiliz bayrağı taşımasıyla ilgiliydi<sup>429</sup>.

Ahmed Paşa, görevine başladıktan sonra selefi döneminde alınan karara karşı çıkmaya başladı. Onun bu hususta, padişaha iki adet telhis sunduğu tespit edilmiştir. Ahmed Paşa padişaha konuyla ilgili sunduğu ilk telhisinde, daha önce harbî tüccar hususundaki tartışmanın Fransızların lehine sonuçlandığını aktarmaktaydı. Bu hususta Ahmed Paşa'nın aktardıklarına bakılırsa, hakkın Fransızlara ait olduğuna dair IV. Henri ve Kraliçe Elizabeth'e name dahi yazılmıştı<sup>430</sup>. Ancak İngilizler, söz konusu name IV. Henri'ye henüz ulaşmamışken önceden Fransız bayrağına tabi olan Flandrelilerin, aslında kendilerine tabi oldukları iddialarını destekleyen bir hatt-ı hümayun elde etmişlerdir. Üstelik tecdid edilecek olan ahidnamelerine de bu kararın eklenmesini sağlamaya çalışmaktaydılar.

Oysaki Ahmed Paşa'ya göre, Flandre tüccarı Fransız bayrağı taşımalı ve Fransız konsoloslarına başvurmalıdır. Ayrıca Fransız elçisi, bu hususta Flandrelilerin İngilizlere tabi kılınmasının Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki dostluğa bile zarar vereceğini ima

<sup>426</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:432-433. (23 Kasım 1600)

<sup>427</sup> Damad Halil Paşa, Divan'a 1601 Haziran'ında üçüncü vezir olarak dönmüştür. 1601 yılının Ağustos ayında da yeniden sadaret kaymakamlığı görevine getirilmişti. Damad Halil Paşa hakkında detaylı bilgi için bkz. Evrim Türkçelik, "Damad Halil Paşa (Ö. 1603): 'Mutedil' Bir Osmanlı Paşasının Hayatı ve Kariyeri", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12, sayı 3 (2022): 1638-1652.

<sup>428</sup> Holland, Zealand, Grolandia ve Gislandia.

<sup>429</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:434-437. (3 Aralık 1600)

<sup>430</sup> Hadım Hafız Ahmed Paşa'nın bahsettiği IV. Henri'ye gönderilen name için bkz. *BnF.*, Turc 130, 85b, 84a-b, 83a-b. (19-28 Kasım 1599/Evail-i Cemâziye'l-evvel 1008)

etmektedir. Ahmed Paşa'nın ileri sürdüğü tüm bu gerekçelere rağmen, padişah'tan aldığı yanıt olumsuz olmuştu. III. Mehmed, hakkın İngilizlere tayin edildiğini ve bundan sonra bu durumu değiştirmenin uygun olmayacağı yönünde olan kararını hatt-ı hümayunu ile bildirmişti<sup>431</sup>. Ancak, bu karar sadaret kaymakamını itirazıyla değişecekti. İlginç bir şekilde, aynı konuda ikinci kez bir telhis sunan paşa bu defa olumlu yanıt alacaktı. Ahmed Paşa, bu kez İngilizlerin dahi ahidname sahibi olmadıkları dönemde imparatorluğa Fransız bayrağı altında geldiklerini söylemekteydi. Üstelik padişahın verdiği önceki karara da bir atıf yapmıştı. Ahmed Paşa harbî tüccarın tamamının Fransız bayrağına başvurması gerektiğini ve bunun Fransız ahidnamesinde kayıtlı olduğunu savunmaktaydı. Bunun dışında Brèves'e, Flandrelilerin Fransız bayrağı taşımaları için müstakil bir nişan-ı hümayun dahi verilmişti<sup>432</sup>. Hatta hakkın Fransızlara ait olduğunu gösteren bir fetva dahi alınmıştı. Telhisinde tüm bunları aktaran Ahmed Paşa, bu kez Flandrelilerin Fransız bayrağı altında ticaret yapması gerektiğini kabul eden bir hatt-ı hümayun ile olumlu bir yanıt almayı başarmıştı<sup>433</sup>.

Ahmed Paşa'nın söz konusu girişimlerinden sonra Lello, bir anda ahidnamenin tecdidi için gösterdiği çabaları kesmişti. Ahmed Paşa, kraliçenin İspanya ile barış yapma ihtimali ve Macaristan cephesindeki durumun pek de iç açıcı olmaması sebebiyle Lello'ya, bir dragoman göndermiş ve neden ahidnamenin tecdid edilmesi için ısrar etmeyi bıraktığını sormuştu. Lello ise, durumu kraliçeye bildirdiğini söylemekten başka bir şey yapamamıştı. Padişahın onayladığı ahidname, Ahmed Paşa tarafından geciktiriliyordu. Lello'ya göre, Hadım Hafız Ahmed Paşa'nın, İngiliz ahidnamesine eklenecek maddeleri kabul etmeme sebebi basitçe maddi bir beklentiye girmiş olmasından kaynaklanıyordu. Ancak, Lello'nun beklentileri karşılayabilecek durumu yoktu. Kraliçe, maddi konularda gelen talepleri duymazdan geliyordu ve Lello'nun tüm geliri yalnızca tüccardan alınan vergilerden oluşuyordu. Üstelik bu dönemde, Osmanlı limanlarına gelen İngiliz tüccarı elçiye ihtiyaç duyduğu geliri sağlayamayacak kadar azdı. İngilizler için durum son derece hassas bir vaziyet almaktaydı. Böyle giderse, elçilerini geri çekip, Osmanlı İmparatorluğunda yalnızca

<sup>431</sup> *BnF*, Turc 130, v. 74a-b. Söz konusu telhis tarihsiz olmakla birlikte padişaha Hadım Hafız Ahmed Paşa tarafından sunulmuş olmalıdır. Venedik baylosunun 5 Mart 1601 tarihli raporuna göre Brèves Hadım Hafız Ahmed Paşa döneminde elde ettiği hakkın devam etmesini sağlamaya çalışmaktaydı. Ahmed Paşa'dan önce sadaret kaymakamı olan Damad Halil Paşa ise hakkın İngilizlere bahşedilmesinin büyük bir destekçisiydi (Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:447-448). Venedik baylosunun aktardıklarına göre Ahmed Paşa'dan sonra sadaret kaymakamı olan Yemişçi Hasan Paşa da Brèves'in kendisine padişaha iletmesi için takdim ettiği belgeyi sunmamıştı (Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:452-455). Bu bilgiler ışığında, söz konusu telhislerin sahibi Ahmed Paşa olmalıdır. *BnF*., Turc 130, v. 74a-b ve v.73a-b, 72a.

<sup>432</sup> Heeringa, *Bronnen tot de Geschiedenis*, 1:162-163; Horniker, "Anglo-French Rivalry", .296; *BnF*., Turc 130, v. 161b ve 160a. (26 Nisan - 6 Mayıs 1598/ Evahir-i Ramazan 1006)

<sup>433</sup> Hadım Hafız Ahmed Paşa'ya ait olduğu tespit edilen tarihsiz telhis için bkz. *BnF*., Turc 130, v.73a-b, 72a.

düşük seviyeli bir temsilci bırakacak ve kendileri için Doğu Akdeniz’den çok daha fazla kâr getireceğini düşündükleri Hindistan’a yöneleceklerdi<sup>434</sup>.

Lello, Nani ile olan görüşmesinde, Hadım Hafız Ahmed Paşa’nın tamamıyla Fransızları destekleyen bir siyaset izlediğinden ve adil bir şekilde hareket etmediğinden yakınıyordu. Ahmed Paşa, tecdid edilecek olan İngiliz ahidnamesine herhangi bir imtiyaz eklenmesini kabul etmiyor, Lello da kraliçenin bu durumu asla kabul etmeyeceği yönünde ısrar ediyordu. Lello, Brèves’in Felemenk tüccarı hususunda elde ettiği hükmü Osmanlı yönetiminde etkili isimlere sunduğu hediyelerin açtığı kapı sayesinde olduğunu iddia etmekteydi. Ona göre Brèves, tüm parasını bu uğurda harcayabilirdi. Oysaki, Lello’ya daha İngiltere’den konuyla ilgili hiçbir mektup gelmemişti. Üstelik, İngiliz bayrağı taşıyan gemilerin yaptıkları korsanlık, Lello’nun işini büyük ölçüde güçleştiriyordu. Öte yandan Brèves, Karadeniz’den dönen Cafer ve Arnavud Memi Paşa’yı da sadaret kaymakamına tesir etmesi için kışkırtmaktaydı. Arnavud Memi Paşa, Osmanlı-İngiliz ittifakının sonlandırılması gerektiğini düşünüyordu. Fransızları destekleyen Yemişçi Hasan Paşa ise, söz konusu ittifakın, İngilizlerin İspanya ile savaş halinde olması bakımından son derece önemli olduğunu düşünmekteydi. Ancak Lello, Nani’ye İspanya ile barış görüşmelerinin yeniden başlatıldığını söylemesine rağmen bu söyleminden pişmanlık duyup barışın gerçekleşeceğine yönelik inancının olmadığını ifade etmişti. Böyle bir barış söz konusu olursa, İngilizlerin Osmanlı nezdindeki itibarları yerle bir olabilirdi<sup>435</sup>.

Neyse ki barış ihtimalinin getirdiği olumsuz atmosferden ziyade, yeni bir ittifakın doğduğu haberi dikkate değer görülecekti. Lello, Cigalazade’ye Avusturya İmparatoru ile İran arasında yapılacak bir ittifakın görüşmelerinden bahsetmişti. Brèves de, bunu doğrulayacak şekilde İran elçisinin şu anda Prag’da olduğu ve oradan da Venedik, Roma, Fransa ve İspanya’ya geçerek ittifak görüşmelerini sürdüreceğini bildirmekteydi. Brèves, IV. Louis’nin Savoia dükü ile olan mücadelesinin İspanya kralını oyalayacağını ileri sürüyordu. Böylece, Hristiyan cenahında birlik tam olarak sağlanamayacaktı<sup>436</sup>. Her iki elçi de, mesele İspanya olunca, aynı doğrultuda hareket edebiliyorlar ve Osmanlı İmparatorluğu’nu kışkırtma fırsatını kaçırmıyorlardı<sup>437</sup>. Söz konusu bilgilerden bahseden Nani, aynı tarihli raporunda, Hadım Hafız Ahmed Paşa’nın yerine Yemişçi Hasan Paşa’nın

---

<sup>434</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:434-437. (3 Aralık 1600)

<sup>435</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:440-444. (21 Ocak 1601)

<sup>436</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:447. (20 Şubat 1601)

<sup>437</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:446-447. (20 Şubat 1601)

sadaret kaymakamlığına getirildiğini bildiriyordu. Brèves, kendisine diğer elçiler gibi hediye sunmadığı için pek de sıcak karşılanmamıştı. Lello ise, hediye sunmasına rağmen Osmanlı yönetimindeki diğer paşaların tepkisine maruz kalmıştı<sup>438</sup>. Kendisine karşı oluşan tüm bu olumsuz düşüncelere rağmen Lello, Felemenk tüccarının İngiliz bayrağı taşımasını sağlayabilmek adına, Yemişçi Hasan Paşa ile görüşmelere başlamıştı. Bu sırada Brèves ise, Hadım Hafız Ahmed Paşa döneminde elde ettiği hakkı sürdürmeye çalışıyordu<sup>439</sup>.

Bu kez Lello'nun iddialarına destek olacak olan kişi, daha ilk kaptan-ı deryalık döneminde dahi harbî tüccarın İngiliz bayrağı ile ticaret yapması gerektiğini düşünen Cigalazade Sinan Paşa'ydı<sup>440</sup>. Halbuki, kendisi kısa bir süre önce Brèves ile birlikte hareket edecekmiş gibi bir izlenim uyandırmıştı. Aslında, bu izlenimin sebebi, İngilizlerin İspanya ile barışacağına yönelik söylentileri ciddiye almasından kaynaklıydı<sup>441</sup>. Fakat, şimdi çok daha farklı dengeler söz konusuydu. Hadım Hafız Ahmed Paşa'nın padişaha, Felemenk tüccarlarının da Fransız bayrağı ile ticaret yapacaklarını kabul ettirmesi, İngilizler için son derece hassas bir durum oluşturunuyordu.

Cigalazade, değişen tutumuyla birlikte İngilizlerin bu hakkı elde etmesi için ilk olarak, Fransız elçisini baskılamayı düşünmüştü. Bunun için, Brèves'i huzuruna çağırttı ve kendisine Felemenk tacirlerinin İngiliz bayrağı altında ticaret yapmaları hususuna muhalefet etmemesini rica etti. Brèves, Paşa'ya en iyi şekilde hizmet etmek için elinden geleni yapacağını, fakat efendisine zarar verecek herhangi bir girişimde de bulunamayacağı yönünde cevap verdi. Yine de, Cigalazade'yi memnun etmek için IV. Henri'ye yazabileceği ve bu konuda elinden geleni yapabileceğini ifade etti. Ancak Cigalazade, yazışmaların uzun süreceğini, bu sebeple elçinin hemen kararını bildirmesi gerektiğini söylemekteydi<sup>442</sup>. Bu sıralarda Lello'nun destekçisi olan Bostancıbaşı, görevden alınmış ve İngilizlerin Osmanlı İmparatorluğu nezdindeki tek destekçisi Cigalazade olarak kalmıştı. Buna rağmen, Lello'nun iyi bir fırsat olarak kullanabileceği bir barış imzalanmıştı. IV. Henri'nin, Savoia dükü ile olan mücadeleleri sona ermişti ki, bu aynı zamanda İspanya ile de barış yapıldığı anlamına gelmekteydi. Oysaki Brèves, Fransız birliklerinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun yararına olacak şekilde Katolik kuvvetlerinin dikkatini dağıtacağı yönünde söz vermişti.

---

<sup>438</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:447. (20 Şubat 1601)

<sup>439</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:447-448. (5 Mart 1601)

<sup>440</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:449-450. (1 Nisan 1601)

<sup>441</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:414-416. (17 Haziran 1600)

<sup>442</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:449-450. (1 Nisan 1601)

Brèves, söz konusu barış durumunun kesinliğine dair herhangi bir bilgi olmadığını aktarmakta ve bir çıkış yolu aramaktaydı<sup>443</sup>.

Fransız elçisi, çözümü Yemişçi Hasan Paşa ile görüşmekte buldu. Brèves, Felemenk tüccarı üzerindeki hakkın İngilizlere ait olmasını engellemek için Yemişçi Hasan Paşa'dan yardım istiyor ve İngilizlere bu hakkın bahşedilmesinin Fransız ahidnamesine aykırılığından yakınıyordu. Elçi, ayrıca hakkın İngilizlere bahşedilmesinin, IV. Henri'yi kendisine Papa'dan gelen davetlere açık bir hale getirebileceğini de ima etmekteydi. Yemişçi Hasan Paşa, Brèves'in söylediklerine olumsuz bir cevap vermemiş olsa da Cigalazade Sinan Paşa'nın konuyla ilgili şiddetli muhalefетinin arkasına sığınmaktaydı. Yemişçi Hasan Paşa, kendisine Cigalazade Sinan Paşa'dan gelen mektubu göstermişti. Kaptan-ı deryanın bu konuda ciddi bir kararlılık gösterdiği açıktı. Nitekim, Fransa İspanya'ya savaş ilan etse bile, bu konuda taviz verilmemesi gerektiğini ifade ediyordu. Yemişçi Hasan Paşa, Brèves'e, Cigalazade'yi ziyaret etmesini önermekten başka bir şey yapamayacak durumdaydı<sup>444</sup>.

Fransız elçisi için en zor görüşme, bu olacaktı. Brèves, Cigalazade'ye bir yakını aracılığı ile Lello'nun gönderdiği hediyelerle neredeyse aynı hediyeleri sundu. Ancak, Cigalazade'nin Brèves ile olan görüşmesindeki tavrı, daha önce görülmediği ölçüde öfkeliydi. Cigalazade, Brèves'in sunduğu tüm argümanları peşinen reddetti ve elçinin konuyu uzatmamasını istediğini söyledi. Çünkü; kaptan-ı derya mantık ve adalet gereği İngilizleri destekliyordu, hediyeler için değil. Ona göre, Katolikler ve Messinalılar tarafından idare edilen ve Fransız bayrağı ile dolaşan gemilerin padişaha bir faydası yoktu. Ayrıca, bu gemilerde Fransızlara ait mal bulunursa, bunlar mutlaka ele geçirilmeliydi. Üstelik, Fransız gemileri Sakız'a yalnızca sardalye taşıyabilecek büyüklükteydi. Tüm bunların yanı sıra Fransız gemileri, uzak mesafelerden gelip çok az kâr elde etmelerine rağmen, İngilizlerin sunduğu gibi padişaha hediyeler de sunmuyordu. Üstüne üstlük Fransızlar, İspanya ile barış yapmıştı. Cigalazade, Brèves'in Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmak istediği takdirde ayrılabilceğini belirtmekten de çekinmemişti. Kaptan-ı deryanın konuya olan hassasiyeti öylesine fazlaydı ki, söz konusu madde ahidnameye hatalı şekilde yazılırsa, hata yapan kâtibin elinin kesileceğini belirtiyordu. Fransız elçisi, kaptan-ı deryadan aldığı sert yanıt üzerine Şeyhülislam ile görüşmeye gitti. Cigalazade'nin kararlılığını dini otorite ile kırabileceğini düşünmüştü. Şeyhülislam ise, Brèves'e bu konuyu

<sup>443</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:449-450. (1 Nisan 1601)

<sup>444</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:452-455. (17 Nisan 1601)

doğrudan Sultan'a bildirmesi yönünde bir tavsiyeden başka hiçbir şey verememişti. Bunun üzerine elçi Yemişçi Hasan Paşa'ya sultana iletmesi için bir arzuhal gönderdi. Bunun üzerine, Venedik baylosuna göre Yemişçi Hasan Paşa, söz konusu arzuhalini padişaha sunmaya razı olmuş gibi davransa da Cigalazade'ye karşı olan çekincesi onu bundan alıkoydu<sup>445</sup>.

Venedik baylosu Nani, bu durumun ne denli şaşırtıcı olduğundan dem vuruyordu. Daha bir yıl önce, Sultan ve tüm vezirler, hatta Cigalazade dahi İngiliz gemilerinin ticaret yapmalarını yasaklamayı istiyorlardı. Ancak, şimdi Fransız ahidnamesi ve Fransızlara bahşedilen hükümlere dayanan ve hakkın Fransızlara ait olduğunu destekleyecek nedenler olmasına rağmen, hak İngilizlere bahşediliyordu<sup>446</sup>. Nani'ye göre bunun sebebi, Cigalazade'nin etkisiydi. Önceleri bu kadar ağırlığı yoktu, ancak son dönemlerde oldukça etkili bir isim haline gelmişti. Baylos'a göre, Cigalazade'nin Felemenk tüccarı hususundaki kararının arkasında yatan sebep, onun sadece İngilizlerden faydalanma gayesi değil, aynı zamanda Fransızlara duyduğu öfkeydi<sup>447</sup>.

Yemişçi Hasan Paşa, durumu Divan'daki diğer üyelere açıkladı. Her iki elçinin hak iddiaları da padişahın tuğrası bulunan belgelere dayanmaktaydı. Yemişçi Hasan Paşa, Cigalazade'nin, hakkın İngilizlere bahşedilmesini uygun gördüğünü, İngiltere'nin diğer devletlere nazaran daha iyi bir dost olduğunu aktardı. Bu görüş ağır basmış ve diğer paşalar tarafından da kabul edilmişti. Yemişçi Hasan Paşa keyfiyeti padişaha arz etmiş ve padişah da hakkın İngilizlere ait olması gerektiği yönünde karar vermişti. Brèves padişahın kararına istinaden bahşedilen hükmün tecdid edilecek İngiliz ahidnamesine eklenmemesi için elinden geleni yapacaktı. Belki de Cigalazade'nin İstanbul'da olmadığı bir zaman diliminde söz konusu hükmün iptal edilmesini sağlayabilirdi. Ayrıca seferde olan İbrahim Paşa'ya Fransa'nın Katolik krallar ile ittifak yapma ihtimalinden bahsedip, ondan kararın değiştirilmesi hususunda bir girişimde bulunmasını isteyebilirdi<sup>448</sup>. Ancak tüm bunların işe yaramayacağını fark ederek, farklı bir strateji geliştirmeye çalıştı. Brèves artık Felemenk tüccarının İngiliz bayrağı taşıması gerektiğine rıza gösteriyor gibi davranmaya başlamıştı. Felemenk tüccarı üzerindeki hak iddialarından vazgeçilmesi için IV. Henri'ye de bir mektup yazacağını söylüyordu. Amacı yalnızca zaman kazanmak ve söz konusu kararın İngilizlerin

---

<sup>445</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:452-455. (17 Nisan 1601)

<sup>446</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:452-455. (17 Nisan 1601)

<sup>447</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:452-455. (17 Nisan 1601)

<sup>448</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:452-455. (17 Nisan 1601)

elde ettikleri bir hüküm olarak kalmasını sağlamaktı. Böylece, bir süre geçtikten sonra hükmün iptal edilmesini sağlayabileceğini düşünmekteydi. Fakat Cigalazade, Brèves'in stratejisini fark etmiş ve Felemenk tüccarının İngiliz ahidnamesine eklenmesini sağlamıştı. Ancak Brèves'in durumla ilgili umudu son bulmamıştı. Bir gün tecdid edilen Fransız ahidnamesiyle birlikte İngiliz ahidnamesindeki bu maddenin değiştirilebileceği umudunu taşımaya devam edecekti<sup>449</sup>.

Karar alınırken, sadaret kaymakamı olan Yemişçi Hasan Paşa, 22 Temmuz'da veziriazamlık makamına getirilmişti. 1601 yılının Haziran ayında, üçüncü vezir olarak divana yeniden girmeyi başaran Damad Halil Paşa ise, aynı yılın Ağustos ayında yeniden sadaret kaymakamlığı görevine getirilmişti. Bu atama, ahidnamenin tecdid edilmesine muhalif olan kanadın zayıflaması demekti<sup>450</sup>. Sonuç olarak, ilgili husus İngiliz ahidnamesine eklenerek 1601 senesinin Aralık ayında tasdik edildi.

İngiliz ahidnamesi tecdid edilirken, iki elçinin tartışmalarına konu olan Hollanda tüccarının bir kısmının, İngiliz bayrağı ile ticaret yapmaları kararlaştırılmıştı. Ahidname metninde, bu kararda Cigalazade Sinan Paşa'nın etkisine açık surette vurgu yapılmıştır. Böylece, Flandre bölgesinde bulunan ve Kraliçe Elizabeth tarafından korunduğu belirtilen<sup>451</sup> Hollandiye, Delendiye, Zelandiye ve Gelderlandiye vilayetlerinden gelen tacirlerin, Osmanlı İmparatorluğu limanlarına İngiliz bayrağı ile gelip gitmesi ve İngiliz konsoloslarına vergi ödemesi kararlaştırılmıştır<sup>452</sup>.

Fransız bayrağının ek vergi yükünden şikayetçi olan Hollanda tüccarı, daha 1599 yılında İngilizlerin taleplerine uygun düşecek şekilde hareket ederek, İngiliz bayrağı ile ticaret yapmayı tercih ediyorlardı<sup>453</sup>. Bu sebeple Fransızlar, İskenderiye'de bulunan İngiliz konsolosluğunun kapatılmasını sağlamak için, İngiliz tüccarı ile birlikte Felemenk tüccarına da vergi muafiyeti sağlamayı göze almak zorunda kalmıştı<sup>454</sup>. Alınan kararlar birlikte, İngiliz

---

<sup>449</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:457-458. (2 Mayıs 1601)

<sup>450</sup> Türkçelik, "Damad Halil Paşa", 1647.

<sup>451</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:434-437. (3 Aralık 1600)

<sup>452</sup> Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, 2:474-475. (16-25 Aralık 1601/ Evahir-i Cemâziye'l-ahir 1010). Ahidnamenin bu maddesi çok az farklılıkla Turc 130 numaralı deftere de kaydedilmiştir. *BnF.*, Turc 130, v. 68b.

<sup>453</sup> Brèves, itaat etmeyen Hollandalı tacirleri asılmakla tehdit etmişti. Heeringa, *Bronnen tot de Geschiedenis*, 1:167-168. (4-14 Kasım 1599)

<sup>454</sup> *BnF.*, Turc 130, v. 52b, 51a-b, 50a. (22 Haziran - 1 Temmuz 1601/ Evahir-i Zilhicce 1009).

konsolosluğunun bulunduğu diğer bölgelerde ise artık Felemenk tacirleri de İngiliz bayrağı taşıyacaktı.

1601 yılında tecdid edilen İngiliz ahidnamesi, harbî tüccar meselesi bağlamında 1581 yılından sonraki dönüm noktası gibidir. Dört Felemenk vilayetine bağlı olan tüccarların, İngiliz sancağına tabi kılınmasının ardında yatan faktörler ise daha detaylı incelenmelidir. En başta, Cigalazade Sinan Paşa'nın bu kararı almasında pek çok faktör etkili olmuştur. Ayrıca, Fransızlara karşı beslediği kadim bir öfke olduğu da doğrudur<sup>455</sup>. Nitekim daha ilk kaptan-ı deryalığı döneminde harbî tüccarın İngiliz bayrağı taşıması gerektiğine ilişkin bir mektup göndermişti. Dahası, 1596 yılındaki Eğri Seferi'nin sonunda, sadaret makamına getirilir getirilmez, harbî tüccar üzerindeki hakkın İngilizlere ait olduğuna dair bir nişan-ı hümayun verilmesini sağlamıştı. O, Fransız elçisi Brèves'i, bir elçi gibi görmüyordu. Ancak, konuyu yalnızca Cigalazade Sinan Paşa özelinde değerlendirmek, imparatorluğun dikkate aldığı pek çok dinamiğin dikkatlerden kaçmasına yol açabilir. Bu bağlamda, kararın alınmasında her ne kadar Cigalazade Sinan Paşa'nın nüfuzunun etkisi ve IV. Henri'nin Savoia dükü ile barış yapması göz ardı edilemeyecek ölçüde olsa da, Osmanlı yönetiminin böyle bir karar vermesi, yalnızca Cigalazade Sinan Paşa'nın baskısından ileri gelmiyor gibi görünmektedir. Zira, kararın alındığı döneme daha yakından bakmak, böyle bir tutumun benimsenmesindeki temel motivasyonun ne olabileceği sorusunun cevabını vermeye de yardımcı olacaktır.

Bu dönemde Yemişçi Hasan Paşa, sadaret kaymakamıydı ve her ne kadar Lello, kendisini pek sevmese de<sup>456</sup> Yemişçi Hasan Paşa İngilizlerin gözden çıkarılması taraftarı değildi. Nitekim kendisi, Venedik baylosu ile görüşmesinde, Osmanlı-İngiliz ittifakının İngilizlerin, İspanya ile savaş halinde olması bakımından son derece önemli olduğunu ifade etmekteydi<sup>457</sup>. Hollanda tüccarının, İngiliz bayrağı altında ticaret yapması kararlaştırılırken de sadaret kaymakamlığı görevinde bulunuyordu. Bu bakımdan, Cigalazade Sinan Paşa'nın kararına müdahale etmeme sebebi herhangi bir çekincesinin olmasından çok, Venedik baylosuna aktardığı düşüncesiyle ilgilidir. Hollanda tüccarının İngiliz bayrağına verilmesi ise, “dosta dost düşmana düşman” olma ilkesine uygun hareket eden İngilizlerin sadakatini ödüllendirmek maksadıyla değildi. Bu noktada, tekrar hatırlanması gereken iki kritik nokta

---

<sup>455</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:452-455. (17 Nisan 1601)

<sup>456</sup> Lello, kendisinden kaba ve cahil bir adam olarak bahsetmektedir. Orhan Burian, *Babîâli Nezdinde Üçüncü İngiliz Elçisi Lello'nun Muhtırası* (Çolpan, 2024), 24-25.

<sup>457</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:440-444. (21 Ocak 1601)

bulunmaktadır. İlki; Lello'nun, İngilizlerin Doğu Akdeniz ticaretinden çekileceği yönündeki ifadesi ve ahidnamenin tecdid edilmesine yönelik ısrarını bırakmasıdır. Lello'nun bu ifadeleri, birden fazla kez baylos raporlarına kaydedilmişti ve son derece gerçek bir temele dayanıyordu. Gerçekten de az sayıdaki İngiliz tüccarından yeteri kadar gelir elde edemeyecek olan İngiliz konsoloslukları, daha fazla varlığını sürdüremeyebilirdi. Zira, İngiliz temsilcilerinin giderleri, Levant Kumpanyası tarafından karşılanıyordu ve yeterli geliri elde etmedikleri takdirde, Doğu Akdeniz'deki elçi ve konsolosların giderlerini karşılamının pragmatik temeller üzerine kurulu olan bu yapıya herhangi bir katkısının olmayacağı açıktı. Nitekim Kraliçe Elizabeth, diplomatik temsilcilerine ödeme yapmaktan imtina ediyor ve genellikle masraflarını kumpanyaya yıkıyordu<sup>458</sup>. Bir diğer husus ise, İngilizlerin rotasını Hindistan'a yöneltme ihtimalidir<sup>459</sup>.

Aynı dönemlerde İskenderiye'de yaşanan hadiseler de Osmanlı yönetiminin öngördüğü tehlikeli durumun farklı bir sebep ile ortaya çıkmış bir şekilden ibaretti. Benjamin Bishop'un İngiliz tüccarı tarafından kabul edilmemesi, Fransız konsolosu olan Coquerel'in, İngiliz tüccarına vergi muafiyeti sağlamak koşuluyla rekabeti kendi lehine çevirmesiyle olmuştu. İki durumda da İngiliz temsilcilerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndan silinmesi istenmiyordu. Ancak, İngilizlerin Doğu Akdeniz'deki varlıkları maddi nedenlerden ötürü kırılgan bir yapıdaydı.

Bu bakımdan, imparatorluk limanlarına dört Felemenk vilayetinden gelen tüccar gemilerinin, İngiliz konsoloslarına vergi ödemesiyle birlikte, İngilizlerin kazancı artacak ve Doğu Akdeniz'deki temsilciliklerinin giderlerini karşılayabileceklerdi. Giderleri karşılanan temsilcilikler de varlığını koruyabilecekti. Öte yandan, 1601 tarihli İngiliz ahidnamesinde, İngiliz tüccarlarının ödeyeceği gümrük resminin %3 oranında tahsil edilmesinin kararlaştırılması da Osmanlıların İngiliz bayrağı kullanımını artırmak için yaptığı bir hamle gibi gözükmetedir<sup>460</sup>. Osmanlı yönetiminin, 1601 tarihinde verdiği bu kararların,

<sup>458</sup> Örneğin 1596 yılında Eğri seferine çıkan Barton'un masraflarını kraliçe karşılamamış böylece maddi yük kumpanyanın sırtına yüklenmiştir. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, 50.

<sup>459</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:434-437. (3 Aralık 1600); Daha 1599 yılının sonbaharında Levant Kumpanyasının ileri gelenleri Hindistan'a keşif için bir heyet göndermeye karar vermiş ve Doğu ticaretine yönelik kurulacak olan bu şirket Levant kumpanyasına bağlı olarak faaliyet göstermeye başlamıştı. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, 55-56.

<sup>460</sup> Gümrük resmindeki bu indirimin hangi elçi tarafından elde edildiği ve hangi bölgeleri kapsadığı kesin olarak bilinmemektedir (Rabia Demir, "Osmanlı-İngiliz Diplomatik Münasebetleri" 62). Ancak her ne olursa olsun böyle bir vergi indiriminin tüccarlar için İngiliz bayrağı altında ticaret yapmayı daha avantajlı bir hale getirdiği aşıkârdır.

İngilizlerin Doğu Akdeniz'den çekilmesini engellemek için olduğunu düşünmek makul bir yaklaşımdır.

İngilizlerin gerçekleştirdiği korsanlık faaliyetleri, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kovulmalarına yol açacak kadar güçlü bir etki yaratmamıştır; bu durum, ilgili dönemde Osmanlıların İngilizlere karşı görece esnek bir tutum benimsediği yönündeki görüşleri destekler niteliktedir. Dahası, aynı dönemde Osmanlıların Protestanlara yakın bir dış siyaset izlediği de bilinmektedir. Bu çerçevede, Hollandalılara doğrudan ve müstakil bir ahidnamenin bahşedilmesi planı da söz konusu genel politikanın bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Dört Flandre vilayetinden gelen tüccarların İngiliz konsoloslarına havale edilmesine yönelik karar da söz konusu politik yönelimin bir sonucu olarak düşünülmelidir. Tüm bu gelişmeler dikkate alındığında, 1601 yılında İngilizlerin bu meselede avantaj kazanmasının yalnızca Cigalazade Sinan Paşa'nın Divan-ı Hümayun üzerindeki etkisinden kaynaklanmadığı anlaşılmaktadır. Özellikle Yemişçi Hasan Paşa başta olmak üzere Divan'ın diğer üyeleri, İngilizlerin Doğu Akdeniz'den tamamen çekilmesini ve böylece bölgedeki denge yapısının bozulmasını arzu etmemiştir. Bu nedenle, Osmanlı yönetimi, harbî tüccar üzerindeki hak iddialarında Fransızların üstünlük kazanmaya başladığı bir dönemde, İngilizlerin Felemenk vilayetinden gelen tüccarlar üzerinde baylaç hakkı elde etmelerini sağlayarak, kırılgan ekonomik konumlarını nispeten güçlendirmelerine imkân tanımıştır.

### **3.2. Felemenk Tüccarından Alınan Baylaç Hakkının İngilizler ve Fransızlar Arasında Paylaşımı**

1601 yılının Aralık ayından sonra Brèves, Cigalazade Sinan Paşa tarafından hakkında ortaya atılan, İspanyollarla gizli ilişki içinde olduğuna dair suçlamaları bertaraf etmeye çalışmaktaydı<sup>461</sup>. IV. Henri de Brèves'in kaygılarını gidermek amacıyla kendisine destek içerikli bir mektup göndermişti<sup>462</sup>. Bu dönemde Fransızlar, harbî tüccar meselesinde aleyhlerine verilen kararı hâlen sindirememişti. Tarihsiz bir fetva, Fransızların kaybettikleri Felemenk vilayetleri üzerindeki etkilerini yeniden kazanma yönündeki çabalarını sürdürdüklerini göstermektedir. Fetvada aktarılanlara göre, daha önce İngilizlerin harbî tüccarların kendi konsolosluklarına başvurabilmelerine imkân tanıyan bir hüküm elde etmeleri üzerine, durumun dinî açıdan caiz olup olmadığının belirlenmesi amacıyla

<sup>461</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:488. (12 Ocak 1602)

<sup>462</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:499. (24 Mart 1602)

Şeyhülislam Saadeddin Efendi'ye başvurulmuştu. Saadeddin Efendi, Fransız ahidnamesine dayanarak, söz konusu hükümle amel etmenin uygun olmayacağı yönünde görüş bildirmişti. Buna rağmen, Felemenk tüccarlarının İngiliz bayrağına tâbi olmalarını mümkün kılacak bir madde, 1601 tarihli İngiliz ahidnamesine eklenmişti. Daha sonra, yöneticilerin nasıl hareket edilmesi gerektiğine dair Şeyhülislam'a tekrar başvuruları üzerine verilen fetva, Fransızların harbî tüccar meselesinde hak sahibi olduklarını destekler nitelikteydi<sup>463</sup>. Ancak, bu fetvanın Fransızların ne ölçüde işine yaradığı meçhuldür. Nitekim, 1604 yılında İngilizlere bahşedilen ahidnamede, Felemenk vilayetlerinden gelen tüccarların, İngiliz bayrağı altında ticaret yapmalarına imkân tanıyan madde, önceki haliyle varlığını sürdürmüştü.

Fransızlar için, İngilizlerin Felemenk tüccarlarının bir kısmı üzerinde hak sahibi olması, son derece rahatsız edici bir durumdu. Brèves, Venedik Baylosu Nani'ye, olası bir Katolik ittifakına destek verebilmek için Marsilya'da bir miktar kadırganın hazır bulundurulması hususunda IV. Henri'yi sıklıkla uyardığını ifade etmekteydi. Hatta Brèves, Hollanda tüccarının İngiliz bayrağına verilmesinin, IV. Henri'nin Türk karşıtı bir ittifaka katılmasına kolaylıkla ikna olmasını sağlayabileceğini dahi düşünüyordu<sup>464</sup>. Fakat, Venedik baylosu, Brèves'in Hristiyan dünyası ile ilgili verdiği bilgilerin büyük çoğunluğunun doğru olmadığı düşünüyordu<sup>465</sup>. Lello ise, Kraliçe Elizabeth'in İspanya Kralı'na karşı büyük bir savaş hazırlığına giriştiğini ifade ediyordu<sup>466</sup>. Venedik baylosu, bu sıralarda İspanya'ya karşı mücadele etmek amacıyla oluşturulan İngiliz donanması hakkında bilgi vermek için İstanbul'a gelen bir İngiliz'den de bahsediyordu<sup>467</sup>.

Lello, İspanya'ya karşı donanma gönderileceğine yönelik iddialarıyla İngilizlerin elde ettikleri Felemenk vilayetleri ayrıcalığını kaybetmemeye çalışırken, Brèves de devam eden İngiliz korsanlığından bahsederek rakibine karşı avantaj kazanmayı tasarlıyordu. Bu bağlamda Brèves, Venedik baylosu Contarini'nin korsanlık karşıtı ifadelerini desteklemekteydi ve durumun çözülmesi için Elizabeth'e bir name gönderilmesini önermişti<sup>468</sup>. Söz konusu name, korsanlık konusuna değindiği gibi İngiltere ve Fransa arasında harbî tüccarlar hususundaki tartışmalardan da bahsetmekteydi. Ancak, nameyi

<sup>463</sup> "... 'ahd-i sâbika muhâlif yazılanla 'ahd-nâme-i kadime nesh olunmaz..." BnF., Turc 130, v. 26b.

<sup>464</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:500. (9 Nisan 1602)

<sup>465</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:505. (9 Haziran 1602)

<sup>466</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:505. (9 Haziran 1602)

<sup>467</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 9:506. (7 Temmuz 1602)

<sup>468</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 10:28. (17 Mayıs 1603)

teslim edecek çavuşun, İngiltere'ye ulaşmak üzere Marsilya'dan ayrıldığı haberi ulaştığında, Kraliçe Elizabeth hayatını kaybetmişti. Brèves, bu namenin yeni Kral I. James (1603-1625)'e hitaben değiştirilmesini rica ediyordu. Padişah ise, öncelikle I. James'den bir mektup gelmesinin gerektiğini ifade etmekteydi<sup>469</sup>. Gönderilen mektubun içeriğinde, Fransız ahidnamesinde yer alan harbî tüccar hususundaki madde de yer almaktaydı<sup>470</sup>. Bu durumda, İngilizlerin harbî tüccar üzerinde iddialarının sona ermemiş olduğu anlaşılmaktadır.

İngiliz korsanlarının faaliyetleriyle ilgili sorun da devam etmekteydi. Yeni kral I. James ise Papalık yanlısı bir tutum izlemeyi tercih ediyordu. Bu bakımdan Lello'nun payitahtta pek de hoş olmayan tepkilerle karşılaşması son derece doğaldı. Lello, bilgilendirme maksadıyla sekreterini ülkesine gönderdiğinde Elizabeth'in ölümünden sonra Osmanlı yönetiminin kendisine karşı davranışlarının olumsuz yönde bir değişime uğradığından ve kendisini elçi olarak tanımak istemediklerinden hatta Elizabeth döneminde bahsedilen ahidnameye riayet etmek istemediklerinden yakınıyordu. I. James'in Türklerle iş birliğine yaklaşımı ise pek olumlu değildi. Ona göre, tüm Hristiyan krallar birleşmeli ve ortak düşmana karşı savaşmalıydı<sup>471</sup>.

1603 yılında Lello'nun tecdid edilen son ahidname ile sahip olduğu haklar Osmanlı yönetimi tarafından inkâr edilmeye başlandı. Anlaşıldığı kadarıyla Levant Company de Lello ile maaş konusunda birtakım problemler yaşıyordu. I. James'in İspanya ve papalık yanlısı politikalarının başlattığı olumsuzluk silsilesine 1604 yılında İngiliz korsanlarının Cezayir açıklarında Osmanlı donanmasına ait gemilere saldırması da eklendi. İngilizlerin dezavantajlı durumda olduğunu düşünen IV. Henri bir kez daha Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin kopacağını ve İngilizlerin dahi Fransız bayrağı altında ticaret yapmak zorunda kalacaklarını düşünmekteydi. Ancak durum böyle olmayacaktı<sup>472</sup>.

Türk-İngiliz ilişkilerinde böylesine bir kırılma yaşanırken III. Mehmed, 22 Aralık 1603 tarihinde hayatını kaybetmiş, tahtın yeni sahibi I. Ahmed (1603-1617) olmuştu<sup>473</sup>. I. Ahmed'in tahta geçmesinin ardından Fransız ve İngiliz ahidnameleri 1604 yılında tecdid edildi. Tecdid edilen Fransız ahidnamesinde İspanya, Portekiz, Katalan, Ragusa

<sup>469</sup> Orhonlu, *Osmanlı Tarihine Aid Belgeler*, 76-77; Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 10:28. (17 Mayıs 1603); Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 10:51. (14 Haziran 1603)

<sup>470</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 10:51. (13 Haziran 1603)

<sup>471</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 10:125-126. (25 Aralık 1603)

<sup>472</sup> Horniker, "Anglo-French Rivalry", 301; Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 10:Iviii.

<sup>473</sup> Mücteba İlgürel, "Ahmed I", *DİA* 2, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989): 30.

(Dubrovnik), Ceneviz, Napoli ve Floransa gibi harbî statüdeki milletlerin tüccarların Fransız bayrağı ile Osmanlı sularına gelip gitmeleri gerektiğine dair bir madde bulunmasına rağmen Hollandalılardan söz edilmemişti<sup>474</sup>. Öte yandan Fransız ahidnamesinin tecdid edilişinden kısa bir süre sonra yenilenen İngiliz ahidnamesinde de dört Felemenk vilayetinden gelen tüccarların İngiliz bayrağı taşıyacağına ilişkin madde varlığını korumaktaydı. Bu hususta İngiliz ahidnamesinin Fransız ahidnamesinden sonra tecdid edilmiş olması hakkın İngilizlerde kaldığına ilişkin bir yoruma neden olmuştur<sup>475</sup>.

Ancak, Hollanda tüccarının dolaylı da olsa Fransız ahidnamelerinde de yer almasının sebebinin, İngiltere kralı I. James'in politikasına karşı Fransızlara da açık kapı bırakıldığına yönelik bir hamle olarak düşünülebilir. Zira, hakkında yoğun tartışmaların yaşandığı Hollanda, tüccarının hangi bayrak altında ticaret yapacağı hususunu yoruma açık bir şekilde bırakmak Fransızların da Hollanda tüccarına müdahale etmesine imkân tanımak için olmalıdır. Böylece, Katolik yanlısı siyasete dönen İngilizlere karşı bir cevap verilmiş olacaktı. Hollanda tüccarına ilişkin madde, doğrudan kaldırılısaydı da İngilizlerin Doğu Akdeniz'deki varlığı ekonomik tehdit altına girebilirdi. En nihayetinde, İngilizlere karşı agresif bir tutum izlemek hassas dengenin bozulmasına neden olabilirdi. Nitekim I. James, Osmanlı İmparatorluğunda bir elçi dahi bulundurmak istemiyordu. Levant Company'nin berati da ancak 1605 yılında yenilenmişti<sup>476</sup>. Osmanlı İmparatorluğu, için bu hassas dengelerin gözetilmesi son derece önemliydi.

Dördüncü İngiliz büyükelçisi olan Sir Thomas Glover'ın 1607 yılında İstanbul'a gelmesi ise, İngilizler için harbî tüccar meselesi hususunda kısa süreli bir avantaj doğurdu. Glover, payitahta geldikten sonra padişahın huzuruna çıkmış ve İngiliz ahidnamesinin yenilenmesini sağlamıştı. Dahası, Glover'ın elde ettiği bu ahitnameye, harbî tüccar maddesi eklenmişti. Üstelik bunu yaparken, meselenin tarihsel sürecini kendi bakış açısına göre aktarmıştı. Glover'a göre; Fransız elçisi, harbî tüccarların Fransız bayrağı altında ticaret yapmaları gerektiğini bir şekilde Fransız ahidnamesine ekletmişti. Hatta daha önce

<sup>474</sup> Dipratu, "The French Capitulation", 81-82; Noradounghian, *Recueil d'Actes Internationaux*, 95.

<sup>475</sup> Kütükoğlu'nun değindiği üzere Kurat, 1604 İngiliz ahidnamesinde Hollandalı tüccarların İngiliz bayrağı ile ticaret yapacaklarına ilişkin maddenin bulunduğuna değinmemiştir. Bu bakımdan Kütükoğlu'nun 1604 yılı sonrasında bahsi geçen dört vilayetten gelen Felemenk tüccarların İngiliz bayrağı ile ticaret yapmaya devam ettiklerini ifade etmesi makuldür. Lakin bu meseleye yine de ihtiyatlı yaklaşmak gerekir. Nitekim Fransızların tecdid edilen ahidnamesinde de tüm harbî taifesinin Fransız bayrağı ile ticaret yapması gerektiğinin belirtilmiş olduğu görülmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla imparatorluk yönetimi bu hususta meseleyi tartışmalı bir şekilde bırakmıştır. Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münasebetleri*, 43.

<sup>476</sup> M. Epstein, *The Early History of the Levant Company* (George Routledge, 1908), 152-210.

bahsedildiği üzere, iki taraf arasında tartışılan bu dava Divan'a taşınmıştı. Daha sonra, III. Mehmed Eğri Seferine çıktığında, İngiliz elçisi Barton da Osmanlı ordusu ile hareket etmiş fakat Fransız elçisi Brèves İstanbul'da kalmıştı. Brèves İstanbul'da kaldığı bu süre zarfında İskenderiye'deki İngiliz-Fransız ortak konsolosu Paolo Mariani'yi idam ettirmiş üstüne üstlük 1597 tarihli ahidnameye yeniden harbî tüccar maddesini ekletmişti. Glover'a göre, Fransızların tüm bu girişimleri ve başarıları kabul edilemezdi. Zira harbî tüccarlar, hangi bayrak altında ticaret yapacakları hususunda serbest bırakılmış ve onlar İngiliz bayrağını tercih etmişlerdi. Sonuç olarak 1607 tarihli ahidname metnine eklenen harbî tüccar maddesine göre harbî tüccarların İngiliz bayrağı altında ticaret yapmaları kararlaştırılmıştır<sup>477</sup>.

Glover'ın büyük ölçüde taraflı olarak aktardığı bu hadiseler, uzun süreli bir başarı sağlamasına yeterli gelmemiştir. Üstelik Glover yalnızca Fransız elçisi Salignac ile değil aynı zamanda henüz payitahttan ayrılmamış olan selefi Lello ile de mücadele etmek zorunda kalmıştı. Zira Lello imparatorluktan ayrılmak ve vazifesini bırakmak istemiyordu. Doğal olarak Glover'ın gelişi kendisini rahatsız etmişti. Glover, Lord Salisbury'e gönderdiği mektupta, Lello'nun Osmanlı İmparatorluğu'nda edindiği çevre ile kendisini kaynaştırmadığını hatta el altından kendisine karşı Fransız elçisi ile iş birliği yaptığını belirtmekteydi<sup>478</sup>. Hatta Lello, Glover'ın harbî tüccar hususunda elde ettiği ahidname maddesine karşı çıkması için Fransız elçisine tavsiyeler dahi vermişti<sup>479</sup>.

Fransız elçisi Salignac'ın Lello'nun tavsiyeleri olmadan da aynı şekilde hareket edeceğini tahmin etmek zor olmasa gerektir. Nitekim Venedik baylosu Ottoviano Bon, Salignac'ın şiddetli muhalefeti 28 Mart 1607 tarihli raporuna aktarmıştı<sup>480</sup>. Bu tarihten sonra, meselenin bir kez daha Divan'a taşındığı görülmektedir. İngiltere Kralı I. James'e gönderilen namede, bu süreç tafsilatlı olarak aktarılmıştır. İngiliz elçisi Glover, İstanbul'a gelmiş ve şaşalı bir kabul töreni ile karşılanmış ve getirdiği hediyeleri veziriazam ve diğer vezirler aracılığıyla padişaha iletmiştir. Anlaşılan padişah, bu kabul törenine katılmamıştır. Namede aktarılanlara göre, padişahın yokluğunda Vezir Hasan Paşa da Glover'ın kuvvetli

<sup>477</sup> *Uppsala*., Nova 597-10, Zetterström Katalog, 714-10; 1612 yılında tecdid edilen İngiliz ahidnamesinin 1607 tarihli ahidname ile içerik bakımından büyük ölçüde uyduğu düşünülmektedir. 1612 tarihli ahidnamede öncekinden farklı olarak Paul Pinder'in ricası ile bir husus eklendiği görülmektedir. (Demir, "Osmanlı-İngiliz Diplomatik Münasebetleri" 90). Bu bakımdan 1607 tarihinde tecdid edilen ahidnamenin metnine dair çıkarımlar 1612 tarihli olan ahidname dikkate alınarak yapılmıştır.

<sup>478</sup> Heeringa, *Bronnen tot de Geschiedenis*, 1:171-172.

<sup>479</sup> Heeringa, *Bronnen tot de Geschiedenis*, 1:172-173. Glover'dan Lord Salisbury'e (1/11 Nisan 1607)

<sup>480</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 10:485. (28 Mart 1607)

isteklerini kıramamış ve harbî tüccar maddesini İngiliz ahidnamesine dahil etmiştir. Ancak Fransız elçisinin muhalefeti neticesinde, şeyhülislam ve vezirler eşliğinde önceden bahşedilen ahidnamelerinin suretlerine bakılma gereği duyulmuştur. Daha sonra ise, harbî tüccarların Fransız bayrağı altında ticaret yönünde karar verilmiş ve iki devlete bahşedilen ahidnameler bu haliyle tecdid edilmiştir<sup>481</sup>.

Aslında, bu karardan, padişahın haberi yokmuş gibi bir algı oluşturulduğunu düşünmek makuldür. Zira, 1612 yılında, Fransız ahidnamelerinde yer alan harbî tüccar maddesi, aynı tarihte bahşedilen İngiliz ahidnamesi ile geçersiz kılınacaktır. Osmanlılar, İngilizlerin bu hamlelerine müsaade ederek daha çok Fransızların uzun süredir sahip oldukları harbî tüccar imtiyazını kaybettiklerinde nasıl bir tepki vereceklerini ölçmek istiyor gibidir. Bu bağlamda Glover'ın tüm harbî tüccar üzerinde elde ettiği bu başarının bir dikkatsizlik<sup>482</sup> eseri olarak yorumlanması da hatalıdır.

Ottoviano Bon'a göre Fransız elçisi, Fransız ahidnamesinin tecdid edilmesini sağlamış ayrıca harbî tüccar üzerindeki hakkın İngilizlere ait olmadığı yönünde bir hüküm de elde etmişti. Salignac'ın çabaları neticesinde Glover'a tecdid edilen ahidnamenin orijinali de verilmemişti. Anlaşılan bu tarihte Glover'a harbî tüccar maddesi yer almayan eski ahidname üzerinden tecdid edilen bir belge verilmişti<sup>483</sup>. Üstüne üstlük Salignac, harbî tüccarların tamamı şöyle dursun Glover'ın, İngiliz vatandaşlarına dahi sahip çıkamadığını ifade etmekteydi. Veziriazam, temsilcileri olmayan harbî tüccarın kime başvuracağını baylosa ısrarla sorduğunda ise baylos tarafsız görünme endişesini bir kenara bırakmak zorunda kalıp hakkın Fransızlara ait olduğunu ifade etmişti<sup>484</sup>. Netice itibarıyla 1607 yılında Fransız elçisinin tepkilerinin etkisiyle İngilizlere bahşedilen ahidnamede harbî tüccarın dilediği devletin bayrağını tercih edebileceğine yönelik olan şart bir kez daha baltalanmış oldu.

1607 yılında bahşedilmiş olan Fransız ahidnamesi, bundan çok uzun süre sonra bahşedilen 1673 ve 1740 tarihli ahidnamelerde bulunmayan özgün bilgiler içermesi bakımından ayrıca önemlidir. Bu özgün içerik, harbî tüccar meselesi ile doğrudan ilintilidir.

<sup>481</sup> *Universitaire Bibliotheken Leiden.*, Or.1090: 3, v.46a-b. (24 Ağustos - 2 Eylül 1607/Evail-i Cemâziye'l-evvel 1016)

<sup>482</sup> Harbî tüccarın İngiliz ahidnamesinde yer almasının bir dikkatsizlik eseri olduğu ifade edilmektedir. Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 10:iviii, Horniker, "Anglo-French Rivalry", 302.

<sup>483</sup> *Universitaire Bibliotheken Leiden.*, Or.1090: 3, v.46a-b. (24 Ağustos - 2 Eylül 1607/Evail-i Cemâziye'l-evvel 1016); Yine de 1612 yılında tecdid edilen İngiliz ahidnamesi Glover'ın ekletmeyi başardığı harbî tüccar hususundaki maddeyi içerecektir.

<sup>484</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 10:493. (27 Nisan 1607)

Salignac, bu tecdid ile Glover'ın harbî tüccarlar hususunda elde etmiş olduğu başarının sonunu getirmiş oluyor ve aynı zamanda harbî tüccar üzerindeki hak iddialarını, 1536 tarihli ahidnameye dayandırıyor. Ahidname metninde geçtiği üzere Glover, Osmanlı İmparatorluğu'na geldiğinde kazaya defteri olarak ifade edilen bir defter ile gelmiş ve muhtemelen bu defterde kayıtlı olan bir belgeyi ibraz ederek, harbî tüccarın daha önceden dilediği konsolosa başvurma hakkına sahip olduğunu ileri sürmüş ve Fransızların harbî tüccar maddesini sonradan ahidnamelerine eklediklerini iddia etmişti. Ayrıca, tüm bu iddiaları 1607 tarihinde elde ettikleri İngiliz ahidnamesine kaydedilmesini de sağlamıştı. Ancak Salignac, bu konuda bir arzuhal sunmuş ve harbî tüccarın daha önceden Osmanlı İmparatorluğu'na gelmediğini fakat, Kanuni döneminde Fransız bayrağı ile gelip gitmesine izin verildiğini öne sürmüştür. Hatta Salignac'ın iddialarına göre, harbî tüccarların Fransız bayrağı kullanacağına ilişkin husus, Kanuni ve III. Murad döneminde bahsedilen ahidnamelerde de yer almıştır. Üstelik, İngilizler de 1580 yılına kadar harbî statüde olup, ancak bu tarihten sonra müstakil elçileri gelmiş ve limanlarda konsoloslarını bulundurmaya başlamışlardır. Aradan birkaç yıl geçtikten sonra ise, harbî tüccarların İngiliz bayrağı ile ticaret yapmalarını sağlayabilmek adına emr-i şerif elde etmeyi başarmışlardır.

Yaşanan bu sorunlar, üç dört defa Divan'a taşınmış ve tarafların davaları Divan'da kadıaskerler ve vezirler eşliğinde görülmüştür. Ayrıca III. Mehmed döneminde Mısır, İskenderiye ve Halep hakimlerinden de harbî tüccarların altmış yıldan beri Fransız bayrağı kullandıklarına ilişkin birden fazla temessük gelmişti. Bundan başka, İngilizlerin ibraz ettikleri belgelerin İstanbul'a gönderilmesine ilişkin liman zabıtlarına hükümler gönderilmiş ve Fransız ahidnamelerinde İngilizlerin elinde bulunan bu belgelerin toplatılması hususunda alınan karar açıkça belirtilmişti. I. Ahmed'in cülusu ile bahsedilen ahidnamede de harbî tüccara ilişkin madde yer almaktaydı. Meselenin tarihsel arka planı aktarıldıktan sonra, İngiltere ve Venedik tüccarı haricindeki harbî tüccarın, Fransız bayrağı altında gelip Fransız konsoloslarına müracaat etmesi ve İngilizlerin bu karara aykırı olarak ibraz ettikleri emirlerin de ellerinden alınıp İstanbul'a gönderilmesine yönelik bir karar verilmiştir<sup>485</sup>. Ancak iki elçi arasında yaşanan anlaşmazlık ahidnamelerin tecdidi ile de son bulmamıştı<sup>486</sup>.

Bu sırada Venedik'te bulunan Lello'nun, İstanbul'daki Venedik baylosunun düşmanca tutumlarından yakınmasının sebeplerinden biri de harbî tüccar meselesindeki tutumu

<sup>485</sup> *BnF.*, Supplément Turc 118, v. 49-60. (18-27 Nisan 1607/Evahir-i Zilhicce 1015)

<sup>486</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 11:7. (20 Haziran 1607)

olmalıdır. Doj, Lello'nun baylosun düşmanca bir tutumda olduğuna yönelik iddiasını inkâr ettiğinde ise Lello, bu düşüncelerin kendisine değil I. James'e ait olduğunu söylemişti<sup>487</sup>. İngiltere'de bulunan Venedik baylosu Zorzi Giustinian da I. James'i İstanbul'da bulunan baylosun düşmanca bir tutumu olmadığı yönünde ikna etmeye çalışıyordu<sup>488</sup>.

Bu tarihlerde İngilizlerin harbî tüccarlar hususundaki hak iddialarını yansıtan bir olay, tartışmaların yerel ölçekteki yansımalarına örnektir. Ottoviano Bon'un aktardığına göre, Halep'te bulunan İngiliz konsolosu Venedik'ten yola çıkan bir Flaman gemisinden baylaç hakkı almaya çalışmıştır. İngilizlerin bu girişime gösterdikleri dayanak Flaman gemilerinde bulunan tüm harbîlerden de baylaç hakkı alabileceklerine dair olan bir hükümdü. Ottoviano Bon, bu hükmü raporlamış ve Salignac'ın bu hakkı İngilizlerin elinden aldığını aktarmıştı. Venedik baylosu, Glover ile olan görüşmesinde ise Venediklilerin söz konusu imtiyaza dahil olmadığını ifade etmekteydi. Yani bir Venedikli Flaman gemisinde yer aldığında İngilizlere baylaç hakkı ödemek durumunda değildi. Glover ise Halep'teki İngiliz konsolosunun Levant Kumpanyası bünyesindeki tüccarların gözüne girme çabasıyla kendi kendine böyle bir karar aldığını ifade etmiş hatta Ottoviano Bon'u ikna etmek için söz konusu Halep konsolosu olan Paul Pinder'a üstüne vazife olmayan işlere karışmamasını emrettiği bir mektup gönderdiğini ifade etmişti. Ancak aynı zamanda Pinder'dan gelen bir mektubu da baylosa teslim etmişti. Buna göre Pinder, elçinin kendisine emir verme yetkisinin olmadığını, her ikisinin de Levant Kumpanya'sına bağlı olan tüccarlar tarafından seçildiğini ifade etmekteydi. Ottoviano Bon durumu Salignac ile görüştüğünde elçi son derece şaşırılmış ve Halep'te bulunan Fransız konsolosunu durum hakkında uyaran bir mektup yazmış ve baylosa teslim etmiştir. Aslında, Salignac'ın Pinder'ı uyarma sebebi yalnızca Felemenk gemilerinde bulunan Venedikli tüccarlardan baylaç hakkı alınmasını engellemek maksadıyla olmamalıdır. Zira bu tarihlerde dört Felemenk vilayetinden gelen gemiler İngiliz konsoloslarına başvuruyordu ve Fransızların bu gemiler üzerinde denetim yetkisi yoktu. Dolayısıyla söz konusu Felemenk gemilerini kullanan diğer harbî tüccarlar da İngiliz konsolosuna baylaç hakkı ödemek durumunda kalıyordu<sup>489</sup>. Baylosun söz konusu imtiyazın Salignac tarafından feshedildiğini aktarması da büyük olasılıkla işin ucunun Venedikli tüccarlara dokunmasından ileri gelmektedir.

---

<sup>487</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 11:54-56. (5 Kasım 1607); *Calendar of State Papers: Venice*, 11:57-58. (10 Kasım 1607)

<sup>488</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 11:95-96. (14 Şubat 1608)

<sup>489</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 11:148-149. (12 Temmuz 1608)

Aslında Halep'te yaşanan olaylar, Osmanlıların 1601 yılındaki İngiliz ahidnamesine eklediği Felemenk tüccarıyla ilgili maddenin yereldeki sonuçlarından biridir. Bu madde ile Osmanlılar, yalnızca Felemenk tüccarları değil Felemenk gemilerini kullanan harbî tüccarların da İngilizlere baylaç hakkı ödemesinin önünü açarak, İngiliz-Fransız çekişmesinin devamlılığını sağlayacak bir alan bırakılmıştır. Osmanlıların siyasi kurgusunun çok iyi işlediği aşıkardır. Nitekim bu tarihlerde dahi İngilizlerin 1601 yılında elde ettiği hak hala Fransızlar tarafından kabul edilmek istenmiyordu. Venedik baylosu Contarini'nin aktardıklarına bakılırsa, iki elçi anlaşmaktan hala uzaktı ve ikisinin elinde de Felemenk tüccarı hususunda emirler vardı. Büyük olasılıkla Salignac bu tartışmaların ardından İngilizlere başvurması gereken Felemenk tüccarlarının yeniden Fransız bayrağı altında ticaret yapmalarını sağlamak maksadıyla bir hüküm elde etmişti. Glover, hak iddialarında üstün konuma gelebilmek için Contarini'nin desteğini istese de, Contarini konuyla ilgili tarafsız kalacağı şeklinde bir yanıt vermiştir<sup>490</sup>.

Glover, 16 Mayıs 1609 tarihinde Venedik baylosu Simon Contarini'den bir kez daha Felemenk tüccarı hususunda Fransız elçisi ile olan mücadelesinde destek istemekte, ancak baylos tarafsızlığını korumaktaydı<sup>491</sup>. Contrani, tarafsızlığını koruması için bir talimat almış ve önceki tutumu Serenissima tarafından olumlu karşılanmıştı<sup>492</sup>. Elçiler arasındaki rekabet devam ederken Salignac, Contarini ile görüşmüş ve Glover ile bir anlaşmaya vardıklarına inandığını ifade etmişti. Salignac'ın aktardıklarına göre Felemenk tüccarından elde edilecek olan kâr İngiliz ve Fransız konsolosları arasında eşit olarak bölüşülecekti. Elçiye göre çözüm önceden Felemenk tüccarının İngiliz bayrağı taşıdığı dönemki duruma benzemekteydi<sup>493</sup>.

İki elçi arasındaki tartışmanın son bulması için 1609 yılında, veziriazam Kuyucu Murad Paşa tarafından Venedik balyosunun başkanlığında bir hakem heyeti kuruldu. Komitede yapılan görüşmelerin sonucuna göre, Felemenk tüccarlarının Osmanlı sularında hangi devletin bayrağı altında ticaret yapabileceği karara bağlanacaktı. Tartışmaların dindirilmesi adına Flandre ve Alçak ülkelerden gelen tüccarlardan elde edilen vergilerin iki elçi arasında eşit bir paylaşım ile dağıtılması kararlaştırılmıştı<sup>494</sup>. Buna karşın İngilizler

<sup>490</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 11:260-261. (15 Nisan 1609)

<sup>491</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 11:274. (16 Mayıs 1609)

<sup>492</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 11: 284. (13 Haziran 1609)

<sup>493</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 11:359-360. (3 Ekim 1609)

<sup>494</sup> De Groot, 1609 yılında iki elçi arasındaki tartışmaları dindirmek adına Holland, Zeeland, Friesland ve Gelderland bölgelerinden gelen tüccarların İngiliz bayrağı taşıyacağı ve geri kalan on üç bölgenin tüccarlarının da Fransız bayrağı taşıyacağına yönelik bir karar alındığını belirtmektedir. (De Groot, *The Ottoman Empire And The Dutch Republic*, 89). Ancak Venedik baylosu Contarini'nin 17 Ekim 1609 tarihli raporunda açıkça

Felemenk vilayetleri dışındaki harbî tüccarlardan herhangi bir hak talebinde bulunmayacaktı. Anlaşmayla ilgili bir ihtilaf yaşanırda Venedik baylosu ile iki Fransız ve iki İngiliz tüccar bir araya gelecek ve karar verecekti. Glover söz konusu anlaşmayı Lord Salisbury'e bildirirken kendileri için ne kadar kârlı bir anlaşma olduğunu aktarmaktaydı. Önceden sahip oldukları hak yalnızca dört vilayeti kapsıyordu üstelik en verimli bölgeler bu vilayetler arasında yer almıyordu. Şimdi ise on yedi vilayetten gelen tüccarların vergileri ortak olarak paylaşılacaktı<sup>495</sup>. Her ne kadar elçiler arasındaki anlaşmanın bir ahidname tecdidine yol açabileceğini düşündürmüş olsa da<sup>496</sup> Kâtip Çelebi'nin ve Naima'nın eserlerinde 1609/1610 tarihlerinde Fransız ahidnamesinin tecdid edildiğinden bahsetmeleri yanlıştır. Aslında her iki müellifin de 1604 tarihinde tecdid edilen Fransız ahidnamesinden bahsettiği anlaşılmaktadır<sup>497</sup>.

Osmanlı yönetiminin, 1609'da meselenin çözümünü baylosa bırakması, devletin temsilcilere olan yaklaşımındaki tarafsız görünümünü koruduğunun göstergesidir. Venedik baylosunun İngilizlerin lehine bir karara imza atması da dikkate değerdir. Zira, Venedik baylosları, İngiliz-Fransız mücadelesi hususunda tarafsız görünümünü korumaya çalışmaktaysa da Osmanlıların baylosları bir taraftan yana olmak zorunda bırakması yabancı devletlerin temsilcileri arasında bölünmelere sebebiyet vermektedir. Bununla birlikte, İngilizlerin Fransızların aleyhine daha çok kâr elde etmesi, yerleşik Fransız hakimiyetine vurulan önemli bir darbedir. 1601 tarihli İngiliz ahidnamesinde, Felemenk tüccarlarının İngiliz bayrağı altında ticaret yapmasının kararlaştırılmasından itibaren Fransızların harbî tüccar üzerinde sahip olduğu haklar kademeli olarak ellerinden alınmıştır. Tüm bunlar yapılırken de elçilerin birbiriyle olan mücadelelerine devam etmesi sağlanmıştır.

---

iki elçi arasında eşit bir paylaşım yapılacağından söz edilmiştir. (Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 11:370-371). Paylaşımın eşit olarak yapılacağı Glover'ın, Lord Salisbury'e gönderdiği bir mektupta da açıkça ifade edilmektedir. Elçi daha önce dört vilayetin İngilizlere başvurduğunu ancak anlaşmanın sonucunda on yedi vilayetin vergilerinin de ortak olarak bölüşülmesine karar verildiğini aktarmaktadır. (Heeringa, *Bronnen tot de Geschiedenis*, 1:174-175). Bu bakımdan De Groot'un 1609 yılına ilişkin yorumunun hatalı olduğu görülmektedir.

<sup>495</sup> Heeringa, *Bronnen tot de Geschiedenis*, 1:174-175; Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 11:370-371.

<sup>496</sup> Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münasebetleri*, 45.

<sup>497</sup> Kâtip Çelebi'nin Fezleke'sinde Naima'da bahsedilen ahidname Savary de Brèves'e bahsedilen ahidnamedir. Ancak bu ahidnameye hatalı olarak her iki eserde de 1609-1610 tarihli hadiseler içerisinde yer verilmiştir. (Kâtip Çelebi, *Fezleke: Osmanlı Tarihi (1000-1065/1591-1655)*, cilt 1, haz. Zeynep Aycibin (Çamlıca Basım Yayın, 2016), 431-433); Mustafa Naîmâ Efendi, *Tarih-i Naîmâ*, cilt 2 (Matbaa-i Âmire, 1280), 83). Söz konusu tarihleme hatasına daha önce De Groot tarafından da değinilmiştir. De Groot, "The Historical Development of the Capitulatory Regime", 597.

1609 yılında alınan bu karardan birkaç yıl sonra Osmanlılar, Hollandalılara müstakil bir ahidname bahşederek Doğu Akdeniz sahnesine yeni bir aktörü dahil edeceklerdir. Bu durum İngiliz-Fransız rekabetine konu olan Hollandalıların artık kendi bayrakları ile Osmanlı sularında ticaret yapabilmesine imkân tanıyacaktı. Ancak bu tarihte değişen tek şey, Doğu Akdeniz’de Hollanda bayrağının görülmesi olmayacaktır. Zira İngilizler uzun zamandır uğruna mücadele ettikleri bir hedefe ulaşacak ve Fransız bayrağına geri dönülmez bir zarar verecektir.

### 3.3. Fransız Bayrağının Gölgelemesi: 1612 Ahidnameleri

Karmaşık bir tarihi geçmişe sahip olan Felemenk bölgesi, II. Felipe’nin hakimiyetine girdikten sonra, “Geuzen” adında bir grup, Katolik yönetimine karşı bir isyanın fitilini ateşlemişti. Süregelen mücadeleler, ülkenin Artois ve Utrecht çatısı altında olmak üzere ikiye bölünmesine yol açmıştı. Kuzeydeki Protestan eyaletlerden müteşekkil olan Utrecht birliği etrafında gelişen ittifak ve anlaşmalar, Felemenk Cumhuriyeti’nin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştı. Felemenk Cumhuriyeti’nin İspanya’ya karşı bağımsızlık mücadelesi, 1609 yılındaki kısa süreli zaferle bir süreliğine son bulmuştu<sup>498</sup>. Aynı yıl Kayserili Halil Paşa, kaptan-ı deryalık makamına getirilmiş ve İspanya’ya karşı Hollanda ve Fas’ın da içinde yer aldığı yeni bir ittifak kurmayı tasarlamıştı<sup>499</sup>. Bu politikanın hayata geçirilmesi için girişimlerde bulunmaktan çekinmeyen Halil Paşa, Felemenk Cumhuriyeti Genel Meclisine 1610 yılında kendilerine serbest ticaret hakkı tanınacağını bildiren ve İstanbul’a bir temsilci göndermelerini isteyen bir mektup göndermişti<sup>500</sup>. Önde gelen Hollandalı tüccarların, böyle bir fırsatı kaçırmaya niyetleri yoktu. Genel meclis de teklifin değerlendirilmesi yönünde karar almış ve böylece Halil Paşa’nın mektubu Cornelius Haga’nın Osmanlı başkentine gönderilmesiyle neticelenmişti<sup>501</sup>.

Haga, İstanbul’a geldikten sonra da Halil Paşa kendisine oldukça iyi davranmış, hatta yeniçeri ağası olduğu zamanlarda bindiği atını dahi Haga’ya hediye etmişti. Aynı zamanda Vezir Davud Paşa’nın ve defterdar Ekmekçizade Ahmed Paşa’nın Haga’ya karşı tutumları da olumluydu. Ne var ki Fransız, Venedik ve İngiliz elçileri Haga’nın gelişinden hoşnut değillerdi. Elçiler bir araya gelerek Haga’ya ahidname bahşedilmesini engelleyebilmek için

<sup>498</sup> Cevdet Küçük, “Hollanda”, *DİA* 18, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998): 220.

<sup>499</sup> Alexander H. de Groot, “Kayserili Halil Paşa”, *DİA* 15, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997): 324.

<sup>500</sup> Küçük, “Hollanda”, 222.

<sup>501</sup> De Groot, *The Ottoman Empire And The Dutch Republic*, 97-98.

ellerinden geleni yapmışlardı. Osmanlı yönetimine de Hollanda'nın önemli bir ülke olmadığını ancak İspanya'ya bağlı bir beylerbeyilik düzeyinde olduğunu, giriştikleri isyanda ise bölgenin yalnızca küçük bir kısmının bağımsızlığını sağlayabildiklerini iletmışlerdi. Aynı zamanda İspanya ile barış anlaşması yaptıklarını ve Osmanlı sultanının karşısında yeniden birleşebileceklerini de ileri sürmekteydiler. Son olarak Hollanda ürünlerinin gelişinin Osmanlı imparatorluğunun ekonomisine zarar vereceğini iddia etmekteydiler<sup>502</sup>.

Bu sırada İngilizler de ahidnamelerini tecdid ettirme girişimlerine devam ediyorlardı. Yeni İngiliz elçisi, daha önce Halep konsolosluğu da yapmış olan Paul Pinder'dan başkası değildi. Pinder'ın daha 1608 yılında Halep'te yaptıkları göz önünde tutulursa<sup>503</sup>, harbî tüccarlara ilişkin mücadelenin başlıca aktörlerinden ve meseleye son derece hâkim biri olduğu ifade edilebilir. Muhtemelen Fransız elçisi, Pinder'ın harbî tüccar meselesiyle ilgili çabalarından haberdar değildi. Zira Fransız elçisi Sancy, Haga'nın emellerini gerçekleştirememesi için bir hayli harcama yapmayı da göze aldığında Pinder'dan da destek istemişti. Ancak ne var ki Haga'ya karşı ortak bir girişimde bulunma noktasında Pinder'a sunmuş olduğu teklif karşısında Pinder, bir adım atmamayı tercih etmişti. Venedik Baylosu Valier, Pinder'ın bir süre sonra durumun ciddiyetini fark ettiğini ve Fransız elçisinin harcamaya ile aynı meblağı bu iş için harcamayı göze aldığı ifade etmektedir. Ancak Pinder'ın çekimser tavrının sebebi, başlangıçta Hollandalıların başarılı olma ihtimalinin düşük olduğuna yönelik bir inançtan ileri gelmiyordu. Pinder'ın adım atmaktan imtina etmesinin asıl sebebinin, Halil Paşa'nın girişimlerinin neticesinde oluştuğu ileri sürülebilir. Zira Halil Paşa, 1612 yılının Nisan ayında Divan üyelerinin Hollandalılara karşı olan tutumunu değiştirmeye çalışırken, aynı tarihlerde Glover ve Pinder'ın da Haga'ya karşı olan çabalarında keskin bir dönüşüm yaşanmış<sup>504</sup> ve 11-21 Mayıs 1612 tarihleri arasında İngiliz ahidnamesi tecdid edilmişti<sup>505</sup>. Üstelik bu tecdid, 1607 yılında Glover'ın elde ettiği ilk ahidname üzerinden, yani harbî tüccarların İngiliz bayrağı ile ticaret yapmasının önünü açan bir maddenin yer aldığı belge üzerinden yapılmıştır<sup>506</sup>.

<sup>502</sup> De Groot, *The Ottoman Empire And The Dutch Republic*, 108-111.

<sup>503</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 11:148-149. (12 Temmuz 1608)

<sup>504</sup> De Groot, *The Ottoman Empire And The Dutch Republic*, 111.

<sup>505</sup> *Uppsala*, Nova 597-10, Zetterström Katalog, 714-10; Harbî tüccar meselesinden bahsedilen çalışmalar 1612 tarihli İngiliz ahidnamesinin metni görülmeden yapılmıştır.

<sup>506</sup> 1607 yılında İngiliz ahidnamesi iki kez tecdid edilmiş ve ikinci kez tecdid edildiğinde harbî tüccar hususundaki madde ahidnameden çıkarılmıştı. (*Universitaire Bibliotheken Leiden*, Or.1090: 3, v.46a-b). (24 Ağustos - 2 Eylül 1607/Evail-i Cemâziye'l-evvel 1016). Buna rağmen Pinder, Glover'ın elde ettiği ve harbî tüccar maddesinin dahil olduğu ahidname metni üzerinden bir tecdid sağlamayı başarabilmiştir. *Uppsala*, Nova 597-10, Zetterström Katalog, 714-10.

Pinder'in değişen tutumunun Halil Paşa'nın talepleriyle uyumlu olduğu göz önüne alındığında, elde ettiği ahidnamede harbî tüccar maddesinin yer almasının sebebi hakkında tahminde bulunmak daha kolay bir hal almaktadır. Bu bağlamda 1612 tarihli İngiliz ahidnamesinin İngilizlerin Hollandalılar konusundaki olumlu tutumlarına karşılık verilen bir ödül olarak telakki edilebilir<sup>507</sup>. Ayrıca, Halil Paşa tasarladığı bu hamle ile 1580 yılından beri dost olan ve desteklenmesi gerektiğini düşündüğü İngilizleri de katkı sağlamış oluyordu<sup>508</sup>. Böylece Pinder'a bahşedilen bu ahidname ile her iki koşul da sağlanmış oluyordu. Öte yandan 1609 yılında Felemenk tüccarlarından edinilen gelirin yarısı kendilerine verilen İngilizler doğal olarak bu geliri kaybedecekti. Ancak kendilerine bahşedilen ahidname ile artık harbî tüccarların İngiliz bayrağı altında ticaret yapmasının n açılmış oluyor ve bu gelir kaybını telafi edebilme ihtimalleri doğuyordu.

1612 tarihinde bahşedilen iki ahidname, İngilizler ve Felemenkler için avantaj sağlarken, Fransız ahidnamesi olduğu gibi duruyordu. stne stlk Halil Paşa, tüm bunları yaparken, Salignac tarafından Fransızları destekleyen isimler arasında sayılmayı da başarıyordu. Hatta Venedik Baylosu Contarini'nin de kendisini Venedik çıkarlarının bir destekçisi olarak nitelendiriyordu<sup>509</sup>.

Pindar, istediği ahidnameyi elde etmiş, bundan sonra Sancy'e destek olması da anlamını yitirmişti. Nitekim Sancy, gelişmelerin engellenemeyeceğini fark ettikten sonra girişimlerinden vazgeçmekten başka çaresi kalmamıştı. Hatta Pinder'a da artık her şey için çok geç olduğunu söylemişti<sup>510</sup>. En nihayetinde iki elçi, bu görüşmeleri yaparken Divan'da Hollandalılara bir ahidname verilmesi yönünde karar çoktan alınmıştı<sup>511</sup>. 6 Temmuz 1612 tarihinde Hollandalılara ahidname bahşedilmiş<sup>512</sup> ve artık Hollanda gemileri Doğu Akdeniz'in önemli limanlarına kendi bayraklarıyla yanaşma hakkını elde etmişlerdi.

Tüm bunlardan hareketle, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1612 yılındaki bu hamlelerinin çok yönlü bir politik kurguya sahip olduğu ifade edilebilir. Zira Osmanlılar'ın Felemenklere müstakil bir ahidname bahşetmesi onların artık kendi bayrakları altında ticaret yapmasının

<sup>507</sup> Aslında bu dönemde (1611-1613) Halil Paşa kaptan-ı deryalık görevinden azledilmişti. Fakat vezaret makamını koruduğundan dolayı Divan yeleri üzerindeki etkisi devam ediyordu. De Groot, "Kayserili Halil Paşa", 324.

<sup>508</sup> De Groot, *The Ottoman Empire And The Dutch Republic*, 58.

<sup>509</sup> De Groot, *The Ottoman Empire And The Dutch Republic*, 56-57.

<sup>510</sup> Brown, *Calendar of State Papers: Venice*, 12:420-421. (7 Eylül 1612)

<sup>511</sup> De Groot, *The Ottoman Empire And The Dutch Republic*, 108-111.

<sup>512</sup> Ahidname metni için bkz Groot, *The Ottoman Empire And The Dutch Republic*, 231-246.

yolunu açmıştı. Öte yandan bundan önce Felemenk tüccarlarından elde edilen geliri Fransızlar ile eşit olarak paylaşan İngilizlerin ahidnamesi tecdid edilmiş ve bu ahidnameye harbî tüccar maddesi eklenmişti. Bu durum İngilizlerin elde ettiği son derece büyük bir başarıydı. Zira Felemenk tüccarlarından gelir elde edemeyecek olan İngiliz temsilcileri, artık harbî tüccarlardan vergi alabilecekti.

Fransızların, İngilizlerin bu kazanımdan haberdar olup olmadığı bilinmemektedir. Zira bu dönemde tüm elçiler, ortak bir şekilde Hollanda temsilcisini bertaraf etmek isteyip, birlikte hareket ediyorlardı. Böyle bir ortamda Fransızlar, İngilizlerin elde ettiği harbî tüccar maddesine odaklanırsa, Hollandalı rakiplerinin işini kolaylaştırmış olacaktı. Her ne olursa olsun 1612 tarihli İngiliz ahidnamesi, Fransız ahidnamelerinde yer alan harbî tüccar maddesini geçersiz kılmıştır. Fakat Halil Paşa'nın kurduğu bu dengenin, temsilcilere nasıl yansıdığı henüz netleşmemişken beklenmedik bir olay gerçekleşecekti. Sadrazam Nasuh Paşa Halep'ten İstanbul'a dönecek ve son derece radikal bir karara imza atacaktı.

#### **3.4. Nasuh Paşa'nın Kararı ve Diplomatik Koruma Hakkının Sınırlandırılması**

Cornelis Haga'nın İstanbul'daki diplomatik faaliyetleri sırasında Halep'te olan Sadrazam Nasuh Paşa da 1612 eylülünde İstanbul'a geri dönmüştü. Haga, kısa bir süre sonra payitahta gelen Nasuh Paşa ile tanıştı. Ancak bu tanışma Nasuh Paşa'nın çadırında yapılan bir karşılama merasiminde gerçekleşti. Arı'ya göre veziriazam ilk başta Hollandalılara ahidname bahşedilmesine bir ölçüde kayıtsız yaklaşmıştı<sup>513</sup>. Ancak Nasuh Paşa'nın bu tutumu uzun sürmeyecekti.

Haga, 2 Ocak 1613 tarihinde Nasuh Paşa ile görüşme fırsatını elde etti. Veziriazam, bu görüşmede Haga'ya Hollandalıların, İspanyollara karşı Hindistan üzerinden bir darbe vurmalarını umut ettiğini belirtmişti. Her ne kadar Nasuh Paşa olumlu bir yaklaşım sergilemiş olsa da kısa bir süre sonra işler tersine dönecekti.

Nasuh Paşa, Hollandalılara bahşedilen ahidnamenin metnini talep etmişti. Asıl amacı, imtiyaz tanınmış tüm devletlerin statülerini kapsayan bir değerlendirme yaparak, Osmanlı İmparatorluğu'nun mali ihtiyaçlarına uygun yeni bir düzenleme tasarlamaktı<sup>514</sup>. Zira Nasuh Paşa'ya göre, Venedik, Fransa, İngiltere ve Hollanda'ya verilen ticari imtiyazlar, devlete

<sup>513</sup> Arı, "The First Dutch Ambassador in Istanbul" 155-156.

<sup>514</sup> De Groot, *The Ottoman Empire And The Dutch Republic*, 30-131.

somut bir fayda sağlamamaktaydı. Bu düşünce, ayrıcalıklı statüdeki devletlerin sahip oldukları hakları sistematik biçimde kısıtlama yönünde bir girişime dönüşmüştü. Nasuh Paşa, ayrıca yabancı tüccarların bu imtiyazlar aracılığıyla elde ettikleri vergi muafiyetlerini ilga etmeyi hedefliyordu. Bu doğrultuda, *kasabiyye* olarak bilinen verginin yeniden ihdas edilmesine karar vermişti. Öte yandan, Paşa'nın yabancı elçileri rahatsız eden uygulamaları, elçilerin ortak bir tutum sergileyerek kendisine karşı birleşmelerine neden olmuştu<sup>515</sup>.

Ma'noğlu Fahreddin'in 1613 yılının Kasım ayında bir Fransız gemisiyle kaçması veziriazamın tepkilerine yeni bir sebep teşkil etmişti. Bu durum, Nasuh Paşa'nın ahidname sahibi olan devletlere bahşedilen ayrıcalıklara yönelik daha keskin bir tavır takınmasına yol açacaktı. İlk olarak, şarap tüketimi ve satışını yasaklamıştı. Ancak bu durum vergi gelirlerini olumsuz etkilediğinden daha sonra yasaktan vazgeçmiş ve şarap üzerinden alınacak olan vergiyi %50'ye çıkarmıştır. Elçiler, bunun üzerine muafiyet talep etmişler ve talep ettikleri muafiyeti elde etmişlerdir. Ancak Nasuh Paşa'nın imtiyazları feshetme girişimleri son bulmamıştır. O, daha sonra kilise çanlarının çalınmasını yasaklamıştır. Ayrıca dragomanların Divan toplantılarına katılması da yasaklanmıştır. Nasuh Paşa'nın tepkileri devam etmiş ve 1613 yılının Aralık ayında Galata Kadısı muhtemelen Nasuh Paşa'nın emri üzerine, ülkede bir yıldan uzun süre kalan yabancıların cizye mükellefi olacaklarını duyurmuştur. Halbuki cizye muafiyeti ahidname sahibi devletlerin ahidnamelerinde kayıtlı olan bir husustur. Bunlardan başka yabancıların uzun süre imparatorlukta bulunmaları engellendiği gibi Osmanlı reayası kadınlarla evlenmelerine de müsaade edilmeyecekti<sup>516</sup>.

Halil Paşa'nın 22 Kasım 1613 tarihinde<sup>517</sup> ikinci kez kaptan-ı deryalığa getirilmesi elçilerin yararına olmuştu. Ancak, Nasuh Paşa'nın faaliyetleri sona ermedi. O, 1614 yılında yabancı devletlere bahşedilen tüm ahidnamelerin toplatılmasını istedi. Valier, Serenissima'ya gönderdiği raporda, Nasuh Paşa'nın ahidnameleri toplatmak istemesinin sebebinin harbîlerin imparatorluğa gelip gitmesiyle ilgili olduğunu yazmıştı. Eğer öyleyse Venediklilere bahşedilen ahidnamede herhangi bir değişiklik olmamalıydı<sup>518</sup>.

---

<sup>515</sup> De Groot, *The Ottoman Empire And The Dutch Republic*, 133.

<sup>516</sup> De Groot, *The Ottoman Empire And The Dutch Republic*, 138-139.

<sup>517</sup> De Groot, "Kayserili Halil Paşa", 324.

<sup>518</sup> Hinds, *Calendar of State Papers: Venice*, 13:210. 4 Şubat 2024 tarihinde erişildi, <https://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol13/pp94-104>,

Nasuh Paşa, aynı yılın Nisan ayında tüm ahidnameleri toplatarak Fransızlara ve İngilizlere verilmiş olan diplomatik koruma hakkını ilga etti<sup>519</sup>. Venedik baylosu Valier'in aktardıklarına bakılırsa, veziriazam adeta bir kral gibi davranıyordu. Ahidnameden istediği maddeleri çıkardıktan sonra mühürleyip, yeniden düzenlediği ahidnameleri elçilere teslim etti. Ancak elçiler durumu reddedip ahidnameleri getiren çavuş ile birlikte geri gönderdiler. Onlara göre padişah bu ahidnameleri bahşederken yemin etmişti ve bu sebeple değiştirilmeleri mümkün değildi. Ancak Nasuh Paşa çavuşu bir kez daha onlara gönderdi. Böylece elçiler durumu kabul etmeseler de düzenlenmiş olan ahidnameleri teslim almak zorunda kaldılar. Elçiler bunun üzerine Nasuh Paşa'dan bir görüşme talep ettiler ve imtiyazların bu şekilde reddedilmesini kabul edemeyeceklerini bildirdiler. Veziriazamın tepkisi ise son derece sert oldu. Nasuh Paşa, padişahın bu karara itaat edilmesini istediğini, aksi takdirde şehri terk edebileceklerini söyledi. Elçilerin tepkisi sonuçsuz kalınca huzurdan ayrılmak zorunda kaldılar. Ancak Venedik baylosu Venier, ahidnamelerinin eski haliyle bırakılması için Öküz Mehmed Paşa ile uzun bir görüşme yapmış ve bunda başarılı olmuştur.

Fransa, İngiltere ve Hollanda ahidnameleri Nasuh Paşa'nın güncellediği şekliyle kaldı. Bir süre sonra Nasuh Paşa adı geçen üç devletin elçilerini çağırdı. Bu kez elçileri daha iyi karşıladı. Elçiler Nasuh Paşa'nın böyle önemli bir meselede karar alırken padişaha danışması gerektiğini ifade ediyorlardı. Aynı zamanda kendileri de krallarına başvurmalıydı. Görüşmeler esnasında elçiler, harbîlerin diplomatik koruyuculuğuna ilişkin maddenin ilgası hariç Nasuh Paşa'yı ahidnamelerde yaptığı değişikliklerin geri alınması konusunda ikna etmeyi başardılar. Ancak, harbî devletlerin vatandaşlarının imparatorluğa rahatça girebilmesine yeniden izin verilmesi Nasuh Paşa'nın yetki sınırını aşmaktaydı. Böylece elçiler harbî statüdeki vatandaşların imparatorluğu terk etmesi için iki ay müsaade istedi. Nasuh Paşa ricalarını kabul etti ve harbîlerin imparatorluğu terk etmesi için iki ay süre verdi ve elçilere mevcut durumu krallarına bildirmeleri için altı aylık bir süre tanıdı<sup>520</sup>.

Venedik Baylosu Vailer'in, 16 Nisan 1614 tarihli raporuna göre, Fransa, İngiltere ve Hollanda elçileri orijinal ahidnamelerini elde edebilmek için uğraşmaya devam ediyordu. Üstelik elçiler, Valier'in Venedik ahidnamesini eski haliyle teslim almayı başardığını da fark etmişlerdi. Ancak çabaları ve sundukları argümanlar Nasuh Paşa tarafından asla kabul

<sup>519</sup> De Groot, *The Ottoman Empire And The Dutch Republic*, 139-140.

<sup>520</sup> Hinds, *Calendar of State Papers: Venice*, 13:217. 4 Şubat 2024 tarihinde erişildi, <https://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol13/pp104-118>; Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant", 13.

edilmiyordu. En nihayetinde elçiler de durumu kabullenmek zorunda olduklarını fark ettiler ve Nasuh Paşa'nın isteğine boyun eğdiler. Böylece harbîler üzerindeki hakları geri kazanılamamış olsa da en azından ahidnamelerinde değişikliğe uğrayan diğer hususlar eski haline döndürülecekti. Bundan sonraki süreçte Nasuh Paşa İstanbul'da bulunan tüm harbîlerin imparatorluğu terk etmesi için de emir verdi<sup>521</sup>.

Bu tarihten sonra, baylos raporları konuyla ilgili sessiz kalsa da Nasuh Paşa'nın kararlarını icra ettiği anlaşılmaktadır. Otoriter Veziriazam Nasuh Paşa'nın, 17 Ekim 1614 tarihinde idamından önce harbîlere verdiği iki aylık süre ve elçilerin durumu krallarına bildirmeleri için verdiği altı aylık süre geçmişti<sup>522</sup>. Dolayısıyla Nasuh Paşa'nın idam edilmeden önce harbîlerin tamamını imparatorluktan kovma hedefinin gerçekleştirmiş olduğunu düşünülebilir.

Nasuh Paşa'nın ahidnamelerdeki diplomatik koruma hakkıyla ilgili kararından sonra Hollandalılar da diğer elçiler gibi tepki gösterdi. Aslında Hollandalılara bahşedilen ahidnamede harbî tüccar gemilerinin Hollanda bayrağı taşımasına ilişkin herhangi bir madde bulunmuyordu. Ancak 1612 onların ahidnamelerine, Hollanda gemilerine harbî tüccar tarafından mal yüklediğinde bu malların harbîlere ait olduğunu ileri sürüp müdahalede bulunulmaması gerektiği<sup>523</sup> kaydedilmişti.

Bu bakımdan Hollandalılar da harbî tüccarları bir şekilde kendi gemilerinde barındırabilecek bir konumdaydı ve büyük olasılıkla bu sebeple Nasuh Paşa Hollanda ahidnamesine de müdahale etmek istedi. Dolayısıyla, Haga da diğer elçilerle birlikte bu karara karşı çıktı. Hollandalıların XVII. yüzyılın ortalarından itibaren harbî tüccar üzerinde doğrudan hak iddialarında bulunacakları düşünülürse, bir zamanlar harbî statüde olan İngilizler gibi davrandıkları açıkça görülmektedir.

Nasuh Paşa'nın ahidnamelere gösterdiği tepkiler, Osmanlıların erken modern dönemde imtiyazların olası zararlarının farkında olduğunu göstermesi bakımından son derece önemlidir. Daha önce Damad İbrahim Paşa da güvenlik sebebiyle harbîlerin Fransız

---

<sup>521</sup> Hinds, *Calendar of State Papers: Venice*, 13:237. 4 Şubat 2024 tarihinde erişildi, <https://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol13/pp104-118>.

<sup>522</sup> Ömer İşbilir, "Nasuh Paşa", *DİA* 32, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006): 427-428; 18 Ekim 1614 tarihli raporunda Venedik baylosu Valier, Nasuh Paşa'nın idam edildiğini bildirmiştir. Hinds, *Calendar of State Papers: Venice*, 13:444, 4 Şubat 2024 tarihinde erişildi, <https://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol13/pp219-236>.

<sup>523</sup> De Groot, *The Ottoman Empire And The Dutch Republic*, 240.

bayrağı ile ticaret yapmaları gerektiğini ifade etmişti. Ancak bu yalnızca Fransız bayrağını desteklemek için ileri sürülmüş bir argüman olarak yorumlanmalıdır. Nasuh Paşa, bundan farklı olarak güvenliğin sağlanması için imparatorluk ile dost olmayan hiçbir devlete bu hakkın verilmemesi gerektiği yönünde bir düşünceye sahipti. Onun girişimleri Fransızlara ve İngilizlere bahşedilen ahidnamelerin tecdid edilmesini ve harbî tüccara ilişkin maddelerin kaldırılmasına neden olmuştu.

İngiliz ahidnamelerine gelince; 1607 yılında iki kez tecdid edildikten sonra, 1612 yılında yenilenen ahidname, harbî tüccarların diledikleri konsolosa başvurabileceklerine ilişkin bir hüküm içermekteydi. Ancak yalnızca iki yıl sonra, Nasuh Paşa ahidnamelerin yeniden tecdidini sağlamış ve elçilerle arasında yaşanan diplomatik çekişmelerin sonucunda, harbî tüccarların Osmanlı topraklarına giriş çıkışlarına izin veren maddenin ahidnamelerden çıkarılmasını sağlamıştı. Bu nedenle, 1614 yılında İngilizlere bahşedilen ahidnamede harbî tüccarlara ilişkin herhangi bir hüküm yer almamaktadır. Nitekim, bu ahidnamede yalnızca İngiliz gemilerini kullanan bazı Müslüman, Sakızlı ve müstemmen tüccarların baylaç hakkı ödemekten kaçındıklarına dair bir ifade bulunmaktadır; ancak buna rağmen harbî tüccarlarla ilgili doğrudan bir atıf yapılmamıştır<sup>524</sup>.

1673 ve 1740 tarihli Fransız ahidnameleri de sürecin otoriter Sadrazam Nasuh Paşa'nın istediği şekilde sonuçlandığını teyit etmektedir. Buna göre, önceden Fransız bayrağı ile ticaret yapan harbî tüccarın Osmanlı İmparatorluğu'na gelmesi ahidnamede açıklanmayan bazı sebeplerle yasaklanmış ve harbî tüccar ahidnamelerden büsbütün çıkarılmış ancak Fransa Kralı'na Kudüs'e gitmek isteyen harbîlerin Fransız bayrağı ile yolculuk yapmasına izin verilen bir name-i hümayun gönderilmişti. Söz konusu namede eğer gelecekte harbî tüccarlara yeniden imparatorluğa giriş izni verilirse bunun Fransız bayrağı kullanmaları koşuluyla kabul edileceği de yer almaktaydı<sup>525</sup>.

### **3.5. 1614 Sonrası Tecdid Edilen Ahidnamelerde Harbî Tüccar Meselesi**

İnalcık, 1620-1683 yılları arasında İngilizlerin Doğu Akdeniz ticaretinde elde ettikleri üstünlükten bahseder. Harbî tüccarların ise, daha az vergi ödeyip daha güvenli ticaret yapabildiği İngiliz bayrağını tercih ettiklerini vurgular ve bununla birlikte Fransız tepkilerine

<sup>524</sup> 1614 tarihli ahidname için bkz. *British Museum*. Turkish MSS. Or. 3338. Belgeyi bana ulaştıran Rabia Demir'e bir kez daha teşekkür etmeyi borç bilmekteyim.

<sup>525</sup> *BnF.*, Supplément Turc 117, v. 16b-18a, 43a-45a.; *BnF.*, Supplément Turc 119, v. 6a-b.

rağmen harbî tüccarların dilediği konsolosa başvurmalarına yönelik müsaade verildiğini belirtir<sup>526</sup>. Ancak böyle bir iznin ne zaman verildiğine ilişkin bir tarih vermez. Aslında meselenin tamamına bakıldığında böyle bir konuda keskin hatlar çizmenin ve dönüm noktaları belirlemenin ne kadar zor olduğu anlaşılabilir.

Nasuh Paşa'nın müdahalelerinden sonra, Fransızların hızlıca kaybettikleri hakları yeniden kazanma çabalarına giriştiği görülmektedir. Harbî tüccarların, imparatorluğa gelişinin yasaklanmasından kısa bir süre sonra Fransızlar, Nasuh Paşa'nın getirdiği yasaklar icra edilirken, harbî tüccar üzerindeki hak iddialarını canlandıracak bir ferman elde etmişler ve bunu gelecek yıllardaki hak iddialarına yeni bir dayanak olarak kullanma yoluna gitmişlerdir. Bu ferman, 1615 yılında Fransız elçisi olan Sancy tarafından elde edilmiş<sup>527</sup> ve böylece Sancy, Fransa Kralı'na ilgili müsaadeyi havi bir name gönderilmesini sağlayabilmişti<sup>528</sup>. Ancak, padişah harbî tüccarların imparatorluğa gelip gitmelerine izin vermemişti. Aradan geçen birkaç yıldan sonra 1618 yılında tecdid edilen Fransız ahidnamesinde harbî tüccarların yeniden Fransız bayrağı taşımaları şartının yer aldığı bilinmektedir. Ancak bu bilgi ahidnamenin bir sureti ya da orijinal bir metnin bulunmayışı nedeniyle meseleye daha temkinli yaklaşılmasını gerektirmektedir. Zira ahidnameye ilişkin bilgi veren 1619 yılında basılan Fransızca bir eser, ahidname metninin orijinalini değil içeriğini aktarmaktadır<sup>529</sup>.

II. Osman (1618-1622) döneminde, harbî tüccar melesinin seyrini takip etmek son derece zordur. Yine de 1637 tarihli bir hüküm bu konuda destekleyici bilgiler sunmaktadır. Buna göre, 1637 yılının başlarında İngilizler ticaret ve ziyaret amacıyla imparatorluğa gelecek harbîlerin Fransız bayrağı ile gelip gitmesine ilişkin bir hüküm elde etmeyi başarmışlardı. Fransız elçisi, bunun üzerine durumu Divan'a bildirmiş ve harbî tüccarların Fransız bayrağı ile ticaret yaptıklarına yönelik kısa bir tarihi bilgi aktarmıştı. Buna göre,

---

<sup>526</sup> İncalcık, "İmtiyazat", *Eİ*<sup>2</sup>, 1184.

<sup>527</sup> *BnF.*, Français 16147'de bulunan mektubun ilgili bölümü için bkz. Radu Dipratu, *Regulating Non-Muslim Communities in the Seventeenth-Century Ottoman Empire: Catholics and Capitulations* (Routledge, 2022), 40-41.

<sup>528</sup> 1673 ve 1740 tarihli Fransız ahidnamelerinde de bu belgeden bahsedilmektedir. 1673 ahidnamesinde ilgili bölüm için bkz. *BnF.*, Supplément Turc 117, v. 16b-18a; *BnF.*, Supplément Turc 119, v. 6a-b. 1740 *BnF.*, Supplément Turc 117, v. 43a-45a.

<sup>529</sup> Dipratu, *Regulating Non-Muslim*, 41-42; Zarinebaf'ın ACCM J serisinde yer alan bir belgeye dayanarak aktardığı bilgilere bakılırsa, 1622 tarihinde Sultan II. Osman'ın ticaret için gelen Marsilyalıları zarar verilmemesi için Garp Ocaklarına gönderdiği bir hükümde kendisinin tecdid ettiği Fransız ahidnamesinden söz etmektedir. Fariba Zarinebaf, *Mediterranean Encounters: Trade and Pluralism in Early Modern Galata* (University of California Press, 2018), 115.

daha önceden harbîlerden Ceneviz, Portekiz, Katalan, Sicilya, Ankona, İspanya ve Florantin (Floransa) ve Fransa kralının kadimî dostluğu gereği Fransa bayrağını taşıyan ve Fransa kralının namı ile imparatorluğa gelen diğer tüccar gemilerinin bazı sorunlardan kaynaklı olarak imparatorluğa gelip gitmeleri yasaklanmıştı. Bunun üzerine Fransa Kralı Osmanlı Padişah'ına bir name göndermiş ve harbîlerin Kudüs'e gidebilmesi için müsaade istemişti. Ayrıca, harbîlerin ticaret için imparatorluğa yeniden gelmelerine izin verilirse bunun Fransız bayrağı altında olmasını rica etmişti. Anlaşılan bu ricası kabul edilmiş<sup>530</sup> ve bu durum Fransızlara bahşedilen ahidnameye dahil edilmişti. Bahsedilen bu ahidname büyük olasılıkla 1618 yılında II. Osman'ın bahsettiği ahidname gibi gözükmemektedir. Zira Miltitz, her ne kadar Fransız ahidnamesinin 1635 yılında tecdid edildiğini ileri sürmekteyse de mevcut belgeler bu bilgiyi teyit etmek için yeterli gelmemektedir<sup>531</sup>.

Aynı belirsizlik, İngilizler için de devam etmektedir. 1637 yılında İngilizler, harbî tüccarlar üzerinde hak iddia ettiğinde hangi gerekçeleri ileri sürdükleri sorusu şimdilik cevaplanamamaktadır. Zira 1618-1622 yılları arasında tecdid edilmiş olan İngiliz ahidnamesinin metni bulunmamaktadır. Ancak 1641 yılında İngiliz ahidnamesi tecdid edilirken harbî tüccar maddesi ahidnamede kayıtlı kalmaya devam etmiştir. Buna göre Kanuni döneminde harbî tüccarlar kendi konsolosluklarını açma veya diledikleri konsolosa müracaat etme hakkına sahipken, İngiliz konsoloslarını tercih etmiş ancak Fransızlar ahidnamelerine tüccarların Fransız bayrağı altında ticaret yapmalarını sağlamak için bir madde ekletmiştir. Bu iddialar 1641 tarihli ahidnamenin metnine eklenmiş ve Fransız ahidnamesindeki harbî tüccar maddesinin artık geçerli olmayacağı yönünde bir karar alınmasını sağlamıştır<sup>532</sup>.

XVII. yüzyılda tecdid edilen Fransız ahidnamelerine bakıldığında son derece kısıtlı bir bilgiye rastlanmaktadır. Bu bağlamda meselenin somut belgelerle takip edilememesinden kaynaklı olarak, paylaşılan bilgilerin teyide muhtaç olduğu ifade edilmelidir. İhtiyatla

---

<sup>530</sup> Burada zikredilen hadiselerde aracı rolü oynayan Fransız elçisi Sancy'dir. *BnF.*, Français 16147'de bulunan mektubun ilgili bölümü için bkz. (Dipratu, *Regulating Non-Muslim*, 40-41). Ancak Sancy'nin başarı elde ettiğini aktardığı tarih 1615 yılıdır ve Sancy yalnızca Kudüs ziyaretine gidecek harbîler için bir müsaade almayı başarmıştır. Bu bakımdan harbî tüccarların imparatorluğa gelip gitmelerine izin verildiği tarih farklı bir belge bulunana kadar 1618 yılı olarak kabul edilebilir. Ayrıca 1615 yılında Sancy'nin elde ettiği bu müsaadenin harbî tüccarların imparatorluğa giriş çıkışını kapsamadığı 1673 ve 1740 tarihli Fransız ahidnamelerinin metinlerinden teyit edilebilmektedir.

<sup>531</sup> Alexander von Miltitz, *Manuel des Consuls*, cilt 2, bölüm 2 (A. Asher, 1838), 102.

<sup>532</sup> *Leipzig.*, B.or. 290-01, v. 3a-b. 1641 ahidnamesi ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Michael Talbot, "A Treaty of Narratives: Friendship, Gifts, and Diplomatic History in the British Capitulations of 1641", *Osmanlı Araştırmaları* 48 (2016): 357-398.

değerlendirilmesi gereken bilgilerin bir kısmı Miltitz'in eserinde yer almaktadır. Miltitz, 1618 yılından sonraki Fransız ahidnamelerinin 1635 yılında IV. Murad (1622-1640) döneminde, 1640 yılında Sultan İbrahim (1640-1648) döneminde ve IV. Mehmed (1648-1687) döneminde iki kez 1649 ve 1673 yıllarında tecdid edildiğinden söz etmektedir<sup>533</sup>. Miltitz'in bahsetmediği ve 1647 yılında tecdid edildiği bilinen bir ahidname daha vardır.

1647 yılında tecdid edilen Fransız ahidnamesine ilişkin bulunan bilgiler de son derece kısıtlıdır. Dipratu'nun aktardıklarına göre, Gilles Veinstein ve Nader Nassiri, bu ahidnamenin bir açık artırmada adı verilmeyen bir kişi tarafından satın alındığını belirtmiştir<sup>534</sup>. 1647 tarihli Fransız ahidnamesine ilişkin herhangi farklı bir bilgi bulunmamaktadır. Bu sebeple ahidnamede harbî tüccar maddesinin yer alıp almadığı hususuna mevcut belgeler kullanılarak yaklaşılmalıdır.

Fransızlarla ilgili kayıtların yer aldığı 26 numaralı *Düvel-i Ecnebiye* defterinde, konuyla ilgili 1638 yılından 1665 yılına kadar olan hükümlerde harbî tüccarların ancak Fransız bayrağı ile ticaret yapabileceği şartının bu tarihlerde yürürlükte olan Fransız ahidnamelerinde yer aldığına dair bilgi kırıntıları mevcuttur. Ancak bu hükümler Fransız elçisinin arzuhalleri neticesinde bahşedilmiş ve elçinin aktardıkları üzerine sadır olduğundan teyite muhtaçtırlar<sup>535</sup>. Bu bağlamda, 1673 ve 1740 yıllarında tecdid edilen Fransız ahidnamelerinde yer alan harbî tüccar maddesinin, XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın başlarında yenilenen ahidnamelerdeki ifadelerden belirgin biçimde farklılık arz etmeye başladığı görülmektedir. Bu nedenle, söz konusu değişimin bir kırılma noktasını işaret ettiği kabul edilecekse, 1673 tarihinin bu dönüşüm açısından makul bir başlangıç noktası olarak değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

1673 ve 1740 tarihli Fransız ahidnamelerinde de yine Sancy'nin elde ettiği başarılarından söz edildiği görülmektedir. Ancak buna rağmen, her iki ahidnamede de Fransız bayrağını kendi iradeleriyle tercih edenlere müdahalede bulunulmaması gerektiği ifade edilirken<sup>536</sup> harbî tüccarın kendi iradeleriyle Fransız bayrağını tercih edebileceklerine

<sup>533</sup> Miltitz, *Manuel des Consuls*, 2/2:102.

<sup>534</sup> François de Ricqlès, *Arts d'Orient: Vente aux enchères publiques. Les Lundi 14 et Mardi 15 Avril 1997 à 14h15* (Drouot-Richelieu, 1997), 102'den aktaran Dipratu, *Regulating Non-Muslim*, 44.

<sup>535</sup> BOA., A. DVNSDVE 26, 3-14/26, 32/82, 59/160, 64/179, 68/193, 19/197, 80/230, 84/242, 101/298, 101/299.

<sup>536</sup> "...ve konsolosları ve kethüdaları olmayan Portokal ve Çiçilya ve Katalan ve Messina ve Ankona ve sâ'ir harbî tâi'fesinden Françe padişâhının bayrağı altında kadimî geldükleri üzere ihtiyârlarıyla gelenler kendü

dolaylı olarak değinilmiştir. Böylece, Fransız ahidnamelerinde yer alan harbî tüccar maddesi artık harbî tüccarların Fransız bayrağına altında ticaret yapmalarını sağlayabilecek bir hukuki dayanak olmaktan çıkmıştır<sup>537</sup>. 1673 tarihli Fransız ahidnamesi harbî tüccarın Fransız bayrağı kullanma zorunluluğuna ilişkin herhangi bir maddenin yer almadığına rastlanılan ilk ahidnamedir.

Bu tarihten sonra da İngilizler ve Fransızlar harbî tüccarlar üzerinde hak iddiasında bulunmaya devam etmişlerdir. Ancak, bu anlaşmazlıkların çözülmesi için Fransız ahidnameleri kontrol edildiğinde artık harbî tüccarları Fransız bayrağına bağlayan bir maddenin yer almadığı görülmüştür<sup>538</sup>. 1673 tarihli Fransız ahidnamesinden sonra rastlanılan hükümlerde, Fransızlar da durumu kabullenmeye başlamış gibi görünmektedir. Fakat bu kabulleniş Fransızların mümkün olduğu kadar fazla harbî tüccarın Fransız bayrağı altında ticaret yapması için çaba sarf etmelerini engellememiştir. Öyle ki 1716 yılında Fransız elçisi Bonnac'ın aldığı talimatlardan biri yine harbî tüccarlarla ilgiliydi. Elçinin aldığı talimat İngiliz ve Hollanda bayraklarını tercih eden harbî tüccarların bu eylemlerinin engellenmesi yönündeydi<sup>539</sup>.

Fransız ahidnamelerindeki duruma karşın İngiliz ahidnamelerinde ise harbî tüccar ile ilgili olan madde varlığını korumaya devam etmiştir. 1614 tarihli ahidnameden çıkarılan harbî tüccar maddesi<sup>540</sup>, 1641, 1647 ve 1675 tarihli İngiliz ahidnamelerinin suretlerinde görüldüğü üzere tekrar ahidnameye eklenmiştir<sup>541</sup>.

### 3.6. XVII. Yüzyılda Harbî Tüccar Hususundaki İngiliz-Fransız Çekişmeleri

Harbî tüccar meselesinde İngiltere ve Fransa arasında XVI. yüzyılda yoğunlaşan rekabetin, XVII. yüzyılın ortalarına doğru da sürdüğü anlaşılmaktadır. Bu süregiden çekişmenin erken örneklerinden biri, 1641 yılında Mısır'daki İngiliz konsolosunun vefatı

---

*hâllerinde olub şulh ve şalâha muğayir vâz' ve hareket kendülerden şâdır olmadıkça ve sâ'ir Fransızlar gibi gümrüklerin verip kimesne dahl eylemeye...*” *BnF.*, Supplément Turc 117, v. 21a-b.

<sup>537</sup> *BnF.*, Turc 148, v. 11b, 12a; *BnF.*, Supplément Turc 1197, v. 11a-b, 12a-b; *BnF.*, Supplément Turc 117, v. 20a-20b; *BnF.*, Supplément Turc 119, v. 7a.

<sup>538</sup> *BOA.*, A.DVN.DVE 28, 64/224. 94/366. 97/377. 111/410. 64/224. Antalya iskelesinde gümrük ile ilgili yaşanan bir soruna ilişkin gönderilen hükümde Fransız ahidnamesinde yer alan harbî tüccar maddesine bir atıf yapılmış ve dolaylı olarak harbî tüccarların kendi iradeleriyle Fransız bayrağı altında ticaret yaptıkları hususundan bahsedilmiştir. *BOA.*, A.DVN.DVE.d 908, 79/3. (25 Eylül-5 Ekim 1738/ Evasıt-ı Zilhicce 1151)

<sup>539</sup> Şenay Özdemir, “Akdeniz Hakimiyetinde Osmanlı Devleti ve Korsanlık (1695-1789)” (Doktora Tezi: Ankara Üniversitesi, 2004), 19.

<sup>540</sup> *British Museum.*, Turkish MSS. Or. 3338.

<sup>541</sup> *Leipzig.*, B.or. 290-01, v. 3a-b, 7a, 85a; *BnF.*, Supplément Turc 100, v. 133b, 134a-b.

sonrasında ortaya çıkmıştır. İngiliz Elçisi Sir Sackville Crowe, konsolosluk boşluğu nedeniyle Mısır'a gelen İngiliz tüccarlardan baylaç hakkı tahsil edilebilmesi için geçici olarak bölgede bulunan Fransız konsolosunu görevlendirmiştir. Ancak Fransız konsolosu, elde ettiği bu baylaç gelirlerini Crowe'a iletmemiş, aksine Fransa'ya dönme niyetiyle hareket etmiştir. Bunun üzerine Crowe durumu Divan-ı Hümayun'a taşımış ve bölgede tercümanlık yapan Lorenzo aracılığıyla, söz konusu gelirlerin kendisine iade edilmesini talep etmiştir<sup>542</sup>. Aynı dönemde, İngiliz tüccarlarının Mısır'daki konakladıkları hanla ilgili sorunlar yaşadığı da kaynaklara yansımaktadır<sup>543</sup>.

Bu gelişmenin hemen ardından, 1642 sonbaharında benzer bir kriz daha patlak vermiştir. İngiliz gemilerini ve İngiliz bayrağını tercih eden Messinalı ve diğer harbî tüccarlar, baylaç hakkı ödemelerini Crowe'un görevlendirdiği tercüman Lorenzo aracılığıyla yapmak istemişlerdir. Ancak, Fransız konsolosu bu süreçte müdahale etmiş ve harbî tüccarların, hangi devletin gemisiyle gelmiş olurlarsa olsunlar, baylaç hakkını Fransız temsilcilerine ödemekle yükümlü olduklarını ileri sürmüştür. Bu tavır, Fransızların harbî tüccar meselesindeki tarihsel iddialarını sürdürme kararlılığının bir göstergesidir. İngiliz elçisi bu müdahaleyi bir kez daha Divan'a şikâyet etmiş ve sonucunda, Mısır'daki ehl-i örf Fransız konsolosunun bu konuda haksız olduğuna dair bir hüküm gönderilmiştir<sup>544</sup>.

Birkaç yıl sonra Mısır'a İngiliz bayrağı ile gelen tüccarlardan baylaç hakkı tahsil eden Lorenzo ile Mısır'daki Fransız konsolosu arasındaki mücadelenin devam ettiği görülmektedir. İngiliz elçisi bu durumu bir kez daha Divan'a şikâyet etmiş; buna binaen Mısır'a gönderilen hükümde, İngiliz bayrağı ve gemilerini kullanan herkesin, baylaç hakkı ödemelerini doğrudan İngiliz konsolosuna yapması gerektiği açıkça belirtilmiştir. Üstelik bu durum sadece İngiliz tüccarları için değil, İngiliz bayrağı veya gemisiyle ticaret yapan Fransa, Venedik, Felemenk, Messina, Ankona, Ceneviz ve hatta Müslüman tüccarlar için de geçerlidir<sup>545</sup>.

İngilizlerin XVII. yüzyıl ortalarında Osmanlı yönetiminden aldıkları bu tür hükümler, harbî tüccarın tercih ettiği konsolosluk makamına başvurabilme hakkını somut bir şekilde güvence altına aldığını göstermektedir. Özellikle, İngiliz gemileriyle Osmanlı limanlarına

<sup>542</sup> *Leipzig*, B.or. 290-01, v. 12b-40. (29 Haziran- 9 Temmuz 1641/Evahir-i Rebîü'l-evvel 1051)

<sup>543</sup> *Leipzig*, B.or. 290-01, v. 12b-41. (29 Haziran- 9 Temmuz 1641/Evahir-i Rebîü'l-evvel 1051)

<sup>544</sup> *Leipzig*, B.or. 290-01, v. 15a/61. (Ekim-Kasım 1642/ Şa'ban 1052).

<sup>545</sup> *Leipzig*, B.or. 290-01, v. 14b/60. (29 Şubat - 9 Mart 1644/ Evahir-i Zilhicce 1053); *Leipzig*, B.or.290-01, v. 21b/118. (17-26 Şubat 1646/Evail-i Muharrem 1056)

gelen tüccarların, hangi uyruktan olurlarsa olsunlar, baylaç hakkını İngiliz temsilcisine ödemekle yükümlü olduklarını belirten fermanlar, İngiliz elçiliğinin diplomatik alandaki etkisini önemli ölçüde pekiştirmiştir. Ancak bu durum, Fransız müdahalelerinin ve tarihsel hak iddialarının sona erdiği anlamına gelmemektedir. Örneğin 1648 yılında İskenderiye iskelesine gelen bir Sicilya ve bir Ceneviz gemisinin Fransız konsolosuna başvurması üzerine, İngiliz konsolosunun müdahalesiyle yeni bir diplomatik kriz yaşanmıştır. Fransız tarafı, bu müdahalenin Fransız ahidnamesinde yer alan harbî tüccar maddesine aykırı olduğunu ileri sürerek, İngilizlerin topladığı baylaç hakkının geri alınmasını ve bu tür müdahalelerin engellenmesi için Divan'dan bir hüküm çıkartılmasını sağlamıştır<sup>546</sup>.

Bu mücadele, sadece vergilendirme meselesiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda ticari altyapının kullanımına da yansımıştır. Mısır'daki rekabet, daha önce Cenevizlilere aitken Damad İbrahim Paşa tarafından İngilizlere tahsis edilen İskenderiye'deki hanın kullanımıyla ilgili olarak da derinleşmiştir. Her ne kadar han, İngiliz tüccarlarına tahsis edilmiş olsa da yerli halkın müdahalelerine ve Fransız konsolosunun mülkiyet iddialarına maruz kalmıştır<sup>547</sup>. 1652 yılına gelindiğinde ise, Fransızların kısa süreliğine kontrol altına aldığı han, yeniden İngiliz konsolosunun tasarrufuna geçmiş; Fransızların üzerinde hak iddia ettiği başka bir hanın ise yerel halk tarafından kullanılmaya başlandığı tespit edilmiştir. Bu gelişmeler üzerine Fransız elçisi Divan-ı Hümayun'a başvurarak hanların tekrar Fransızlara iadesini talep etmiş<sup>548</sup>; aynı yıl sunduğu bir arzuhâlde ise İskenderiye'deki harbî tüccar üzerinde kadim ahidnameler uyarınca hak iddiasında bulunmuştur. Fransız elçisi, İngilizlerin harbî tüccarların kendilerine başvurmasını sağlamak amacıyla ahidnamelerine yeni bir madde eklettiklerini öne sürerek, bayrak hakkının tarihsel olarak Fransızlara ait olduğuna dair bir hüküm elde etmeyi başarmıştır<sup>549</sup>. Ancak bu diplomatik zafer kısa sürmüştür. 1653 yılının Haziran ayında Fransız elçisi, İngilizlerin Mısır'da harbî tüccarların statüsüne ilişkin yeni bir hüküm aldıklarını bildirmiş; bu hükmün etkisiz hâle getirilmesi için, ilgili belgenin bir kese içinde İstanbul'a gönderilmesini ve geçersiz kılınmasını talep etmiş, Divan nezdinde bu doğrultuda bir karar aldırılmıştır<sup>550</sup>.

---

<sup>546</sup> BOA., A. DVNSDVE.d 26, 32/82.

<sup>547</sup> Leipzig., B.or.290-01, v. 12b/41.

<sup>548</sup> BOA., A. DVNSDVE.d 26, 64/179. (22-31 Aralık 1652/Evahir-i Muharrem 1063)

<sup>549</sup> BOA., A. DVNSDVE.d 26, 59/160.

<sup>550</sup> BOA., A. DVNSDVE.d 26, 69/197. (6-16 Haziran 1653/Evasıt-ı Receb 1063). Hükümde İngilizlerin harbî tüccar üzerinde bir hüküm elde ettiğinden söz edilmekte fakat bir yerden sonra İngiliz konsolosu yazılacağı yerde hatalı olarak Felemenk konsolosu yazılmış ve hüküm bu şekilde devam etmiştir.

1663 yılına gelindiğinde, Mısır'da harbî tüccarlara ilişkin çekişmeler tüm hızıyla devam etmekteydi. İngiliz elçisi, XVI. yüzyılın sonlarında yaşanan benzer ihtilaflara atıfla, bu süreçlerin sonucunda Cigalazade Sinan Paşa'nın desteğiyle, harbî tüccarların İngiliz bayrağı altında ticaret yapmasına imkân tanıyan bir hatt-ı hümayunun elde edildiğini belirtmekteydi. Ancak söz konusu mesele, bu düzenlemeye rağmen çözüme kavuşmamıştı. Nihayetinde harbî tüccarların istedikleri devletin bayrağı altında ticaret yapmalarına izin verilmiş; tüccarlar da tercihlerini İngiliz bayrağından yana kullanmışlardı. Bu gelişme, yeniden İngiliz ahidnamesine kaydedilmişti. Buna rağmen, Mısır'daki Fransız konsolosu harbî tüccarlardan alınacak baylaç hakkının Fransızlara ait olduğunu ileri sürmeye devam etmişti. İngiliz elçisi ise bu durumu gerekçe göstererek, baylaç hakkının İngilizler tarafından alınmasını öngören yeni bir hüküm elde etmeyi başarmıştı<sup>551</sup>.

Yüzyılın ikinci yarısında, İngiliz elçisinin harbî tüccarlar üzerindeki hak iddiaları Mora'ya kadar uzanmıştı. Mora'daki Fransız konsolosu, harbî tüccarlardan alınacak baylaç hakkının kendisine ait olduğunu savunmaktaydı. Bu gelişme üzerine İngiliz elçisi Sir Heenage Finch Divan'a başvurmuş; Fransızların, İngiliz bayrağını tercih eden harbî tüccarların ödemekle yükümlü olduğu baylaç hakkına müdahalelerinin engellenmesini öngören bir hüküm almıştır. Buna rağmen, Mora ve Atina'ya mal getiren harbî tüccarlar Fransız konsolosunun müdahalelerine maruz kalmaya devam etmişti<sup>552</sup>. Çok geçmeden Halep kadısına ve mütesellimine de bu doğrultuda bir hüküm gönderilmişti. Finch, bu hükümde harbî tüccarların İngiliz bayrağıyla ticaret yapmaları gerektiğini ve Fransızların bu tüccarlara müdahale etmelerinin yasaklandığını belirten bir hatt-ı hümayun bulunduğunu aktarmaktadır. Elçiye göre, harbî tüccarlar kendi rızalarıyla İngiliz bayrağı altında ticareti tercih etmiş, bu nedenle Fransız ahidnamesinde harbî tüccarlara ilişkin yer alan hüküm geçersiz hâle gelmişti. Bu bağlamda, harbî tüccarların yalnızca İngiliz konsoloslarına başvurmaları gerektiği ileri sürülmekteydi. Ancak Halep'teki Fransız konsolosu da bu tüccarlar üzerinde hak iddiasında bulunmaktaydı. İngiliz elçisi yine benzer bir durum için Divan'dan kendi lehine bir hüküm almayı başarmış, Fransız konsolosunun müdahalelerinin engellenmesini sağlamıştı<sup>553</sup>.

<sup>551</sup> *Leipzig*, B.or. 290-01, v. 68a-535. (30 Ocak - 8 Şubat 1663/ Evahir-i Cemâziye'l-ahir 1073)

<sup>552</sup> *Leipzig*, B.or.290-01, v. 75a/603. (17-26 Şubat 1665/Evail-i Şa'ban 1075)

<sup>553</sup> *Leipzig*, B.or. 290-01, v. 73a-580. (4-14 Temmuz 1664/Evasıt-ı Zilhicce 1074)

Söz konusu çekişmeler, giderek gelişen İzmir limanına da sirayet etmişti. İzmir'deki Fransız konsolosu da İngiliz bayrağını tercih eden harbî tüccarlardan baylaş hakkı tahsil etmeye çalışmıştı. Buna karşılık, İngiliz elçisi sahip oldukları ahidnameyi dayanak göstererek bu uygulamanın engellenmesi yönünde Divan'dan bir hüküm almıştır<sup>554</sup>.

Harbî tüccarlara ilişkin tartışmaların XVII. yüzyılın ortalarında Tunus'a kadar uzandığı görülmektedir. Nitekim 1655 yılında Divan'dan, harbî tüccarlar üzerindeki İngiliz ve Felemenk müdahalesinin engellenmesi ve yalnızca Fransız konsoloslarına başvurulması gerektiğini belirten bir emir çıkarılmıştır<sup>555</sup>.

Görüldüğü üzere, 1612 yılında harbî tüccar meselesi çerçevesinde başlayan İngiliz-Fransız çekişmesi, zamanla azalmamış; aksine artarak devam etmiştir. Üstelik, devam eden bu ihtilaflarda yeni bir tarafın da sürece dâhil olmaya başladığını gösteren bilgilere ulaşılmaktadır.

### **3.7. Doğu Akdeniz Sahnesinde Harbî Tüccarların Başvurabileceği Yeni Aktörler**

#### **3.7.1 Felemenkler**

İngilizler ve Fransızlar arasında mücadele devam ederken, yeni bir aktör olarak Felemenkler de harbî tüccar üzerinde hak iddia edeceklerdi. Aslında, ilk ahidnamelerini elde ettiklerinde harbî tüccarın da Felemenk gemilerini kullanmasının önü açılmıştı<sup>556</sup>. Ancak, 1612 tarihli ahidnamelerinde harbî tüccarın kendi gemileriyle yapacakları ticaretlerinde Hollanda bayrağı kullanacağına yönelik herhangi bir madde bulunmuyordu. Fakat, 1612 yılında İngilizlere bahşedilen ahidnameye bakılacak olursa harbî tüccarın dilediği konsolosa başvurabilmesinin önü açılmaktaydı. Hollandalıların ahidname sahibi oldukları ilk yıllarda harbî tüccarlara kendi bayraklarını kullandırma noktasında bir girişimleri olmamıştır. Zira ahidname sahibi oldukları ilk yıllar, henüz İngiliz ve Fransızlar arasındaki kadim mücadelenin bir parçası olmaktan kurtulamamışlardı. Üstelik buna Hollanda gemilerini kullanan ve baylaş hakkı ödemek istemeyen tüccarların getirdiği zorluklar da eşlik etmiştir.

<sup>554</sup> *Leipzig*, B.or. 290-01, v. 46b/339. (29 Nisan-8 Mayıs 1653/Evail-i Cemâziye'l-ahir 1063)

<sup>555</sup> *BOA*, A. DVNSDVE.d 26, 84/242. (9-19 Aralık 1655/Evasıt-ı Safer 1066)

<sup>556</sup> De Groot, *The Ottoman Empire And The Dutch Republic*, 240; XVII. yüzyılın ikinci yarısında Hollanda bayrağı ile ticaret yapan Floransalı ve Cenevizli tüccarların varlığına dair bkz. Selim Parlaç, "Ceneviz Konsolos Mektuplarına Göre 1660-1680 Arasında Hollandalı Tüccarların Osmanlı Limanlarındaki Faaliyetleri," *Tarih İncelemeleri Dergisi* 35, sayı 2 (2020): 689.

Söz konusu müdahalelerden bahsetmek, Hollandalıların ahidname sahibi olduktan sonraki ilk yıllarda hangi şartlar altında Doğu Akdeniz’de kendilerine yer edinebildikleri konusunda fikir sahibi olunmasına yardımcı olacaktır. Kendilerine bir ahidname bahşedildikten kısa bir süre sonra Cornelius Haga, 1612 tarihinde Halep’e bir konsolos tayin etmişti<sup>557</sup>. Ancak Halep’te bulunan Fransız konsolosu, Hollandalıların vermekle mükellef oldukları baylaç hakkını kendilerine ait olması gerektiğini savunmaya devam ediyordu<sup>558</sup>.

Bir süre sonra, İngiliz konsolosu da aynı iddialarda bulunmaya başlamıştı. Haga’nın Divan nezdindeki hamleleri bu durumu önlemek için bir hüküm alabilmesini sağlamıştı. Buna göre, Felemenk tüccarından elde edilecek olan baylaç hakkını tercümanlık hizmetinde bulunan Abraham isimli bir Yahudi toplayacaktı<sup>559</sup>. Ayrıca Felemenkler, konsolos tayin ettikten sonraki süreçte diğer devletler tarafından kendilerinden alınan baylaç haklarının iadesi için Divan’dan hükümler de çıkartılmıştı<sup>560</sup>.

Tartışmalar, özellikle İskenderun iskelesi çevresinde şekilleniyordu. Fransızlar ve İngilizlerin iddiaları iki farklı gerekçe ile öne sürülüyordu. İlk olarak iki devletin konsolosları da İskenderun iskelesine ilişkin bazı harcamalar yapmıştı. Bu harcamalar büyük olasılıkla iskelenin ıslah edilmesi için henüz Hollandalıların kendi bayrakları altında ticaret yapmadığı bir dönemde yapılmış olmalıydı<sup>561</sup>. Böylece giderlerin bir kısmı iskeleyi kullanan Hollanda konsolosuna yüklenmişti ve İngilizler ve Fransızlar bunu Hollandalı tüccarlardan baylaç hakkı tahsil ederek yapmayı düşünmüşlerdi. Diğer gerekçe ise, Hollandalıların 1612 yılı öncesinde İngiliz ve Fransız bayrağı ile ticaret yapmalarıyla ilişkilidir. Ancak Divandan çıkan emre göre iki devletin iddialarına karşın Hollanda tüccarının kendi konsolosuna vergi ödemesi gerektiği bildiriliyordu<sup>562</sup>. Öte yandan Fransız, İngiliz ve Venedik konsoloslarının Hollanda tüccarına müdahalede bulunmamaları için İzmir kadısına gönderilen bir hüküm de bulunmaktadır<sup>563</sup>.

<sup>557</sup> *BnF.*, Supplément Turc 118, v. 46a. (1-11 Nisan 1613/ Evasıt-ı Safer 1022)

<sup>558</sup> *BnF.*, Supplément Turc 118, v. 78b, 79b. (4-14 Kasım 1612/ Evasıt-ı Ramazan 1021)

<sup>559</sup> *BnF.*, Supplément Turc 118, v. 46a. (1-11 Nisan 1613/ Evasıt-ı Safer 1022)

<sup>560</sup> *BnF.*, Supplément Turc 118, v. 81b, 93b. (4-14 Kasım 1612/ Evasıt-ı Ramazan 1021)

<sup>561</sup> Nitekim bu tarihlerde Avrupalıların bölgede evler inşa ettikleri ve iskelede tadilat yaptıkları bilinmektedir. Mikail Acıpınar, “İskenderun İskelesi: Doğu Akdeniz’de Uluslararası Bir Ticaret Limanının İnkişafı Meselesi (1589-1612),” *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 44 (2020): 6.

<sup>562</sup> *BnF.*, Supplément Turc 118, v. 88b, 89b; Hollanda tüccarından baylaç hakkı almaya çalışan Fransız konsolosunun müdahalelerinin engellenmesi adına Halep beylerbeyi ve kadısına gönderilen farklı bir hüküm için bkz. *BnF.*, Supplément Turc 118, v. 43a. (1 Nisan-11 Nisan 1613/ Evasıt-ı Safer 1022)

<sup>563</sup> *BnF.*, Supplément Turc 118, v. 105a. (2-12 Mart 1613/ Evasıt-ı Muharrem 1022)

Hollanda konsoloslarına müdahale edilen bir diğer liman kentinin de İskenderiye olduğu görülmektedir. Bu tarihlerde, İskenderiye'ye henüz bir Hollanda konsolosu atanmamıştı. Haga, Hollanda tüccarının işleri için Fransız konsolosu Gabriel Forto'yu görevlendirmişti<sup>564</sup>. Ancak bir yıl kadar sonra, İskenderiye'ye, bölgede bulunan Felemenk gemilerine meta yükleyen her kim olursa olsun baylaç hakkını kendi konsolosuna vermesi gerektiğine ilişkin bir hüküm gönderilmişti<sup>565</sup>. Fransızların konsolosluklar eliyle kurdukları baskılara bir de fazla vergi alma girişimleri ekleniyordu. Halep'te bulunan Fransız konsolosu 1593 yılında elçinin masrafları için ihdas edilen vergiyi Felemenk tüccarından almaya çalışıyordu. Oysaki bu vergi hatırlanacağı üzere XIII. Louis tarafından kaldırılmış ve elçinin masraflarına karşılık Fransa'da bazı köylerin gelirleri tahsis edilmişti. Kralın bu hususta gönderdiği mektuba istinaden Nasuh Paşa da elçinin kendisi için önceden aldığı bu verginin alınmamasına karar vermişti. Nasuh Paşa'nın bu kararı Halep beylerbeyine de gönderilmişti<sup>566</sup>.

Tüm bu baskılara rağmen, Felemenkler, Levant ticaretinden alıkonulamamış; dahası XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren harbî tüccarlar üzerinde hak iddia etmeye ve baylaç hakkı talep etmeye başlamışlardır<sup>567</sup>. Örneğin, 1653 yılında Fransız elçisi, İzmir'e gelen bir Ceneviz gemisinin Fransız bayrağı taşınamaması nedeniyle Divan'a şikâyetle bulunmuştur. Söz konusu Ceneviz gemisinin büyük olasılıkla Felemenk bayrağı altında ticaret yapmayı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Divan-ı Hümâyûn'dan çıkan hükümde, harbî tüccarların Fransız bayrağı altında ticaret yapmaları gerektiği belirtilmiş ve Felemenk konsolosunun müdahalelerinin engellenmesi yönünde açık bir talimat verilmiştir<sup>568</sup>.

Atina'da görev yapan Felemenk konsolosu da 1665 yılında tıpkı İngiliz ve Fransız temsilciler gibi<sup>569</sup>, harbî tüccarlardan baylaç hakkı tahsil etmeye çalışmaktaydı. Üstelik bu amacı doğrultusunda, ehl-i örften bazı kimseleri, kendilerine olan borcunu ödemek için harbî tüccarlardan baylaç hakkı almasının gerekli olduğuna ikna etmiş ve bu doğrultuda ehl-i örften bir hüccet almayı başarmıştı. Ancak Fransız elçisi durumu Divan-ı Hümâyûn'a bildirmiş ve bunun üzerine Divan'dan, harbî tüccarlardan alınacak baylaç hakkının yalnızca

<sup>564</sup> *BnF.*, Supplément Turc 118, v. 108b. (12-22 Mart 1613/ Evahir-i Muharrem 1022)

<sup>565</sup> *BnF.*, Supplément Turc 118, v. 123a. 1023 (16-26 Ağustos 1614/Evasıt-ı Receb), aynı hükmün birer sureti Kıbrıs ve Halep'e de gönderilmiştir. (29 Mayıs - 7 Haziran 1615 Evail-i Cemâziye'l-evvel 1024)

<sup>566</sup> *BnF.*, Supplément Turc 118, v. 90b. (4-14 Aralık 1612/ Evasıt-ı Şevvâl 1021)

<sup>567</sup> Parlaç, "Ceneviz Konsolos Mektuplarına Göre", 689.

<sup>568</sup> *BOA.*, A.DVNSDVE.d 26, 68/193.

<sup>569</sup> *Leipzig.*, B.or.290-01, v. 75a/603. (17-26 Şubat 1665/ Evail-i Şa'ban 1075)

Fransızlara ait olduğunu belirten bir hüküm çıkarılmıştır<sup>570</sup>. 1691 yılında ise İzmir’de Fransız pasaportu ile ticaret yapan bir tüccarın hayatını kaybetmesi üzerine İngiltere ve Felemenk konsolosları tüccarın terekesine el koymuşlardır. Fransız konsolosu onlardan vefat eden tüccarın terekesini talep ettiğinde ise vermek istememişlerdir<sup>571</sup>. Bu örneklerle bakılırsa harbî tüccarlar üzerindeki hak iddiası çekişmesinin uzun süre daha devam ettiği anlaşılmaktadır. Bundan bir yıl sonra Venedik’ten Trablusşam İskelesine gelen bir gemiden Felemenk konsolosu geminin Felemenk bayrağı taşıması gerektiği iddiasıyla zorla baylaç hakkı almak istemiştir<sup>572</sup>. Benzer bir olay 1694 yılında Draç iskelesindeki Felemenk konsolosunun Fransız bayrağıyla ticaret yapan tüccarlardan baylaç hakkı istemesiyle yaşanmıştır<sup>573</sup>.

Söz konusu hak iddialarında ilerleyen yıllarda Felemenklerin de yer almasının önünü açan yegâne hadise, 1612 tarihli İngiliz ahidnamesinde harbî tüccara ilişkin statünün değiştirilmesidir. Sonuç olarak, XVII. yüzyılda mesele Fransız-İngiliz çekişmesi olmaktan çıkmış ve daha çok aktörün harbî tüccarlardan baylaç hakkı almak için mücadele ettiği bir çekişme konusu olmuştur. Doğu Akdeniz sahnesindeki aktör sayısı artarken Fransızlar ise hiçbir zaman XVI. yüzyılda elde ettikleri harbî tüccar maddesine benzer bir imtiyaz elde edememişlerdir<sup>574</sup>.

### 3.7.2. Cenevizliler

Girit Savaşı sırasında, başlangıçta İngilizlerle birlikte Çeşme ve İzmir’de Osmanlı donanmasına destek sağlayan Fransızlar, savaşın ilerleyen safhalarında Venediklilere yardım etmekten çekinmemiştir<sup>575</sup>. Fransa’nın Doğu Akdeniz’deki Katolik Hristiyanların hamisi rolünü üstlenmesi ve bu kapsamda Venedik’e verdiği destek, Osmanlı yönetiminde büyük bir rahatsızlık yaratmıştır. Bu gelişmeler üzerine, Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa,

<sup>570</sup> BOA., A. DVNSDVE.d 26, 101/299. (20-30 Eylül 1665/ Evasıt-ı Rebû’l-evvel 1076)

<sup>571</sup> BOA., A.DVN.DVE. 28, 46/152.

<sup>572</sup> BOA., A.DVN.DVE. 28, 88/331.

<sup>573</sup> BOA., A.DVN.DVE. 28, 110/440.

<sup>574</sup> Soysal, Osmanlı ile Fransa arasında 10 Kasım 1679 tarihinde imzalanan bir anlaşmadan söz etmekte ve buna göre İngiltere, Hollanda ve Venedik gibi devletlerin bundan böyle kendi bayraklarıyla gemi işletmelerine yönelik sahip oldukları imtiyazının sonunun geldiğini iddia etse de bu denli büyük bir değişikliğin söz konusu olmadığı ve bu tarihten sonra rastlanılan hükümlerde ayrıca 1740 tarihli Fransız ahidnamesinde harbî tüccar hakkındaki maddede yer aldığı üzere harbîlerin diledikleri takdirde Fransız bayrağı ile ticaret yapabileceklerine ilişkin madde Soysal’ın iddialarını geçersiz kılmaktadır. Soysal, “Fransa, (Türk-Fransız İlişkileri)”, 182.

<sup>575</sup> Aslında Venedik Girit Savaşı esnasında emellerine ulaşabilmek Hollandalıların da destekleyeceği ve İngilizlerin gerçekleştireceği Protestan bir hacı seferini teşvik etme yoluna gitmeyi dahi tasarlamış ve girişimde bulunmaktan geri durmamıştı. Daniel Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İngilizler 1642-1660*, çev. Ayşe Başçı Sander (Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2001), 172-174.

1659 yılında Fransa elçisi Jean de la Haye'yi yaklaşık üç ay süreyle hapsedirmiştir<sup>576</sup>. 1669 yılında ise Fransızlar, İskenderiye'den İstanbul'a ulaştırmaları gereken erzakı, İtalya kıyılarına yönlendirmeyi tercih etmiş; bu hadise, Jean de la Haye'nin ikinci kez hapsedilmesine yol açmıştır<sup>577</sup>. Aynı yıl, savaşın devam ettiği bir dönemde Fransız gemilerinin Kandiye'de Venedik donanmasıyla birlikte Osmanlılara karşı savaşması ise Osmanlı-Fransız ilişkilerinde gerilimi daha da derinleştirmiştir<sup>578</sup>.

Tüm bu gelişmeler, Fransızların Doğu Akdeniz ticaretindeki etkinliğinin zayıflamaya başladığını gösteren önemli işaretlerdir. Çeyrek asra yakın süren Girit Savaşı süresince Osmanlı İmparatorluğu, dış politikada bazı yapısal değişiklikler yapma gerekliliği duymuştur. Bu bağlamda atılan önemli adımlardan biri, uzun süredir harbî statüsünde değerlendirilen Cenevizlilere, 1665 yılında müstakıl bir ahidnamenin verilmesi olmuştur<sup>579</sup>.

Bu yeni düzenleme ile birlikte Cenevizliler, Osmanlı topraklarında diğer dost devletlere tanınan ayrıcalıklardan yararlanmaya başlamış; İstanbul'da bir büyükelçi bulundurma ve ticaret yaptıkları liman şehirlerine konsolos atama hakkı elde etmişlerdir. Nitekim Cenevizliler, bu imtiyazların uygulanmasında gecikmemiş ve çeşitli liman şehirlerine konsoloslarını tayin etmişlerdir<sup>580</sup>. Bu tarihten itibaren Osmanlı sularında Ceneviz bayrağı taşıyan gemiler görülmeye başlamıştır. Söz konusu gemilerle, yalnızca Cenevizliler değil, harbî tüccarlar ve hatta Müslüman Osmanlı tacirleri de ticaret yapma imkânı bulmuşlardır<sup>581</sup>. Ancak bu gelişmelerin, ahidname sahibi diğer devletler nezdinde hoşnutsuzlukla karşılandığı anlaşılmaktadır. Nitekim İzmir'deki Hristiyan topluluklar, Ceneviz bayraklı bir gemide bulunan fakat Cenevizli olmadıkları tespit edilen tüccarlara müdahalede bulunmuşlardır. Bu tür karışıklıkların önüne geçmek amacıyla padişah,

<sup>576</sup> Zarinebaf, *Mediterranean Encounters*, 129.

<sup>577</sup> Zarinebaf, *Mediterranean Encounters*, 130. Mantran da IV. Louis'nin Girit seferi esnasında Venediklilere yaptığı yardımların, Osmanlı yönetiminin İstanbul'daki Fransız tüccarlarına karşı önlem almasıyla sonuçlandığını ifade eder. Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Server Tanilli (İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 300.

<sup>578</sup> Ersin Gülsoy, *Girit'in Fethi ve Adada Osmanlı İdaresinin Tesisi (1645-1670)* (Doktora Tezi: Marmara Üniversitesi, 1997), 130-132.

<sup>579</sup> John Chardin, *The Travels of Sir John Chardin into Persia and the East Indies*, cilt 1, (London, 1686), 11; İnalçık, "İmtiyazat", *EP*, 1185.

1665 tarihinde Cenevizlilere bahşedilen ahidnamenin İtalyanca metni için bkz. (Noradounghian, *Recueil D'Actes Internationaux*, I:124-132). Ahidname bahşedilmeden önce Ceneviz elçisinin ahidnamede talep ettiği maddeler için bkz. *BOA.*, A.DVN 44/69.

<sup>580</sup> Rumeli ve Mora'da bulunan çeşitli liman şehirlerine konsolos ataması yapıldığına ve Galata'da bulunacak olan Cenevizlilerin ekmek pişirmeleri için bir fırın tayin edilmesine izin verildiğine dair belgeler için bkz. *BOA.*, A.DVN 36/76, 45/23, 50/91.

<sup>581</sup> *BOA.*, A.DVN 50/90.

Osmanlı limanlarına gelen ve Ceneviz bayrağı taşıyan herkesin Cenevizli olarak kabul edilmesine dair bir karar almıştır<sup>582</sup>.

### 3.8. Bayrak Kullanımına İlişkin Yeni Bir Sorun

XVII. yüzyılda harbî tüccarlara ilişkin sorunlar tamamen çözüme kavuşmamış; özellikle bir devletin gemisini kullanan ancak başka bir devletin bayrağı altında ticaret yapan tüccarlar, Osmanlı limanlarındaki konsolosluklar arasında çeşitli ihtilaflara yol açmıştır. Bu dönemde tüccarların diledikleri devletin bayrağını taşıma konusunda daha serbest davrandıkları, ancak aynı zamanda bayrağını taşıdıkları ya da gemisini kullandıkları devlete baylaş hakkı ödemekten kaçındıkları anlaşılmaktadır.

Doğu Akdeniz'e kendi bayraklarıyla gelmeye başladıkları ilk yıllarda Felemenk tüccarları, konsolosluk haklarının kullanımı konusunda çeşitli sorunlarla karşılaşmışlardı. Örneğin, Felemenk vilayetlerinden birine ait bir gemi önce Venedik'e gitmiş, ardından İzmir iskelesine Venedik bayrağıyla gelmeyi tercih etmişti. Bu durumda konsolosluk hakkı, doğal olarak Venedik konsolosu tarafından tahsil edilmişti. Oysa daha önce gönderilen hükümlerde olduğu gibi bu durumda da tüccarların kendi milletlerine ait konsoloslara başvurmaları gerektiği belirtilmişti. Farklı bir devletin bayrağını kullanmaları durumunda ise Felemenk konsolosu o bayrağı indirip kendi bayraklarını çekme yetkisine sahipti<sup>583</sup>.

Cornelius Haga, Halep'e gelen Felemenk gemilerine mal yükleyen Fransız, İngiliz ve Venedikli tüccarların, konsolosluk haklarını kendi konsoloslarına ödemeye çalıştıklarını Divan-ı Hümayun'a şikâyet etmişti<sup>584</sup>. 1618 tarihli bir hükümde de Atina'da Felemenk bayrağı taşıyan bir gemiye mal yükleyen bir zimmîden bahsedilmekteydi. Bu hükümde, zimmî tüccarın konsolosluk hakkını ödemesi gerektiği bildirilmiş; Felemenk gemisine her kim mal yüklerse, ahidname uyarınca Felemenk konsolosuna ödeme yapması gerektiği vurgulanmıştı<sup>585</sup>.

Benzer bir ihtilaf, 1636 yılında İskenderun iskelesinde meydana gelmişti. Bazı Felemenk tüccarları, Fransız bayrağı altında ticaret yapmayı tercih etmişti. Bu durum üzerine Felemenk elçisi Warner, kendi uyruklarının elçilik ve konsolosluk hizmetlerine ilişkin

<sup>582</sup> BOA., A.DVN 52/12.(15 Mayıs 1668/3 Zilhicce 1078)

<sup>583</sup> BnF., Supplément Turc 118, v. 84b-85a. (2-12 Mart 1613/Evasıt-ı Muharrem 1022)

<sup>584</sup> BnF., Supplément Turc 118, v. 45a. (1-11 Nisan 1613/Evasıt-ı Safer 1022)

<sup>585</sup> BnF., Supplément Turc 118, v. 25b. (26 Mayıs - 4 Haziran 1618/Evail-i Cemâziye'l-ahir 1027)

yükümlülüklerini yalnızca Felemenk konsolosuna ödemelerini sağlamak amacıyla Divan-ı Hümâyûn'dan bir hüküm elde etmişti<sup>586</sup>.

Bu duruma bir örnek de 1620 yılında Eagle adlı bir İngiliz gemisinin Venedik'ten İzmir'e mal taşınması olayı olarak gösterilebilir. Gemideki malların sahibi, Venedikli tüccarlardı ve İzmir'deki İngiliz konsolosu, bu tüccarlardan baylaç hakkı tahsil etmeye çalışmıştır. Olay üzerine Venedik baylosu, Divan'a başvurmuş; Venedik'ten gelen tüccarların, mallarını İngiliz gemilerinde taşıyıcılar dahi yalnızca kendi konsolosluklarına baylaç hakkı ödemeleri gerektiğini belirten birden fazla hüküm elde etmişti<sup>587</sup>. Ancak, tüm bu itirazlara rağmen İngiliz konsolosu, Eagle gemisinde mallarını taşıyan Venedikli tüccarlardan baylaç hakkı tahsil etmeyi başarmıştır. Bu durum üzerine Venedik baylosu, tekrar Divan'a müracaat ederek, Venedik lehine yeni bir karar çıkarttırmış yine de durumu değiştirememiştir. Bunun üzerine Venedik baylosu, durumu yeniden Divan-ı Hümâyûn'a bildirerek, meselenin Venedikliler lehine çözümlenmesini sağlayan yeni bir hüküm elde etmiştir. Aslında, 1612 tarihli İngiliz ahidnamesine göre, İngiliz gemilerini kullanan tüccarların baylaç haklarını İngiliz konsolosluklarına ödemeleri gerekmektedir. Ancak buna rağmen, Osmanlı merkezi idaresi, İngilizlere nazaran daha zayıf bir konumda bulunan Venediklilere destek vermiştir<sup>588</sup>. Osmanlıların bu tarz müdahalelerinin, uluslararası ticaret alanındaki dengenin korunmasına yönelik bir siyaset çerçevesinde şekillendiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu durum, Osmanlıların 1601 yılında Fransızlara karşı İngilizleri desteklemesi ve Felemenk tacirlerini İngiliz bayrağı taşımaya teşvik etmesiyle benzerlik arz etmektedir.

Benzer sorunlar Fransız gemileri için de geçerliydi. Fransız gemilerini kullanan bazı Venedik, İngiliz ve Felemenk tüccarları, harbî gemiler ile yahut Fransız gemileriyle ticaret yapmalarına rağmen, bu gemilere kendi bayraklarını çektiriyor ve kendi devletlerinin konsolosluklarına baylaç hakkı ödüyorlardı. Fransız elçisi bu durumu şikâyet ederek Divan'a başvurmuş, bunun üzerine Divan'dan, bu tüccarların Fransız gemilerine ya da harbî

<sup>586</sup> Mehmed Bulut, "The Ottoman Approach to the Western Europeans in the Levant during the Early Modern Periods," *Middle Eastern Studies* 22, sayı 2 (2008): 272, 259-274, not 37.

<sup>587</sup> BOA., MAD 6004, 6/4. (25 Mart- 4 Nisan 1620/Evahir-i Rebîü'l-âhir 1029)

<sup>588</sup> BOA., MAD 6004, 9/1. (4 Mayıs- 13 Mayıs 1620/Evail-i Cemâziye'l-ahir 1029). Goffman, İngilizler'in 1601 tarihli ahidnamelerinde yer alan bir madde uyarınca bu hak iddialarında bulunduğunu ileri sürse de 1601 tarihli İngiliz ahidnamesinde, İngiliz bayrağı ve gemilerini kullanan diğer tüccarların baylaç haklarını İngiliz konsoloslarına ödemeleri gerektiğine ilişkin herhangi bir madde yer almamaktadır. Zira 1601 tarihli İngiliz ahidnamesine göre yalnızca dört Felemenk vilayetinden gelen gemiler İngiliz bayrağı ile ticaret yapabilecektir. Goffman'ın söz ettiği bu hak İngilizlere 1612 tarihli ahidnameleri ile bahşedilmiştir. Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya*, 91.

gemilere mal yüklediklerinde gemiye Fransız bayrağı çekilmesi ve baylaç hakkının Fransız konsolosluklarına ödenmesi gerektiğine dair bir karar çıkmıştır<sup>589</sup>.

İngiliz temsilcilerinin gemi ve bayrak kullanımına ilişkin vergilendirme uygulamalarında da benzer sorunlar yaşanmıştır. Venedik ve diğer bölgelere sefer yapan İngiliz gemileri, navlun usulüyle yerel tüccarlara kiralanmakta, bu tüccarlar ise kendi bayrakları altında hareket ederek Osmanlı limanlarına giriş yapmaktaydılar. Kiracılar, navlun sahibi olduklarını, taşıma işini üstlendiklerini ve bu nedenle kendi konsolosluklarına başvurma haklarının bulunduğunu ileri sürmekteydiler. Ancak Osmanlı idaresi bu tür durumları engellemek amacıyla açık hükümler göndermiştir. Buna göre, İngiliz gemilerini kullanan her kim olursa olsun İngiliz bayrağı ile sefer yapmalı ve yalnızca İngiliz konsolosluklarına başvurmalıdır. Aksi yönde hareket eden İngiliz gemi reislerinin, bulundukları bölgedeki İngiliz konsolosu tarafından hapsedilmeleri ve cezalandırılmaları öngörülmüştür. Osmanlı yönetimi, bu noktada ehl-i örfe açık talimatlar vererek, İngiliz konsoloslarının önünde engel teşkil edilmemesini ve gerekli tüm desteğin sağlanmasını istemiştir<sup>590</sup>.

### 3.9. Erken Modern Dönemin Sonlarına Doğru

XVII. yüzyıl kapanırken 1698 yılında, İzmir kadısına gönderilen bir hükümden İngiliz elçisi Paget'nin harbî tüccarlar ile ilgili hak iddialarını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Kendi isteğiyle İngiliz bayrağını tercih ederek İzmir'e gelen bir Ceneviz gemisi diğer konsoloslar tarafından müdahaleye uğramıştır. Paget durumla ilgili Divan'a yaptığı şikâyetle hala Kanuni zamanında verilen ahidnameden bahsetmekteydi. Elçiye göre söz konusu ahidnamede harbîlerin Osmanlı İmparatorluğu'na gelip ticaret yapmalarına ve konsolosluk açmalarına müsaade edilmiş buna maddi güçleri yetmez ise mevcut konsoloslardan birine başvurmalarına müsaade edilmişti. Divan elçinin şikâyeti üzerine ahidnameye müracaat etmiş ve elçiyi haklı bulmuştu<sup>591</sup>.

XVIII. yüzyılın başlarında da Fransa, Hollanda ve İngiltere konsoloslarının harbî tüccarlar üzerindeki hak iddia etmeye devam ediyordu. Nitekim Fransız elçisi Bonnac'ın, 1716 yılında aldığı talimatlar içerisinde harbî tüccarların İngiliz ve Hollanda bayrağı ile

<sup>589</sup> BOA, A. DVNSDVE.d 26, 28/71.

<sup>590</sup> Leipzig., B.or. 290-01, v. 13a,13b-44. (1-10 Şubat 1642/Evahir-i Zilkade 1051)

<sup>591</sup> Ülker, "XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir'deki İngiliz Tüccarı", 301.

ticaret yapmalarını engellenmek de vardı<sup>592</sup>. 1718 yılında Avusturya ile imzalanan Pasarofça Ticaret Anlaşması uyarınca, artık Toskana Grandükalığı ile Lübeck ve Hamburg tüccarlarının da Osmanlı topraklarında Avusturya bayrağı altında ticaret yapmalarına izin verildi<sup>593</sup>. Bu durum neticesinde Fransızların hak iddia edebileceği harbî tüccarlar daha da kısıtlı bir hale gelmiştir.

Fransız ahidnamesi 1740 yılında son kez tecdid edildi. Ancak, tecdid edilen Fransız ahidnamesi<sup>594</sup> de Fransızlara harbî tüccarlar üzerinde hak iddia edebilmelerinin önünü açan bir avantaj sağlamayacaktı. 1740 yılında bahsedilen ahidnameye göre, harbî tüccarlar tercih etmeleri durumunda, Fransız bayrağı altında ticaret yapabileceklerdi. Bu ahidname, artık saltanat değişikliklerinde de geçerli kabul edilecek ve tecdid edilmesine gerek kalmayacaktı. 1740 tarihli ahidname harbî tüccar meselesinin resmi evraka yansıdığı son ahidname olarak tarihe geçmiştir.

<sup>592</sup> Özdemir, “Akdeniz Hakimiyetinde Osmanlı Devleti ve Korsanlık (1695-1789)” 19.

<sup>593</sup> 1615 tarihinde Avusturyalılara da bir ahidname bahşedilmiş ve artık Avusturyalılar da kendi bayrakları altında ticaret yapabilme şansını elde etmişlerdi. “...Roma İmparatorunun vilâyetinde ve Avusturya ocağında olanların hükümetlerinde ve krallık yerlerinde tüccâr tâi’fesi ki met’â ve nu’kud ile mahruseme gelmek istedikde Roma İmparatorunun bayrağı altında ve anlardan temessükâtı olmayınca bu cânibe gelmelerine icâzet verilmeye...” (Muâhedat Mecmûası, 3:75-76). Ancak Avusturya, XVII. yüzyıl boyunca ticari imtiyazlarını verimli bir şekilde kullanamamıştır. Nurgül Bozkurt, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Avusturya Münasebetleri (1740-1788)” (Doktora Tezi: Süleyman Demirel Üniversitesi, 2000), 115-117.

<sup>594</sup> 1679 yılında Fransa, Habsburg hanedanı ile barış yapmıştı. Bu durum Osmanlı yönetimini İngilizlere yönelik bir siyaset izlemeye ve İngilizlere imtiyaz bahşetmeye yöneltmişti. Fransa’nın Belgrad anlaşmasında aracılık rolünü üstlenmesi ise yönelimi değiştirmiş ve 1740 yılında Fransızlara bir ahidname bahşedilmesine sebebiyet vermiştir. İnalçık, “Osmanlı’nın Avrupa ile Barışıklığı”, 70.

## SONUÇ

Bu çalışma, erken modern dönemde Osmanlı-Fransız ilişkilerinin ekonomik ve diplomatik boyutlarını, harbî tüccar meselesi etrafında ele alarak, Osmanlıların bahsettiği imtiyazlara yaklaşımı ve buna bağlı olarak şekillendirdiği diplomasiyi daha karmaşık ve çok katmanlı bir çerçevede değerlendirmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda Fransız ahidnameleri, yalnızca Osmanlı-Fransız ilişkilerinin hukuki zemini olarak değil, aynı zamanda Doğu Akdeniz ticaretindeki rekabetin, Osmanlı siyasî pragmatizminin ve uluslararası güç dengelerinin de bir izdüşümü olarak ele alınmıştır.

Harbî tüccar meselesi, XVIII. yüzyılda sistematikleşecek olan bayrak ve konsolosluk rejiminin öncülü niteliğinde olup, XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın başlarında, Osmanlı dış politikasının esnekliğini ve çok aktörlü yapısını açıkça göstermektedir. Bu çalışmada, özellikle İngiltere ile Fransa arasında bu tüccarlar üzerindeki temsil hakkına dair süregiden mücadele, dönemin Osmanlı yöneticilerinin bu iki gücü birbirine karşı dengeleme siyasetini uygulama pratikleri üzerinden analiz edilmiştir.

Harbî tüccar meselesi, XVI. yüzyılın son çeyreğinde sert bir rekabete dönüşmüş ve Osmanlı karar vericilerinin çok boyutlu diplomasi anlayışlarına hizmet eden esnek bir enstrüman hâline gelmiştir. Meselenin hukuki dayanağını oluşturan *emân* prensibi, 1524'te Kanûnî Sultan Süleyman'ın Ankonalılara tanıdığı ve harbî tüccarların Ankona bayrağı altında serbestçe giriş-çıkış yapabilmelerine imkân veren genel imtiyazla kurumsallaşmıştır. Yüzyılın ilerleyen safhalarında, “muteber devlet” statüsündeki Fransa, bu ayrıcalığın sağladığı itibar ve mali getiriyi tekelleştirme yoluna gitmiş, böylece bayrak ve konsolosluk vergisi (baylaç) üzerinden tesis edilen düzeni kendi lehine tahkim etmeye çalışmıştır.

Ne var ki kuzey Avrupa güçleri Doğu Akdeniz'e dâhil olur olmaz, bu tekeli sarsmaya başlamışlardır. 1580' de ahidname elde eden İngilizler, kısa süre içinde harbî tüccarların da İngiliz bayrağı altında ticaret yapmalarını talep etmiş; bu talep Fransız temsilcileriyle aralarında uzun soluklu bir çekişmenin fitilini ateşlemiştir. Tarafların iddialarını temellendirmek için başvurdukları argümanlar, Osmanlı ricalinin kanaatleriyle birleştiğinde kararların sürekli dalgalanmasına yol açmış; diplomatik, siyasî ve iktisadî etkenler kimi zaman Fransızları, kimi zaman İngilizleri öne çıkarmıştır. Denge arayışı içinde hareket eden

devlet adamları, çoğu durumda iki tarafı da aynı anda destekleyen çözümler üretmiş, Divan-ı Hümayun'daki hiziplerin farklı yönelimleri ise bu anlayışı beslemiştir.

Belgelere yansıyan kimi çelişik hükümlerin, tesadüfi olmadığı açıktır. Aynı tarihli fermânlarda dahi, iki rakip devlete görünürde birbirini nakzeden haklar tanınması, Osmanlı merkez bürokrasisinin bilinçli tercihidir. İmparatorluk, “imtiyaz içinde imtiyaz” diyebileceğimiz bu belirsizlik stratejisiyle, bir taraftan İspanya'ya karşı deniz gücü göndermeden İngiltere ve Fransa'nın düşmanlıklarını canlı tutmuş, diğer taraftan da hangi devletin desteğine ihtiyaç duyuyorsa o devleti geçici olarak ödüllendirebilmiştir. Böylelikle Fransızlar, her defasında rakipleri aleyhine hüküm almayı başarırken, İngilizlere de harbî tüccarların kendi bayraklarını taşıyabilmesine imkân veren dengeleyici maddeler tahsis edilmiştir.

Bu süreç, elçilerde hukuki metinleri bizzat şekillendirdikleri yanılgısını kuvvetlendirmiş, elçilikler arası rekabeti daha da kızıştırmıştır. Kısa vadeli zaferler, temsilcileri yeniden hamle yapmaya zorlamış; bu kısır döngü Osmanlı yönetiminin her iki tarafı da denetim altında tutmasına elverişli bir zemin yaratmıştır. Ayrıcalık dengesi bozulmaya yüz tuttuğunda, Osmanlı yönetiminin ahidname hükümlerini derhâl revize edebilmesi söz konusu pragmatizmin bariz örneğidir. Nitekim, 1601 tarihli İngiliz ahidnamesine dört Felemenk vilayetinden gelen tüccarları İngiliz konsolosluğuna bağlayan bir madde eklenmiş, XVII. yüzyıl boyunca da Hollanda, Ceneviz ve diğer aktörler sisteme dâhil edilerek Fransız nüfuzu törpülenmiştir.

Tezin ulaştığı başlıca sonuçlardan biri, Osmanlı yönetiminin ahidname sistemini, mutlak ve değişmez hukuki belgeler olmaktan ziyade, dönemin politik ihtiyaçlarına göre esnetilebilir ve yeniden yorumlanabilir araçlar olarak değerlendirdiğidir. Ahidnameler ve bunlara dayalı olarak verilen hükümler, taraflar arası güç dengeleri, saray içi hizipler, şeyhülislam fetvaları ve yerel aktörlerin müdahaleleriyle şekillenmiştir. Bu bağlamda Osmanlı idaresi, harbî tüccarların hangi devletin koruması altında ticaret yapacağına dair meselelerde nihai hakem rolünü üstlenmiş ve imparatorluğun mali çıkarlarını, diplomatik ilişkilerini ve stratejik önceliklerini dikkate alarak yalnızca gerektiği durumlarda verilen karara müdahalede bulunmuştur.

Fransızlar açısından bakıldığında, ahidnameler vasıtasıyla elde ettikleri sembolik ve hukuki üstünlüğün sahadaki pratikte çoğu zaman İngilizler ve sonraları Felemenkler tarafından zorlandığı görülmektedir. Osmanlı belgelerinde bu durum, zaman zaman harbî tüccarların tercihlerini veya yerel kadı ve beylerin raporlarını dikkate alan esnek hükümlerle karşılanmıştır. Nitekim Brèves, Mariani, Barton ve Bishop gibi temsilcilerin arşivdeki izleri, yalnızca devletlerin değil bireysel aktörlerin de bu mücadelede rolü olduğunu göstermektedir. Ancak, aslında bu aktörlerin elde ettikleri başarılar müstakil olarak ele alınmamalı ve Osmanlı yönetiminin uyguladığı denge siyaseti gereği temsilcilere istedikleri belgelerin verildiği unutulmamalıdır.

Özellikle, 1580-1614 yılları arasında harbî tüccar meselesi, sadece Osmanlı-Fransız ilişkileri değil, Osmanlı dış ticaretinde temsil hakkı, konsolosluk sisteminin işleyişi ve tüccar gruplarının kendilerinin bu süreçteki eyleyciliği açısından da dikkate değerdir. Tüccarların sadece pasif birer nesne değil, zaman zaman Osmanlı Divanı'na başvurabilen, mektuplar yazan, hatta Osmanlı yöneticilerinin dikkate aldığı aktörler oldukları gözlemlenmiştir. Bu yönüyle çalışma, erken modern Osmanlı diplomasi tarihinde tüccar topluluklarının diplomatik bir özne olarak analiz edilmesine katkı sunmaktadır.

Sonuç olarak, harbî tüccar meselesi Osmanlı diplomasi geleneğinin esnekliği, çok aktörlü yapısı ve “denge-güç” mantığını berrak biçimde gözler önüne sermektedir. Bayrak ve konsolosluk hukuku etrafında sergilenen bu rekabet, imparatorluğun ekonomik menfaatlerini gözetirken, aynı zamanda Akdeniz'deki güçler dengesini kendi lehine yönlendirmek için nasıl bilinçli belirsizlikler ürettiğini de ortaya koymaktadır. Harbî tüccar maddesi, Osmanlı siyaseti tarafından adeta bir manevra aracı ya da “yem” olarak kullanılmıştır. Bu ayrıcalık, imparatorluk tarafından hiçbir devlete mutlak ve koşulsuz şekilde verilmemiş; bilakis, ahidname sahibi devletlerin bu imtiyaz uğruna birbirleriyle rekabet etmeleri teşvik edilmiştir. Osmanlıların bu stratejisi, yalnızca yabancı elçileri ve yöneticileri karşı karşıya getirmekle kalmamış, aynı zamanda onların Osmanlılara karşı müşterek bir politika geliştirmelerinin önüne geçen işlevsel bir araç haline gelmiştir. Bu yaklaşım, imparatorluğun çok yönlü çıkarlarını koruma refleksiyle şekillenmiş bir diplomatik denge siyasetinin en açık tezahürlerinden biri olarak değerlendirilmelidir.

Böylelikle, harbî tüccar meselesi Osmanlı-Fransız ilişkilerinin erken dönemlerinde başlayıp 1740 tarihli son Fransız ahidnamesine kadar uzanan önemli bir mesele olarak tarih

sahnesinde pek çok mücadeleye sebebiyet vermiştir. Bu kapsamda yaşanan hadiseler, Doğu Akdeniz'deki hakimiyet mücadelesinin bir yansıması olmuş, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun karmaşık diplomatik manevralarını ve geniş ölçekli karar alma mekanizmalarını yansıtan ve erken modern dönemin sonlarına kadar uzanan derin izler bırakmıştır.



## KAYNAKÇA

### 1. ARŞİV BELGELERİ

#### 1. 1. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

##### 1.1.1. Mühimme Defterleri

*BOA.*, A.DVNSMHM.d., 6, 7, 15, 19, 34, 42, 43, 54, 58, 71.

*BOA.*, A.DVN.MHM.d., 934.

##### 1.1.2. Düvel-i Ecnebiye Defterleri

A.DVN.DVE.d., Nr. 901, 908.

A. DVNSDVE., 26, 28.

A.DVNSDVE.d., Nr. 13/1, 26/1, 28/3.

##### 1.1.3. Kâmil Kepeci Tasnifi Ruus Defterleri (KK.d)

Nr. 79, 108, 222.

##### 1.1.4. Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d)

Nr. 6004.

##### 1.1.5. Divan-ı Hümayun Kalemi (A. DVN.)

Nr. 36/76, 44/69, 45/23, 50/90, 50/91, 52/12.

### 1.2. Biblioteque Nationale de France

#### 1.2. 1. Fonds Turc

Nr. 130, 144, 148.

### **1.2. 2. Fonds Supplément Turc**

Nr. 100, 117, 118, 119, 1197.

### **1.2. 3. Fonds Français**

Nr. 20982.

### **1.3. Archivio di Stato di Ancona**

*ASAn*, *ACAn*, 74 bis Pergamene di Solimano 1.

### **1.4. Universitaire Bibliotheken Leiden**

Nr. Or.1090: 3.

### **1.5. Universitätsbibliothek Leipzig**

Nr. B.or.290-01.

### **1.6. Uppsala Universitets Bibliotek**

Nova 597-10. Zetterström Katalog, 714-10.

### **1.7. British Museum**

Turkish MSS. Or. 3338.

### **1.8. TYEK Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi**

Esad Efendi 3345.

## **2. YAYIMLANMIŞ BELGELER**

Brown, Horatio F., ed. *Calendar of State Papers Relating to English Affairs in the Archives of Venice*, cilt 8. Her Majesty's Stationery Office, 1894.

Brown, Horatio F., ed. *Calendar of State Papers Relating to English Affairs in the Archives of Venice*, cilt 9. Her Majesty's Stationery Office, 1897.

Brown, Horatio F., ed. *Calendar of State Papers Relating to English Affairs in the Archives of Venice*, cilt 10. Her Majesty's Stationery Office, 1900.

Brown, Horatio F., ed. *Calendar of State Papers Relating to English Affairs in the Archives of Venice*, cilt 11. Her Majesty's Stationery Office, 1904.

Brown, Horatio F., ed. *Calendar of State Papers Relating to English Affairs in the Archives of Venice*, cilt 12. His Majesty's Stationery Office, 1905.

Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, cilt 2. 1274.

Heeringa, Klaas, ed. *Bronnen tot de Geschiedenis Van Den Levantschen Handel*, cilt 1. Martinus Nijhoff, 1910.

*Muâhedat Mecmûası*, cilt 3. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008.

Noradounghian, Gabriel. *Recueil D'Actes Internationaux de L'Empire Ottoman*, cilt 1. Librairie Cotillon, 1897.

Orhonlu, Cengiz. *Osmanlı Tarihine Aid Belgeler; Telhisler (1597-1607)*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970.

Testa, Le Baron Ignaz de. *Recueil des Traités de la Porte Ottomane avec les Puissances Étrangères*, cilt 1. Paris, 1864.

Xivrey, Jules Berger de, ed. *Recueil des lettres missives de Henri IV*, cilt 4, Imprimerie Royale, 1848.

Xivrey, Jules Berger de, ed. *Recueil des lettres missives de Henri IV*, cilt 5, Imprimerie Royale, 1850.

### **3. SEYAHATNAMELER**

Alpin, Prosper. *Histoire Naturelle de L'Egypte 1581-1584*, Kahire 1979.

Chardin, John. *The Travels of Sir John Chardin into Persia and the East Indies*, cilt 1. London, 1686.

Foster, Sir William, ed. *The Travels of John Sanderson in the Levant (1584-1602)*. Hakluyt Society, 1931.

Hakluyt, Richard. *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation*, cilt 5. editör Edmund Goldsmid. E. & G. Goldsmid, 1887.

Kiechel, Samuel. *Die Reisen des Samuel Kiechel aus Drei Handshriften Herausgegeben*. Stuttgart, 1866.

#### 4. KRONİKLER

Kâtip Çelebi, *Fezleke: Osmanlı Tarihi (1000-1065/1591-1655)*, cilt 1. hazırlayan Zeynep Aycibin. Çamlıca Basım Yayın, 2016.

Naîmâ Efendi, Mustafa. *Tarih-i Naîmâ*, cilt 2. Matbaa-yi Âmire, 1280.

#### 5. KİTAPLAR VE MAKALELER

Acıpinar, Mikail. *Osmanlı İmparatorluğu ve Floransa*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016.

Acıpinar, Mikail. “İskenderun İskeleyi: Doğu Akdeniz’de Uluslararası Bir Ticaret Limanının İnkişafı Meselesi (1589-1612).” *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 44 (2020): 1-20.

Altınay, Ahmed Refik. “Türkler ve Kraliçe Elizabeth.” *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası* 8/5 (1932): 3-29.

Argenti, Philip Pandeley. *Chios Vineta or The Occupation of Chios by the Turks (1566) & Their Administration of The Island (1566-1912)*. Cambridge University Press, 1941.

Arı, Bülent. “Akdeniz’de Korsanlık ve Osmanlı Deniz Hukuku.” *Türkler ve Deniz*. editör Özlem Kumrular, Kitap yayınevi, 2007.

Arı, Bülent. “Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period.” *Ottoman Diplomacy, Conventional or Unconventional, Studies in Diplomacy*. editör. A. Nuri Yurdusev, Palgrave Macmillan, 2016.

Arıkan, Zeki. “1536 Kapitülasyonları ve Cumhuriyet İdeolojisi.” *Tarih Araştırmaları Dergisi* 24, sayı 37 (2005): 11-28.

Arıkan, Zeki. “Osmanlı İmparatorluğu’nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta).” *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan*. editör Bekir Kütükoğlu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1991.

Aykut, Nezihi. “Damad İbrahim Paşa.” *DİA* 8. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

Bacqué-Grammont, Jean-Louis, Frédéric Hitzel, Kunalalp, Sinan. *Représentants Permanents de la France en Turquie (1536-1991) et de la Turquie en France (1797-1991)*. Éditions Isis, 1991.

Beydilli, Kemal. “İspanya.” *DİA* 23. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.

Biegman, Nicolaas H. *The Turco-Ragusan Relationship According to the Firmans of Murad III (1575-1595) Extant in the State Archives of Dubrovnik*. Mouton, 1967.

Billioud, Joseph, ve Raymond Collier. *Histoire du commerce de Marseille*, cilt 3: *de 1480 à 1599*. Plon, 1951.

Billioud, Joseph. “Capitulation et Histoire du Commerce à propos de l’étude de M. Gaston Zeller.” *Revue d’Histoire Moderne et Contemporaine* 2, sayı 2 (1955): 312-315.

Bostan, İdris. “Garp Ocaklarının Avrupa Ülkeleri ile Siyasi ve Ekonomik İlişkileri (1580-1624).” *Tarih Enstitüsü Dergisi* 14 (1994): 59-86.

Braudel, Fernand. *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, cilt 3. çeviren Mehmet Ali Kılıçbay, Doğu Batı Yayınları, 2021.

Bulut, Mehmed. “The Ottoman Approach to the Western Europeans in the Levant during the Early Modern Periods.” *Middle Eastern Studies* 22, sayı 2 (2008): 259-274.

Burian, Orhan. *Babıâli Nezdinde Üçüncü İngiliz Elçisi Lello’nun Muhtırası*. Çolpan, 2024.

Charrière, Ernest, *Négociations de la France dans le Levant, ou Correspondances, Mémoires et Actes Diplomatiques des Ambassadeurs de France à Constantinople et des*

*Ambassadeurs, Envoyés ou Résidents à Divers Titres à Venise, Raguse, Rome, Malte et Jérusalem, en Turquie, Perse, Géorgie, Crimée, Syrie, Égypte, etc., et dans les États de Tunis, d'Alger et de Maroc*, cilt 1, Imprimerie Nationale, 1848.

Charrière, Ernest, *Négociations de la France dans le Levant, ou Correspondances, Mémoires et Actes Diplomatiques des Ambassadeurs de France à Constantinople et des Ambassadeurs, Envoyés ou Résidents à Divers Titres à Venise, Raguse, Rome, Malte et Jérusalem, en Turquie, Perse, Géorgie, Crimée, Syrie, Égypte, etc., et dans les États de Tunis, d'Alger et de Maroc*, cilt 3, Imprimerie Nationale, 1853.

D'Ohsson, Ignace Mouradega. *Tableau général de l'Empire Ottoman*, cilt 3. Firmin Didot, 1820.

De Groot, Alexander H. "Kayserili Halil Paşa." *DİA* 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

De Groot, Alexander H. "The Historical Development of the Capitulatory Regime in Ottoman Middle East From the Fifteenth to Nineteenth Centuries." *Oriente Moderno* 83, sayı 3 (2003): 575-604.

De Groot, Alexander H. *The Ottoman Empire and the Dutch Republic: A History of the Earliest Diplomatic Relations, 1610-1630*. Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut, 1978.

Dipratu, Radu. "The French Capitulation ('ahdname) of 1604: A Re-Evaluation and Critical Edition of an Ottoman Charter of Privileges." *Osmanlı Araştırmaları* 63 (2024): 49-114.

Dipratu, Radu. *Regulating Non-Muslim Communities in the Seventeenth-Century Ottoman Empire: Catholics and Capitulations*. Routledge, 2022.

Emecen, Feridun. "16. Asır Sonlarında Batı Akdeniz'de Siyaset Sahnesi: Osmanlılar-Fransızlar-İspanyollar." *Kanûnî'den Günümüze Türk-Fransız Münâsebetleri*, Mostar Yayınları, (2012): 75-93.

Emecen, Feridun. "Haraçgüzar." *DİA* 16. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

Epstein, M. *The Early History of the Levant Company*. George Routledge, 1908.

Faroqhi, Suraiya. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Venedikliler (1600-1630).” *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, çeviren Gül Çağalı Güven, Özgür Türesay. Yapı Kredi Yayınları, 2008.

Fedden, Robin. “Notes on the British Consulate in Egypt in the XVII<sup>th</sup> and XVIII<sup>th</sup> Centuries: 1580-1775.” *Bulletin de l’Institut d’Égypte* 27 (1946): 1-21.

Flassan, M. de. *Histoire Générale et Raisonnée de la Diplomatie Française*, cilt 2. Treuttel et Würtz, 1811.

Tekin, Ahmet. “Osmanlı Devleti’nin İngiltere’ye Verdiği Ahidnâmelere Dair Bazı Yeni Tespitler (1580-1675).” *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi* 10, sayı 2 (2023): 574-586.

Genç, Mehmet. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi*. Ötüken, 2009.

Goffman, Daniel. *İzmir ve Levanten Dünya 1550-1650*, çeviren Ayşen Anadol ve Neyyir Kalaycıoğlu. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

Goffman, Daniel. *Osmanlı İmparatorluğu’nda İngilizler 1642-1660*. çeviren Ayşe Başçı Sander. Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2001.

Göyünç, Nejat. “16. Yüzyılda Ruûs ve Önemi.” *Tarih Dergisi* 17, sayı 22 (1967): 17-34.

Halil İnalçık. “İmtiyazat.” *DİA* 22. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

Halil İnalçık. “Osmanlı’nın Avrupa ile Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret.” *Doğu Batı Dergisi* 24, (2003): 55-81.

Horniker, Arthur Leon, “Anglo-French Rivalry in The Levant from 1538 to 1612”, *The Journal of Modern History* 18, sayı 4, (1946): 289-305.

Horniker, Arthur Leon, “William Harborne and the Beginning of Anglo-Turkish Diplomatic and Commercial Relations”, *The Journal of Modern History* 14, sayı 3 (1942): 289-316.

Iorga, Nicolae. *Points de Vue sur l'Histoire de l'Orient à l'Époque Moderne*. Paris, 1925.

Isom-Verhaaren, Christine. *Kâfirle İttifak: 16. Yüzyılda Osmanlı-Fransız Anlaşması*. çeviren Ayla Ortaç. Kitap Yayınevi, 2015.

Işıksel, Güneş. “*La Politique Étrangère Ottomane Dans La Seconde Moitié Du XVIe Siècle: Le Cas Du Règne De Selim II (1566-1574)*.” Doktora Tezi, École des Hautes Etudes en Sciences Sociales, 2012.

Işıksel, Güneş. “Les Capitulations Accordées à la Nation Française En 1569: Essai de Contextualisation et Édition Critique.” *Turcica* 53 (2022): 137-173.

Işıksel, Güneş. “Un Épisode Oublié de l'Histoire des Capitulations; Autour des Pergamene di Solimano des Archives d'État d'Ancône (1510-1526).” *Turcica* 52 (2021): 495-521.

İlgürel, Mücteba “Ahmed I.” *DİA* 2, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989).

İnalcık, Halil. “An Outline of Ottoman-Venetian Relations.” *Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente*, 1977.

İnalcık, Halil. “Avrupa Devletler Sistemi: Fransa ve Osmanlı.” *Doğu Batı Makaleleri-I*, (2005): 128-144.

İnalcık, Halil. “İmtiyazat.” *Encyclopaedia of Islam*<sup>2</sup>, cilt 3. Brill, 1971.

İnalcık, Halil. “İnebahtı Sonrası, İspanya ile Barış (1585).” *Türk Denizcilik Tarihi*, editör Bülent Arı. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, 2002.

İnalcık, Halil. “The Turkish Impact on the Development of Modern Europe.” *The Ottoman State and its Place in World History*, editör Kemal H. Karpat. Brill 1974.

İnalcık, Halil. *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar- IV (Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, cilt 1. çev. Halil Berktaç. editörler Halil İnalcık, Donald Quataert. Eren Yayıncılık, 2000.

İpşirli, Mehmet. “Bostanzâde Mehmed Efendi.” *DİA* 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.

İpşirli, Mehmet. “*Eman*.” *DİA* 11. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

İşbilir, Ömer. “Nasuh Paşa.” *DİA* 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

Jenkins, Cecil. *Kısa Fransa Tarihi*. çeviren Yavuz Alogan. Say Yayınları, 2021.

Jensen, De Lamar. “XVI. Yüzyıl Fransız Diplomasisinde Osmanlı Türkleri.” *Tarih Dergisi* 51, (2011): 188.

Köse, Metin Ziya. *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik, Akdeniz’de Rekabet ve Ticaret*. Giza Yayınları, 2010.

Köse, Metin Ziya. *Doğu Akdeniz’de Casuslar ve Tacirler; Osmanlı Devleti ve Dubrovnik İlişkileri 1500-1600*. Giza Yayınları, 2009.

Kurat, Akdes Nimet. *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı*. Türk Tarih Kurumu, 1953.

Küçük, Cevdet. “Hollanda.” *DİA* 18. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.

Kütükoğlu, Mübahat S. “mürur tezkeresi.” *DİA* 32. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

Kütükoğlu, Mübahat S.”Ahidname.” *DİA* 1. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.

Kütükoğlu, Mübahat. *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münasebetleri (1580-1838)*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1974.

Laurent, J. P. “Les Articles Franco-Ottomans de Février 1536: la Transmission de Leur Texte; Leur Caractère.” *Ordonnances des rois de France. Règne de François I<sup>er</sup>*, cilt 8, editörler Pierre Renouvin, Paul Bastid, Victor-Louis Tapié. L’Imprimiere Nationale, 1963-1972.

Mantran. Robert, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çeviren Server Tanilli. İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

Mehmet İpşirli, “Koca Sinan Paşa”, *DİA* 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.

Miltitz, Alexander von. *Manuel des Consuls*, cilt 2/2. A. Asher, 1838.

Özcan, Abdülkadir, “Hadım Hasan Paşa”, *DİA* 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

Özçelik, Emirhan. “1597 Tarihli Ahidnâme.” *Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 2, (2022): 1-16.

Özel, Ahmet. “*Harbî*.” *DİA* 16. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

Panaite, Viorel, “Two Legal Opinions (Fetvâs) from the Manuscrit Turc 130 (Bibliothèque Nationale, Paris) on the Western Non-Treaty Merchants in the Ottoman Mediterranean,” *Enjeux Politiques, Économiques et Militaires en Mer Noire (XIVe-XXIe siècles), études à la Mémoire de Mihail Guboglu*, editörler Faruk Bilici, Ionel Căndea, Anca Popescu. Éditions Istros, 2007.

Parlaz, Selim. “Ceneviz Konsolos Mektuplarına Göre 1660-1680 Arasında Hollandalı Tüccarların Osmanlı Limanlarındaki Faaliyetleri.” *Tarih İncelemeleri Dergisi* 35, sayı 2 (2020): 673-698.

Poumarède, Géraud. “Naissance d’une Institution Royale: les Consuls de la Nation Française en Levant et en Barbarie aux XVIe et XVIIe Siècles.” *Annuaire-Bulletin de la Société de l’Histoire de France* (2001): 65-128.

Rawlinson, H.G. “The Embassy of William Harborne to Constantinople, 1583-1588.” *Transactions of the Royal Historical Society* 4/5, (1922): 1-27.

Ricqlès, François de, *Arts d’Orient: Vente aux enchères publiques. Les Lundi 14 et Mardi 15 Avril 1997 à 14h15* (Drouot-Richelieu, 1997).

Saint-Priest, François-Emmanuel Guignard, comte de. *Mémoires sur l’ambassade de France en Turquie et sur le commerce des Français dans le Levant*, editör Ernest Leroux. Paris, 1877.

Sezer, Hamiyet. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Seyahat İzinleri (18.-19. Yüzyıl).” *Tarih Araştırmaları Dergisi* 22, sayı 33 (2003): 109-132.

Shneidman, Jerome Lee. *The Rise of the Aragonese-Catalan Empire, 1200-1350*. New York University Press, 1970.

Skilliter, Susan A. *William Harborne and the Trade with Turkey 1578-1582*. Oxford University Press, 1977.

Soysal İsmail, “Fransa (Türk-Fransız İlişkileri).” *DİA* 13. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.

Soysal, İsmail. “Türk-Fransız Diplomasi Münasebetlerinin İlk Devresi.” *Tarih Dergisi* 3, sayı 5/6 (1953): 63-94.

Steensgaard, Niels. “Consuls and Nations in the Levant from 1570 to 1650.” *Scandinavian Economic History Review* 15, sayı 1/2 (1967): 13-55.

Talbot, Michael. “A Treaty of Narratives: Friendship, Gifts, and Diplomatic History in the British Capitulations of 1641.” *Osmanlı Araştırmaları* 48 (2016): 357-398.

Talbot, Micheal, ve Phil McCluskey. “Introduction: Contacts, Encounters, Practices: Ottoman-European Diplomacy, 1500-1800.” *Osmanlı Araştırmaları* 48 (2016): 269-276.

Tuchscherer, Michel. “Le renouvellement des privilèges de la Nation des Français et des Catalans à Alexandrie en 1528.” *Alexandrie ottomane I*, editörler, Maria Pia Pedani, Michel Tuchscherer. IFAO, 2011.

Turan, Şerafettin. “Levant.” *DİA* 27. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.

Türkçelik, Evrim. “Damad Halil Paşa (Ö. 1603): ‘Mutedil’ Bir Osmanlı Paşasının Hayatı ve Kariyeri.” *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12, sayı 3 (2022): 1638-1652.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*, cilt 3/2. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.

Ülker, Necmi. “XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir’deki İngiliz Tüccarına Dair Problemlerle İlgili Belgeler.” *Belgeler* 14 (1992): 261-320.

Veinstein, Gilles. “Les Capitulations Franco-Ottomanes de 1536 Sont-Elles Encore Controversables?.” *Living in the Ottoman Ecumenical Community, Essays in Honour of Suraiya Faroqhi*, editörler Vera Costantini, Markus Koller. Brill, 2008.

Wilhelm Heyd. *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*. çeviren Enver Ziya Karal. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.

Wood, Alfred C. *Levant Kumpanyası Tarihi*, çeviren Çiğdem Erkal İpek. Doğu-Batı Yayınları, 2013.

Zarinebaf, Fariba. *Mediterranean Encounters: Trade and Pluralism in Early Modern Galata*. University of California Press, 2018.

Zeller, Gaston. “Une Légende qui a la Vie Dure: les Capitulation de 1535.” *Revue d’histoire Moderne et Contemporaine* 2 (1955): 127-132.

Zinkeisen, Johann Wilhelm. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, cilt 3. çeviren Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, 2011.

## 6. TEZLER

Aktaş Kütükçü, Büşra. “Osmanlı Diplomatiğinde Ahidname Formunun Doğuşu ve Gelişimi (XIV-XVI. Yüzyıllar).” Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2022.

Arı, Bülent. “The First Dutch Ambassador in Istanbul: Cornelis Haga and the Dutch Capitulations of 1612.” Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2003.

Aydoğan, Mustafa. “26/1 Numaralı ve 1634-1666 Tarihli Fransa Atık Ahkâm Defteri-Sayfa 80-156 (Değerlendirme-Transkripsiyon-Dizin).” Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2018.

Bozkurt, Nurgül. “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Avusturya Münasebetleri (1740-1788).” Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2000.

Demir, Rabia. “Osmanlı-İngiliz Diplomatik Münasebetleri (1580-1699).” Yüksek Lisans Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, 2021.

Glavina, Mladen. “17. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İmparatorluğu ile Dubrovnik Cumhuriyeti İlişkileri.” Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2009.

Gözübüyük, Sevil. “Paris’ten Halep Konsoloslughuna Louis Gédoyne ve Günlüğü.” Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2022.

Gülsoy, Ersin. “Girit’in Fethi ve Adada Osmanlı İdaresinin Tesisi (1645-1670).” Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.

Karakoyun, Ebru. “Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687).” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2014.

Koç Çelik, Gülnur. “28/3 Numaralı Fransa Atık Ahkâm Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi.” Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, 2016.

Köse, Metin Ziya. “XVI. Yüzyılda Osmanlı-Dubrovnik Münasebetleri.” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1997.

Nathan Michalewicz. “Franco-Ottoman Diplomacy During the French Wars of Religion (1559-1610).” Doktora Tezi, George Mason University, 2020.

Oral, Özgür. “Osmanlı-Venedik Ticari İlişkiler (1763-1794).” Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2017.

Ökke, Aylin Deniz. “Mühimme Defterlerinde Kayıtlı Avrupalı Hükümdarlara Gönderilmiş Nâme-i Hümayûnlar (1545-1696).” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2020.

Özdemir, Şenay. “Akdeniz Hakimiyetinde Osmanlı Devleti ve Korsanlık (1695-1789).” Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2004.

Polat, Erol. “26/1 Numaralı ve 1634-1666 Tarihli Fransa Atık Ahkâm Defteri- Sayfa 1-79 (Değerlendirme-Transkripsiyon-Dizin).” Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2015.

Skilliter, Susan A. “The Turkish Documents Relating to Edward Barton’s Embassy to the Porte (1588-1598).” Doktora Tezi, University of Manchester, 1965.

## 7. İNTERNET KAYNAKLARI

*Encyclopaedia Britannica*. “Coin.” 2 Mayıs 2025 tarihinde erişildi.  
<https://www.britannica.com/money/coin/Switzerland#ref302314>.

Hinds, *Calendar of State Papers: Venice*, 13: 217,237. 4 Şubat 2024 tarihinde erişildi.  
<https://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol13/pp104-118>.

Hinds, *Calendar of State Papers: Venice*, 13:210. 4 Şubat 2024 tarihinde erişildi.  
<https://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol13/pp94-104>.

Hinds, *Calendar of State Papers: Venice*, 13:444. 4 Şubat 2024 tarihinde erişildi.  
<https://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol13/pp219-236>.

